

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

SECRET

SCCcr.ir

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت-
بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

مجری: مرتضی سلمانی ماهینی

کاربر: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

واحد علمی: دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی

بهار ۱۳۹۷

SCCcr.ir

مجری: مرتضی سلمانی ماهینی

Author: Morteza Salmani Mahini

عنوان طرح: آینده‌پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

Subject: Future study of Qur'anic activities, identification and prioritization of the problems and challenges of the Quranic culture development system

۳۲۵ صفحه / مصور / جدول / نمودار

پیوست: دارد

ناظر: شورای توسعه فرهنگ قرآنی / کارفرما: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

بهار ۱۳۹۷

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

مشخصات مجری طرح پژوهشی

آدرس پستی: تهران، خیابان پیروزی، خیابان نبرد، کوچه شهید نجفی، پ ۶۶

آدرس پایگاه الکترونیکی:

آدرس پست الکترونیکی: morsal62@gmail.com

تلفن: ۰۹۱۹۲۱۲۶۹۷۱

نمابر:

مشخصات کاربر

آدرس پستی: تهران، خ انقلاب، خ فلسطین شمالی، پلاک ۳۰۹، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی

آدرس پایگاه الکترونیکی: www.iranculture.com

آدرس پست الکترونیکی: Info@iranculture.info

تلفن: ۶۶۴۶۸۲۷۲/۶۶۹۷۶۶۵۲

نمابر: ۶۶۹۷۶۶۵۴

کلیه حقوق این اثر برای دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی محفوظ می‌باشد.

SCCcr.ir

سی سال آینده یعنی دنیائی که احتمالاً هیچ شباهتی با امروز ندارد... بیست سال قبل این فناوری اطلاعات وجود نداشت؛ چیزکی بود، امروز ببینید در هر خانه‌ای، در هر مدرسه‌ای، در هر گوشه‌ای از فناوری اطلاعات یک چیزی آنجا مشاهده می‌کنیم. سی سال آینده را به همین قیاس کنید؛ البته با یک شتاب بیشتری. یعنی شتاب علم در این بیست سالی که گذشت، یقیناً بمراتب کمتر خواهد بود از شتاب علم و پیشرفت علم و فناوری در بیست سالی که پیش روی ماست؛ در سی سالی که پیش روی ماست.

بیانات مقام معظم رهبری مدظله العالی در دیدار جمعی از اساتید و فضلا و مبلغان و

پژوهشگران حوزه‌های علمیه کشور ۸/۹/۸۶

همکاران طرح

آقایان: حسن احمدی، محمد شمس الدینی، مسعود هراتی، محمد جواد
هوشمند، سعید نریمان، مجتبی سبحانی، غلامرضا یزدانی، محمد کاظمی و
سرکار خانم‌ها حسین پور و کاظمی

ناظر طرح:

آقای دکتر مجتبی لشکر بلوکی

مشاورین طرح:

آقایان: مهندس وحید وحیدی مطلق، مهندس محمد حسین فریدونی،
مهندس مجید هادوی

پرسشگران طرح:

آقایان: مسعود هراتی، حسن احمدی، روح الله رضاسلطانی، محمد کاظمی

تشریح و قدردانی

انجام این پژوهش بدون همراهی و همکاری دوستان ذیل میسر نبود. از همه عزیزان سپاسگذارم و از خداوند منان خواستارم که قرآن را شفیع شان قرار دهد.

جناب آقای دکتر مجتبی لشکر بلوکی، ناظر محترم طرح که علاوه بر نظارت در این تحقیق، بنده در چندین سال اخیر از نگاه مدل ساز و واقع گرایانه ایشان بهره گرفتیم.

جناب آقای مهندس وحید وحیدی مطلق که علاوه بر بینش مناسبی که از علم و هنر آینده پژوهی برای بنده ایجاد کردند به سرعت مشورت های مناسب را ارائه و محتواهای مفید را از مخازن مختلف آینده پژوهی در اختیار بنده قرار دادند.

جناب آقای مهندس محمد حسین فریدونی که ورود بنده به پژوهش های امور قرآنی مدیون ایشان است و همواره از منش، چهارچوب ها، نکات و اطلاعات شان در این زمینه بهره گرفته ام.

معاونت مطالعات و برنامه ریزی راهبردی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی و همچنین معاونت پژوهش دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی که در اجرای تحقیق همه گونه مساعدت لازم را مبذول داشتند.

همچنین از سرکار خانم حسین پور برای زحمت پیاده سازی دقیق مصاحبه ها، سرکار خانم کاظمی برای ورود اطلاعات پرسش نامه ها، جناب آقایان محمد شمس الدینی و حسن احمدی که بار اصلی در بخش مطالعات کتابخانه ای بر دوش ایشان بوده است، جناب آقای مهندس محمد جواد هوشمند که مصاحبه ها را تحلیل کردند، جناب آقای مهندس مجید هادوی جهت مشورت های روش تحقیق، جناب آقای یزدانی برای پیگیری های اجرایی و جناب آقای مختاری به جهت کمک در نهایی سازی طرح همچنین صاحب نظران عزیز و فرهیخته ای که وقت ارزشمندشان را برای مصاحبه و پاسخ به سؤالات پرسش نامه در اختیار تیم تحقیق قرار دادند.

SCCcr.ir

چکیده

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌ها -

های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

این پژوهش با اهداف شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های محتمل پیش‌روی فعالیت‌های قرآنی کشور در افق‌های بلندمدت ۱۰ تا ۳۰ ساله صورت گرفته است تا بر اساس آن بتوان استراتژی‌ها و اقدامات بیمه‌کننده و مناسب را طراحی کرد. با توجه به تقسیم‌بندی انواع فعالیت‌های قرآنی به پنج دسته سیاست‌گذاری و مدیریت کلان امور قرآنی، آموزش عمومی قرآن، تبلیغ و ترویج قرآن، پژوهش و آموزش عالی قرآنی، و با توجه به لزوم اندیشه در فضای بزرگ در علم و هنر آینده پژوهی، با انجام مطالعات کتابخانه‌ای، تصویری از آینده و کلان‌روندها در پنج حوزه مربوط یعنی حکمرانی و سیاست‌گذاری، آموزش رسمی عمومی، هنر و رسانه، پژوهش و آموزش عالی، در جهان و تا حدی در کشور ترسیم شد. سپس با انجام مصاحبه عمیق با ۵۶ نفر از خبرگان حوزه‌های مختلف قرآنی و علمی و اجرایی مرتبط، به همراه ارائه گزاره‌های اصلی و فشرده از وضعیت جهانی و ملی در حین مصاحبه به ایشان، ۶۳ مورد به عنوان مسائل و چالش‌های پیش‌رو شناسایی و اعتبارسنجی و به کمک ابزار پرسش‌نامه میان ۳۷ نفر، بر اساس میزان احتمال وقوع و اهمیت و تأثیر و همچنین ضرب آنها اولویت‌بندی گردید.

کلید واژه‌ها: آینده پژوهی - قرآن - چالش - توسعه.

SCCcr.ir

فهرست مطالب

۱	فصل اول: کلیات تحقیق	۱
۱-۱	بیان مسئله	۲
۲-۱	ضرورت تحقیق	۳
۳-۱	اهداف تحقیق	۳
۴-۱	سؤالات تحقیق	۴
۱-۴-۱	سؤالات اصلی	۴
۲-۴-۱	سؤالات فرعی	۴
۵-۱	چهارچوب نظری	۵
۶-۱	روش پژوهش	۷
۷-۱	کاربردهای تحقیق	۹
۱۱	فصل دوم: تصویری از آینده	۱۱
۱-۲	مقدمه	۱۲
۲-۲	تصویری از آینده جهان و ایران	۱۲
۱-۲-۲	چالشهای قرن ۲۱ در پروژه هزاره	۱۳
۲-۲-۲	فناوری های دگرگون کننده تا سال ۲۰۵۰	۱۹
۳-۲-۲	روندهای جهانی و جهان جایگزین در افق ۲۰۳۰ آمریکا	۲۸
۴-۲-۲	آینده محیط کلان پس از انقلاب چهارم	۳۸
۵-۲-۲	روندهای جهانی در ۲۰۳۵- گزارش شورای اطلاعات ملی آمریکا	۴۹

۵۰.....	۶-۲-۲- صد چالش پیش روی ایران.....
۵۵.....	۷-۲-۲- حدسهایی درباره تغییرات دینی.....
۶۹.....	۳-۲- آینده حکمرانی و چالشهای آن.....
۶۹.....	۱-۳-۲- مقدمه.....
۷۰.....	۲-۳-۲- مفهوم حکمرانی.....
۷۱.....	۳-۳-۲- مدل های دولت.....
۷۲.....	۴-۳-۲- ضرورت پیدایش حکمرانی شبکه ای.....
۷۳.....	۵-۳-۲- تعریف.....
۷۵.....	۶-۳-۲- انواع حکمرانی.....
۷۷.....	۷-۳-۲- ویژگی ها.....
۷۸.....	۸-۳-۲- حکمرانی شبکه ای و شبکه حکمرانی.....
۷۹.....	۹-۳-۲- حکمرانی شبکه ای و شبکه سیاستی.....
۷۹.....	۱۰-۳-۲- عوامل مؤثر بر کارایی شبکه.....
۸۰.....	۱۱-۳-۲- گونه های شبکه.....
۸۲.....	۱۲-۳-۲- مدیریت شبکه.....
۸۵.....	۱۳-۳-۲- حکمرانی شبکه ای و دموکراسی.....
۸۷.....	۱۴-۳-۲- نقش دولت در حکمرانی شبکه ای.....
۸۹.....	۱۵-۳-۲- انتقادات بر حکمرانی شبکه ای.....
۹۱.....	۱۶-۳-۲- طراحی شبکه های مناسب.....
۹۴.....	۱۷-۳-۲- چالش های حکمرانی شبکه ای.....
۹۷.....	۱۸-۳-۲- ویژگی های لازم برای دولت آینده.....
۱۰۰.....	۱۹-۳-۲- نتیجه گیری.....
۱۰۲.....	۴-۲- آموزش عمومی.....
۱۰۲.....	۱-۴-۲- مقدمه.....
۱۰۳.....	۲-۴-۲- معنای سواد در هزاره سوم.....

- ۱۱۰ ..... ۲-۴-۳ مهارت‌های مورد نیاز آینده
- ۱۱۴ ..... ۲-۵-۵ روندهای هنر و رسانه
- ۱۱۴ ..... ۲-۵-۱ برآورد مرکز ترندوان
- ۱۲۴ ..... ۲-۵-۲ برآورد ریچارد واتسن
- ۱۲۹ ..... ۲-۵-۳ برآورد شرکت‌های بزرگ سخت‌افزاری
- ۱۳۲ ..... ۲-۵-۴ کلان‌روند مجازی‌سازی
- ۱۳۵ ..... ۲-۵-۵ برآورد انستیتوی آینده
- ۱۳۶ ..... ۲-۵-۶ برآورد انجمن جهانی اقتصاد
- ۱۳۸ ..... ۲-۵-۷ برآورد گِرد لیونهارد
- ۱۴۱ ..... ۲-۵-۸ برآورد روبرت مک کی
- ۱۴۲ ..... ۲-۵-۹ برآورد مرکز جهانی رسانه و سرگرمی EY (ارنست و یونگ)
- ۱۴۴ ..... ۲-۵-۱۰ برآورد چاک کلاسترمن
- ۱۴۵ ..... ۲-۵-۱۱ برآورد ویل فاکس در وبسایت زمان خط آینده
- ۱۴۸ ..... ۲-۶-۶ پژوهش
- ۱۴۸ ..... ۲-۶-۱ مقدمه
- ۱۴۹ ..... ۲-۶-۲ پژوهش و توسعه
- ۱۵۰ ..... ۲-۶-۳ چرا پژوهش مهم است؟
- ۱۵۱ ..... ۲-۶-۴ نقش مؤثر پژوهش در تصمیم‌گیریهای کلان
- ۱۵۱ ..... ۲-۶-۵ رویکردهای پژوهش
- ۱۶۰ ..... ۲-۶-۶ برخی شاخصهای ارزیابی وضعیت پژوهش در ایران و جهان
- ۱۶۰ ..... ۲-۶-۷ سهم بودجه پژوهش از تولید ناخالص داخلی (GDP) از مهمترین شاخص‌های علم و فناوری و توسعه کشورها
- ۱۶۲ ..... ۲-۶-۸ چالش‌های نظام پژوهش
- ۱۶۸ ..... ۲-۶-۹ نقش هوش مصنوعی در پژوهش‌های آینده
- ۱۷۴ ..... ۲-۶-۱۰ نتیجه‌گیری

۱۷۶	۷-۲ آموزش عالی
۱۷۶	۱-۷-۲ مقدمه
۱۷۷	۲-۷-۲ آینده پژوهی در آموزش عالی
۱۷۸	۳-۷-۲ مروری بر اهمیت و چالش های آموزش عالی در جهان و ایران
۱۸۸	۴-۷-۲ جهت گیری دانشگاه های جهان در توسعه دانشگاهی
۱۹۸	۵-۷-۲ کلان روندها و چالش های آموزش عالی
۲۰۱	۶-۷-۲ گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش مجازی در آموزش عالی
۲۰۳	۷-۷-۲ ویژگی های آموزشی دانشگاه آینده
۲۰۶	۸-۷-۲ تأمین مالی دانشگاهها و مدیریت هزینه
۲۰۶	۹-۷-۲ رویکردهای مرتبط با مدیریت و راهبری آموزش عالی مالی در ۱۰ سال آیند
۲۱۶	۱۰-۷-۲ استقلال دانشگاهی
۲۲۷	۱۱-۷-۲ چالش های آموزش عالی در ۳۰ سال آینده
۲۲۸	۱۲-۷-۲ نتیجه گیری
۲۳۰	۸-۲ جمع بندی
۲۳۰	۱-۸-۲ موارد کلی (انرژی، جمعیت، فناوری اطلاعات، ...)
۲۳۱	۲-۸-۲ حکمرانی و فرایندهای مدیریت
۲۳۳	۳-۸-۲ آموزش عمومی
۲۳۵	۴-۸-۲ دین
۲۳۸	۵-۸-۲ رسانه
۲۴۱	۶-۸-۲ پژوهش
۲۴۲	۷-۸-۲ آموزش عالی و نیروی انسانی
۲۴۶	۳ فصل سوم: روش تحقیق
۲۴۷	۱-۳ نوع تحقیق
۲۴۷	۲-۳ گامهای تحقیق (مدل عملیاتی)
۲۴۷	۳-۳ اجرای مصاحبه

- ۴-۳- سؤالات مصاحبه ۲۴۸
- ۵-۳- استخراج گزاره های اصلی ۲۴۹
- ۶-۳- نحوه کدبندی گزاره ها ۲۵۰
- ۷-۳- استخراج و رتبه بندی مسائل احتمالی آینده بر اساس گزاره ها ۲۵۰
- ۸-۳- جامعه آماری اجرای پرسش نامه ۲۵۱
- ۴ فصل چهارم: یافته های تحقیق ۲۵۲**
- ۱-۴- گزاره های استخراجی از مصاحبه ها ۲۵۳
- ۱-۱-۴- گزاره های استخراجی در محور پژوهش ۲۵۳
- ۲-۱-۴- گزاره های استخراجی در محور آموزش عالی ۲۵۳
- ۳-۱-۴- گزاره های استخراجی در محور تبلیغ و ترویج ۲۵۴
- ۴-۱-۴- گزاره های استخراجی در محور آموزش عمومی ۲۵۶
- ۵-۱-۴- گزاره های استخراجی در محور مدیریت کلان ۲۵۷
- ۶-۱-۴- گزاره های استخراجی در محور محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ۲۵۹
- ۲-۴- شناسایی مسائل آینده ۲۶۴
- ۱-۲-۴- مسائل احتمالی آینده در حوزه پژوهش ۲۶۴
- ۲-۲-۴- مسائل احتمالی آینده در حوزه آموزش عالی ۲۶۵
- ۳-۲-۴- مسائل احتمالی آینده در حوزه تبلیغ و ترویج قرآن ۲۶۵
- ۴-۲-۴- مسائل احتمالی آینده در حوزه آموزش عمومی قرآن ۲۶۶
- ۵-۲-۴- مسائل احتمالی آینده در حوزه مدیریت کلان امور قرآنی ۲۶۷
- ۶-۲-۴- مسائل احتمالی آینده در حوزه محیط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی ۲۶۷
- ۳-۴- نتایج اجرای پرسش نامه ۲۶۸
- ۴-۴- رتبه بندی مسائل ۲۶۸
- ۱-۴-۴- رتبه بندی بر اساس احتمال وقوع ۲۶۸
- ۲-۴-۴- رتبه بندی مسائل بر اساس معیار میزان اهمیت و تأثیر ۲۷۰
- ۳-۴-۴- رتبه بندی مسائل بر اساس ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر ۲۷۳

۲۷۵ ..... ۴-۵ رتبه بندی حوزه ها

فصل پنجم نتایج و پیشنهادات ۲۷۸ .....

۲۷۹ ..... ۵-۱ لیست مسائل دارای اولویت بالاتر از متوسط

۲۸۱ ..... ۵-۲ دسته بندی کلیه مسائل

۲۸۵ ..... ۵-۳ دسته بندی مسائل دارای اولویت متوسط به بالا

۲۸۷ ..... ۵-۴ پیشنهادات اجرایی

۲۸۸ ..... ۵-۵ پیشنهاد های پژوهشی

منابع و مراجع ۲۹۰ .....

پیوست ها ۲۹۹ .....

۳۰۰ ..... پیوست شماره ۱- مصاحبه شوندگان و نحوه کدبندی آنها

۳۰۲ ..... پیوست شماره ۲- سؤالات مصاحبه

۳۰۵ ..... پیوست شماره ۳- متن پرسش نامه

۳۱۲ ..... پیوست شماره ۴- لیست پاسخ دهندگان به پرسش نامه

۳۱۴ ..... پیوست شماره ۵- تفصیل پاسخ به سؤالات پرسش نامه

فهرست جداول

- جدول شماره ۱- مدل دسته بندی انواع مسائل در افق ۱۰ و ۳۰ ساله ۷
- جدول شماره ۲- رابطه میان نظامات مختلف و خرده نظامهای امور قرآنی ۸
- جدول شماره ۳- استراتژی های تغییر در شرایط سلسله مراتب و شبکه ۷۶
- جدول شماره ۴- شروط لازم برای کارایی حکمرانی شبکههای ۸۲
- جدول شماره ۵- حکمرانی شبکه ای دموکراتیک و اثربخش ۸۷
- جدول شماره ۶- تعداد پژوهشگران در کشورهای مختلف به ازای هر یک میلیون نفر ۱۶۱
- جدول شماره ۷- روند رو به رشد مدارک علمی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ ..... ۱۶۱
- جدول شماره ۸- درصد سهم ایران و کشورهای اسلامی از تولید علم دنیا در ۱۵ سال گذشته ۱۶۲
- جدول شماره ۹- سهم پژوهش و تحقیقات در بودجه سالیانه کشور از سال ۸۸ تا ۹۵ ..... ۱۶۳
- جدول شماره ۱۰- درصد سهم بخش خصوصی در تأمین هزینه های تحقیقاتی و پژوهشی کشورها ۱۶۳
- جدول شماره ۱۱- دسته بندی و طبقه بندی مقایسه ای چالش های آموزش عالی در دنیا (ثمری، ۱۳۹۳) ۱۸۷
- جدول شماره ۱۲- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره آمریکا ۱۸۹
- جدول شماره ۱۳- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره اروپا ۱۸۹
- جدول شماره ۱۴- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره آسیا ۱۹۰
- جدول شماره ۱۵- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره اقیانوسیه و استرالیا ۱۹۰
- جدول شماره ۱۶- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره آفریقا ۱۹۰
- جدول شماره ۱۷- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های آمریکا ۱۹۱
- جدول شماره ۱۸- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های کانادا ۱۹۲

- جدول شماره ۱۹- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های آسیا ۱۹۳
- جدول شماره ۲۰- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های استرالیا و نیوزلند ۱۹۴
- جدول شماره ۲۱- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های اروپا ۱۹۴
- جدول شماره ۲۲- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های آفریقا ۱۹۵
- جدول شماره ۲۳- شناسایی ابعاد و مقوله های کلی و فرعی مورد تأکید در توسعه دانشگاهی در دانشگاه های مورد مطالعه ۱۹۶
- جدول شماره ۲۴- یافته های آینده پژوهشی در آموزش عالی (به نقل از مهدی، ۱۳۹۴) ۲۰۰
- جدول شماره ۲۵- نوعشناسی استقلال دانشگاهی در آسیا و شبه قاره ۲۱۹
- جدول شماره ۲۶- جمع بندی گزاره های حاصل از مطالعات کتابخانه ای ۲۳۰
- جدول شماره ۲۷- حوزه های دسته بندی مسائل و نحوه کدبندی آنها ۲۵۰
- جدول شماره ۲۸- نحوه کمی سازی احتمال وقوع ۲۵۰
- جدول شماره ۲۹- نحوه کمی سازی میزان اهمیت و تأثیر ۲۵۱
- جدول شماره ۳۰- رتبه بندی مسائل بر اساس معیار احتمال وقوع ۲۶۸
- جدول شماره ۳۱- رتبه بندی مسائل بر اساس معیار میزان اهمیت و تأثیر ۲۷۰
- جدول شماره ۳۲- رتبه بندی مسائل بر اساس ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر ۲۷۳
- جدول شماره ۳۳- رتبه بندی حوزه ها ۲۷۵
- جدول شماره ۳۴- مسائل با امتیاز اولویت بالا ۲۷۹
- جدول شماره ۳۵- دسته بندی کلیه مسائل شناسایی شده ۲۸۱
- جدول شماره ۳۶- دسته بندی مسائل دارای اولویت بالا ۲۸۵

فهرست تصاویر

- تصویر شماره ۱- انواع آینده ۶
- تصویر شماره ۲- چالشهای آینده در پروژه هزاره ۱۴
- تصویر شماره ۳- هایپرلوپها ۲۰
- تصویر شماره ۴- سایبورگ ها در آینده ۲۱
- تصویر شماره ۵- لباسهای هوشمند ۲۱
- تصویر شماره ۶- رباتهای انسان نما ۲۲
- تصویر شماره ۷- خانه های هوشمند ۲۳
- تصویر شماره ۸- انسان سایبورگ ۲۴
- تصویر شماره ۹- اتومبیلهای هوشمند و بدون راننده ۲۴
- تصویر شماره ۱۰- توریسم فضایی ۲۵
- تصویر شماره ۱۱- سفرهای فضایی به مریخ ۲۵
- تصویر شماره ۱۲- منسوخ شدن گوشی های هوشمند ۲۶
- تصویر شماره ۱۳- جایگزینی انرژی های تجدیدپذیر با سوختهای فسیلی ۲۶
- تصویر شماره ۱۴- هواپیماهای بدون سرنشین ۲۷
- تصویر شماره ۱۵- انواع مدل های دولت (Goldsmith & Eggers, 2004, 20) ۷۲
- تصویر شماره ۱۶- گونه شناسی شبکه های عمومی - خصوصی (Goldsmith & Eggers, 2004, 71) ۹۲
- تصویر شماره ۱۷- کلاس درس در مدارس فنلاند ۱۱۲
- تصویر شماره ۱۸- چهار مهارت اساسی آینده ۱۱۳
- تصویر شماره ۱۹- تطور رسانه (انگلیسی) ۱۱۴

- تصویر شماره ۲۰- تطور رسانه (ترجمه فارسی) ۱۱۵
- تصویر شماره ۲۱- آینده سرگرمی (انگلیسی) ۱۱۶
- تصویر شماره ۲۲- آینده سرگرمی ۱۱۷
- تصویر شماره ۲۳- جهان روندهای ۲۰۱۸ ..... ۱۱۸
- تصویر شماره ۲۴- همگرایی انسان و رسانه ۱۲۴
- تصویر شماره ۲۵- وضعیت هزینه کرد نسل هزاره در رسانه‌های مختلف ۱۲۶
- تصویر شماره ۲۶- اینترنت اشیاء ۱۳۰
- تصویر شماره ۲۷- برآورد سرمایه‌گذاری در اینترنت اشیاء ۱۳۱
- تصویر شماره ۲۸- امواج تطور اینترنت به سمت وب همه‌چیز ۱۳۲
- تصویر شماره ۲۹- پیوستار واقعیت - مجازیت ۱۳۳
- تصویر شماره ۳۰- سال‌های تقریبی نقاط اوج اتفاقات پیش‌بینی شده‌ی فناوریک ۱۳۷
- تصویر شماره ۳۱- تطور کنترل ۱۴۳
- تصویر شماره ۳۲- روندهای در حال ظهور مؤثر بر آینده تلویزیون ۱۴۴
- تصویر شماره ۳۳- پنج نسل روشهای پژوهش ۱۵۲
- تصویر شماره ۳۴- چالشهای و کلان روندهای افق ۱۰ و ۳۰ ساله ۱۷۵
- تصویر شماره ۳۵- چالش های و کلان روندهای افق ۱۰ و ۳۰ ساله آموزش عالی ۲۲۹

مقدمه

در این تحقیق مسائل احتمالی آینده امور قرآنی در شش حوزه پژوهش‌های قرآنی، آموزش عالی قرآنی، تبلیغ و ترویج قرآن، آموزش عمومی قرآن، مدیریت کلان امور قرآنی و محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی شناسایی و بر اساس میزان اهمیت و تأثیر رتبه‌بندی شده است. در فصل اول کلیات تحقیق آمده است. در فصل دوم، روندها و مسائل ایران و جهان در حوزه‌های آموزش عمومی، رسانه، مدیریت و حکمرانی، پژوهش، آموزش عالی با مطالعات کتابخانه‌ای استخراج شده است. فصل سوم به تبیین روش تحقیق پرداخته شده است. در فصل چهارم گزاره‌های استخراجی از مصاحبه‌های تحقیق و مسائل شناسایی شده بر اساس آنها ذکر شده و نتایج حاصل از اجرای پرسش‌نامه در رتبه‌بندی مسائل آمده است. در فصل پنجم به جمع‌بندی و ارائه مسائل با اولویت بالاتر و همچنین پیشنهادهای اجرایی و پژوهشی پرداخته شده است. متن کلیه مصاحبه‌های تحقیق در پیوست آمده است.

SCCcr.ir

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسئله

شورای توسعه فرهنگ قرآنی، نهاد کلان سیاستگذار امور قرآنی کشور است. شورا دارای سه بازوی تصمیم‌گیری، شامل: کمیسیون‌های تخصصی تبلیغ و ترویج، آموزش عمومی، و پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور است.

مأموریت شورا و کمیسیون‌ها، سیاستگذاری کلان امور قرآنی کشور است. فرایند سیاستگذاری عمومی شامل شناخت، ادارک و بیان مسائل یا مشکلات، تعیین دستور کار، تجزیه و تحلیل و گزینه‌سازی، انتخاب گزینه، طراحی سیاست، اجرا و به کارگیری خط‌مشی، و ارزیابی است (قلی‌پور، ۱۳۸۷).

مسائل عمومی را می‌توان به چهار دسته پنهان، نوظهور، جاری و نهادینه شده، تقسیم بندی کرد. بررسی کلی مواردی که در دستور کار شورا و کمیسیون‌های تخصصی قرار گرفته نشان دهنده آن است که نظام تصمیم‌گیری امور قرآنی کشور عمدتاً درگیر در مسائل جاری و نهادینه و همچنین روزمره و کوتاه مدت شده و از مسائل نوظهور و پنهانی که در آینده نزدیک و دور بخش‌های قرآنی دولتی و مردمی، نظامات اجتماعی کشور و عموم جامعه را درگیر خواهد کرد، غافل است. شناسایی مسائل آینده نظام قرآنی کشور، باعث بهبود فرایند سیاستگذاری امور قرآنی بالاخص در مرحله شناخت و ادراک مسائل شده و میزان غافلگیری را کاهش خواهد داد.

از نگاهی، مسئله به معنای فاصله بین وضعیت موجود و مطلوب است. وضعیت مطلوب آن است که شناختی از مسائل محتمل و باورپذیر آینده امور قرآنی کشور وجود داشته باشد تا بتوان تصمیمات بهتری را در زمان حال شکل داد لیکن به نظر می‌رسد در حال حاضر چنین شناختی به صورت منسجم وجود ندارد و انجام تحقیقی با این هدف می‌تواند این شکاف را تا حدی پر نماید.

۱-۲- ضرورت تحقیق

اهمیت و ضرورت تحقیق از چند حیث قابل بیان است:

۱- درگیری اجرایی مدیران و ضعف نهاد تصمیم پژوه: مدیران ارشد حوزه امور قرآنی

کشور، درگیری اجرایی روزمره بالایی دارند و عمدتاً فرصت تفکر بلندمدت نسبت به آینده امور قرآنی کشور را ندارند. همچنین دبیرخانه‌های شورا و کمیسیون‌ها نیز عمدتاً به مسائل جاری و تصمیم پژوهی نسبت به آنها مشغولیت دارند. پژوهشگران و نهادهای پژوهشی آینده پژوه که به حوزه امور قرآنی کشور پردازند نیز در حال حاضر وجود ندارد.

۲- نبود پژوهش مشخص و منسجم با این موضوع: با بررسی‌های انجام شده، پژوهشی که با

توجه به ساختار جدید شکل گرفته در مدیریت امور قرآنی کشور در بعد از تصویب منشور توسعه فرهنگ قرآنی در سال ۱۳۸۸ و با توجه به روندهای نوظهور جهانی در عرصه‌های مدیریت، رسانه، آموزش، پژوهش، آموزش عالی، به شناسایی مسائل و مشکلات آینده امور قرآنی کشور پردازد، وجود ندارد.

۳- ضرورت پرداختن به آینده: به طور کلی ممکن است این اشکال مطرح شود که اندیشیدن

در مورد آینده چه ضرورتی و نسبتی با زمان حال دارد. مک‌هال^۱ در مورد آینده پژوهی چنین ذکر می‌کند که هدف مطالعات آینده پژوهی پرداختن به زمان حال است. چرا که اولاً، عملی که در زمان حال اتفاق می‌افتد، همان چیزی است که به آینده شکل می‌دهد. بدین ترتیب، اوضاع فعلی باید مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد؛ زیرا تفکر درباره آینده عمدتاً پیرامون این موضوع دور می‌زند که تکلیف‌مان را در حال حاضر بدانیم. ثانیاً تفکر راجع به آینده، نقش شناخت موقعیت ایفا می‌کند، یعنی به ما یاری می‌دهد تا موقعیت خودمان را در زمان حال تشخیص داده و بدانیم الآن کجا قرار داریم. غالباً سرعت تغییرات باعث می‌شود که افراد نسبت به آنچه در شرف وقوع است و آنچه در گذشته نزدیک روی داده است، سردرگم شوند.

۱-۳- اهداف تحقیق

اهداف تحقیق به دو دسته اهداف اصلی و اهداف فرعی قابل تقسیم است:

الف- اهداف اصلی:

^۱McHale

- شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های آینده نظام توسعه فرهنگ قرآنی در حوزه‌های مدیریت کلان، آموزش عمومی، تبلیغ و ترویج، پژوهش، و آموزش عالی، در افق‌های ۱۰ و ۳۰ ساله.

ب- اهداف فرعی:

- بهبود نظام کشف مسائل و دستورگذاری سیاستگذاری کلان امور قرآنی کشور
- آمادگی بهتر نظام توسعه فرهنگ قرآنی در مواجهه با مسائل آینده و شکل‌دهی اقداماتی جهت جلوگیری از روندهای آسیب‌زا و تقویت روندهای مثبت

۱-۴- سوالات تحقیق

سوالات تحقیق به دو دسته سوالات اصلی و فرعی به شرح ذیل قابل تقسیم است:

۱-۴-۱- سوالات اصلی

- ۱- مسائل و چالش‌های آینده حوزه «مدیریت کلان امور قرآنی کشور» در افق‌های زمانی ۱۰ و ۳۰ سال آینده کدام است؟
- ۲- مسائل و چالش‌های آینده حوزه «آموزش عمومی قرآن کشور» در افق‌های زمانی ۱۰ و ۳۰ سال آینده کدام است؟
- ۳- مسائل و چالش‌های آینده حوزه «فعالیت‌های تبلیغی ترویجی قرآنی کشور» در افق‌های زمانی ۱۰ و ۳۰ سال آینده کدام است؟
- ۴- مسائل و چالش‌های آینده حوزه «پژوهش‌های قرآنی کشور» در افق‌های زمانی ۱۰ و ۳۰ سال آینده کدام است؟
- ۵- مسائل و چالش‌های آینده حوزه «آموزش عالی قرآنی کشور» در افق‌های زمانی ۱۰ و ۳۰ سال آینده کدام است؟
- ۶- اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های آینده امور قرآنی کشور در حوزه‌های مذکور در افق‌های زمانی ۱۰ و ۳۰ سال آینده کدام است؟

۱-۴-۲- سوالات فرعی

- ۱- کلان روندها و تصویرهای ضمنی و صریح جهانی و ملی و مسائل و چالش‌های آینده در حوزه «مدیریت و تصمیم‌گیری» چیست؟

۲- کلان روندها و تصویرهای ضمنی و صریح جهانی و ملی و مسائل و چالش‌های آینده در حوزه «آموزش عمومی» چیست؟

۳- کلان روندها و تصویرهای ضمنی و صریح جهانی و ملی و مسائل و چالش‌های آینده در حوزه «رسانه» چیست؟

۴- کلان روندها و تصویرهای ضمنی و صریح جهانی و ملی و مسائل و چالش‌های آینده در حوزه «پژوهش» چیست؟

۵- کلان روندها و تصویرهای ضمنی و صریح جهانی و ملی و مسائل و چالش‌های آینده در حوزه «آموزش عالی» چیست؟

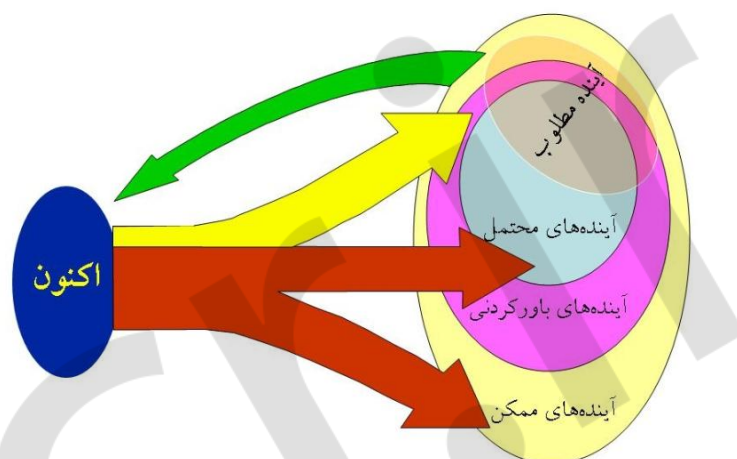
۱-۵- چهارچوب نظری

این پژوهش به دنبال شناسایی و اولویت بندی مسائل آینده نظام توسعه فرهنگ قرآنی می باشد. برای تبیین چهارچوب نظری پژوهش، عناصر عنوان پژوهش و مدلی اولیه برای دسته بندی مسائل عرضه می شود. برای تعریف مسئله، تعاریف مختلفی وجود دارد. جونز معتقد است مسئله یک نیاز یا نارضایتی است که یک فرد یا گروهی از جامعه آن را درک کنند و برای راه حل آن چاره‌ای بجویند. طبق تعریف الوانی، مسئله عمومی را می توان یک نیاز، یک کمبود، یک محدودیت، یا نارضایتی محسوس در جامعه دانست که قابل تشخیص و احساس است و راه حلی برای آن جستجو می شود. عبداللهی (۱۳۸۶) اینچنین بیان می دارد که مسائل اجتماعی پدیده هایی اجتماعی از اوضاع ساختاری و یا الگوهای کنشی هستند که در مسیر تحولات اجتماعی بر سر راه توسعه یعنی وضعیت موجود و وضعیت مطلوب مورد توجه مردم و گروه های اجتماعی قرار می گیرند و مانع تحقق اهداف تهدید کننده ارزشها و کمال مطلوب آنها می شوند ... مسائل اجتماعی به عنوان پدیده های نامطلوب، اذهان نخبگان و افکار عمومی مردم را به خود مشغول می - دارند به طوری که نوعی وفاق و آمادگی جمعی برای مهار آنها پدید می آید که مقامات رسمی کشور را به چاره جویی و اقدام عملی در جهت اصلاح و یا رفع و پیشگیری از آنها وامی دارد.

ما در اینجا با استفاده از تعاریف فوق، اهداف نظام توسعه فرهنگ قرآنی و بهره گیری از مدل تحلیل لایه ای علت ها، تعریفی اولیه می آوریم که قاعدتاً در مسیر تحقیق اصلاح خواهد شد. مسائل، موانع و مشکلاتی هستند که ریشه در سیستم های مدیریتی و اجرایی دولتی و مردمی قرآنی، نظامات اقتصادی، سیاسی،

فرهنگی، اجتماعی، و جهان بینی ها و گفتمان ها و استعاره ها و کهن الگوهای جامعه دارد که در تحقق اهداف توسعه فرهنگ قرآنی در عموم جامعه یعنی تعمیم و تعمیق ایمان، شناخت، ارتباط و انس، محبت و مودت و تحقق آموزه های قرآنی در رفتار فردی و اجتماعی، اختلال ایجاد می کند و باعث ایجاد نگرانی میان متدینین جامعه و مسئولان نظام جمهوری اسلامی و تلاش برای چاره جویی می شود.

وروس آینده ها را به چهار دسته ممکن^۱، باورکردنی^۲، محتمل^۳، مرجح^۴ یا مطلوب^۵ تقسیم بندی کرد. در تصویر ذیل این دسته بندی به صورت شماتیک آمده است.

تصویر شماره ۱- انواع آینده

آینده محتمل به آن دسته از آینده هایی اشاره دارد که احتمالاً تحقق می یابد. آینده هایی که ادامه وضعیت گذشته و حال هستند عموماً برای کوتاه مدت به عنوان آینده های محتمل در نظر گرفته می شوند، حال آنکه هر چه افق زمانی آینده اندیشی گسترده تر شود از احتمال تحقق آنها کاسته می شود چرا که در بلندمدت بسیاری از روندها به صورت پیوسته فعلی نخواهد بود و تعدادی از روندهای فعلی محو شده یا دچار یک گسست می شوند.

آینده های باورکردنی آن دسته از موقعیت هایی است که می تواند در آینده تحقق یابد. به عبارت دیگر، آن دسته از آینده هایی که بر اساس دانش فعلی بشر امکان پذیر است، در این دسته قرار می گیرد. بر خلاف آینده هایی ممکن که شامل تمام وضعیت هایی ممکن است و شامل آینده هایی است که متناقض با اصول و

^۱PossibleFutures

^۲PlausibleFutures

^۳ProbableFutures

^۴PreferableFutures

^۵DesirableFutures

تصویری از آینده

دانش فعلی بشری هستند، آینده‌های باورکردنی منطبق با این اصول هستند. نکته قابل ذکر آن است که امکان دارد در این آینده‌ها موردی خلاف دانش امروزین نباشد، اما چگونگی حادث شدن آن بر ما پوشیده باشد.

برای تعیین افق زمانی آینده، با بررسی‌های اولیه به نظر می‌رسد دو مقطع زمانی ۱۰ و ۳۰ ساله مناسب باشد. نظام توسعه فرهنگ قرآنی شامل پنج خرده نظام تولید (شورای توسعه فرهنگ قرآنی)، آموزش عمومی قرآن، پژوهش‌های قرآنی، آموزش عالی قرآنی، تبلیغ و ترویج قرآن است. مسائلی که احتمالاً هر کدام از این خرده نظامها با آن درگیر خواهند شد، احصا و اولویت بندی خواهد شد.

جدول شماره ۱- مدل دسته‌بندی انواع مسائل در افق ۱۰ و ۳۰ ساله

مسائل در افق ۳۰ ساله		مسائل در افق ۱۰ ساله		خرده نظام
۱,	۱,	۱,	۱,	سیاستگذاری کلان
۲,	۲,	۲,	۲,	
...	...	...	...	
۱,	۱,	۱,	۱,	آموزش عمومی
۲,	۲,	۲,	۲,	
...	...	...	...	
۱,	۱,	۱,	۱,	تبلیغ و ترویج
۲,	۲,	۲,	۲,	
...	...	...	...	
۱,	۱,	۱,	۱,	پژوهش
۲,	۲,	۲,	۲,	
...	...	...	...	
۱,	۱,	۱,	۱,	آموزش عالی
۲,	۲,	۲,	۲,	
...	...	...	...	

با توجه به اینکه افق زمانی این پژوهش، ۱۰ و ۳۰ ساله قرار داده شده است، مسائلی که در فرایند تحقیق کشف می‌شود عمدتاً مربوط به آینده‌های باورپذیر است.

۱-۶- روش پژوهش

برای اجرای پژوهش از ابزارهای مختلف گردآوری اطلاعات و روشهای تحقیق متنوع استفاده می‌شود.

جهت گردآوری اطلاعات هم از مطالعات اسنادی (بررسی کتب، مقالات، گزارش‌ها، یادداشت‌های تحلیلی، ...) و هم از مصاحبه‌های خبرگان برای انجام پژوهش از روش‌های پویش محیطی، دلفی و تحلیل مضمونی، بهره گرفته می‌شود.

برای آینده پژوهی ملی لازم است نگاه منطقه‌ای و جهانی (فضای بزرگ) داشت و بدون شناخت تحولات جهانی نمی‌توان در سطح ملی آینده پژوهی کرد. مطابق چهارچوب مفهومی، مسائلی که نظام توسعه فرهنگ قرآنی با آن درگیر می‌شود به پنج حوزه، سیاستگذاری کلان، آموزش عمومی قرآن، پژوهش‌های قرآنی، آموزش عالی قرآنی و تبلیغ و ترویج قرآن، قابل تقسیم است. به تناسب این پنج حوزه، در آینده، نظامات تصمیم‌گیری کلان، آموزش عمومی، پژوهش، آموزش عالی و رسانه، دچار تحولات، چالش‌ها و مسائلی خواهد شد. برای شناخت تحولات و مسائل آینده خرده نظام‌های قرآنی لازم است تحولات و مسائل آینده خرده نظام‌های مربوط شناسایی شود.

جدول شماره ۲- رابطه میان نظامات مختلف و خرده‌نظام‌های امور قرآنی

خرده نظام در نظام توسعه فرهنگ قرآنی	→	خرده نظام مربوط در تحولات جهانی، منطقه ای و ملی
تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کلان امور قرآنی	→	تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کلان
آموزش عمومی قرآن	→	آموزش عمومی
آموزش عالی قرآنی	→	آموزش عالی
تبلیغ و ترویج قرآنی	→	رسانه
پژوهش‌های قرآنی	→	پژوهش

در کنار آن با بررسی گزارشها و یادداشت‌های مرتبط در اینترنت، به پویش محیطی شناخت روندها و مسائل نظام قرآنی در قلمرو ملی پرداخته می‌شود. از منابع مفید در این زمینه رسانه دیجیتال و درگاه تخصصی آینده پژوهی وحید به آدرس www.vahidthinktank.com است که یک مخزن کامل و آماده و حرفه‌ای از کلان روندها و تصویرهای آینده جهان و ایران فراهم کرده است.

خروجی مطالعات تحولات آینده در هر خرده نظام در سطح جهانی به صورت خلاصه در جلسه مصاحبه به استحضار صاحب‌نظران می‌رسد تا آنها با شناخت اجمالی نسبت به آینده جهان، مسائلی که در آینده، نظام قرآنی با آن احتمالاً درگیر خواهد شد را پیش‌بینی کنند.

بعد از اجرای مصاحبه، محتوای مصاحبه‌ها تدوین و تحلیل مضمونی شده و مسائل آینده در یک دسته‌بندی مناسب ارائه می‌شود. در کنار آن معیارهای اولویت بندی مسائل، شناسایی می‌شود. به وسیله پرسش‌نامه از صاحب‌نظران خواسته می‌شود ابتدا احتمال وقوع مسئله را پیش‌بینی و سپس بر اساس میزان اهمیت و تأثیر آنها را اولویت بندی کنند.

۱-۷- کاربردهای تحقیق

خروجی تحقیق، مخزنی از مسائل آینده نظام توسعه فرهنگ قرآنی در پنج حوزه مدیریت کلان، پژوهش، آموزش عمومی، آموزش عالی، و تبلیغ و ترویج قرآنی، در دو افق زمانی ۱۰ و ۳۰ ساله و به صورت اولویت بندی شده است.

کاربران اصلی نتایج تحقیق، سیاستگذاران و تصمیم‌سازان امور قرآنی کشور در شورای توسعه فرهنگ قرآنی، کمیسیون‌های تخصصی و دبیرخانه‌های وابسته و در درجه بعد مدیران و کارشناسان امور قرآنی می‌باشند. خروجی تحقیق باعث بهبود فرایند سیاستگذاری امور قرآنی کشور به ویژه در مرحله شناخت و ادراک مسئله و شناخت مسائل احتمالی، باورپذیر و ممکن آینده امور قرآنی و شکل‌دهی اقداماتی جهت تغییر روندها و کاهش آسیب‌ها خواهد شد.

SCC.ir

SCCcr.ir

فصل دوم:

تصویری از آینده

۱-۲ مقدمه

چنانکه در فصل اول اشاره شد برای آینده پژوهی ملی لازم است نگاه منطقه‌ای و جهانی (فضای بزرگ) داشت و بدون شناخت تحولات جهانی نمی‌توان در سطح ملی آینده پژوهی کرد. مطابق چهارچوب مفهومی، مسائلی که نظام توسعه فرهنگ قرآنی با آن درگیر می‌شود به پنج حوزه، سیاستگذاری کلان، آموزش عمومی قرآن، پژوهش‌های قرآنی، آموزش عالی قرآنی و تبلیغ و ترویج قرآن، قابل تقسیم است. به تناسب این پنج حوزه، در آینده، نظامات تصمیم‌گیری کلان، آموزش عمومی، پژوهش، آموزش عالی و رسانه، دچار تحولات، چالش‌ها و مسائلی خواهد شد. برای شناخت تحولات و مسائل آینده خرده نظام‌های قرآنی لازم است تحولات و مسائل آینده خرده نظام‌های مربوط شناسایی شود.

خرده نظام در نظام توسعه فرهنگ قرآنی	→	خرده نظام مربوط در تحولات جهانی، منطقه ای و ملی
تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کلان امور قرآنی	→	تصمیم‌گیری و سیاستگذاری کلان
آموزش عمومی قرآن	→	آموزش عمومی
آموزش عالی قرآنی	→	آموزش عالی
تبلیغ و ترویج قرآنی	→	رسانه
پژوهش‌های قرآنی	→	پژوهش

در کنار آن با بررسی گزارشها و یادداشت‌های مرتبط در اینترنت، به پویش محیطی شناخت روندها و مسائل نظام قرآنی در قلمرو ملی پرداخته می‌شود. با این نگاه در این فصل با استراتژی تحقیق پویش محیطی به رصد روندها و چالشها در سطح جهانی و ملی در حوزه‌های مدیریت کلان، آموزش عمومی، هنر و رسانه، پژوهش و آموزش عالی پرداخته می‌شود. در ابتدا صرفنظر از حوزه‌های مربوط تصویری از آینده جهان در عرصه‌های مختلف ارائه می‌شود.

۲-۲ تصویری از آینده جهان و ایران

در این بخش تلاش می‌شود بر اساس گزارش‌های جهانی و اخبار و رویدادها، تصویری از آینده جهان و ایران در عرصه‌های مختلف ترسیم شود. لازمه آینده پژوهی، در کنار توجه به زمان بزرگ، توجه به فضای بزرگ است. بدون داشتن تصویری از جهان و منطقه، نمی‌توان درک مناسبی از آینده پیش‌روی کشور داشت.

۲-۱-۲ چالشهای قرن ۲۱ در پروژه هزاره

پروژه هزاره (میلینیوم)^۱ نام یک اندیشکده غیرانتفاعی و مستقل بین‌المللی، متشکل از تعداد زیادی آینده‌پژوه و سیاست‌گذار از بخش‌های دولتی و غیردولتی است که در سال ۱۹۹۶، پس از یک مطالعه امکان‌سنجی سه‌ساله و با حمایت آژانس حفاظت از محیط زیست ایالات متحده، برنامه توسعه سازمان ملل و یونسکو تشکیل شد. پروژه میلینیوم حامیان دولتی و غیردولتی متعددی در سراسر جهان دارد که از جمله آن‌ها می‌توان به شرکت فورد، بنیاد آینده، جنرال موتورز، وزارت امور مالی جمهوری کره، دانشگاه دولتی اقتصادی آذربایجان، وزارت ارتباطات آذربایجان، بنیاد راکفلر، شرکت شل، بانک جهانی، یونسکو، برنامه توسعه سازمان ملل و ... اشاره کرد.^۲

این اندیشکده از سال ۱۹۹۷ تاکنون، با مشارکت بیش از ۳۵۰۰ عضو خود در سراسر جهان، به گردآوری و تحلیل اطلاعات آینده‌پژوهانه می‌پردازد. یافته‌های این پژوهش، که بزرگ‌ترین پروژه آینده‌پژوهی جهان لقب گرفته است، هر ساله در گزارشی به نام «وضعیت آینده»^۳ منتشر می‌شود.

وضعیت آینده گزارشی است که در قالب یک کتاب منتشر و در آن پیش‌بینی‌هایی از مسائل عمده جهانی ارائه می‌شود. گزارش‌های وضعیت آینده عمدتاً دو ویژگی مشترک دارند. نخست، شاخص وضعیت آینده که بر اساس داده‌های تاریخی حدود ۳۰ متغیر (شامل درآمد سرانه، نابرابری درآمدی، بیکاری، فقر، فساد، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، هزینه‌های تحقیق و توسعه، رشد جمعیت و ...) در بیست سال گذشته دورنمایی از ۱۰ سال آینده ارائه می‌کند. هدف از طراحی شاخص وضعیت آینده، شناسایی جهت و شدت تغییرات است. این شاخص نشان می‌دهد که وضعیت جامعه در کدام حوزه‌ها بهتر و در کدام حوزه‌ها بدتر می‌شود. از این شاخص هم در سطح جهانی می‌توان استفاده کرد و هم در سطح ملی.

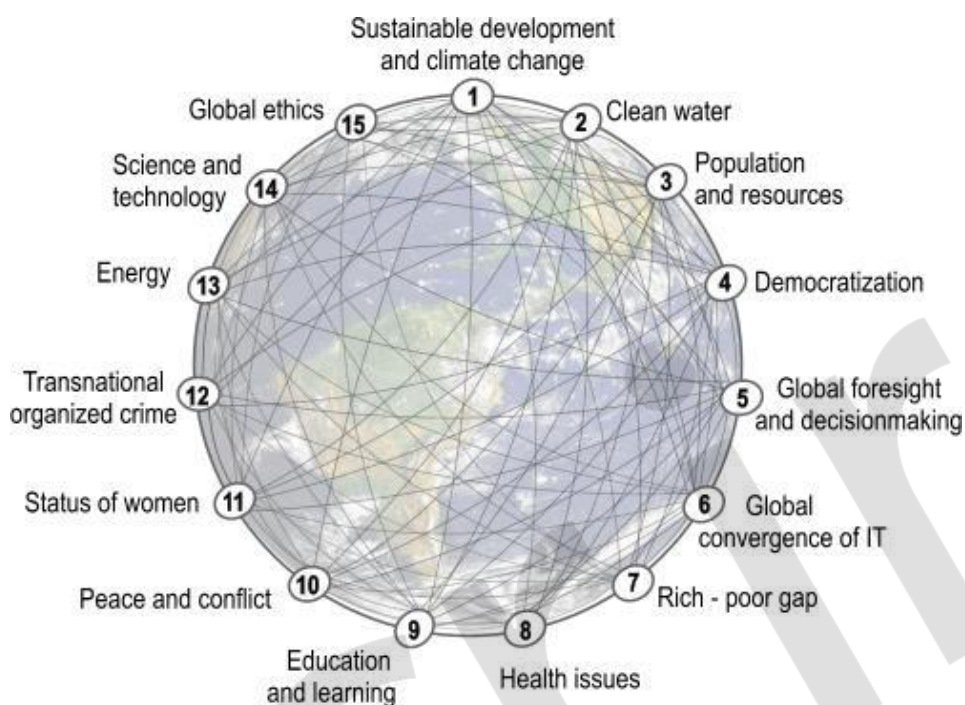
دومین ویژگی مشترک، معرفی چالش‌های جهانی است که با استفاده از روش دلفی شناسایی می‌شوند و به طور سالانه مورد ارزیابی مجدد قرار می‌گیرند. ۱۵ چالش جهانی که در آخرین گزارش وضعیت آینده مورد توجه قرار گرفته‌اند در این حوزه‌ها قرار دارند: توسعه پایدار و تغییرات آب و هوا، آب سالم، جمعیت و منابع، مردم‌سالاری، تصمیم‌گیری و آینده‌نگری جهانی، هم‌گرایی جهانی فناوری اطلاعات، شکاف فقیر

^۱ millennium

^۲ http://www.iran-futures.org/%D9%BE%D8%B1%D9%88%DA%98%D9%87-%D9%87%D8%B2%D8%A7%D8%B1%D9%87/#_ftn2

^۳ <http://www.millennium-project.org/millennium/SOFL.html>

و غنی، مسائل سلامتی، آموزش، جنگ و صلح، وضعیت زنان، جرایم سازمان‌یافته فراملی، انرژی، علم و فناوری و اخلاق جهانی.

تصویر شماره ۲- چالش‌های آینده در پروژه هزاره

۱۵ چالش جهانی، یک چارچوب برای ارزیابی چشم‌اندازهای جهانی و محلی را برای بشریت فراهم می‌کند. توصیف این چالش‌ها به همراه گستره وسیعی از دیدگاه‌ها و اقدامات متناسب با آن‌ها و بیانات صاحب‌نظران منطقه‌ای و ارزیابی پیشرفت‌ها در مقابله با هر چالش، از سال ۱۹۹۶ جمع‌آوری و به‌روز رسانی شده است که قابل دسترسی است.

شناخت چالش‌های جهانی، شناخت مسائل محلی خودمان است، زیرا این دو آن‌چنان به هم آمیخته‌اند که از نظر عملی تفکیک پذیر نیستند. در واقع چالش‌های جهانی دارای معادل‌های محلی و منطقه‌ای هستند و اصولاً مهمترین چالش‌ها، امری ذاتاً فراملیتی و دارای راه‌حل‌های فراسازمانی هستند و یک دولت و یا سازمان خاص به تنهایی نمی‌تواند به حل آنها مبادرت ورزد و مستلزم توافق‌ها و همکاری‌های بین‌المللی هستند. در اینجا تلاش می‌شود طور اختصار به این چالش‌ها پرداخته شود. توسعه پایدار توسعه پایدار ممکن است بزرگترین تهدید پس از جنگ هسته‌ای برای آینده بشریت باشد.

جهان از تعامل ناخوشایندی بین جمعیت و رشد اقتصادی از یک سو و کیفیت محیط زیست از سوی دیگر به صورت فزاینده ای آگاهی می یابد. لذا بیشتر رهبران سیاسی و روشنفکران جهانی، توسعه پایدار را به عنوان مهمترین هدف برای اتحاد بشریت و ساختارهای اجتماعی آن می شناسند. یکی از پایه های اصلی و اولیه توسعه پایدار، رشد و توسعه اقتصادی است. این عامل به همراه نوآوری فن آورانه، مؤثرترین عامل تغییر طی ۲۰۰ سال گذشته بوده است. امروزه به ویژه در آینده، توسعه پایدار با حفظ کنترل محیط زیست، نسبتی قدرتمند دارد لذا رشد کشاورزی و متناسب با محیط باید مورد توجه قرار گیرد به طوری که مصرف زیاد آب، انرژی و منابع دیگر کاهش یابد. باید برای رسیدن به توسعه پایدار در آینده با آب و هوای تمیز و محیط زیست سالم، قوانین زیست محیطی فراملی را با توجهی ویژه تدوین کرد.

توسعه پایدار علاوه بر سیاست های جهانی باید به نیازهای منطقه ای نیز پردازد مثلاً در آفریقا توسعه پایدار مستلزم از بین بردن فقر زیاد و ایدز است و یا در آمریکای لاتین نابودی دلالان مواد مخدر است. اگر ۱۰ درصد جمعیت دنیا در کشورهای صنعتی به مصرف ۹۰ درصد منابع جهانی ادامه دهد، پایداری اجتماعی ممکن نیست. آب در تمام قاره ها، سطح آب های زیرزمینی در حال پایین رفتن است. بیش از یک میلیارد نفر آب آشامیدنی سالم ندارند. نیمی از مردم جهان سیستم فاضلاب مناسب ندارند و ۸۰ درصد کل بیماری-ها در کشورهای در حال توسعه دارای منشا آب ناسالم هستند. زمین های کشاورزی در تمام جهان در حال بایر شدن است. حدود ۴۰ درصد جامعه بشری در حوضه های آبریز رودخانه هایی که بین بیش از ۲ کشور مشترک است، زندگی می کنند. اگر روندهای کنونی تداوم یابد تا سال ۲۰۵۰ میلادی از هر ۳ نفر ۲ نفر در مناطقی که مشکل کمبود آب دارند، زندگی خواهند کرد. ادامه وضع فعلی به بحران های جهانی آب منجر خواهد شد که باعث مهاجرت های جمعی، بیماری و جنگ خواهد شد، لذا سرمایه گذاری در مدیریت آب و ایجاد پیمان ها و توافق های همکاری در زمینه حقوقی آب ضرورت می یابد. جمعیت و منابع در مناطق که مردم کمتری دسترسی به نیازهای روزانه زندگی دارند، بیشترین رشد را دارد. تغذیه کافی، سرپناه، آب و بهداشت باید برای آنها تأمین شود. در غیر این صورت افزایش مهاجرت، برخورد و نزاع بیماری، اجتناب ناپذیر به نظر می رسد. هر چند نرخ رشد جمعیت در حال کاهش است، انتظار می رود جمعیت ۶ میلیارد نفری در سال ۲۰۵۰ به ۹ میلیارد برسد و ۹۸٪ این رشد در کشورهای فقیر خواهد بود. حدود ۴۰ درصد جمعیت جهانی در چین و هند زندگی می کنند که صنعت روبه رشد آنها مصرف منابع و صدمه به محیط زیست را شتاب می دهد. شهرنشینی از ۲/۵ میلیارد در یک نسل افزایش خواهد یافت منابع طبیعی

مقابل این همه رشد در حال کاهش است. برنامه توسعه سازمان ملل تخمین می‌زند که ارزش روز طبیعت برای اقتصاد جهانی ۳۸ تریلیون دلار در سال است و ۴۰ درصد اقتصاد کشورهای در حال توسعه به تنوع زیستی وابسته است. در حالی که این سرمایه در حال نابودی است.

دموکراسی: برای اولین بار در تاریخ، مردم بیشتری در حکومت‌های دموکراتیک زندگی می‌کنند تا در حکومت‌های استبدادی. از آن جا که دموکراسی‌ها تمایلی برای جنگ با یکدیگر ندارند و با توجه به این که احتمال وقوع بحران‌های انسانی در حکومت‌های استبدادی بسیار بیشتر است، روند به سوی دموکراسی باید به آینده صلح‌آمیزتر منجر می‌شود. اما ظهور دموکراسی یک فرایند آزاد نیست. در زمان انتقال، بسیاری از مردم درآمد و موقعیت اجتماعی خود را از دست می‌دهند. دموکراسی‌های جدید باید سوء استفاده‌های قبلی از قدرت را بررسی کنند تا اعتماد مردم را جلب کنند. تغییرات قابل ملاحظه‌ای مانند انتخابات چند حزبی، مطبوعات آزاد، قانون اساسی مکتوب و تغییر قوانین، بلافاصله فرهنگ دموکراسی را با مسئولیت‌های شهری ایجاد نمی‌کند. دموکراسی واقعی زمانی حاصل می‌شود که خود مردم نه یک سازمان خارجی، انتظار پاسخگویی از دولت داشته باشند. رشد فرهنگ دموکراسی به افزایش باسوادی، شفافیت، پاسخگویی، دسترسی به رسانه‌ها و مشارکت شهروندان در حل مسائل نیازمند است. دیدگاه‌های بلند مدت جهانی پیچیدگی، شتاب تغییرات و جهانی سازی در آغاز هزاره جدید توجه بیشتری به مطالعات آینده را تشویق می‌کند. پیچیدگی روزمره سیاسی و نیاز به مدیریت مسائل جاری، وقت کمی برای پرداختن به تصویر جامعه درازمدت، امیدها و پیامدهای آن باقی می‌گذارد. اما متأسفانه بسیاری از رهبران سیاسی فقط به انتخاب کوتاه مدت توجه دارند. نیاز به ایجاد فرایند مشارکتی دیده می‌شود که به وسیله مطالعات آینده، افزایش تحصیل و آموزش در تفکر نسبت به آینده، تغییر روش‌های آموزش، ایجاد روش‌های ارتباطات و بازنگری مستمر دیدگاه آینده و به کارگیری روش‌های مطالعات آینده در تمام سطوح تصمیم‌گیری میسر خواهد شد.

جهانی شدن فناوری اطلاعات اینترنت از دیده دیگری در تاریخ سریع‌تر رشد کرده است. سالانه حدود ۲ تریلیون در جهان از این طریق جابه‌جا می‌شود. در عوض ۵ تا ۱۶ سال یک میلیارد نفر می‌توانند به این سیستم عصبی سیاره‌ای وصل شوند. کاربردهای فناوری اطلاعات می‌تواند بزرگ‌ترین متعادل‌کننده بین کشورهای ثروتمند و فقیر باشد. هر چند این فناوری‌ها ممکن است صلح و فراوانی بیاورند، اما تهدید جنگ اطلاعاتی تروریسم، آسیب‌پذیری بازارهای مالی، تقلب، از بین رفتن تنوع فرهنگی باید مورد مطالعه

قرار گیرد. ساحل اقیانوس آرام به طور مؤثری اقتصاد اطلاعاتی را شکل می دهد. کمتر از یک درصد آفریقایی ها از اینترنت استفاده می کنند. تعداد تلفن ها در توکیو بیشتر از تمام قاره آفریقا است. هند به عنوان یکی از بازیکنان اصلی فناوری اطلاعات و ارتباطات ظهور کرده است. به هر حال اینترنت در حال تبدیل شدن به مقر جهانی جامعه بشری است، این می تواند به متلاشی شدن ساختار اجتماعی قبلی و ظهور ساختار اجتماعی جدیدی منجر شود. فاصله فقیر و غنی از دهه ۱۹۶۰ طول عمر در کشورهای در حال توسعه از ۴۶ به ۶۴ سال افزایش یافته، مرگ و میر نوزادان به نصف کاهش یافته است.

نسبت کودکان ثبت نام شده در مدارس ابتدایی به بیش از ۸۰ درصد رسیده و دسترسی به آب سالم دو برابر شده است، در عین حال ۲ میلیارد نفر درآمد روزانه معادل یک تا ۲ دلار در روز دارند. بیشتر کشورهای فقیر در ۳۰ سال گذشته به طور مستمر کاهش درآمد داشته اند. اروپا ۵۰ میلیون شهروند فقیر دارد. نبود توازن در ثروت علاوه بر پیامدهای اخلاقی به افزایش مهاجرت از مناطق فقیر به ثروتمند منجر می شود. همچنین به حفظ کیفیت محیط زیست لطمه می زند. وقتی بازار آزاد را گروه های کوچک مورد استفاده قرار می دهند، رفتار غیر اخلاقی، توزیع غیر منصفانه درآمد، ناپایداری اقتصادی و تبهکاری رشد می یابد. بیماری ها بیماری های واگیر دار باعث حدود ۳۰ درصد مرگ و میر در دنیا هستند. در طول ۲۰ سال گذشته بیش از ۳۰ مورد بیماری بسیار واگیر دار مانند آبولا و ایدز شناسایی شده است. به علاوه در طول ۲۰ سال گذشته، ۲۰ بیماری بازپدید مانند سل و مالاریا به دلیل به کارگیری بی رویه یا استفاده نابه جا داروها در برابر این داروها مقاوم شده اند، در این زمان بیماری های قدیمی مانند وبا، طاعون، دیفتری و تب زرد دوباره پس از سال ها به عنوان تهدیدی عمومی ظاهر شده اند. اثر این تحولات با عواملی چون رشد سریع مسافرت های بین المللی، جمعیت زیاد که با سوء تغذیه و تحصیلات کم در خانه هایی نامناسب و غیر استاندارد زندگی می کنند، آمار محیط غیر بهداشتی و بهداشت ناکافی و صنایع آب و فاضلاب کم کیفیت مضاعف شده است.

جهانی شدن تجارت، همچنین تغییرات اخیر در تولید، جابه جایی و فرآورده های غذایی، خطر بیماری های با منشأ غذایی را افزایش داده است. عوامل محیطی نیز انسان را در مخاطره بیماری ناشناخته قرار داده است، به علاوه فعالیت هایی مانند جنگل زدایی، جهانگردی، جنگ و مهاجرت به نقاط دور افتاده، به خطر مواجهه با این بیماری ها افزوده است. در طول ۱۰ سال احتمال دارد حدود ۴۰ میلیون کودک که به دلیل ایدز یتیم شده اند، در آفریقا بزرگ شوند و بسیاری برای ادامه بقا به تبهکاری روی آورند. ظرفیت برای تصمیم

گیری با افزایش پیچیدگی برخی امور به تصمیم‌گیری با کمک اطلاعات، اقدامات مؤثر و نتایج سریع نیاز است. اما به نظر می‌رسد تعداد و شباهت انتخاب‌هایی که باید در نظر گرفته شود، در حال رشد و در ورای توان موجود برای تحلیل و تصمیم‌سازی است. تعداد افراد درگیر در تصمیم‌گیری نیز در حال افزایش است که باعث پیچیدگی بیشتر می‌شود.

مسئولیت‌های اخلاقی به ندرت در تصمیم‌گیری‌ها در نظر گرفته می‌شود. هم‌چنان که دموکراسی گسترش می‌یابد، تعداد افراد درگیر در تصمیم‌گیری نیز افزایش می‌یابد، بنابراین جمع‌بندی را مشکل‌تر می‌کند. صلح و جنگ تروریسم به صورت فزاینده‌ای مخرب و گسترده شده و دوری از آن دشوار شده است. شدت برخوردهای مذهبی، قومی و نژادی نیز در حال افزایش است. سلاح‌های شیمیایی؛ بیولوژیکی و جنگ اطلاعاتی هم‌ارزان است و هم به سهولت از سوی گروه‌های کوچک قابل استفاده است. در همین حال راهبردهایی برای صلح و امنیت جهانی در حال شکل‌گیری است و کوشش‌های جهانی که احترام به تنوع زیستی و ارزش‌های اخلاقی مشترک را تشویق می‌کند، در حال رشد است. زنان بهبود سواد آموزی، از بین رفتن مرگ و میر در کودکان، روش‌های ضدبارداری ارزان و بهبود یافته، برنامه تنظیم خانواده مؤثر، حرکت‌های حقوق زنان و استفاده از اینترنت، موقعیت اجتماعی زنان را بالا برده و مشارکت آنان را در اقتصاد پولی در چند دهه اخیر افزایش داده است.

در جایی که موقعیت زنان تقویت شده است، نرخ تولید کاهش یافته و تأمین اجتماعی پیشرفت کرده است. زنان تحصیل‌کرده تمایل دارند با داشتن تعداد فرزندان کمتر، فرزندان سالم‌تر تربیت کنند و در نیروی کار به صورت مؤثرتری شرکت داشته باشند. در ۲۰ سال گذشته در کشورهای در حال توسعه سواد آموزی و ثبت نام زنان در مدارس دو برابر مردان بوده و مرگ و میر جهانی زنان ۵۰ درصد کاهش یافته است. در این حالت خشونت علیه زنان بین ۱۵ تا ۴۳ سالگی بیشتر از سرطان، مالاریا و حوادث ترافیکی و حتی جنگ باعث مرگ می‌شود. ۷۰ درصد جمعیت 3/1 میلیاردی فقیران جهان را زنان تشکیل می‌دهند. تداوم بقای کودکان به قدرت اقتصادی زنان و نقش آنان در جامعه بستگی دارد. تبهکاری فراملی تبهکاری ملی یک صنعت جهانی با رشد بسیار سریع همراه است که ارزش ناخالص حدود یک تریلیون دلار و سودی برابر ۵۰۰ میلیارد دلار دارد. یک شبکه جهانی که از کارتل‌های مواد مخدر، مافیای سابق و افسران سابق سرویس‌های مخفی کشورهای مختلف، حجم عظیمی از پول را از مواد مخدر غیر قانونی و دیگر منابع جمع کرده

است. این پول به اعضای آن کمک می کند تا به کمک دانش و فناوری، سود بیشتری ببرند و قدرت جهانی بیشتری کسب کنند. انرژی مصرف جهانی انرژی در ۲۰ سال آینده، ۵۰ درصد افزایش می یابد. بیش از ۳۰۰ نیروگاه هسته‌ای در اطراف دنیا از بین ۱۰ تا ۱۵ سال آینده تعطیل می‌شوند، در نتیجه منابع جدید انرژی مورد نیاز خواهد بود نه تنها برای تقاضای بیشتر بلکه برای جبران انرژی از دست رفته. به خاطر از رده خارج شدن نیروگاه‌های هسته‌ای فرسوده تعداد کمی از نیروگاه‌های هسته‌ای در حال ساخت است و هنوز هیچ راهی برای از بین بردن ضایعات هسته‌ای وجود ندارد. صنایع جدید مانند سلول‌های خورشیدی، انرژی خورشید گرمایی، هیدروژن، انرژی باد، انرژی موج، زیست جرم، گرمای جزیبی اقیانوسی، گداخت هسته‌ای و ماهواره‌های انرژی خورشیدی به اندازه کافی سریع پیشرفت نمی‌کنند تا این فاصله را پر و تقاضای آینده را تأمین کنند. علم و فناوری خط شکنی‌های علمی و کاربردهای فناوری به سرعت شرایط جامعه بشری را تغییر می‌دهند. تعامل بین علوم مختلف با ظهور فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات شتاب یافته است.

اخلاقیات جهانی حل چالش‌های ۱۴ گانه‌ای که تا به حال توضیح داده شد موضوعات اخلاقی و انتخاب‌های مهمی است. مانند: آیا باید به کشورهای فقیر اجازه داده شود تا برای بخشی از توسعه خود، ایجاد آلودگی کنند؟ چگونه حق آب یک کشور در تعادل با نیاز به آب کشور دیگر قرار می‌گیرد؟ این نوع مسائل در پیچیدگی و چند وجهی بودن بسیار بزرگ است که جنبه سیاسی داشته و حداقل با عقل و متعارف گروهی هم خوانی ندارند. اخلاقیات جهانی موضوع بزرگ پس از محیط زیست در ۲۵ سال آینده خواهد بود باید سیاست‌های مؤثری پیدا کرد تا در عین مبارزه با فساد بتوان گروه‌های فشار پارلمانی را کنترل کرده و خود محوری را کاهش داد، هدایت والدین برای ایجاد حس ارزش را اشاعه داد، احترام به قدرت‌های قانونی را تشویق و در نهایت توافقات همگانی در باره اخلاقیات ایجاد کرد.^۱

۲-۲-۲ فناوری‌های دگرگون‌کننده تا سال ۲۰۵۰

یان پیرسون، یکی از چهره‌های معروف آینده‌نگری و پیش‌بینی است که تاکنون اکثر پیش‌بینی‌های او درست از آب درآمده است. او در یک مصاحبه، به فناوری‌هایی که تا سال ۲۰۵۰ باعث تغییرات کلی در زندگی

^۱ <http://www.ayandehpajoohi.com/archive/0057.php>

ما می‌شوند؛ اشاره کرده است^۱. پیرسون می‌گوید که این گزارش را با کمک شرکت هیودن که یک شرکت کرایه دهنده تجهیزات ساخت و ساز است، تهیه کرده است. با نگاهی به این فناوری‌ها و تصاویر؛ متوجه می‌شویم بسیاری از تحقیقات و نوآوری‌هایی که امروزه درباره‌شان صحبت می‌شود و به عنوان یک یافته جدید مطرح است در ده‌های آینده به یک فناوری غالب و مسلط بر زندگی بشر تبدیل خواهد شد.

تصویر شماره ۳- هایپرلوپ‌ها

تا شش سال آینده، هایپرلوپ‌ها می‌توانند مسافران را با سرعتی بسیار زیاد به شهرهای مختلف ببرند.

^۱ <http://modiriran.ir/1395/04/%D8%B3%D8%A7%D9%84-%DB%B2%DB%B0%DB%B5%DB%B0-%D9%81%D9%86%D8%A7%D9%88%D8%B1%DB%8C%E2%80%8C%D9%87%D8%A7-%D8%B2%D9%86%D8%AF%DA%AF%DB%8C-%D8%AF%DA%AF%D8%B1%DA%AF%D9%88%D9%86/>

تصویر شماره ۴- سایبورگ ها در آینده

تا سال ۲۰۵۰ ممکن است مردم به سایبورگ (ترکیبی از انسان و ربات) تبدیل و قابلیت‌های زیادی پیدا کنند.

تصویر شماره ۵- لباس‌های هوشمند

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

لباس‌های مردم در ۱۰ سال آینده بخشی از ابزار کار پر قدرت آنها خواهند بود.

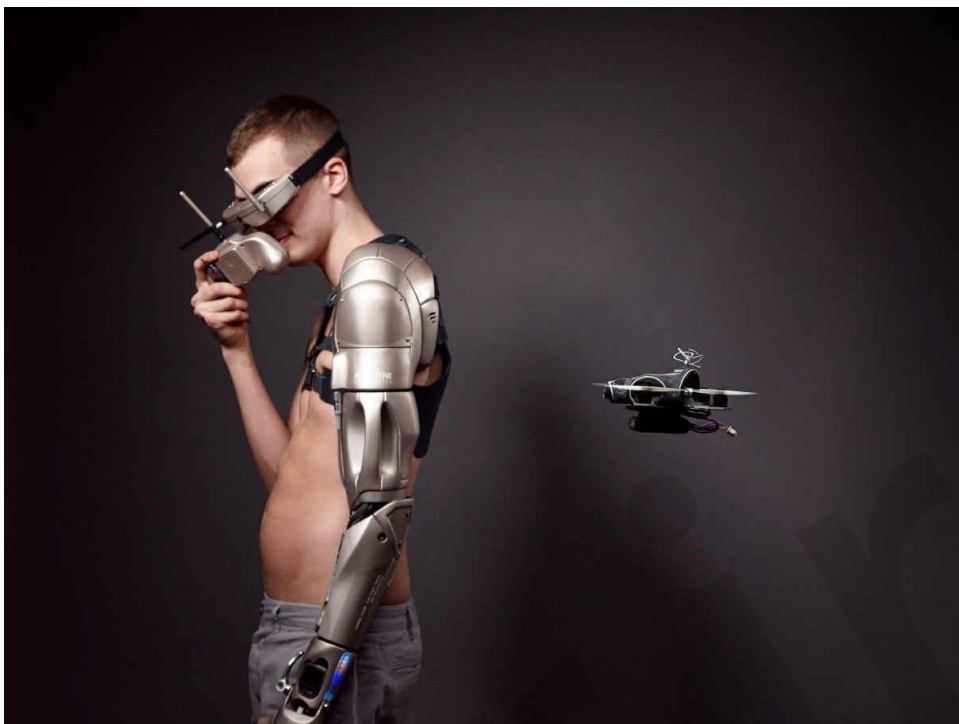
تصویر شماره ۶- رباتهای انسان نما

تا سال ۲۰۲۵، روبات‌ها می‌توانند مانند انسان فکر کنند!

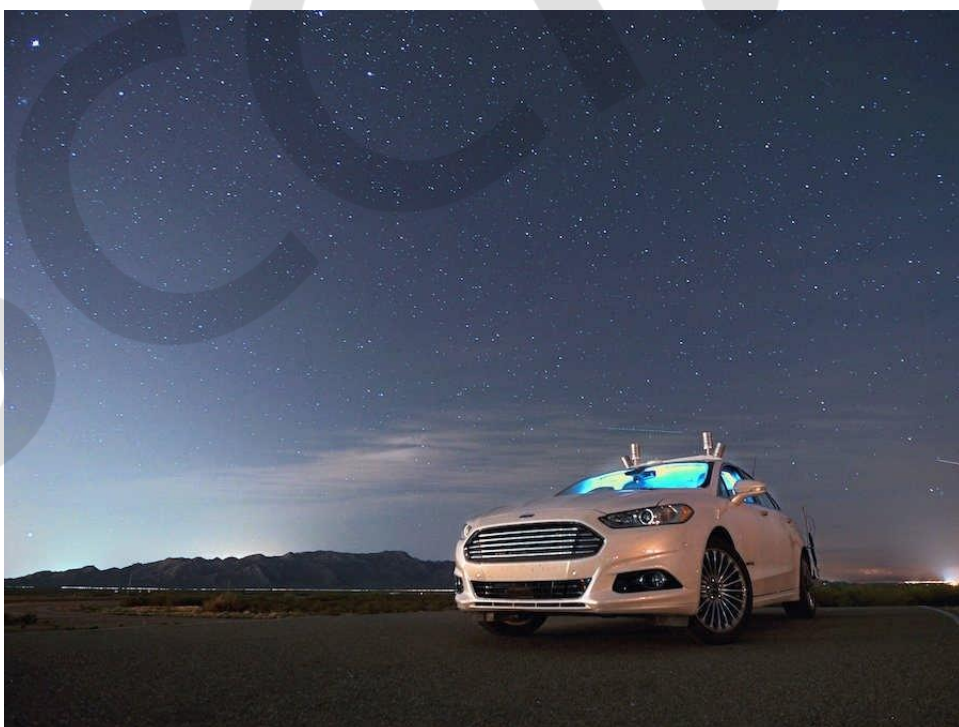
تصویر شماره ۷- خانه‌های هوشمند

تا سال ۲۰۴۰، کنترل منازل توسط هوش مصنوعی انجام خواهد پذیرفت.

تصویر شماره ۸- انسان سایبورگ

تا سال ۲۰۲۵، پیشرفت اندام‌های پروتز و مصنوعی توانمندی بالایی را به معلولان می‌بخشد.

تصویر شماره ۹- اتومبیل‌های هوشمند و بدون راننده

تا سال ۲۰۲۵، اتومبیل‌های بدون راننده در همه جا حضور دارند، حتی در بیابان‌ها!

تصویر شماره ۱۰- توریسم فضایی

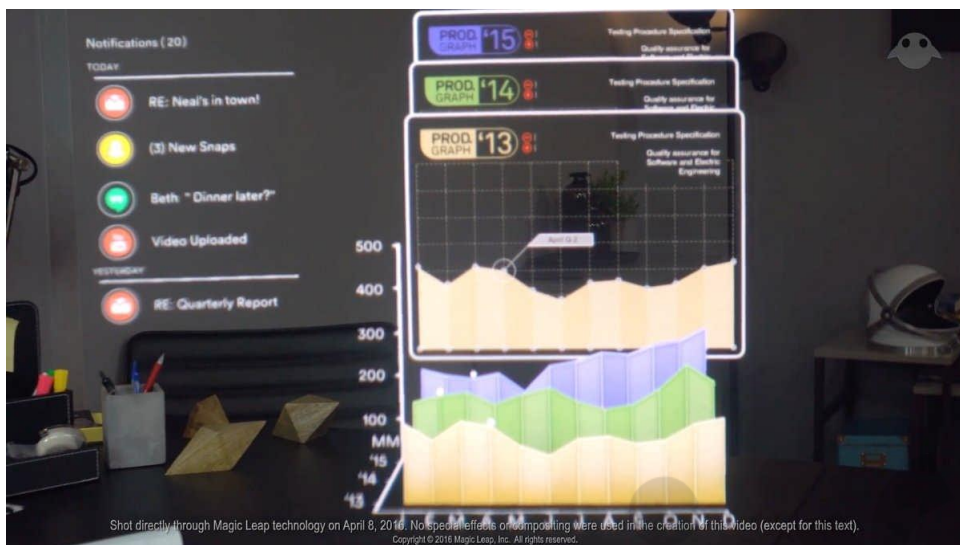
تا سال ۲۰۵۰، گردش گری و توریسم فضایی بخشی از سرگرمی و تفریح افراد ثروتمند خواهد بود.

تصویر شماره ۱۱- سفرهای فضایی به مریخ

تا سال ۲۰۳۰، خطوط سفرهای فضایی برای دیدن سیاره مریخ برپا خواهد شد.

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

تصویر شماره ۱۲- منسوخ شدن گوشی‌های هوشمند تا سال ۲۰۲۵، گوشی‌های هوشمند منسوخ شده و به تاریخ خواهند پیوست.

تصویر شماره ۱۳- جایگزینی انرژی‌های تجدیدپذیر با سوخت‌های فسیلی تا سال ۲۰۵۰، انرژی‌های تجدیدپذیر جایگزین نوع فسیلی خواهند شد.

تصویر شماره ۱۴- هواپیماهای بدون سرنشین
تا سال ۲۰۲۰، هواپیماهای بدون سرنشین وارد سیستم حمل و نقل خواهند شد.

۲-۳-۲ روندهای جهانی و جهان جایگزین در افق ۲۰۳۰ در گزارش شورای اطلاعات ملی آمریکا

شورای اطلاعات ملی آمریکا (NIC) یکی از نهادهای امنیتی آمریکا، در گزارشی با عنوان «روندهای جهانی سال ۲۰۳۰ و جهان جایگزین» چالش‌های پیش‌روی آمریکا را تبیین و راهبردهای بلندمدت و کوتاه مدت را ارائه داده است. این گزارش، از سلسله گزارشاتی هست که هر ۵ سال یکبار منتشر می‌شود^۱ و از نظر رتبه و جایگاه در حدی است که نگاه سردمداران آمریکا را به جهان مشخص می‌کند و می‌توان از آن بعنوان یک سند راهبردی یاد کرد.

بخش‌هایی از گزارش مذکور در سال ۲۰۱۲ منتشر شده، و پس از آن توسط مؤسسات و سایت‌های داخلی و خارجی نیز بصورت محدود بازنشر داده شده و از بعد سیاسی و امنیتی مورد توجه قرار گرفته است. در این گزارش، چارچوب اندیشیدن درباره آینده جهان، روندها و متغیرهای کلان مورد بررسی قرار گرفته و طی آن چهار سناریو برای آینده جهان پیش‌بینی شده است. با این ادعا که متن آن را با بسیاری از اندیشمندان، دانشگاه‌ها و اطاق‌های فکر به اشتراک گذاشته و نظرات آنها را نیز در متن گزارش لحاظ کرده است.

برخی نکات برجسته و مهم این گزارش به شرح ذیل است:

۱-۱-۱-۱ روندهای کلان تا سال ۲۰۳۰

- ۱- گسترش طبقه متوسط در جهان که بسیاری از رهبران جهانی آینده از این بخش بر خواهند آمد.
- ۲- دسترسی بیشتر دولت‌ها به افراد و گروه‌های کوچک به فناوری‌های مخرب و ارتکاب اعمال خشونت-آمیز توسط افراد و گروه‌ها
- ۳- جابجایی قطعی قدرت اقتصادی به سمت شرق و جنوب و اُفت درآمد اروپا، آمریکا و ژاپن از ۵۶ درصد کنونی به نصف. در اقتصاد جهانی، قدرت به آسیا باز خواهد گشت. و اقتصاد کشورهایی نظیر ایران، مصر و ترکیه به عنوان بازیگران مرتبه دوم باقی خواهند ماند.

^۱ <http://nationalstrategy.ir/126-%D8%B1%D9%88%D9%86%D8%AF%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D9%88-%D8%AC%D9%87%D8%A7%D9%86-%D8%AC%D8%A7%DB%8C%DA%AF%D8%B2%DB%8C%D9%86/>

۴- هیچ کشوری قدرت برتر نخواهد بود و سیر صعودی دموکراسی غرب معکوس خواهد شد. آسیا پیشتاز دور جدیدی از دموکراسی سازی در سطح ملی و بین المللی خواهد شد.

۵- کاهش ۵۰ درصدی کشورهای با جمعیت جوان و افزایش جمعیت افراد کهنسال، کشورها را با چالش و معضل سالمندی جمعیت روبرو خواهند کرد.

۶- شهری شدن (جمعیت شهر نشین از ۵۰ درصد کنونی به ۶۰ درصد (۴/۹ میلیارد نفر) افزایش خواهد یافت)

۷- با افزایش جمعیت و تغییر الگوی مصرف، تنگناهای کمبود منابع و تقاضا برای غذا، آب و انرژی به ترتیب به میزان ۳۵-۴۰ و ۵۰ درصد افزایش خواهد یافت. (برای حدود نیمی از جمعیت جهان بویژه در کشورهای ضعیف آمریکا و خاور میانه)

۸- خود کفایی ایالات متحده در انرژی و بازگشت به جایگاه اول تولید گاز طبیعی و سقوط قیمت نفت خام با خارج شدن کنترل قیمت ها از دست OPEC

۱-۲-۷-۱- متغیرهای کلان

۱- اقتصاد جهانی مستعد بحران

- کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه در مسیر رسیدن به اعتدال یا ثبات در اقتصاد جهانی با چالش های سرسختی روبرو می شوند و چالش اصلی، حفظ توسعه اقتصادی و نیفتادن در دام درآمد متوسط است.

- بی عدالتی میان جامعه، افزایش محدودیت منابع نظیر آب و نیاز به سرمایه گذاری بیشتر در علوم و فناوری از دیگر چالش ها و مشکلات این کشورهاست.

۲- شکاف های حکومتی

- افزایش بازیگران دولتی، غیر دولتی و محلی در نقشهای حاکمیتی و افزایش تعداد بازیگران برای حل چالشهای بزرگ چند ملیتی تصمیم گیری را پیچیده خواهد کرد.

- کشورهای حد واسط بین حکومت استبدادی و مردم سالاری و کشورهایی که در سطوح دیگر، پیشرفت داشته و ناسازگار با سطوح اقتصادی، بیشتر به سمت بی ثباتی می روند. این دو عامل برای بسیاری از کشورهای دنیا مصداق دارد.

- شبکه های اجتماعی امکان متحد شدن شهروندان و به چالش کشیدن حکومت را فراهم می کنند و از سوی دیگر قدرتی بی سابقه برای نظارت بر شهروندان را در اختیار دولت ها (دمکراتیک و مستبد) قرار می دهند.
- دانشمندان علوم سیاسی و دانشمندان فناوری، این فناوری را بعنوان یک انقلاب جهانی می بینند و هر دو اتفاق نظر دارند که این فناوری پتانسیل ایجاد تغییرات ناپیوسته بسیار بیشتری را در نظام بین المللی افزایش می دهد.
- تسلط گسترده کنونی غرب بر ساختارهای جهانی نظیر شورای امنیت سازمان ملل متحد و بانک جهانی و... در سال ۲۰۳۰ تغییر خواهد کرد.
- بسیاری از قدرت های نوظهور رده دوم حداقل به عنوان رهبرانی در منطقه، خود را خواهند شناساند.
- آینده تولید و تکثیر هسته ای منوط به نتیجه تلاش های کره شمالی و ایران برای توسعه تسلیحات هسته ای است. موفقیت ایران، رژیم منع تولید و تکثیر سلاح هسته ای را تضعیف و اگر جامعه بین المللی برای متوقف کردن تلاش های این دو کشور حاکم شود همکاری چند جانبه تقویت می شود و معاهده منع تولید و تکثیر را تحکیم می بخشد.

۳- احتمال افزایش کشمکش

- خشونت در یک مقیاس بزرگ، دیگر در انحصار دولت ها نیست. افراد و گروه های کوچک به سلاح های کشتار جمعی دسترسی خواهند داشت.
- محدودیت منابع طبیعی، خطر کشمکش های داخلی را افزایش می دهد که به هیچ وجه نمی توان از آن اجتناب کرد.
- کاهش تمایل ایالات متحده یا تنزل ظرفیت این کشور برای ایفای نقش ضامن و حافظ سیستمی بعنوان تأمین کننده امنیت جهانی، عاملی کلیدی برای کمک به بی ثباتی بویژه در آسیا و خاور میانه خواهد بود. نظام بین المللی چند پاره که محاسبات متغیر بازیگران اصلی (بویژه چین، هند، و روسیه)، نزاع و مجادله بر سر منابع و طیف وسیعی از ابزار جنگی سهل الوصول فرصت های درگیری را افزایش می دهد.

تصویری از آینده

- جنگ‌های آینده در خاور میانه، بصورت ادامه تولید تسلیحات هسته‌ای و نگرانی راجع به امنیت، جوانب هسته‌ای در بر خواهد داشت.
- درگیری با سازمان‌های تحت الحمایه دولت، مثل حزب الله و حماس روش خاصی را در طیف جنگ آینده ایجاد می‌کند.
- با افزایش همکاری‌های بین‌المللی، هزینه‌های یک حکومت برای پشتیبانی از تروریست‌ها رو به افزایش است.
- با دسترسی آسان به فناوری‌های کشنده (سایبری و بیو تروریسم) و سلاح‌های هدایت شونده، زیر ساخت‌های حیاتی توسط دشمنان بالقوه، در معرض خطر قرار می‌گیرند و هر چیزی در معرض خرابکاری سایبری هستند.
- کاهش نقش تسلیحات هسته‌ای در راهبرد امنیتی آمریکا و گسترش توانمندی‌های تسلیحات هسته‌ای در راهبرد امنیتی روسیه قرار دارد.
- قدرت‌های مثل پاکستان و ایران آرزومند هسته‌ای، تسلیحات هسته‌ای را بعنوان جبرانی برای سایر نقاط امنیتی خواستار هستند

۴- حوزه‌های بی‌ثباتی منطقه‌ای

- پویایی و تحرکات منطقه‌ای طی دو دهه آینده، احتمال ایجاد ناامنی جهانی را در پی خواهد داشت.
- خاورمیانه و جنوب آسیا دو منطقه‌ای هستند که بی‌ثباتی گسترده را کلید می‌زنند.
- آینده خاورمیانه بستگی به تحولات سیاسی منطقه دارد. در صورتی که جمهوری اسلامی همچنان در ایران صاحب قدرت باشد و قادر به کسب تسلیحات هسته‌ای باشد، خاورمیانه با آینده بی‌ثباتی روبرو خواهد شد. فروپاشی کاخ سعودی می‌تواند اقتصاد منطقه را به ویرانی بکشد.
- ظهور حکومت اسلامی تندرو در مصر می‌تواند تنش‌های منطقه‌ای را در جبهه‌های گوناگون تشدید نماید. تکه تکه شدن خطوط قومی و مذهبی در عراق و سوریه می‌تواند منجر به از هم پاشیده شدن مرزهای فعلی شود. از سوی دیگر روی کار آمدن دولت‌های میانه‌رو و دموکراتیک در این کشورها یا پیشرفت مهم در حل مناقشه اسرائیل - فلسطین، می‌تواند پیامد‌های فوق‌العاده مثبتی داشته باشد.

- از نظر منطقه ای دولت های ضعیف در گرداب خشونت های داخلی فرو رفته و قدرت های غیر عرب بویژه ترکیه، ایران و اسرائیل بعنوان بازیگران اصلی باقی می مانند.
- ایران در آستانه تولید سلاح هسته ای توقف کرده اما توانمندی های لازم را برای توسعه چنین سلاحی حفظ خواهد کرد.
- اگر ایران، عربستان یا سایر کشورهای منطقه به قدرت های هسته ای آشکار تبدیل شوند این منطقه در بحران دائمی خواهد بود.
- خصومت های شیعه و سنی، عرب و عجم افزایش و بی ثباتی گسترده و عمیق را در خارج از منطقه بوجود می آورد.
- اسرائیل نیرومندترین قدرت نظامی باقی خواهد ماند. اما با تهدیداتی از جانب جنگ های کم شدت و جنگ هسته ای از سوی ایران روبرو خواهد بود و افکار عمومی در حال رشد اعراب، فضای مانور اسرائیل را محدود می کند.
- انتقال سیاسی در منطقه در آینده می تواند پر هرج و مرج و پیچیده باشد. سلاطین سنی ممکن است بزودی خود را در معرض فشارهای مردمی ببینند یا با قیام های مشابه در اثر جنبش های مردمی در دنیای عرب روبرو شوند، یا بتوانند بهار عربی را تحمل و پشت سر بگذارند.
- سناریوی وضع حاضر، پویایی جنگ سرد بین کشورهای خلیج فارس و ایران را حفظ و شاید عمیق تر خواهد کرد.

ه- تأثیرات فناوری و فناوری های نوین

- فناوری اطلاعات، اتوماسیون و فناوری تولید، فناوری منابع و فناوری بهداشت، چهار عرصه ای هستند که پتانسیل تغییر الگوهای کاری در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را خواهد داشت.
- فناوری اطلاعات وارد دوره عظیم داده ها می شود. قدرت پردازش و ذخیره داده ها تقریباً رایگان می شود.
  - رسانه های اجتماعی و امنیت سایبری بازارهای بزرگ جدید خواهند بود.
  - فناوری های کلیدی در خط مقدم تأمین منابع حیاتی (آب، غذا و انرژی) جهان قرار خواهند گرفت

- فناوری های شبکه های اجتماعی در حال تبدیل شدن به بخشی از تاروپود وجودی آنلاین هستند.
- تحلیلگران، سرویس های شبکه های اجتماعی را عامل قابل توجهی برای دامن زدن به اعتراضات بهار عربی دانسته است. شبکه های اجتماعی می توانند جایگزین خدماتی که شرکت های موجود در سازمان های دولتی ارائه می دهند، شوند.

۶- نقش ثابت ایالات متحده

- رکود نسبی اقتصادی آمریکا در برابر دولت های در حال پیشرفت، غیر قابل پیشگیری بوده ولی صورت نهایی دنیا بسیار دور از ذهن و قابل پیش بینی نیست.
- ماهیت چند وجهی قدرت ایالت متحده حتی هنگامی که وزن اقتصادی آن ها مغلوب چین شود به دلیل برتری بواسطه ابعاد دیگر قدرت همچنان برترین قدرت در کنار سایر قدرت های بزرگ دنیا در سال ۲۰۳۰ است.
- با پیشرفت سریع سایر کشورها دوره تک قطبی و عصر استیلای بی رقیب آمریکا بر سیاست های بین المللی به سرعت رو به پایان می رود.
- جایگزینی ایالات متحده با یک قدرت جهانی دیگر و برقراری نظم بین المللی نوین، بعیدترین پیامد در این بازه زمانی به نظر می رسد.
- قدرت های در حال ظهور مشتاقند جایگاه خود را در کنار بالاترین رده های سازمان های چند جانبه اصلی نظیر سازمان ملل متحد تثبیت کنند.
- فروپاشی ایالات متحده یا عقب نشینی ناگهانی او به احتمال فراوان به دوره ای طولانی از هرج و مرج جهانی منتج خواهد شد.
- در جهان سال ۲۰۳۰ ایالات متحده کماکان در زمینه علوم و فناوری در جهان پیشرو خواهد بود.

۲-۳،۱- سناریوهای آینده جهان

آینده جهان احتمالاً شامل عناصری از تمام چهار سناریوی محتمل خواهد بود. این چهار الگوی اولیه از آینده، نشان دهنده مسیرهای کاملاً مجزا و متفاوت برای تحولات آینده تا سال ۲۰۳۰ می باشد عبارتند از :

۱. سناریوی موتورهای خاموش

۲. سناریوی ترکیب و امتزاج

۳. سناریوی نابرابری

۴. سناریوی جهان بدون دولت (جهان غیر دولتی)

سناریوی اول : موتورهای خاموش

در این سناریو:

- سهم ایالات متحده آمریکا و اروپا در تصمیم گیری های جهانی کاهش یافته و پدیده جهانی شدن متوقف می شود که بدترین حالت را به تصویر می کشد.
- ممکن است احتمال درگیری میان کشورها بیشتر شود ولی دور از ذهن خواهد بود که منجر به وقوع یک جنگ تمام عیار شود.
- شکست کامل پدیده جهانی شدن (روابط متقابل اقتصادی دولت ها) بسیار بعید خواهد بود. به خصوص در این عصر که فناوری اطلاعات بسیار پیشرفته شده و قابلیت ایجاد ارتباط با همه جا میسر است.
- آمریکا و اروپا دیگر به حفظ رهبری جهانی، نه قادر هستند و نه علاقه مند. نظام سیاسی آمریکا از حل چالش های مالی و در نتیجه سیاست های اقتصادی و رانش عملکرد خود باز می ماند.
- کشورهای ثروتمند ارتباط خود را با بسیاری از کشورهای در حال توسعه یا فقیر در آسیا و آفریقا و خاورمیانه قطع می کنند.

سناریوی دوم : ترکیب و امتزاج

در این سناریو:

- جهان شاهد شبح کشمکش فزاینده در جنوب آسیا می شود که منجر به تلاش هایی از سوی ایالات متحده و چین برای میانجی گری و آتش بس خواهد بود.
- این سناریو در صورتی اتفاق می افتد که رهبری قوی سیاسی بر خواست سران محتاط داخلی مسلط شده و همکاری های بین المللی قوی تری را شکل دهد. بنابراین، اعتماد میان جوامع و تمدن ها افزایش پیدا خواهد کرد.
- اقتصاد جهانی با گسترش همکاری های بین المللی برای افزایش امنیت، به رشد خود ادامه خواهد داد. چین با نقش های فزاینده بین المللی تقویت شده و قدرت های اقتصادی در حال ظهور، بیش

از کشورهای توسعه یافته رشد خواهند کرد و رشد تولید ناخالص داخلی در کشورهای توسعه یافته نیز افزایش خواهد یافت.

- علاوه بر رهبری سیاسی دولت ها، نقش عوامل غیر دولتی نیز کلیدی خواهد بود.
- نوآوری های فناوری نقش حیاتی برای حل مشکلات روزافزون جهان (محدودیت منابع) بازی خواهد کرد. و در نتیجه منجر به رشد سریع خواهد گشت.

سناریوی سوم: نابرابری

در این سناریو:

- نابرابری در داخل کشورها و در میان کشورهای فقیر و غنی تسلط دارد. دنیا ثروتمند تر، شکاف میان ثروتمندان و فقرا بطور فزاینده ای تثبیت و ناراضیاتی نیز افزایش می یابد. جهان، در دو چرخه رشد و فقر قرار می گیرد، چرخه خوش اندیش که منجر به رفاه بیشتر مرفهان می شود و چرخه بد اندیش که منجر به فقر و بی ثباتی اقشار فقیر می گردد. در این حالت، تنش های سیاسی و اجتماعی افزایش خواهند یافت.
- کشورها به دو گروه بازنده و برنده تقسیم می شوند. اتحادیه اروپا نهایتاً متلاشی شده و موقعیت خود را از دست خواهد داد.
- آمریکا قدرت مسلط باقی خواهد ماند که این بقا به دلیل نیرو گرفتن از انقلاب در انرژی های جدید و فناوری های نوین، اتخاذ سیاست های مالی محتاطانه و ضعف نسبی اکثر رقباء بالقوه اش بوده که منجر به احیای قدرت اقتصادی این کشور می شود.
- آمریکا کمتر تلاش می کند تا نقش پلیس جهانی را هنگام تهدیدات امنیتی بر عهده بگیرد.
- حکومت ها به دلیل کشمکش های قومی، فرقه ای و قبیله ای دچار فروپاشی خواهند شد.

سناریوی چهارم: جهان غیر دولتی

- در این سناریو سازمان های غیر دولتی (NGO) شرکت های تجاری چند ملیتی، نهادهای علمی و افراد ثروتمند به همراه واحدهای محلی مانند کلان شهرها شکوفا شده و در حل چالش های جهانی، رهبری را به دست می گیرند
- فناوری های جدید ظهور خواهند کرد که برای توانمندتر ساختن افراد، گروه های کوچک، منفعت داشته و منجر به افزایش قدرت عوامل غیر دولتی خواهد شد.

- نخبگان فرا ملی ظهور می‌کنند که رهبری عوامل و نهادهای غیر دولتی را بر عهده می‌گیرند.
- یک اجماع جهانی از افکار عمومی در میان نخبگان و بسیاری از شهروندان طبقه متوسط برای حل چالش‌های جهانی شکل می‌گیرد.
- کشورها بطور کامل از بین نمی‌روند اما بطور فزاینده‌ای نقش آنها به عوامل سازماندهی و تشکیل ائتلاف‌هایی میان عوامل دولتی و غیر دولتی تبدیل می‌شود. نهادهای حکومت جهانی احتمال موفقیت کمتری دارند.
- جهان در هم آمیخته و نابرابر خواهد بود، برخی مشکلات به خاطر ائتلاف شبکه‌ها و همکاری‌های بخش‌های دولتی و غیر دولتی حل خواهند شد.
- گسترش دسترسی افراد و گروه‌های کوچک به فناوری‌های کشنده، موجب خشونت و ایجاد اختلال در مقیاس‌های بزرگ می‌شوند. در چنین شرایطی تروریست‌ها و شبکه‌های بزهکار قادر می‌شوند به فناوری‌های کشنده دست پیدا کنند.
- این جهان همچنان با ثبات تر و دارای اجتماعی منسجم تر از جهان غیر دولتی و موتورهای خاموش است.

۲-۲،۳،۲ دیگر نکات مهم این گزارش:

- ۱- طی دهه‌های آینده، چهار مسیر برای نظام حاکم بر آسیا محتمل است:
  - الف- تداوم نظام کنونی، ترکیبی از قوانین مبتنی بر همکاری و رقابت آرام در یک چارچوب منطقه‌ای حول تنظیمات موجود به رهبری آمریکا
  - ب- یک نظام تعادل میان قدرت‌ها و نقش کم‌رنگ شده ایالات متحده بعنوان ضامن امنیت منطقه، چنین نظامی منطقه را به مهد رقابت تبدیل خواهد کرد.
  - ج- یک نظام پایدار منطقه‌ای که در آن یک جامعه شرق آسیا (پرواروپا) شکل می‌گیرد، شرط چنین تحولی آزاد سازی سیاسی در چین و همسویی منطقه‌گرایی با کثرت‌گرایی است که منجر به حفظ استقلال کشورهای کوچک می‌گردد و ممکن است به تداوم نقش آمریکا بعنوان ضامن امنیت منطقه نیازمند باشد.
  - د- یک نظام چین محور به مرکزیت پکن که چین بر قله سلسله مراتب منطقه‌ای آسیا نشسته باشد. رکود ژاپن و عدم موفقیت هند، نظام چین محور را محتمل تر خواهد کرد.

۲- هیچ پایانی برای تنش های شیعه و سنی وجود ندارد. عربستان سعودی و ایران هر دو از ناحیه قیمت های پایین انرژی صدمه می خورند. با جنگ نیابتی در سوریه و لبنان تنش ها افزایش و حزب الله اولین حمله گسترده سایبری علیه اسرائیل و آمریکا را شروع کرده است.

۳- کشورهای غربی بیش از پیش منزوی می شوند. فقدان اجماع بین المللی، شورای امنیت سازمان ملل را از وضع تحریم ها و توسل به زور یا ارجاع به دادگاه جنایی بین المللی باز می دارد.

۴- افول و زوال "NPT" در حد نهایت است و احتمالاً این امر اختلال و آشفتگی در نظام بین المللی به راه می اندازد.

۵- به علت تحلیل رفتن تعهدات بین المللی، شبکه های جنایی و تروریستی رشد و پیشرفت می کنند.

۶- جنگ های آینده در آسیا و خاورمیانه ممکن است وارد بعد هسته ای شود.

۷- تروریسم مذهبی همانند سایر امواج تروریستی، در حال فروکش و میتواند تا سال ۲۰۳۰ پایان یابد.

۸- اتهام ایالات متحده بعنوان دشمن بزرگ کمرنگ و حمایت ایالات متحده از اسرائیل تنها بهانه خشم مسلمانان نسبت به این کشور خواهد بود.

۹- بهار عربی نشانگر مشروعیت اخلاقی و راهبردی مبارزه غیرخشونت آمیز بوده و در این جنبشها معترضان به نام ارزشهای دمکراتیک قیام کردند نه به نام دین.

۱۰- کشورهایمانند ایران و پاکستان از وجود قدرت هایی که به زعم آنها قوی تر و خطرناک هستند احساس خطر می کنند و بدنبال گزینه های نامتقارن از جمله استفاده از گروه های تروریستی و دستیابی به تسلیحات هسته ای می روند. با افزایش همکاری های بین المللی، هزینه این دولت ها در قبال حمایت از گروه های تروریستی بیشتر شده است.

۲-۴، آینده محیط کلان پس از انقلاب چهارم

وحید وحیدی مطلق از آینده پژوهان برجسته جهانی^۱ در گزارشی به تصویر تحولات حوزه فناوریانه در آینده جهان می‌پردازد^۲:

تا سال ۲۰۲۰، انقلاب صنعتی چهارم صنایع **روباتیک پیشرفته، هوش مصنوعی، مواد پیشرفته، بیوفناوری و ژنتیک** را برای دنیا به ارمغان خواهد آورد. این تحولات موجب تغییر در شیوه زندگی و روش‌های انجام کار ما خواهد شد. برخی مشاغل ناپدید خواهند شد، برخی دچار رشد و توسعه می‌شوند و ممکن است برخی مشاغلی که امروز وجود آنها غیرعادی به نظر برسد، امری عادی در جامعه به‌شمار آیند. آنچه مسلم است آنکه نیروی کار آینده نیاز جدی به به‌روزرسانی سریع مهارت‌های خود خواهد داشت. ربات‌ها هم اکنون نیز در بخش‌های مختلف اعم از کارخانه‌ها، منازل، بیمارستان‌ها، فروشگاه‌ها و حتی مناطق جنگی به کار گرفته شده‌اند. مجمع جهانی اقتصاد نیز از **بین رفتن افزون بر پنج میلیون شغل را در ۱۵ اقتصاد مهم جهان تا سال ۲۰۲۰** پیش‌بینی کرده است.

در گزارش جدیدی که مجمع جهانی اقتصاد درباره آینده مشاغل منتشر کرده است، مشاغل، مهارت‌ها و استراتژی‌های مهم برای نیروی کار برای آینده مورد بررسی قرار گرفته است. در این گزارش از مدیران ارشد و مدیران منابع انسانی در کشورها و صنایع مختلف پرسش‌های اساسی درباره آینده نیروی کار مطرح و پاسخ‌های آنها گردآوری شده است.

تا سال ۲۰۱۸، تقریباً نصف شرکت‌هایی که به سریع‌ترین شکل رشد می‌کنند، ماشین‌های هوشمندتری نسبت به کارگران انسانی خواهند داشت.

در عناوین زیر مهم‌ترین تأثیرات این کلان‌روند مهم بر محیط کسب و کارهای متنوع معرفی می‌شود:

---

^۱ ایشان در حال حاضر دبیر کل فدراسیون جهانی آینده پژوهی WFSF هستند. آدرس وبگاه ایشان: www.vahidthinktank.com/

^۲ <http://modiriran.ir/1395/05/%D8%AE%D9%84%D8%A7%D8%B5%D9%87-%D9%85%D8%AF%DB%8C%D8%B1%DB%8C%D8%AA%DB%8C-%D8%A2%DB%8C%D9%86%D8%AF%D9%87-%D9%85%D8%AD%DB%8C%D8%B7-%DA%A9%D9%84%D8%A7%D9%86-%D9%BE%D8%B3-%D8%A7%D8%B2-%D8%A7%D9%86%D9%82/>

۲-۱،۴-۲ رواج گسترده مدل های نوین کسب و کار

به دلیل افت قابل توجه هزینه های تولید دسترسی به کالاها و خدمات فوق العاده ارزان تر میسر خواهد شد و بنابراین اندازه بازار نیز گسترش چشمگیری خواهد یافت. از سوی دیگر شاهد عدم اتکا شدید به بازار مالی (سرمایه و پولی) برای کارآفرینی و رشد اقتصادی خواهیم بود. اکثر فناوری های تولیدی می توانند با اندک سرمایه اولیه ای به محصول تبدیل شده و به بازارهای میلیارد نفری عرضه شوند.

در آینده مشتریان از طریق تعامل با سیستم هوشمند از صفر تا صد سفارش و خرید را خود انجام می دهند و پیامدهای مستقیم چنین امکانی صرفاً برای نمونه عبارتند از حذف شعب بانک ها حذف مسوول صندوق از فروشگاه های زنجیره ای حذف کانتر تحویل بار در فرودگاه ها حذف مسوول سفارش و خدمتکار در رستوران ها حذف مسوول ثبت سفارش حذف فروشنده از بوتیک های بزرگ و حذف شعب آژانس های مسافرتی

ظهور الگوهای نوین اشتغال

آمارها نشان می دهد که افزایش فرصت های کاری برای فریلنسرها باعث شده است که ۵۴ میلیون نفر در ایالات متحده، این سبک شغلی را انتخاب کنند. طبق برآوردی که در سال ۲۰۱۵، انجام شد، نزدیک به یک سوم نیروی کار ثابت در ایالت متحده، در بعضی از پروژه ها به صورت فریلنسر اعلام آمادگی می کردند. پیش بینی می شود که تا سال ۲۰۲۰، نزدیک به نیمی از موقعیت های شغلی در ایالات متحده توسط فریلنسرها انجام شود.

۲-۲،۴-۲ صنعت سلامت، دارو و درمان

ارزش بازار جهانی دستگاه های الکترونیکی با قابلیت کاشت در بدن انسان طی سال ۲۰۱۵ میلادی رشد ۷،۷ درصدی را تجربه کرد و مرکز تحقیقاتی Freedonia توضیح داد ۵،۲ میلیون نفر از ساکنان کره خاکی این قبیل تراشه ها و دستگاه ها را در بدن خود مورد استفاده قرار می دهند تا در مقابل بیماری های مختلف سلامت خود را حفظ کنند. سالانه بیش از ۳۰۰ هزار نفر از مردم امریکا تراشه و دستگاه های پزشکی را در سیستم داخلی بدن خود دریافت می کنند که از جمله آنها می توان به سیستم ضربان ساز قلب، شبیه ساز اعصاب و پمپ های انتقال دارو اشاره کرد .

با شناخت سلول‌های عصبی و نحوه اثرگذاری بر عملکرد آنها، می‌توان روش‌های تحریک مغز ارگانیک‌تری را بوجود آورد که مؤثرتر از راه حل‌های الکتریکی یا دارویی امروزی هستند. در آینده می‌توان امیدوار بود که دانشمندان علوم اعصاب، دستگاه تنظیم‌کننده مغز (brain pacemaker) را بسازند که تحریک مغز عمیق (Deep Brain Stimulation) یا DBS را در فواصل منظم بر روی بیمار انجام دهد. حاصل این پیشرفت علمی درمان بیماری‌هایی مانند پارکینسون و افسردگی شدید و دیگر بیماری‌های مغز و اعصاب خواهد بود.

با تولید و عرضه چنین فناوری‌هایی به بازار و شروع به درمان بیماری‌های شدید روانی توسط آنها، صنعت داروسازی با مشکلات مالی روبرو خواهد شد. استفاده از این دستگاه‌های الکتریکی و درمان توسط آنها نیاز به متخصصانی دارد که اطلاعات و تخصص کافی از نحوه کار این دستگاه‌ها و چگونگی تجویز آنها به بیماران را داشته باشند.

تا سال ۲۰۱۸ حدود ۲ میلیون کارمند باید تجهیزات ردیابی تناسب اندام یا سلامتی را بپوشند. پلیس، اتش‌نشان و اورژانس از جمله مشاغل هستند که باید به این نوع ابزارها مجهز باشند. این ابزارها می‌توانند سلامتی مصرف‌کننده را تضمین کنند

اصلاح و ویرایش ژن موجب آسیب‌پذیری برخی از صنایع مرتبط با سلامت فردی و صنعت زیبایی و درمان می‌شود. مثلاً از بین رفتن کامل صنعت موی شیمیایی یا صنعت ساخت دندان مصنوعی به دلیل امکان کنترل رنگ مو از طریق ویرایش ژن یا کاربرد سلول‌های بنیادین برای ساخت دندان طبیعی.

۲-۳،۴-۲ صنعت فناوری اطلاعات و ارتباطات (فآوا)

اینترنت اشیا شبکه‌ای از اشیاء فیزیکی تعبیه شده با قطعات الکترونیکی، نرم افزار، سنسورها و اتصالات است تا آنها توسط تبادل اطلاعات با تولیدکننده، اپراتور و یا دستگاه‌های دیگر قادر به ارائه ارزش و خدمات بیشتر باشند.

انتظار می‌رود فروش گجت‌ها و وسایل خانگی هوشمند به زودی به بیش از ۳۸ میلیون دستگاه برسد. بازاری به ارزش ۱،۲ میلیون دلار که به‌تنبهایی ۲۰ درصد بزرگ‌تر از سال پیش است. رشد سریع این بازار به خوبی نشان می‌دهد که تا چند سال آینده احتمالاً هر وسیله‌ای را که بخواهید در بازار تهیه کنید مستقیم یا غیرمستقیم هوشمند خواهند بود.

۲-۴,۴-۲ صنعت ساختمان و مسکن

اینترنت اشیا فناوری نو ظهوری است که موتور محرکه ایده خانه‌های هوشمند شمرده می‌شود. آینده‌ای را تصور کنید که وقتی شما به خانه می‌آید چراغ‌های خانه خود به خود روشن شده، درجه حرارت داخلی منزل دقیقی قبل از رسیدن شما به نسبت حرارت مورد علاقه‌ی تان به صورت خود کار تنظیم می‌شود. درب خانه کلید ندارد بلکه با یک قفل دیجیتالی باز می‌شود که یا با گوشی شما مرتبط است و یا خیلی ساده از روی اسکن صورت شما باز می‌شود. اگر خانه نباشید هر کسی به در خانه مراجعه کند همچنان می‌توانید به صورت آنلاین جواب آیفون خانه را بدهید. یخچال خانه شمارا پیشاپیش از محتوای خود باخبر کرده و می‌داند که چه چیزهایی باید بخرید. یا ساده‌تر از آن خود یخچال با فروشگاه محل تماس گرفته و سفارش مایحتاج شمارا به صورت اینترنتی داده است. دوربین‌های حفاظتی داخل منزل به جای دزدگیرهای قدیمی نگهبان خانه شما خواهند بود. خانه به صورت خود کار میهمانان را از میزبانان تشخیص می‌دهد و شرایط داخل منزل را بسته به تنظیمات از پیش تعیین شده عوض می‌کند.

۲-۴,۵-۲ صنعت لوازم منزل

مدیرعامل شرکت سامسونگ اعلام کرد که همه محصولات سامسونگ تا ۵ سال آینده اینترنت اشیا را به همراه خواهند داشت. اگر سال ۲۰۲۰ برای شما خیلی دور به نظر می‌آید، سامسونگ این بازه را کمتر کرده و گفته حداقل تا سال ۲۰۱۷ حدود ۹۰٪ از محصولات این شرکت وارد بستر اینترنت اشیا می‌شوند. برنامه‌ی سامسونگ برای تمامی محصولات خود از جمله لباسشویی، واحد تهویه مطبوع و حتی اجاق گازها و مایکروویوها را شامل می‌شود. به علاوه رقابت اصلی برای توسعه لوازم خانگی هوشمند هنوز تازه در ابتدای راه است. همان‌طور که در دنیای موبایل مثلاً صحبت از رقابت اپل و گوگل می‌شود اینجا هم شرایط مشابه خواهد بود. مثلاً همین حالا دو پلت فرم Nest متعلق به گوگل و SmartThings سامسونگ برای کنترل کامل اکوسیستم داخل خانه‌ها در حال رقابت‌اند.

تلویزیون‌های هوشمند همانند تلفن همراه شما سیستم عامل دارند. این یعنی روی آن‌ها می‌توان انواع و اقسام برنامه‌ها را از اینترنت دانلود و نصب کرد. به این ترتیب مثلاً می‌توانید با خود تلویزیون برنامه‌ها را ضبط یا پخش کنید، بازی کنید و یا حتی از طریق سرویس‌های آنلاین برنامه‌ها و سریال‌های تلویزیونی ببینید. البته این آخری نیاز به اینترنتی پر سرعت و دسترسی به سرویس‌های قوی مثل نت فلیکس دارد که

در ایران در دسترس نیست. اما اگر بود به شما اجازه می‌داد تا محتوای مورد علاقه خود (فیلم، سریال، مستند و...) را راحت‌تر پیدا و دسته‌بندی کنید. آن‌هم بدون آن‌که ست‌آپ باکس، دی‌وی‌دی پلیر یا چیز اضافی داشته باشید. نسل جدید این تلوزیون‌ها سیستم کنترل پیشرفته‌تری هم دارند که به شما اجازه می‌دهد تا به صورت صوتی یا با حرکت دست آن‌ها را کنترل کنید. ضمن اینکه مدل‌های جدیدتر به موبایل و تبلت شما هم متصل می‌شوند و بدون کنترل از راه دور می‌توانید برنامه مورد نظر خود را انتخاب کنید.

۲-۶،۶-۲ صنعت رسانه، بازی و تبلیغات

واقعیت مجازی پلت‌فرم آینده است. گوشی‌های هوشمند و برخی دیگر از گجت‌های پوشیدنی مانند عینک‌های هوشمند یا ساعت‌های هوشمند به شما این امکان را می‌دهند که داده‌های افزوده شده به این واقعیت‌ها را ببخوانید. خیلی خوب بود اگر می‌شد به بیلورد‌ها امکان حرف زدن داد! بگذارید مثال دیگری بزنم. فرض کنید من به شما کارت ویزیت خودم را بدهم، اما این یک کارت ویزیت معمولی نیست، بلکه یک فیلم تبلیغاتی هم بر روی آن قرار دارد. در واقع این یک کارت ویزیت **افزوده** است. همکاری نزدیکی بین شرکت‌ها فیس‌بوک و سامسونگ درباره واقعیت مجازی ایجاد شده است. هدف آنها ایجاد دنیای کاملاً متفاوتی است. جایی که هر کسی می‌تواند هر چه را می‌خواهد ایجاد و تجربه کند. در حال حاضر این فناوری عمدتاً برای **بازی‌های رایانه‌ای** مورد استفاده قرار می‌گیرد اما در آینده نزدیک این فناوری متحول خواهد شد.

ویدیوهای ۳۶۰ درجه‌ای حتی تأثیرگذارتر از واقعیت مجازی هستند. شما با مشاهده این ویدیوها احساس می‌کنید که واقعاً در آن محل حضور دارید. مردم در حال حاضر ویدیوهای ۳۶۰ را می‌پسندند. بیش از یک میلیون نفر در حال حاضر روزانه در حال تماشای این ویدیوها هستند و بیش از ۲۰ هزار نسخه ویدیوی ۳۶۰ در اینترنت بارگذاری شده است.

تلوزیون‌های هوشمند همانند تلفن همراه شما سیستم عامل دارند. این یعنی روی آن‌ها می‌توان انواع و اقسام برنامه‌ها را از اینترنت دانلود و نصب کرد. به این ترتیب مثلاً می‌توانید با خود تلوزیون برنامه‌ها را ضبط یا پخش کنید، بازی کنید و یا حتی از طریق سرویس‌های آنلاین برنامه‌ها و سریال‌های تلوزیونی ببینید. البته این آخری نیاز به اینترنتی پر سرعت و دسترسی به سرویس‌های قوی مثل نت‌فلیکس دارد که در ایران در دسترس نیست. اما اگر بود به شما اجازه می‌داد تا محتوای مورد علاقه خود (فیلم، سریال،

مستند و...) را راحت تر پیدا و دسته بندی کنید. آن هم بدون آن که ست آپ باکس، دی وی دی پلیر یا چیز اضافی داشته باشید. نسل جدید این تلوزیون ها سیستم کنترل پیشرفته تری هم دارند که به شما اجازه می دهد تا به صورت صوتی یا با حرکت دست آن ها را کنترل کنید. ضمن اینکه مدل های جدیدتر به موبایل و تبلت شما هم متصل می شوند و بدون کنترل از راه دور می توانید برنامه مورد نظر خود را انتخاب کنید.

۲-۲،۴،۷-۲ صنعت بیمه

تأثیر بر کاهش شدید حوادث صنعتی و جاده ای به دلیل **انسان زدایی** و عدم نیاز به بیمه های سنتی از یک سو و همچنین نیاز به **بیمه های نوین** از سوی دیگر. به زودی شرکت های بیمه باید بتوانند برای پوشش ریسک سایبر، یعنی هک خانه، ماشین، کارخانه و حتی بدن انسان پیشنهادهای روشن به مشتریان بدهند. مشکلات امنیتی و حریم خصوصی نیز وجود دارد؛ هیچ کس دوست ندارد خانه ی هوشمندش هک شود! یا حتی بیمارستانی که کاملاً هوشمند است از راه دور بتوان به آن نفوذ کرد. همان طوری که ما از منازل کوچک هوشمند به سمت شهرهای بزرگ و هوشمند که دارای سیستم حمل و نقل هوشمند هستند حرکت می کنیم، آسیب پذیری و حوادث سایبری نیز افزایش می یابد... نگرانی امروز ما از هک شدن هواپیماهای در حال پرواز گرفته تا شبکه های رایانه ای گسترش یافته است .

ما نگران هکریایی هستیم که از راه دور کنترل خودروها را در دست می گیرند، سیستم های رأی گیری الکترونیک را دستکاری می کنند، با هک کردن دستگاه های کاشته شده در بدن انسان مرگ افراد را رقم می زنند و حتی با هک کردن ترموستات های اینترنتی می توانند در عرض چند دقیقه دمای یک مکان را به زیر صفر درجه برسانند تا همه ساکنان آن جان خود را از دست بدهند. یک هکر می تواند از سیستم ارتباطی خودرو با محیط پیرامون خود استراق سمع کند و متوجه شود خودروهای موجود در این خیابان به چه مقصدهایی می خواهند بروند یا اینکه چه کسانی در آنها نشسته اند. این مسأله حتی می تواند به گروه های تروریستی کمک کند تا نقشه قتل افراد را بکشند.

۲-۲،۴،۸-۲ صنعت خودرو

خطوط تولید و ظهور چاپگرهای سه بعدی زیر پای خیل عظیمی از مشاغل کارخانه ای مرتبط با زنجیره ارزش و قطعه سازی را خالی خواهد کرد.

از سوی دیگر بزرگترین کارخانجات خودروسازی جهان در حال همکاری با شرکت‌های فناوری برای تولید خودروهای بدون راننده هستند. برخی از کارشناسان فناوری اطلاعات معتقدند که شاید تا سال ۲۰۳۰ دیگر حق رانندگی خودروهایمان را نداشته باشیم. این در حالی است که اقتصاد کنونی کشورهای جهان متأثر از میلیون‌ها راننده کامیون، راننده تاکسی و افرادی است که مسئولیت تحویل کالا را به عهده دارند. کارشناسان بر این باورند که در عصر حاضر که عصر نوآوری‌های بی‌پایان است، قرن ارتباط انسان با خودرو به صورت دائمی قطع می‌شود. شرکت مشارکتی "روبات تاکسی" ژاپن قصد دارد خدمات تاکسی بدون راننده را تا المپیک ۲۰۲۰ راهی بازار کند.

۲-۴,۹-۲ تأثیرات بین نسلی

فرهنگ‌سازی لازم در جوامع سنتی‌تر مثل خاورمیانه احتمالاً یک مانع بزرگ خواهد بود. استقبال از این تحولات انقلابی تا حدود زیادی به میزان آشنایی و اطلاع فرهنگی جامعه از دنیای هوشمند بازمی‌گردد. اینکه کاربر بتواند به خوبی و راحتی با رابط‌های گرافیکی رایانه‌ای کنترل این وسایل کنار بیاید نکته مهمی در این معادله است. طبیعتاً قشر قدیمی و سنتی‌تر جامعه سخت‌تر با این تغییرات کنار می‌آید در حالی که قشر جوان که در دنیای دیجیتالی متولد شده‌اند به راحتی تغییرات را می‌پذیرند. این یعنی زمان راحت‌ترین حلال مسئله خواهد بود.

۲-۴,۱۰-۲ فرآیندهای مدیریتی

حضور یک دستگاه دارای هوش مصنوعی در میان اعضای هیات مدیره شرکت‌ها در یک دهه آینده یک مقطع تاریخ ساز خواهد بود. از سوی دیگر تلفیق شبکه‌های اجتماعی، هوش مصنوعی، داده‌های بزرگ، و دنیای دیجیتال و مجازی مدیریت سازمان را اساساً متحول خواهد کرد. مدیرعامل فیس‌بوک در یکی از همایش‌ها گفت: کاربران در واقعیت مجازی قادرند هر چیزی از نشستن دور آتش در یک کمپ مجازی به همراه دوستان گرفته تا برگزاری جلسات کاری دیجیتال را تجربه کنند. با کاربرد واقعیت مجازی امکان برگزاری جلسات و همایش‌های مدیریتی بدون نیاز به حضور در یک اتاق و یا مسافرت فیزیکی به یک شهر خاص فراهم می‌شود.

فیس بوک در حال سرمایه‌گذاری سنگین در زمینه واقعیت مجازی است تا بتواند این تجربیات اجتماعی جدید را ارائه دهد. واقعیت مجازی پلت‌فرم اجتماعی آینده خواهد بود. به همین دلیل فیس بوک

در حال همکاری با سامسونگ روی این موضوع است. علاوه بر این در کل حدود ۳ میلیون پرسنل توسط نوعی **مدیران ماشینی هوشمند** که بر اساس سنجش عملکرد تصمیم می‌گیرند، نظارت خواهند شد. این ماشین‌ها قادر خواهند بود نیاز پرسنل را انجام داده و **حتی مشوق‌های مدیریتی** در نظر بگیرند. همچنین **گزارش‌گیری خودکار** نیز به کمک مدیران ارشد خواهد آمد. گزارش‌هایی نظیر متون قانونی، مقالات سفید و گزارشات سهام از جمله مواردی است که توسط ماشین‌ها به رشته تحریر در خواهد آمد. بنابراین سرعت و بهره‌وری به شدت افزایش می‌یابد و می‌توان هزینه نیروی انسانی را به شدت کاهش داد.

۲-۴,۱۱-۲ دیجیتال شدن تمام عیار تراکنش مالی

در افق قابل پیش‌بینی امکان جمع‌آوری‌های کارت‌های بانکی و جایگزینی آن با دستگاه‌های هوشمند مانند تبلت و گوشی همراه و **حتی استفاده از انگشت دست مشتری** و اسکن کردن آن به عنوان جایگزین کارت بانکی قابل ملاحظه است. یکی از مهمترین منابع تغذیه این تکنیک، **داده‌های عظیم** است که این روزها به لطف گسترش روزافزون اینترنت و دسترسی به خدمات آنلاین به سادگی در دسترس است. در کنار این، **افزایش قدرت پردازشی رایانه‌ها** بسیار کمک می‌کند تا این حجم عظیم از داده‌ها با سرعت هرچه بیشتر پردازش شود.

۲-۴,۱۲-۲ جذب، بکارگیری و توسعه منابع انسانی

شغل ۸ ساعته‌ی کارمندی که رایج‌ترین و سنتی‌ترین شکل کار کردن بوده است روند رو به افولی را طی می‌کند و دیگر مثل سابق انتخاب اکثر افراد محسوب نمی‌شود. در عوض، شکل جدیدی از کار کردن در جامعه مطرح شده است. در این سیستم کاری جدید، یعنی **سبک فریلنسری** بازدهی بالاتری نسبت به روش سنتی دارد فرد بر شرایط کاری خود تسلط بیشتری دارد و با آزادی عمل بالاتری مواجه است؛ چرا که خود مدیریت استعدادها و توانمندی‌هایش را به عهده می‌گیرد و شرایط زمانی و مکانی کار را به میل خود انتخاب می‌کند.

علاوه بر این تا سال ۲۰۱۸ حدود ۲ میلیون کارمند باید **تجهیزات ردیابی تناسب اندام یا سلامتی** را بپوشند. پلیس، آتش‌نشان و اورژانس از جمله مشاغل هستند که باید به این نوع ادوات مجهز باشند. این ادوات می‌توانند سلامتی مصرف‌کننده را تضمین کنند.

برخی مشاغل ناپدید خواهند شد، برخی دچار رشد و توسعه می‌شوند و ممکن است برخی مشاغل که امروز وجود آنها غیرعادی به نظر برسد، امری عادی در جامعه به‌شمار آیند. آنچه مسلم است **آنکه نیروی کار آینده نیاز جدی به به‌روزرسانی سریع مهارت‌های خود خواهد داشت**. در گزارش جدیدی که مجمع جهانی اقتصاد درباره آینده مشاغل منتشر کرده است، مشاغل، مهارت‌ها و استراتژی‌های مهم برای نیروی کار برای آینده مورد بررسی قرار گرفته است.

مجمع جهانی اقتصاد نیز از بین رفتن افزون بر پنج میلیون شغل را در ۱۵ اقتصاد مهم جهان تا سال ۲۰۲۰ پیش بینی کرده است. **هوش مصنوعی** نیز همان وظایف کارکنان حرفه‌ای و یقه سفید را در **صنایعی مانند صنعت بانکداری** بر عهده خواهد گرفت.

تا سال ۲۰۲۰ **خلاقیت** به‌عنوان یکی از سه مهارت اصلی و مورد نیاز کارکنان خواهد بود. با وجود انبوهی از محصولات جدید، فناوری‌های جدید و شیوه‌های جدید کاری، شرایط به نفع کارکنانی خواهد بود که از خلاقیت بیشتری برخوردار باشند. هرچند که ممکن است روبات‌ها در انجام کارها به ما انسان‌ها کمک کنند اما آنها نمی‌توانند مانند هریک از ما از خود خلاقیت نشان دهند (البته تا این لحظه این گونه است!) ماهیت تغییر بستگی زیادی به نوع صنعت و کسب‌وکار دارد. در خدمات مالی نیز مشاهده می‌شود که تغییرات مهمی پیش رو قرار دارد چرا که برای کار، خرید و فروش در این صنعت نیز نیاز به مهارت‌های جدید و دانش فناورانه وجود دارد.

دو سوم از این کاهش نیرو در بخش مشاغل اداری و دفتری اتفاق خواهد افتاد زیرا ماشین‌های هوشمند، برای انجام کارهای روتین جایگزین انسان‌ها خواهند شد.

گزارش «آینده مشاغل» نتیجه‌گیری می‌کند که در بسیاری صنایع امکان تغییر و جابجایی مشاغل وجود دارد، اگرچه آثار این تغییر در صنایع مختلف به طور قابل ملاحظه‌ای متفاوت خواهد بود. بیشترین میزان آثار منفی بر روی مشاغل در صنعت سلامت و مراقبت‌های بهداشتی خواهد بود (با توجه به توسعه پزشکی از راه دور) و پس از آن مشاغل حوزه انرژی و **خدمات مالی** قرار دارند. هرچند در همان زمان تقاضای

روزافزونی برای کارکنان دانش کار و ماهر برای اشتغال در مشاغل «تحلیل داده‌ها» به وجود خواهد آمد.

۲-۴,۱۳- امنیت اطلاعات و ریسک بالای حملات سایبر

مشکلات امنیتی و حریم خصوصی نیز وجود دارد؛ هیچ کس دوست ندارد خانه‌ی هوشمندش یا حساب‌های بانکی‌اش هک شود! یا حتی بیمارستانی که کاملاً هوشمند است از راه دور بتوان به آن نفوذ کرد. همان‌طوری که ما از منازل کوچک هوشمند به سمت شهرهای بزرگ و هوشمند که دارای سیستم حمل و نقل هوشمند هستند حرکت می‌کنیم، آسیب‌پذیری سایبری نیز چندین برابر می‌شود.

۲-۴,۱۴- مدیریت ارتباط با مشتریان

امروزه همه شرکت‌های بزرگ در حال سرمایه‌گذاری بر روی **هوش مصنوعی هستند و تکنیک Deep Learning** را در بسیاری از خدمات و محصولات خود به خدمت می‌گیرند. عوامل هوشمند نظیر دستیاران شخصی مجازی، محتوای کاربر و رفتار او را با شبکه‌های عصبی ابری ترکیب می‌کنند تا مدل‌هایی برای پیش‌بینی نیازهای کاربر بر اساس **داده‌های بزرگ** ایجاد کنند. دستیاران دیجیتالی که دارای **قابلیت تشخیص افراد از روی چهره** یا صدا می‌باشند، مکالمات انسانی را تقلید می‌کنند تا از مشتریان پشتیبانی کنند. این دستیاران قادر خواهند بود تا صدا را تشخیص دهند و همچنین صحبت کنند. این ماشین‌های هوشمند می‌توانند احساسات را در قالب لحن صحبت منتقل کنند. در آینده مشتری و سیستم هوشمند از صفر تا صد را خود انجام می‌دهند و پیامدهای مستقیم چنین امکانی صرفاً برای نمونه عبارتند از حذف شعب بانک‌ها و حذف مسوول صندوق.

۲-۴,۱۵- نسل جدید و سبک زندگی مشتریان بعدی

چنانچه و نسل پیشگامان دیجیتال را شبکه‌سازان رسانه مجازی تلقی کنیم، به درستی باید نسل نو را خانه‌نشین‌های ارتباطات و اطلاعات دانست که با یک «کلیک» می‌توانند شبکه‌سازی بدون ارتباطات فیزیکی و مستقیم را عملی کنند.

این نسل با تحول فرهنگی عمیقی رو به رو هستند که همه وجوه زندگی آنها را متحول می‌کند. بر این اساس، شیوه زیست‌نویین، خانواده‌های به هم پیوسته دهه ۷۰ در ایران را به خانواده‌های از هم گسسته

تبدیل می‌کند. میزان گفت و گوهای واقعی (نه مجازی) در این نسل به نسبت نسل پیشین، بسیار پایین‌تر است. تجربیات کودکی‌شان تا حد زیادی ناشی از **الگوهای بازی‌های رایانه‌ای یا اسطوره‌های جهانی** است.

خانه به دوش بودن رسانه‌های نوین سبب می‌شود افراد نسل‌های نوین در هر لحظه و در هر کجا، امکان اتصال به شبکه جهانی را داشته باشند. بر همین اساس، می‌شود. این‌گونه تعبیر کرد که **این افراد، رسانه‌های هوشمند خود را واسطه میان «جهان» و «خود» می‌کنند**. این رسانه‌های نوین قدرت تمییز افراد خانواده و سایر افراد عادی در فضای اجتماعی را ندارند و واسطه میان شخص و افراد خانواده اش هم می‌شوند. شاید به همین خاطر است که بسیاری از خانواده‌های ایرانی از اینکه فرزندانشان وقت خود را صرف درس، روابط خانوادگی و عاطفی نمی‌کنند، گله‌مند هستند. براساس آمارها در حال حاضر در ایران ۸۲ درصد از خانواده‌هایی که فرزندان بالای ۱۱ سال دارند، درگیر این مسئله هستند.

پژوهش‌های انجام شده حاکی است **دنیای اجتماعی در آینده، دنیایی منزوی باشد؛** چرا که اینترنت با توجه به رشدی که دارد و جذابیت‌های کاذبی که برای نوجوانان ایجاد می‌کند آنها را به خود معتاد کرده و **«جانشین والدین»** می‌شود. این در حالی است که براساس اظهارات معاون سازمان بهزیستی کشور، میزان گفت و گو بین اعضای خانواده در کشور فقط حدود ۳۰ دقیقه در روز است که این می‌تواند آسیب‌زا باشد.

برای بسیاری از اعضای این نسل کوچک شدن و بی‌اعتنایی به حریم خصوصی خود و دیگران نه تنها مذموم و نکوهیده نیست که حتی به منزله **«پرستیژ اجتماعی و فردی»** آنان به حساب می‌آید. جلب اطمینان و اعتماد سریع نسل نو بیشتر از طریق و به مدد استفاده از ابزارهای تکنیکی و دیجیتال موجود و سیستم‌های هوشمند آینده خواهد بود.

۲-۵ روندهای جهانی در ۲۰۳۵- گزارش شورای اطلاعات ملی آمریکا

شورای اطلاعات ملی آمریکا در گزارشی با عنوان روندهای جهانی، پارادوکس پیشرفت که در سال ۲۰۱۷ منتشر شده است به بررسی روندهای جهانی می پردازد. در صفحه ششم گزارش روندهای جهانی تا سال ۲۰۳۵ و مفاهیم کلیدی آن به صورت زیر ترسیم شده است^۱:

کشورهای ثروتمند در حال پیر شدن هستند در حالی که فقیرها خیر. جمعیت سن کار در کشورهای ثروتمند مانند چین و روسیه در حال کم شدن است در حالی که در کشورهای در حال توسعه به ویژه در آفریقا و جنوب آسیا در حال رشد است.

اقتصاد جهانی در حال تغییر است. رشد اقتصادی ضعیف در کوتاه مدت ادامه خواهد داشت. اقتصادهای بزرگ با کاهش نیروی کار و کاهش بهره‌وری مواجه خواهد شد. چین به سمت اقتصاد مصرف کننده محور تلاش خواهد کرد. رشد پایین تر، کاهش فقر را در کشورهای در حال توسعه تهدید خواهد کرد.

فناوری در حال شتاب بخشیدن پیشرفت است اما ناپیوستگی را باعث می شود. پیشرفتهای فناوریکی سرعت تغییر را افزایش می دهد و باعث ایجاد فرصتهای جدید خواهد شد اما اختلافات بین برندگان و بازندگان را تشدید می کند.

اندیشه ها و هویت ها در حال ایجاد یک موج خروج است. اتصال جهانی در حال رشد تنش درون و بین جوامع را افزایش می دهد. پوپولیسم در حال تهدید لیبرالیسم است. برخی از راهبران از ناسیونالیسم برای تقویت کندرل استفاده خواهند کرد. نفوذ مذهب به طور فزاینده بیشتر و معتبرتر از بسیاری از دولتها خواهد شد. تقریباً در اکثر کشورها نقش زنان تقویت خواهد شد اما در مواردی بازگشت نیز وجود خواهد داشت. حکمرانی خیلی سخت تر خواهد شد. مردم از دولت تقاضای امنیت و رفاه خواهند داشت، اما یک لیستی از مسائل در حال رشد مانع عملکرد دولت خواهد شد. فناوری باعث گسترش بازیگرانی خواهد شد که می توانند عمل سیاسی را مسدود کنند یا دور بزنند.

ماهیت جنگ در حال تغییر است. خطر درگیری با توجه به واگرایی منافع در میان قدرت های بزرگ افزایش خواهد یافت. بی ثباتی در کشورهای ضعیف ادامه دارد. استفاده از سلاحهای دوربرد اینترنتی و سیستمهای رباتیک دقیق برای هدف قراردادن زیرساختها از راه دور گسترش خواهد یافت. فناوریهای ساخت سلاحهای کشتار جمعی در دسترس تر خواهد بود.

^۱ <https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf>

مسائل چالش‌برانگیز تغییر آب و هوا، محیط زیست، و بهداشت جلب توجه می‌کند. طیف وسیعی از خطرات جهانی تهدید قریب الوقوع و بلند مدتی است که اقدام جمعی برای همکاری را سخت تر می‌کند. استرس‌های مربوط به آب، خاک و هوا و امنیت غذایی، جوامع را مختل می‌کند. افزایش سطح آب دریا، اسیدی شدن اقیانوس‌ها، ذوب یخبندان، و آلودگی، الگوهای زندگی را تغییر خواهد داد. تنش بر سر تغییرات آب و هوایی رشد خواهد کرد.

۲-۶-۲ صد چالش پیش روی ایران

مسائل اصلی و سناریوهای پیش روی ایران در سال آینده با انجام پژوهش «آینده‌پژوهی ایران ۱۳۹۶» مشخص شدند. در این پژوهش که از مهرماه سال ۱۳۹۵ آغاز شد، مسائل ایران در سال ۱۳۹۶ با بهره‌گیری از هفت مسیر شناسایی و با نظر خبرگان اولویت‌بندی شد. در نهایت ۱۰۰ مسئله و چالش ایران به ترتیب اولویت تعیین شدند^۱:

- ۱- ضرورت اصلاحات ساختاری اقتصادی
- ۲- بحران تأمین آب
- ۳- بیکاری
- ۴- فساد سیستمی
- ۵- ناامیدی درباره آینده
- ۶- سرمایه اجتماعی و اعتماد عمومی
- ۷- بحران ریزگردها
- ۸- پیامدهای بحران آب
- ۹- فقر و نابرابری
- ۱۰- رکود / رونق اقتصادی
- ۱۱- بی‌تفاوتی اجتماعی
- ۱۲- سرمایه‌گذاری اقتصادی داخلی و خارجی
- ۱۳- ناکارایی‌های نظام قضایی
- ۱۴- اخلاق عمومی

^۱ <http://www.ayandeban.ir/۱۲/۱۳۹۵/iran۱۳۹۶-r/۲>

- ۱۵- بحران آلودگی هوا
- ۱۶- امنیت روانی و اجتماعی
- ۱۷- انتخابات ۱۳۹۶
- ۱۸- اختلاف نظرهای کلان حاکمیتی
- ۱۹- حقوق اساسی و شهروندی
- ۲۰- کارکردهای اجتماعی فضای مجازی
- ۲۱- بحران بانک‌ها
- ۲۲- قضاوت افکار عمومی درباره عملکرد حاکمیت
- ۲۳- پایداری برجام
- ۲۴- نزاع‌های سیاسی جریان‌های قدرت
- ۲۵- مسائل صداوسیما
- ۲۶- قاچاق و فریبگی اقتصاد زیرزمینی
- ۲۷- تخریب تنوع زیستی، مسائل جنگل‌ها و گونه‌های زیستی جانوری
- ۲۸- امنیت نرم
- ۲۹- مسائل سلامت روان
- ۳۰- بی‌توجهی به پایداری زیست‌محیطی
- ۳۱- تخریب منابع خاک
- ۳۲- مشکلات سلامت ناشی از آلودگی‌های گوناگون
- ۳۳- نزاع‌های آب بر سر انتقال آب در داخل ایران و با کشورهای همسایه
- ۳۴- اختلافات درون حاکمیتی درباره مسائل فرهنگ
- ۳۵- فساد و تقلب علمی
- ۳۶- پیامدهای تغییرات اقلیمی برای ایران
- ۳۷- سوء مصرف مواد
- ۳۸- ضرورت بهره‌وری انرژی و توجه به انرژی‌های نو
- ۳۹- آلودگی‌های آب

- ۴۰- چالش‌های نظام سلامت
- ۴۱- امنیت نظامی
- ۴۲- کالایی شدن علم و به‌محاق رفتن عدالت آموزشی
- ۴۳- تحولات اجتماعی آموزش عالی
- ۴۴- بازار جهانی انرژی
- ۴۵- تمرکزگرایی در تهران
- ۴۶- تعدد نهادهای سیاست‌گذار و مجری در حوزه علم، دانش و آموزش
- ۴۷- قطبی‌شدگی جامعه
- ۴۸- طرح تحول سلامت
- ۴۹- ناکارآمدی مدیریت بازیافت و مسائل ناشی از انبوه زباله‌ها
- ۵۰- مشکلات سلامت ناشی از سبک زندگی جدید
- ۵۱- سیاست‌های خصوصی‌سازی و پیامدهای آن
- ۵۲- چالش‌های توسعه گردشگری
- ۵۳- چالش‌های مراجعان سلامت و بیماران
- ۵۴- حاشیه‌نشینی شهری
- ۵۵- برنامه ششم توسعه
- ۵۶- مسائل دارو
- ۵۷- تورم
- ۵۸- مسائل ازدواج
- ۵۹- بحران کنش جمعی در حوزه محیط‌زیست
- ۶۰- مسائل معلمان
- ۶۱- بحران اداره کلان‌شهرها
- ۶۲- سیاست خارجی دولت ایالات متحده امریکا
- ۶۳- بودجه دولت
- ۶۴- مرکز‌گزینی از الگوهای هنجاری رسمی

- ۶۵- پررنگ شدن اقتصاد فرهنگ
- ۶۶- چالش‌های رابطه علمی ایران با جهان
- ۶۷- ضرورت توسعه نوآوری و فعالیت‌های دانش‌بنیان
- ۶۸- حجم بالای بدهی‌های دولت
- ۶۹- حرکت به سمت پیری جمعیت
- ۷۰- مسائل دانش‌آموزان
- ۷۱- فقدان سواد رسانه‌ای
- ۷۲- تقابل ایران و عربستان سعودی
- ۷۳- بحران صندوق‌های بازنشستگی
- ۷۴- اعتراض‌ها
- ۷۵- چالش‌های قومی
- ۷۶- نزاع‌های هویتی
- ۷۷- تغییر الگوی خانواده
- ۷۸- رکود مسکن
- ۷۹- تغییر الگوی بیماری و شیوع بیماری‌های مزمن
- ۸۰- گسترش افشاگری و درز اطلاعات
- ۸۱- مشکلات زیرساختی ناوگان حمل و نقل
- ۸۲- مناقشات حقوق زنان
- ۸۳- گسترش ریسک‌پذیری جنسی
- ۸۴- نقش آفرینی منطقه‌ای روسیه
- ۸۵- تحولات دینداری ایرانیان
- ۸۶- مسائل نسلی
- ۸۷- توسعه انفجاری بازار فناوری اطلاعات
- ۸۸- مخاطرات امنیتی گروه‌های تکفیری
- ۸۹- تغییر ترجیحات مردم در حوزه سلامت

- ۹۰- جایگاه مرجعیت دینی
- ۹۱- مسائل دانشگاه آزاد
- ۹۲- مسائل شبکه‌های ماهواره‌ای
- ۹۳- سهم کشاورزی در رشد تولید ناخالص داخلی
- ۹۴- ضرورت نوسازی شهری
- ۹۵- برملا شدن مشکلات ساختاری آموزش عالی برای افکار عمومی
- ۹۶- تحولات مناطق کردنشین کشورهای منطقه
- ۹۷- بهره‌برداری از شبکه ملی اطلاعات
- ۹۸- سرنوشت سوریه
- ۹۹- تقابل کسب‌وکارهای نوپا و سنتی
- ۱۰۰- گسترش اختلافات میان‌فرهنگی در سطح جهانی

۲-۷-۲ حدس‌هایی درباره تغییرات دینی

محمد رضا جلائی‌پور، پژوهشگر جامعه‌شناسی دین در دانشگاه هاروارد در سخنرانی در نشست کانون پژوهش و گفتگو در دانشگاه یو.سی.ال. لندن^۱ در اسفندماه ۱۳۹۳ به حدس‌هایی درباره سی سال بعد (۱۴۲۳) تغییرات دینی در ایران پرداخته است که خلاصه‌ای از آن به شرح ذیل است. هر چند آینده تغییرات دین در ایران و جهان موضوعی چالشی و تا حد زیادی واگراست و نویسنده از گرایش‌های سکولار در دین برخوردار است لیکن گزارش پیش‌رو می‌تواند گزاره‌های قابل تأملی را برای خواننده فراهم کند.

۲-۷-۱-۲ «تغییرات کلان‌تر/ نهادی»

سی سال بعد، در سال ۱۴۲۳ در ایران:

۱) سرنوشت «دین سازمان‌یافته»، «دین عامیانه» و «معنویت‌گرایی‌های جدید» یکسان نخواهد بود. احتمالاً «دین رسمی سازمان‌یافته» (که بیشتر «متن‌محور» است و عمدتاً توسط نخبگان روحانی تحصیل کرده ترویج می‌شود و می‌کوشد بینشی فرافرهنگی و فراتاریخی و کلی از هستی به دست بدهد) از امروز ضعیف‌تر خواهد شد؛ «دین عامیانه» (که بیشتر مبتنی بر «تجربه‌های شخصی» است و عمدتاً توسط خانواده، گروه‌های دوستی و محلی و چهره‌های کاریزماتیک ترویج می‌شود، بر سویه‌های جمعی/احساسی/مناسکی/گرمابخش دین تأکید دارد، در خدمت تأمین نیازهای روزانه‌ی دینداران است و به شدت متأثر از ویژگی‌های بومی و زمینه‌ای فرهنگی است) کمابیش به اندازه امروز موثر و مرئی خواهد بود؛ و معنویت‌گرایی‌های «شهری»، «تلفیقی» و «تجاری‌شده»، جنبش‌های جدید دینی و بازارهای معنوی نوظهور (مانند انواع «معنویت‌های فرادینی و عقلانی»، سلاسل عرفانی مدرن، عرفان‌های شرقی، بودیسم تبتی، عرفان حلقه/کیهانی، جریان‌های فراروانشناسانه، انرژی‌درمانی، یوگا، خودیاری‌های روان‌شناسانه، تکنوعرفان‌ها، عرفان‌های سرخ‌پوستی و آمریکای لاتینی) از امروز فراگیرتر خواهد شد (به خصوص در میان مجردهای طبقه متوسط شهری). دین سنتی، دین‌داری عامیانه، دین‌نواندیشانه و معنویت‌گرایی‌های جدید به رقابت و تقابل مرئی‌تری خواهند پرداخت. و البته دین سنتی و عامیانه همچنان جریان مسلط دینداری خواهد ماند. مجموع پیروان «فرقه‌های مذهبی لیبرال»، گرایش‌های «گزینشی-ترکیبی» «عصر جدید»، معنویت‌های فرادینی نوین، نوگرایان دینی

^۱ منتشر شده در مجله‌ی سخن ما - شماره‌ی ۶ - اسفند ۱۳۹۳

و معنویت‌گرایی‌های متکثر شهری درصد کوچکی از جامعه را پوشش خواهند داد، اما همین درصد کوچک رو به رشد حضور متکثرتر و مرئی‌تری خواهند داشت و دین سنتی و عامیانه را نیز بیشتر از پیش تحت تأثیر قرار خواهند داد.

۲) احتمالاً جریان اصلی دینی، «سنتی» و «عامیانه» خواهد ماند و روادارتر خواهد شد، ولی در حاشیه‌ی آن، جریان‌های دینی بنیادگرا و نواندیشانه و اشکال جدید معنویت‌گرایی رشد خواهد کرد و شکاف میان سنتی‌ها با مسلمانان نوگرا و سکولارهای غیرمذهبی (به خصوص بر سر موضوعاتی چون اجبار حجاب، آزادی تبلیغ سایر ادیان، حقوق اقلیت‌های جنسی، نقد مقدسات در رسانه‌ها، و مرزهای آزادی روابط جنسی، پوشش، خوردن و نوشیدن) افزایش خواهد یافت. جریان‌های «بنیادگرای دینی»، «اسلام سیاسی غیردموکراتیک» و «نواندیشی دینی»، صرف نظر از تحولاتی که خواهند داشت، احتمالاً در طول چند دهه‌ی آینده نیز به جریان «اصلی» دینی با پشتوانه اجتماعی «گسترده» بدل نخواهند شد.

۳) احتمالاً مهم‌ترین و وسیع‌ترین شبکه‌ی آموزشی «فقه» شیعه متعلق به روحانیان مرد و زن برآمده از حوزه‌های علمی خواهد ماند. وسیع‌ترین شبکه‌ی نشر «عقاید» شیعی نیز احتمالاً جلسات پرشمار منضبط و هفتگی خانگی و غیرخانگی برآمده از بقایای انجمن حجّیه (که امروز هم افزون بر ۲۰۰۰ جلسه‌ی هفتگی در کشور دارند) و اندیشه‌های سنتی «تشیع تفکیکی» و متمرکز بر «معارف اهل بیت» و نیروی مدارس مذهبی مرتبط با آن خواهد بود، و بعد از این شبکه جلسات و رسانه‌های تشیع سنتی با هدایت روحانیت و رسانه‌های سنتی غیرسیاسی در زمینه‌ی نشر عقاید شیعی بیشترین تأثیر عمومی را خواهد داشت.

۴) احتمالاً نهاد «دین» بخشی از قلمرو فعلی و حوزه‌ی نفوذ خود را به نهادهای اجتماعی دیگر (که بزرگ‌ترین‌شان نهادهای آموزش و رسانه، اقتصاد، اخلاق فرادینی، سیاست، حقوق و خانواده هستند) واگذار خواهد کرد. و نهادهای اولیه و ثانویه‌ی غیردینی یا فرادینی بخشی از کارکردهای کنونی نهادهای ثانویه‌ی دینی را ایفا خواهند نمود. به دیگر سخن، در میان حداقل چهار معنا و بعد «سکولاریزاسیون» احتمالاً فقط شاهد تحقق موارد اول و دوم خواهیم بود و موارد سوم و چهارم رخ نخواهند داد:

۱- تمایز نهادی (تفکیک حوزه اختصاصی نهاد دین از نهادهای سیاست، اقتصاد، آموزش و رسانه،

اخلاق فرادینی، حقوق و خانواده و کاهش سیطره نهاد دین بر دیگر نهادها)

۲- سکولاریزاسیون درونی (که طی آن خود نهاد دین برای سازگاری بیشتر با سایر تحولات نهادی

و فرهنگی دستخوش تغییرات درونی می‌شود)

۳- عقب‌نشینی دین از عرصه‌ی سیاسی، حوزه‌ی عمومی و جامعه‌ی مدنی

۴- افول باورها و رفتارهای دینی اکثریت افراد جامعه در زندگی‌های شخصی‌شان.

۵) احتمالاً دین‌داران بدون داشتن حق ویژه‌ای در سیاست و با التزام (دل‌خواهانه یا به‌ناچار) به قواعد بازی سیاسی دموکراتیک، در عرصه‌ی سیاسی (احزاب، لابی‌ها، کمپین‌ها، رسانه‌های سیاسی و نهادهای حکومتی) همچنان حضوری تعیین‌کننده و شناسنامه‌دار خواهند داشت. سیاستمداران مسلمان احتمالاً بعد از افول یک/دو دهه‌ای اسلام سیاسی با التزام بیشتر به قواعد دموکراتیک، حقوق بشر و آداب و اخلاق سیاسی فرادینی بیش از نیمی از جامعه‌ی ایران را در قالب چند جریان نمایندگی خواهند کرد. رؤسای قوای سه‌گانه همچنان از میان مسلمانان معتقد (و ملتزم به تمایز نهادی دین از سیاست) برگزیده خواهند شد، محبوب‌ترین احزاب کشور (اعم از چپ و راست و میانه) نیز در چارچوب قواعد سیاسی فرادینی، قانونی عادلانه‌تر و حفظ حقوق اولیه‌ی اقلیت‌ها، گرایش‌های اسلامی معتدل خواهند داشت و با بزرگ‌ترین احزاب سکولار و چند جریان حاشیه‌ای با گرایش‌های بنیادگرایانه‌ی دینی و دین‌ستیزانه در رقابت خواهند بود.

۶) حوزه علمی‌ی قم مرکز اصلی آموزش سطوح عالی فقه شیعی و استقرار و رقابت مرجعیت شیعه باقی خواهد ماند و البته با رقیب از-امروز-قوی‌تری در نجف و جریان موثرتر نواندیشی دینی مواجه خواهد بود. نواندیشی دینی و فقهی در حاشیه‌ی جریان اصلی فکر دینی در حوزه‌های عملیه، دانشگاه‌ها و بازار کتاب و رسانه‌های جدید رشد بیشتری خواهد داشت، به زیرشاخه‌ها و گرایش‌های متکثرتر و پرتعدادتری تقسیم خواهد شد، چهره‌ها، مخاطبان، رسانه‌های جدید و مراکز آموزشی بیشتری خواهد داشت و بیش از رقابت با تشیع سنتی، به رقابت درونی با دیگر گرایش‌های نوگرایانه و رقابت بیرونی با گرایش‌های فکری خداناباورانه و معنوی غیردینی خواهد پرداخت.

۷) حوزه علمی‌ی قم در واقع شبه‌سازمانی است که حداقل ۹ عنصر و واحد در آن با یکدیگر روابطی نیمه‌رسمی دارند که احتمالاً هر یک از این اجزا تغییرات متفاوتی را از سر خواهند گذراند:

۱. **مراجع تقلید:** احتمالاً لباس‌های فرم روحانیت تمایزهای درونی بیشتری خواهد یافت و

مثلاً پوشش آیات عظام با طلبه‌های پایه‌ی یک تفاوت بیشتری خواهد کرد. تکثر درونی

گرایش‌ها در حوزه و تعداد و تنوع مجتهدان جامع‌الشرایط و مدعیان مرجعیت فقهی

افزایش خواهد یافت، ولی رسانه‌ها و ساختار حوزه چند مرجع تقلید را به مشاهیر و

ستاره‌های رهبری شیعیان تبدیل خواهد کرد. احتمالاً اشکال جدید افتاء و تقلید نیز در

کنار شکل سنتی «مقلد-رساله-مرجع تقلید» رونق خواهد گرفت. مردم بیشتر با عالمان و واعظان «محلی» شان و تعداد محدودی مرجع و چهره و نهاد دینی بسیار مشهور ملی و فراملی (با واسطه رسانه‌های جدید و نهادهای دینی) مواجه خواهند بود و علمایی که بین این دو سطح قرار دارند نقش پررنگی در حیات دینی مردم نخواهند داشت. احتمالاً «مرجعیت چندگانه» (به جای یگانه) نیز ادامه خواهد یافت چراکه مدرنیته و مدرنیزاسیون هم گهواره و هم گور «مرجعیت یگانه» بود. مرجعیت یگانه (پیروی اکثر شیعیان از یک مرجع تقلید) با تحولات مدرنی همچون پیدایش صنعت چاپ، ارتباطات جدید و مرکزیت یافتن حوزه عملیه قم و نجف ممکن و ایجاد شد، ولی تحولات مدرن بعدی از جمله تکثرگرایی درون‌حوزوی و افزایش کمی حوزه‌های علمیه و تعداد طلاب و فضلاء و نیز تحکیم دولت‌ملت‌ها عصر «مرجعیت یگانه» را به سر آورد و احتمالاً در ۱۴۲۳ هم «مرجعیت چندگانه» برقرار خواهد ماند. استقلال مرجعیت از دولت ایران که از سال ۱۳۵۷ تا امروز کاهش یافته است هم احتمالاً تا ۱۴۲۳ مجدداً افزایش خواهد یافت. مراجع تقلید ایران در چهار سطح اصلی در رقابتند: ۱. با رهبران و نهادهای دینی حکومتی ۲. با نهادها و رسانه‌های دینی جدید ۳. با مراجع نجف و ۴. با نواندیشان دینی. به نظر می‌رسد این رقابت تا سال ۱۴۲۳ احتمالاً در سطح اول کاهش و در سه سطح بعدی افزایش خواهد یافت.

۲. **بیوت مراجع و علما:** احتمالاً «بیوت مجازی» مراجع و علما (سایت‌های آنلاین و رسانه‌های جدید وابسته به بیوت) بیش از «بیوت سنتی و فیزیکی» علما و مراجع تاثیرگذار خواهند بود و کارکردهای اصلی بیوت سنتی را (ملاقات و آشنایی با مرجع، استفتاء، پرداخت وجوهات، شنیدن منابر، درس‌ها و مواعظ مرجع و خدمات جانبی از قبیل استخاره (بیوت مجازی)، سایت‌ها و رسانه‌های جدید در سطحی وسیع‌تر خواهند داشت.
۳. **مدارس علمیه:** احتمالاً تعداد مدارس علمیه در قم (که اکنون ۳۰ مدرسه است) و کشور (که اکنون ۲۵۰ مدرسه است) کاهش خواهد یافت.
۴. **بدنه‌ی طلاب:** احتمالاً با قطع شدن حمایت‌های مالی دولتی و عقب‌نشینی بیشتر دین به حوزه نهادی اختصاصی‌اش، تعداد طلاب حوزه‌های علمیه‌ی سطح کشور نیز کاهش

خواهد یافت، ولی همین تعداد محدودترِ طلاب - به خصوص در قم - علوم حوزوی را به طور تخصصی‌تر و حرفه‌ای‌تر، با کیفیت آموزشی بالاتر و در سال‌های کم‌شمارتری (زیر ۸ سال) خواهند آموخت، بر خلاف روند گذشته که تعداد طلاب در قم از سال ۱۳۲۰ (۳۰۰ طلبه) تا امروز (بیش از ۵۰ هزار طلبه) ۱۶۶ برابر شده است. به احتمال زیاد زنان نیز کسر بزرگ‌تری از طلاب حوزه را تشکیل خواهند داد.

۵. **فضای حوزه:** احتمالاً تعداد فضایی حوزوی شناخته‌شده‌ی زن افزایش خواهد یافت

و تنوع و تکثر سبک فقاقت و تبلیغ میان فضایی مرد و زن حوزوی بیشتر خواهد شد.

۶. **واحدهای اداری-بروکراتیک جدید:** احتمالاً سازمان‌های مدیریتی-بروکراتیک

حوزه‌ی علمیه قم کوچک‌تر و مستقل‌تر خواهد شد، تعدادی از این سازمان‌ها در هم ادغام خواهند شد، سطح کیفی و کارآمدی آموزش در حوزه افزایش خواهد یافت و در کنار فقه و اصول سنتی، آموزش‌های تبلیغ‌محور و معطوف به ارائه خدمات دینی در حوزه‌ها افزایش پیدا خواهد کرد. احتمالاً صعود از سلسله‌مراتب حوزوی و مرجعیت دینی نیز ضوابط بیشتری خواهد یافت.

۷. **مؤسسات آموزشی-پژوهشی جدید:** احتمالاً تعداد این مراکز و حمایت مالی

دولتی از آن‌ها کاهش پیدا می‌کند، ولی با پژوهشگاه‌های دانشگاهی در ایران و خارج از ایران و دانشگاهیان ارتباط ارگانیک‌تری خواهند یافت و تراز پژوهش و آموزش‌هایشان به استانداردهای دانشگاهی فراملی نزدیک‌تر خواهد شد.

۸. **انجمن‌های سیاسی-دینی:** احتمالاً نفوذ سیاسی این نهادها بر جامعه و

تاثیرگذاری‌شان در مدیریت حوزه کاهش خواهد یافت، ولی تکثر و تنوع این انجمن‌ها افزایش پیدا خواهد کرد.

۹. **نمایندگان سیاسی و امنیتی دولت:** احتمالاً حوزه‌های علمیه غیردولتی‌تر خواهند

شد و نفوذ نمایندگان سیاسی و امنیتی دولت بر حوزه کاهش خواهد یافت.

۸) در کنار فشارهای از «بیرون» به نهاد دین برای تن دادن به تمایز نهادی و عقب‌نشینی به حوزه‌ی اختصاصی دین، مهم‌ترین فشار از «درون» توسط زنان دیندار اعمال خواهد شد. احتمالاً ده‌ها هزار زن مسلمان

آموزش دیده در حوزه‌های علمیه‌ی بانوان و دانشکده‌های الهیات و ادیان به مرور نقش پررنگ‌تر و مرئی‌تری در تفسیر و آموزش «زنانه‌نگرانه» و «غیرجنسیت‌زده»ی فقه و عقاید خواهند یافت.

۹) احتمالاً «جریان غالب» فقهی، به سمت فقهی «درچارچوب اخلاق»، عادلانه‌تر، آسان‌گیرتر، و تصفیه‌شده‌تر از عناصر عرفی، قانونی و فرهنگی جامعه‌ی عصر پیامبر خواهد رفت، کمتر از امروز داعیه‌ی جایگزینی اخلاق فرادینی، قانون عادلانه‌ی مصوب از طرق دموکراتیک، علم تجربی و سیاست غیردینی را خواهد داشت و با دیگر منظومه‌های معارف دانشگاهی و سبک‌های زندگی متعارف جدید سازگارتر خواهد شد. استقلال و تفاوت تبیین «دینی» (با اتکا به تجربه‌ی دینی) از تبیین‌های «علمی» (با اتکا به تجربه‌ی حسی)، «فلسفی» و «اخلاقی»، سازگاری این تبیین‌ها با هم و قابل فروکاهش نبودن‌شان به یکدیگر نیز بیشتر پذیرفته خواهد شد. در عین حال، احتمالاً به طور موازی جریانی حاشیه‌ای و بنیادگرایانه به سخت‌گیری‌های فقهی و نیز احکام شرعی، رفتارهای دینی و مناسک متصلب، مردسالارانه و تمایزبخش هویتی میل خواهد کرد و همچنان می‌کوشد تبیین‌های دینی را جایگزین تبیین اخلاقی، علمی و فلسفی کند.

۱۰) با بازتر و روادارانه‌تر شدن اسلام ایرانیان، تعامل بیشتر مذهبی‌ها با غیردینداران و پیروان سایر مذاهب در مواجهه‌های رودررو یا با واسطه‌ی رسانه، پذیرفته‌تر شدن تکثر موجود میان سبک‌های مختلف دینداری در درون اسلام شیعی، و انباشت چند دهه تجربه‌ی زیست اجتماعی با دگراندیشان، به تدریج حساب ارزش‌ها و فضایل اخلاقی فرادینی مهم از اسلام سنتی جدا و اخلاقی فرادینی و قانونی فرامذهبی، عادلانه‌تر و مصوب از طرق دموکراتیک برای تنظیم مناسبات شهروندان رایج خواهد شد. در چنین بستری البته دین می‌تواند به اخلاق فرادینی کمک کند اما پشتوانه‌ی منحصربه‌فرد آن نیست. تحت تأثیر این عوامل جامعه‌شناختی، استقلال اخلاق از دین نیز مانند استقلال نهاد سیاست، قانون و علم از دین به طور عمومی پذیرفته خواهد شد و این اخلاق فرادینی بیش از اکنون مبنای تجارت، سیاست و مناسبات اجتماعی واقع خواهد گردید.

۱۱) احتمالاً فقه نیز بیش از گذشته به سازگاری با این اخلاق فرادینی تن خواهد داد و اجماع فقهی درباب احکام مرتبط با زنان، خداناباوران و پیروان سایر ادیان عادلانه‌تر خواهد شد، مجازات‌های خشن، مخالفان فقهی بیشتری پیدا خواهد کرد و زمینه‌های عملی اجرای حدود و تعزیرات فقهی نیز کمتر فراهم خواهد بود.

۱۲) قوانین و عرف اقتصاد و تجارت در ایران بیش از پیش به «اخلاق تجارتِ فرادینی» و «قانون مصوب از طرق دموکراتیک» تکیه خواهد کرد و «فقه تجارت/معاملات» خود را با الزامات این اخلاقِ فرادینی هماهنگ تر خواهد نمود. احتمالاً نهادهای دینی و حوزه‌های علمیه دیگر از کمک‌های گسترده‌ی دولتی بهره نخواهند گرفت و برای جلب بیشتر حمایت مالی دینداران، فقه و خدمات نهادهای دینی با تقاضا و ذائقه‌ی ایرانیان شهری نوگرا همراه تر خواهند شد.

۱۳) احتمالاً نهاد وقف و خیریه‌های دینی مهم‌ترین حامی آموزش‌های دینی و خدمات اجتماعی-مذهبی خواهند بود و تکرر و تعدد انواع این نهادهای دینی و خیریه‌های خصوصی افزایش خواهد یافت. بسیاری از «نهاد»های پژوهشی و آموزشی جدید نقش «افراد» و رهبران دینی کنونی را ایفا خواهند کرد و اساساً بسیاری از کارویژه‌های امروزی مراجع و علمای دینی را «نهاد»ها، رسانه‌ها و شبکه‌هایی که از نیروی تعداد بیشتری از کارشناسان دینی و خبرگان حوزه‌های مختلف بهره می‌گیرند خواهند داشت. احتمالاً «افتاء نهادی/گروهی»، «انتشار گروهی آراء» و «اتخاذ موضع به نام نهادها و گروه‌های دینی خاص» (به جای یک مرجع دینی) نیز شایع تر خواهد شد. این نهادهای خصوصی دینی بدون حمایت دولت به‌ناچار اقتضانات عقلانیت بروکراتیک، گردآوری کمک مالی از دینداران با شیوه‌های جدید و مدیریت مالی و اقتصادی حرفه‌ای منابع‌شان را بیش از قبل خواهند پذیرفت.

۱۴) احتمالاً تعداد خانقاه‌ها و درگاه‌های رسمی و خانگی سلسله‌های بزرگ تصوف شیعی، سنی و فرامذهبی و تعداد اعضا و علاقمندان‌شان در شهرها افزایش چشمگیری خواهد یافت و پاره‌ای از سلسله‌های تصوف اسلامی هندی و ترکی نیز اقدام به تأسیس درگاه، خانقاه و مساجد مخصوص به خود در شهرهای ایران خواهند کرد. احتمالاً اسلام سنی نیز در شهرهای شیعه‌نشین مرئی تر خواهد شد و مساجد و نمازهای جمعه‌ی پررونقی پیدا خواهد کرد. تعامل بیشتر و راحت تر اهل تسنن و تشیع موجب خواهد شد از یک سو بدنه‌ی اصلی جامعه نسبت به مذهب دیگر روادارتر شود و از سوی دیگر جریان‌های حاشیه‌ای ولی افراطی ضدتسنن و ضدتشیع جان بیشتری بگیرند و تقابل بیشتری پیدا کنند.

۱۵) احتمالاً آموزش دینی و حفظ و اجبار ظواهر مذهبی در اکثر مدارس دولتی و خصوصی کشور کاهش چشمگیری پیدا خواهد کرد و در مقابل، تعداد مدارس خصوصی با آموزش مذهبی منضبط (از نوع مدارس کاتولیک در اروپا و آمریکا یا مدرسه‌ی علوی، نیکان و رفاه قبل از انقلاب) افزایش خواهد یافت. در غیاب آموزش دینی دولتی و کارآمد، بار آموزش دینی دوباره بیشتر به دوش جامعه (خانواده، مدارس خصوصی،

رسانه‌های دینی جدید و مجالس دینی منظم - احتمالاً در روزهای تعطیل و شب‌های جمعه و حاشیه‌ی نماز جمعه) انتقال خواهد یافت، دینداران مذهبی نیز برای کمک به این آموزش احساس مسئولیت بیشتری خواهند کرد و در رقابت با خدانا باوران و پیروان سایر ادیان و اندیشه‌ها در آموزش دینی حرفه‌ای‌تر و کارآمدتر عمل خواهند کرد. رسانه‌ها، کتاب‌ها و کلاس‌های غیردولتی بیشتری برای نشر آموزه‌های دینی، اخلاقی و معنوی در دسترس خواهد بود و بخش عمده‌ای از کمک‌های مالی دینداران به نهادهای دینی صرف این آموزش‌ها خواهد شد.

۱۶) علی‌رغم افول دین سازمان‌یافته و عقب‌نشینی بیشترش به حوزه‌ی نهادی‌اش، احتمالاً «بحث عمومی» بر سر دین، داغ و حساسیت سیاسی و رسانه‌ای نسبت به مسائل دینی، زیاد خواهد بود (به خصوص بر سر موضوعاتی چون آراء شاذ فقهی و کلامی، حقوق ویژه‌ی مسلمانان و نهادهای اسلامی در قانون و سیاست، آموزش‌های دینی در مدارس دولتی، حجاب اجباری و اختیاری، آزادی تبلیغ سایر ادیان، تأسیس حوزه‌های علمیه‌ی نوگرا، حقوق اقلیت‌های جنسی، آزادی رسانه‌ها در پخش محتوای خلاف شرع، و مرزهای شرعی، اخلاقی و قانونی پوشیدن، نوشیدن، بوسیدن و خوردن در اماکن عمومی). احتمالاً بسیاری از کتاب‌های پخواننده، برنامه‌های پرمخاطب و سخنرانی‌ها و مناظره‌های پربیننده نیز به نحوی به دین و دینداری مرتبط خواهد بود.

۱۷) احتمالاً مهم‌ترین بستر ترویج آموزه‌های دینی، به جای منبر و کتاب، «رسانه‌های جدید» مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته روز خواهند شد. این رسانه‌ها با مخاطبان وسیعشان تعدادی از واعظان، علما، برنامه‌ها و نهادهای دینی، و مداحان مشهورتر را به چهره‌ها و ستاره‌های پرمخاطب و محبوب دینی بدل می‌کنند.

۲-۲،۲-۲ تغییرات سطح خرد/فردی

۱۸) تغییرات دینی در سطوح خرد و کلان لزوماً هم‌جهت نخواهند بود. همانطور که چند دهه دینی‌تر شدن جامعه در سطح نهادی و کلان بعد از انقلاب ۵۷ لزوماً با دینی‌تر شدن جامعه در سطح خرد و فردی همراه نبوده است، غیردینی‌تر شدن در سطوح نهادی، دولتی و کلان در سی سال آینده نیز لزوماً همراه با غیردینی‌تر شدن جامعه در سطح خرد و فردی نخواهد بود.

۱۹) احتمالاً اسلام همچنان دین بالای ۹۰ درصد از ایرانیان خواهد بود و خدانا باوران اکثریت قریب به اتفاق شهروندان ایران را تشکیل خواهند داد.

۲۰) احتمالاً بیش از این که شاهد افول یا افزایش اهمیت دین در زندگی ایرانیان یا درصد باورمندان به خدا و اسلام باشیم، نظاره‌گر تغییر سبک‌ها و اشکال دینداری خواهیم بود. تکثر و گونه‌گونی این سبک‌ها و اشکال بیشتر خواهد شد و جامعه نیز در عمل این تکثر را بیشتر خواهد پذیرفت. علی‌رغم تکثر سبک‌های دین‌داری، در این فضا دین‌ورزی مدنی، تکثرگرایی دینی، دینی که در خدمت معنابخشی به زندگی و اخلاقی‌تر کردن آن است، دین‌داری فردمحورانه‌تر، تجربی‌تر و باطنی‌تر، مناسک دینی جذاب‌تر، شریعت سبک‌تر و آسان‌گیرتر، مسلمانی بدون التزام سفت و سخت به شرع، درک صلح‌گرا و غیرخشونت‌پرور از دین‌ورزی، تمایل به اختیاری بودن دین‌داری، و باورها، رفتارها و خدمات دینی معطوف‌تر به تأمین نیازهای اخلاقی/معنوی و روانی (به خصوص آرامش خاطر، امید، شادی درون و رضایت باطنی) و حل مشکلات زندگی افراد، رایج‌تر از گذشته خواهد بود.

۲۱) احتمالاً بیش از پنجاه درصد جامعه (در کل کشور) همیشه یا گاهی نماز خواهند خواند و/یا روزه خواهند گرفت که البته از امروز (بیش از ۷۵ درصد جامعه) کمتر خواهند بود. به تعبیر دیگر درصد افرادی که هیچ وقت نماز نمی‌خوانند افزایش خواهد یافت، اما احتمالاً همچنان کم‌تر از ۵۰ درصد جامعه خواهد بود.

۲۲) احتمالاً مهم‌ترین تغییر مرئی در چهره‌ی دینی شهرها افزایش چشمگیر غیرمذهبی‌ها و مذهبی‌هایی خواهد بود که به اختیار «حجابِ سر» ندارند. زنان مسلمانی که پوشش سر را (مبتنی بر آراء فقهی نوگرایانه یا به خاطر بی‌توجهی به این حکم) کنار خواهند گذاشت یا دختران خانواده‌های مذهبی که در عین مسلمانی «حجابِ سر» نخواهند گذارد افزایش می‌یابد. احتمالاً حجاب تعداد زیادی از زنان و خانواده‌های چادری امروز به روسری و مانتو/بلوزشلوار/دامن با رنگ‌های شادتر تغییر خواهد کرد، «حجاب» اهمیت کمتری در تعیین هویت و گرایش‌های دینی فرد خواهد یافت و هزینه‌های عرفی نداشتنش کاسته خواهد شد. هنجارهای دینی و عرفی حاکم بر روابط با جنس مخالف نیز بسیار بازتر خواهد شد، روابط انسانی فراجنسیتی میان دوستان، آشنایان و همکاران ناهم‌جنس به روابط با هم‌جنس‌ها شباهت بیشتری خواهد یافت، جدایی زنان و مردان در فضاهای خصوصی و عمومی و حتی اماکن و مناسک دینی کمتر خواهد شد، و روابط پیش از ازدواج دینداران با التزام به ضوابط اخلاقی پذیرفته‌تر خواهد گشت.

۲۳) احتمالاً میزان تغییر دین (به ادیان و عرفان‌های دیگر)، کنار گذاشتن دین و نیز مذهبی‌شدن غیردین‌داران بیش از امروز خواهد شد. سایر ادیان با اتکا به تجربه و سرمایه‌های اقتصادی خارج از ایران در تبلیغ

کارآمدتر عمل خواهند کرد و ده‌ها هزار نفر از شیعیان را جذب خود خواهند نمود. اسلام شیعی نیز در محیط رقابت آزادتر با ادیان و مذاهب دیگر در دفاع و تبلیغ دینی ورزیده‌تر خواهد شد. در این فضای بازتر رقابت، جریان‌های سازمان‌یافته‌ی مدافع و مبلغ اسلام شیعی برای مقابله با دیگر جریان‌های دینی و پیشگیری از تغییر دین شیعیان و نیز جذب پیروان سایر ادیان شکل خواهند گرفت، گسترش خواهند یافت و به سبک انجمن حجیه قبل از انقلاب ۵۷ و در چارچوب قواعد رقابت آزاد و مسالمت‌آمیز، فعالیت‌های تبلیغی و رسانه‌ای مرئی‌تری خواهند داشت. تماس بیشتر ادیان و مذاهب مختلف از سویی باعث وام گرفتن بیشتر آن‌ها از مناسک، آموزه‌ها و نهادهای یکدیگر می‌شود و از سوی دیگر به برخی فرآیندهای «دیگرسازی» و تمایزبخش هویتی‌شان دامن می‌زند.

۲۴) ازدواج و دوستی میان مذهبی‌ها و غیرمذهبی‌ها و نیز پیروان مذاهب متفاوت افزایش خواهد یافت. مدارا و رواداری دینی و پذیرش این که فرزند یا همسر به نحو متفاوت یا به میزان کمتری دیندار باشد یا اساساً متدین نباشد نیز افزایش پیدا می‌کند. هزینه‌های عرفی دین‌نداشتن هم کاهش خواهد یافت. در نتیجه تمایل و توانایی والدین برای تربیت دینی فرزندان در قالب مذهب خودشان کاهش پیدا می‌کند و این به کاهش اهمیت و نفوذ دین رسمی و غیرمذهبی‌تر شدن اقشاری از جامعه خواهد انجامید. اساساً غیرمذهبی‌تر شدن اقشاری از جامعه بیش از این که به خاطر «از دست رفتن ایمان افراد و غیرمذهبی شدنشان» باشد ناشی از «ناکامی یا کوتاهی والدین مذهبی در تربیت فرزندان مذهبی» است که معمولاً توسط تربیت مذهبی کارآمد مدارس نیز جبران نمی‌شود. به دلیل همین ناکامی یا سستی والدین، احتمالاً تدین رسمی نسل‌های جدید ضعیف‌تر از نسل‌های قبلی می‌شود. حتی فرزندان بنیادگرایان دینی معمولاً بازتر و نرم‌تر از والدین‌شان می‌شوند و بنیادگرایان هم باید برای تداوم حیات‌شان دائماً اعضای جدیدی خارج از خانواده‌هایشان جذب کنند.

۲۵) احساس تعلق مذهبی‌ها به اجتماعات فراملی شیعیان، امت جهانی مسلمانان و جامعه‌ی فراملی خداپرستان و معنویت‌باوران بیشتر خواهد شد و اثرپذیری آن‌ها از اندیشمندان مسلمان و دیندار غیرایرانی و آثار، چهره‌ها و رسانه‌های جهانی مذهبی افزایش خواهد یافت. با این وجود احتمالاً ایران اثرگذارترین مرکز آموزش و تبلیغ اسلام شیعی، کانون تحولات اندیشه و فقه شیعه و محل اقامت اکثر رهبران سنتی و نواندیش تشیع خواهد ماند. احتمالاً رفت و آمد چهره‌ها، اندیشمندان و رهبران دینی شیعه (اعم از اثنا عشری و اسماعیلی و صوفی)، سنی و سایر ادیان بزرگ (اعم از سنتی و نواندیش) به ایران بیشتر خواهد شد و این

کشور را به یکی از کانون‌های گرم مباحثات دینی در دانشگاه‌ها و عرصه‌ی عمومی با مخاطبان وسیع بدل خواهد کرد.

۲۶) احتمالاً تظاهرات دین‌داری و باورها و رفتارهای دینی در اقشار فرودست اقتصادی و اجتماعی همچنان بیشتر از اقشار فرادست اقتصادی و اجتماعی خواهد بود. و «میانگین» میزان پایبندی به واجبات شرعی و پرهیز از محرّمات در ساکنان شهرها نسبت معکوسی با سطح توسعه‌یافتگی اقتصادی و فرهنگی شهر خواهد داشت. به تعبیر دیگر احتمالاً با رشد اقتصاد، فردگرایی، برابری خواهی و تکثر، نفوذ دین سازمان‌یافته‌ی سنتی کاهش خواهد یافت.

۲۷) احتمالاً دانش مذهبی مذهبی‌ها و اطلاعات دینی قشری از تحصیلکرده‌ها افزایش خواهد یافت، ولی میانگین دانش و آموزش دینی جامعه کاسته خواهد شد.

۲۸) احتمالاً «اقتدار دینی» عالمان دینی رسمی در اذهان دینداران کاهش پیدا خواهد کرد و با بالاتر رفتن سطح آموزش عمومی و دسترسی بیشتر مردم به منابع و متون ترجمه‌شده و رسانه‌های دینی، انحصار تفسیر متون مقدس به رهبران دینی رسمی بیشتر از پیش به چالش کشیده خواهد شد.

۲۹) بزرگ‌ترین و پررونق‌ترین اجتماعات، کانون‌ها و مناسک دینی همچنان متعلق به تشیع سنتی و دین عامیانه خواهد بود و در همین چارچوب استفاده از موسیقی، حرکات موزون و حاشیه‌های پراحساس و نمایشی در عزاداری‌ها، جشن‌ها و سایر برنامه‌های دینی رشد و تغییرات قابل توجهی خواهد داشت. در حاشیه‌ی این جریان اصلی، مناسک دینی نو با حاشیه‌های سرگرم‌کننده و تظاهرات سبک زندگی و نیز برنامه‌ها و تجمعات مذهبی نوآندیشان دینی رشد بیشتری خواهد داشت.

۳۰) احتمالاً میزان شرکت در مناسک «عبادی» منظم و روزانه (همچون نماز جماعت) کاهش خواهد یافت و در مقابل شرکت در مناسک «مناسبتی» همچون عاشورا، شب‌های قدر، نمازهای اعیاد قربان و فطر، و حتی شاید نمازهای جمعه (که احتمالاً مستقل از دولت برگزار می‌شود) همچنان پررونق خواهد بود. تعداد سفرهای زیارتی به مکه و مدینه، عتبات عالیات، مشهد و سایر زیارت‌گاه‌ها نیز به خاطر تسهیل و ارزان‌تر شدن مسافرت هوایی و زمینی و ابعاد جمعی، تفریحی و «فراغتی» این سفرها افزایش خواهد یافت.

۳۱) احتمالاً دین‌ورزی «شخصی‌تر» خواهد شد و افراد در انتخاب و تلفیق عناصر مختلف باورها و رفتارهای گرایش‌ها و سنت‌های دینی، معنوی و اخلاقی گوناگون دست بازتری خواهند داشت. پیروی منسجم از رساله‌ی عملیه (به شکل سنتی) کاهش خواهد یافت و اشکال جدید تقلید (مثلاً «التزام دل‌خواهانه به بخش

خاصی از احکام»، «پیروی از فقه مورد تایید یک نهاد دینی و گروه‌های فقها»، «پیروی از حداقل واجبات مورد اجماع» یا «تقلید از فقهای متعدد در موضوعات مختلف» به جای «تقلید از یک فقیه در همه‌ی موضوعات» رونق بیشتری خواهد یافت، اتکای اقشار تحصیلکرده (صرف نظر از میزان دانش فقهی‌شان) به «تحقیق و نظر شخصی مبتنی بر استدلال» در برخی باورها و موضوعات فقهی به جای «پیروی مبتنی بر تقلید از نظر فقیه» نیز رایج‌تر می‌شود و دین‌ورزی‌های «آزادی‌خواهانه» و «ناملتزم به بسته‌های پیشنهادی نهادهای دینی رسمی» رشد بیشتری خواهند کرد.

۳۲) کاهش اهمیت اسلام سیاسی و افزایش نفوذ نواندیشی دینی و فقهی، لزوماً با کاهش معنادار باورهای سنتی دینی همراه نخواهد بود. احتمالاً در دینداری عامیانه «امام زمان» و «امام حسین» همچنان مهم‌ترین چهره‌های دینی خواهند ماند، شریعت سنتی سخت‌گیرانه به حیات خود ادامه خواهد داد و بازار باورهای خردستیز و خرافات نیز همچنان گرم خواهد بود. بنیادگرایی دینی نیز گرچه ضعیف خواهد شد، احتمالاً با ابزارهای رسانه‌ای جدید همچنان حضور مرئی خواهد داشت.

۳۳) هنر (به خصوص موسیقی و سینما)، ادبیات، اخلاق فرادینی، قانون مصوب از مجراهای دموکراتیک، آموزش غیردینی، علم تجربی، رشته‌های مختلف ورزشی، طرفداری از تیم‌های ورزشی ملی و باشگاهی، حکمت‌های غیردینی، کارناوال‌ها، تجمع‌های غیردینی بزرگ در کنسرت‌های موسیقی و گردهمایی‌های سیاسی، روانشناسی، روان‌درمانی، روان‌کاوی، شبکه‌های اجتماعی آنلاین و تلفن همراهی، رسانه‌های جدید، و شادی‌ها و تفریحات فرهنگی و جمعی جدید بخشی از کارکردها و نقش فعلی دین را ایفا خواهند کرد و آموزه‌ها و ورزه‌های دینی بیش از پیش معطوف به تأمین نیازها و اهداف معنوی/باطنی/اخروی خواهد شد.

۳۴) احتمالاً مراسم عقد، ازدواج، کفن، دفن و ترحیم غیرسنتی و سکولارتر در میان اقشاری از جامعه شایع خواهد شد.

۳۵) احتمالاً بیش از این که خداناباوری رشد کند، اهمیت و تاثیر خدا و باورها و رفتارهای دینی در زندگی روزمره‌ی بسیاری از شهروندان خداپرست کاسته خواهد شد.

۳۶) احتمالاً میراث دینی و عرفان سنتی بیشتر از پیش موضوع «بازسازی عقلانی» واقع می‌شود و روایت‌هایی خردپسند، معنوی و اخلاقی از سنت نبوی و عرفان اسلامی در میان اقشار تحصیل کرده و اصناف جدید،

حامیان افزون‌تری می‌یابد و مناسک، نهادهای دینی، فقه، رسانه، هنر، ادبیات و عرف متناسب با این اسلام عادلانه‌تر، معنوی‌تر و خردنوازتر، ایرانیان بیشتری را به خود جذب خواهد کرد.

همچنین مهران رضایی در کتاب آینده ادیان در روند جهانی شدن ابتدا ادبیات جهانی شدن و سپس ادبیات مطالعاتی جهانی شدن و دین را در قالب مسئله جهانی شدن و سکولار شدن با آزمون دو نظریه (۱) نظر بازار جهانی پیام دینی (نوبوتاکا) و (۲) نظریه انسان کنایی (ترن) بررسی می‌کند. این دو نظریه برخی امکانات و ظرفیتهای شکل گرفته و در حال شکل‌گیری را برای ادیان در عرصه جهانی شدن نشان می‌دهد که می‌تواند برای هر گونه برنامه ریزی دینی نهادهای دینی به کار آید. وی از طریق این دو نظریه نشان می‌دهد که سکولار شدن نه به معنای کاهش اقبال به دین (زیرا شواهد عکس این وجود دارد) بلکه به صورت کاهش اقتدار سنتی نهادهای دینی در فرایند تبلیغ گسترش می‌یابد.

در بخش جمع‌بندی و نتیجه‌گیری کتاب بیان می‌دارد که در بازار جهانی پیام دینی کاهش حضور روایتی سنتی از دین که توسط نهادهای رسمی دین تولد می‌شد، به تدریج شکل دین ورزی و باورهای دینی را دگرگون می‌سازد. اگر بپذیریم نحوه ارتباطات جدید در عصر جهانی شدن مناسبات و تکنولوژی‌های جهانی، فرایندهای تولید و تنظیم پیام دینی را دگرگون کرده است و این پدیده با سست شدن علقه‌های عاطفی پیشین با باورها و دگماهای دینی همراه شده، می‌توانیم انتظار نوعی دین ورزی و باورهای دینی متفاوت را نیز داشته باشیم. نشانه‌های این شکل‌های جدید دین ورزی و باورهای دینی جدید را در مطالعات ادیان و جنبشهای دینی جدید می‌توان سراغ گرفت.

اما این که فرایند جهانی شدن موجب سکولار شدن می‌شود یا نه، به جهت ابهام در مفهوم سکولار شدن پاسخ قاطعی نمی‌توان داد. اگر منظور دگرگونی دین سنتی و شکل سنتی دین ورزی به شکلی جدید باشد که در آن زندگی مدرن و ارزشهای جدید نقش محوری دارند- به جای حجیت امر قدسی- در این صورت نشانه‌های این رویکرد به سکولار شدن را در بازارهای جهانی پیام دینی مشاهده می‌کنیم. و اگر منظور کاهش شاخصهایی مانند دین ورزی، باورهای دینی و مناسک به طور کلی باشد چنین پدیده‌ای در یک بازار رقابتی همچنان که اینتروینی و استارک بیان می‌کنند بی‌معناست. بلکه بر عکس در دوره جهانی شدن بازارهای دینی، شاهد رقابت در تولید پیام دینی و اقبال بیشتر به مذهب هستیم.

در نهایت آنکه جهانی شدن مجال تنگی برای روایت‌های سنتی فراهم کرده و می‌کند. این بیشتر هشدار می‌دهد درباره فعالیت نهادهای دینی است تا تمایل عمومی به دین و رشد آن. با ورود بیشتر کشورهایمانند ایران

به این عرصه پرسشهایی از این دست بیشتر از امروز نیازمند پاسخ خواهند بود، می‌توان امروز یا اضطراراً فردا به آنها پاسخ داد.

گفتگوی با مقصود فراستخواه در گفتگو با متین غفاریان در اسفند ۹۰ منتشر شده در مهرنامه معتقد است که آیا ایرانیان سکولارتر خواهند شد. عرفی شدن (سکولارشدن) فرایند جهانگیر در حال رشد و زیر پوست اکثر جوامع است. عواملی مانند افزایش سواد، تحصیلات، درآمد و بهبود نسبی سلامت قشرهایی از مردم و نیز پیشرفت تخصصی شدن، تفکیک اجتماعی و روالهای جدید و امروزی زندگی، به چیزی می‌انجامد که «اینکلهارت» از آن به عنوان «احساس امنیت وجودی» در بخشی از گروه‌های اجتماعی بحث کرده است. به نظر ایشان، این امر به «حسن خودبنیادی بشری» مردمان کمک می‌کند و به سکولار شدن منجر می‌شود. جامعه ما نیز از این روند عالمگیر مستثنا نیست. علائم سکولار شدن را اینچنین بیان می‌کند که گروه‌های درخور توجهی از مردم برای بسیاری از مسائل خودشان به منابع و مراجعی غیر از دین رجوع می‌کنند. آنها دین را لزوماً نفی نمی‌کنند ولی اولاً فکر می‌کنند دین، جوابگوی بخشی از مسائل زندگی است و در بقیه مسائل، چشم به نهادها، ارزشها و مبانی بشری و این جهانی می‌دوزند و ثانیاً از دین هم، اغلب برداشتهای انسانی و امروزی به عمل می‌آورند. از مذهبی‌ترین آدمها نیز می‌شنویم که می‌گویند برداشت‌ها از دین مختلف است، استنباط من چنین است و چنان است.

مرکز پژوهشی پیو (Pew) در گزارشی با عنوان آینده ادیان جهانی: پیش‌بینی‌های رشد جمعیت، ۲۰۱۰-۲۰۵۰ چرا مسلمانان سریع‌تر رشد می‌کنند و بقیه، به عنوان بخشی از جمعیت جهان کاهش می‌یابد به این مسئله پرداخته است.^۱

در این گزارش آمده است مشخصات مذهبی جهان به سرعت در حال تغییر است، که اساساً به واسطه تفاوت در میزان باروری و اندازه جمعیت جوانان در میان ادیان بزرگ دنیا و نیز تغییرات ادیان تغییر می‌کند. در طول چهار دهه آینده، مسیحیان بزرگترین گروه مذهبی باقی خواهند ماند، اما اسلام سریعتر از هر دین عمده دیگر رشد خواهد کرد. اگر روند فعلی ادامه یابد، تا سال ۲۰۵۰ ...

تعداد مسلمانان تقریباً برابر با تعداد مسیحیان در سراسر جهان است. بیخدایان، آگنوستیکها و دیگر افرادی که با هیچ مذهبی وابسته نیستند - هرچند در کشورهایی مانند ایالات متحده و فرانسه افزایش پیدا میکنند،

^۱ <http://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>

سهم ناچیز جمعیت کل جهان را تشکیل می‌دهند. جمعیت جهانی بودایی در حدود سال ۲۰۱۰ برابر با همان اندازه خواهد بود، در حالی که جمعیت هندو و یهودی بزرگتر از امروز است. در اروپا مسلمانان ۱۰ درصد جمعیت را تشکیل خواهند داد. هندوستان اکثریت هندو را حفظ خواهد کرد، و همچنین بزرگترین جمعیت مسلمان هر کشور در جهان است که از اندونزی بالاتر است. در ایالات متحده، مسیحیان از بیش از سه چهارم جمعیت در سال ۲۰۱۰ به دو سوم در سال ۲۰۵۰ کاهش خواهد یافت و یهودیت دیگر بزرگترین مذهب غیر مسیحی نخواهد بود. مسلمانان در ایالات متحده بیشتر از افرادی هستند که بر پایه مذهب به عنوان یهودی شناخته می‌شوند. از هر ۱۰ مسیحی در جهان چهار نفر در جنوب صحرای آفریقا زندگی خواهند کرد.

۳-۲ آینده حکمرانی و چالشهای آن

۳،۱-۲ مقدمه

با توجه به تغییرات، دگرگونی‌ها و تحولات چشمگیری که در عرصه مدیریت به ویژه در بخش دولتی در دهه‌های اخیر صورت گرفته، بقای رویکردهای سنتی حاکم سلسله مراتبی و بازار در بسیاری از موارد با چالشهای جدی روبروست. طی چند دهه اخیر، رویکرد شبکه‌ای که تقویت‌کننده زیربنای جامعه مدنی و ارتباط دهنده مشارکت بخش‌های مختلف دولتی، خصوصی و عام‌المنفعه است گسترش یافته است. حکمرانی شبکه‌ای هم به عنوان شکلی از مدیریت و هم به عنوان پاسخی برای نگرانی‌های مربوط به شکست سازوکارهای اداره سلسله مراتبی و متمرکز، شکل نوینی از حکمرانی در کنار حکمرانی بازاری و سلسله مراتبی بود. حکمرانی شبکه‌ای ویژگی‌هایی چون شکسته شدن ساختار سلسله مراتبی حکمرانی، ایجاد تغییر در مفهوم سیاست، خودکار بودن نظام مند و بالا بودن ظرفیت حل مسائل عمومی را با خود به همراه داد. در چارچوب حکمرانی شبکه‌ای پذیرفته شد که سیاستهای عمومی دیگر تنها به وسیله دولت تدوین نمی‌شوند، بلکه شبکه‌ای از ارتباطات میان سیاستمداران، بروکراتها، شرکتهای خصوصی، گروههای فشار و شهروندان تعیین‌کننده ماهیت آنها خواهد بود. (غلامپور آهنگر، ۹۵: ۲) به عنوان نمونه اندیشکده‌ها نقشی اساسی در برنامه‌های سیاستی بازی خواهند کرد. تا سال ۲۰۳۰ در جامعه شبکه‌ای، اندیشکده‌ها به خوبی بین دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی و دولتها ایفای نقش خواهند کرد. (گزارش سیستم استراتژی و تحلیل سیاست اروپا (ESPAS) در سال ۲۰۱۶ با عنوان «آینده جامعه و حکمرانی»، ص ۳۹)

عصر حاضر را عصر مسائل شبکه‌ای می‌توان نامید. برای حل مسائل شبکه‌ای مدیریت شبکه‌ای لازم است تا بر اساس نظریه هم شکل شدن، هر سیستمی برای ارتباط با سیستمهای دیگر باید یا پیچیدگی هم سطح آن یا بالاتر را از آن داشته باشد. از این رو مدل سنتی سلسله مراتبی مدیریت دولتی برای حل مسائل عصر اثربخش نیست. از آن جایی که در چنین دورانی حکمرانی شبکه‌ای مقرون به صرفه ملی است، مدیریت ارزش عمومی نهضت متناسب با آن باید در پیش گرفته شود. در این نهضت مدیریتی، هدف تولید ارزش عمومی است. مدیران دولتی تلاش می‌کنند که در پرتوی ارزشهای اسلامی ایرانی با تشکیل شبکه‌هایی در حوزه‌های مختلف هیچ شهروندی را معطل دریافت خدمتی نکنند. به نظر می‌رسد در عصر مدیریت ارزش عمومی در کشورهای مختلف می‌توان برای ارتقای کیفیت خدمات عمومی و افزایش رضایتمندی شهروندان به استقرار این نوع مدیریت که در کشورهای مختلف به کار گرفته شده است، اهتمام ورزید. با توجه به سیر تطور دانش و بررسی روندهای جهانی، می‌توان گفت آینده حکمرانی و سیاستگذاری عمومی مبتنی بر حکمرانی شبکه‌ای خواهد بود. بر این مبنا شناخت حکمرانی شبکه‌ای و چالشهای آن ضرورت می‌یابد. به نظر می‌رسد مدیریت کلان امور قرآنی کشور که در حال حاضر به مرکزیت تصمیم‌گیری شورای توسعه فرهنگ قرآنی و بازوهای فکری کمیسیونهای سه گانه و کارگروه‌های تخصصی کمیسیونها و دستگاه‌های عضو صورت می‌گیرد تا حدی به مدل شبکه‌ای تصمیم‌گیری نزدیک شده است.

۲-۳ مفهوم حکمرانی

در عمومی‌ترین استفاده، حکمرانی بر حرکت از رویکرد قبلی به نام حکومت (رویکرد قانونگذاری بالا-پایین که به دنبال تنظیم رفتار افراد و نهادها به شکل مشخص و کاملاً جزئی است) به سمت حکمرانی^۱ (رویکردی که تلاش دارد تا پارامترهای سیستم را به گونه‌ای تنظیم کند که افراد و نهادهای درون آن عمل کرده و در نتیجه خودتنظیمی به وجود آمده تا سیستم به نتایج مورد نظر دست پیدا کند) یا جایگزینی «اعمال قدرت بر» با «واگذاری قدرت به» تأکید دارد. (Iyall and Tait, 2005: 3)^۲

ترکیبی از انگیزه‌های مختلف و تمایل به تعقیب اهداف سازمانی در سازمانهای واسط باعث می‌شود که مجموعه کلی از قواعد حکمرانی استقرار یابد. (Lammers, 1998)

^۱ Governance

^۲ عمده مطالب بخش حکمرانی شبکه‌ای از متن «حکمرانی شبکه‌ای» تهیه شده توسط مرکز پژوهشهای مجلس گردآوری شده است.

برخی نیز حکمرانی را به عنوان «ساختار و فرایندهایی که به وسیله آنها افراد جامعه به اتخاذ تصمیمات، تنظیمات قوانین و تسهیم قدرت می پردازند» تعریف می کنند. (Folke et al, 2005: 444)

اوصاف و تعاریف مختلفی برای حکمرانی ذکر شده است همچون حکمرانی مشترک، حکمرانی مدیریت دولتی جدید، حکمرانی خوب، حکمرانی سایبرنتیک اجتماعی. همه این مفاهیم تعاریف دارای ایده مشترکی هستند که تعریف لیبرال کلاسیک از دولت غیرواقعی است.

در شرایط فعلی که جامعه از پیچیدگی زیادی برخوردار است، تعریف شبکه ای از حکمرانی به واقعیت نزدیک تر و کارآمدتر بوده است. حکمرانی شبکه ای نتیجه تعاملاتی است که در آن شهروندان آگاه و سازمانهای اجتماعی برای انتقال اطلاعات مرتبط با اهداف اجتماعی جهت اتخاذ تصمیمات مطلوب به سازمانهای دولتی کمک می کنند (Maturo, 2004) برخی از نویسندگان نیز اساسا حکمرانی را در جامعه امروز چیزی جز شکل شبکه ای آن نمی دانند. (Klijn, 2008: 520)

در واقع حکمرانی به افراد و سازمانهایی می پردازد که در تصمیم گیری و اجرای تصمیمات نقش دارند و لازم به توجه است که حکمرانی وجود قدرت در داخل و خارج از اقتدار نهادهای رسمی و غیر رسمی را به رسمیت می شناسد و گروه های اصلی از بازیگران دولتی بخش خصوصی و جامعه مدنی را نیز شامل و نیز در برگیرنده فرایند شناسایی و تشخیص تصمیماتی است که در آن مجموعه پایه ریزی شده اند (اون، ۱۳۸۱)

۲-۳ مدل های دولت

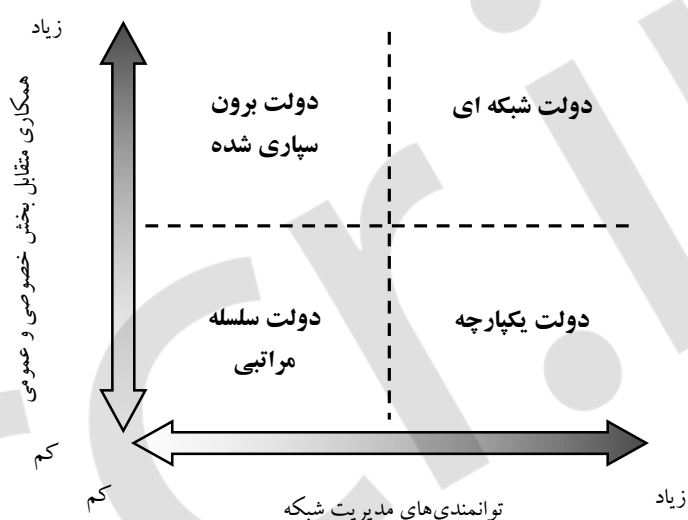
گلد اسمیت و ایگرز (۲۰۰۴) بر اساس دو مؤلفه میزان همکاری متقابل بخش خصوصی و عمومی^۱ و همچنین میزان قابلیت ها و توانمندی های مدیریت شبکه^۲، دولت ها را به چهار گونه تقسیم کرده اند. طبق شکل ۱ اگر پیوند بین بخش خصوصی و عمومی در حد پایینی قرار داشته باشد و قابلیت های شبکه ای دولت نیز محدود باشد دولت سلسله مراتبی^۳ شکل می گیرد. چنانچه همکاری متقابل بین بخش خصوصی و عمومی به میزان زیادی وجود داشته باشد اما توانمندی های مدیریت شبکه محدود باشد، دولت بخشی از

^۱ Public-Private Collaboration

^۲ Network Management Capabilities

^۳ Hierarchical Government

عرضه خدمات عمومی را به بخش خصوصی واگذار می‌کند و به این ترتیب دولت برون‌سپاری شده^۱ خواهیم داشت. همچنین دولت یکپارچه^۲ زمانی شکل می‌گیرد که توانایی مدیریت شبکه بالا باشد اما همکاری بین بخش عمومی و خصوصی در حد پایینی قرار داشته باشد. در این حالت دولت همچنان به دنبال خدمت‌رسانی و عرضه خدمات عمومی از طریق هماهنگی نمودن بخش‌های مختلف است. در نهایت دولت شبکه‌ای^۳ حاصل میزان همکاری و اعتماد بالای بین بخش خصوصی و عمومی و همچنین قابلیت‌های بالای مدیریت شبکه است (Goldsmith & Eggers, 2004).

تصویر شماره ۱۵- انواع مدل‌های دولت (Goldsmith & Eggers, 2004, 20)

۲-۳، ضرورت پیدایش حکمرانی شبکه‌ای

در مورد ضرورت پیدایش حکمرانی شبکه‌ای چند عامل مطرح شده است:

برخی ضرورت پیدایش حکمرانی شبکه‌ای را به عنوان استعاره‌ای برای توصیف «رشد مسائل بدتعریف شده و مجزا شدن فرایندها جامعه» و پلی برای عبور از مرزها و همچنین به عنوان پاسخی از سوی سیاستگذاران به پویایی تعاملات این محیط تغییر یافته می‌دانند (Lewis, 2011:1222)

^۱ Outsourced Government

^۲ Joined-up Government

^۳ Networked Government

برخی دیگر علاوه بر توان حکمرانی شبکه ای برای حل مسائل بگرنج به تأثیر آن در ایجاد سرمایه اجتماعی در میان بازیگران (Borzel, 1998) پرداخته اند. مسائل بگرنج مسائلی اند که زمان کمی برای پاسخ به آنها وجود دارد؛ هزینه شکست جهت پاسخ به آنها بالاست و شامل موضوعاتی می شوند که برای نیازهای شهروندان حیاتی است و تعداد بسیاری از بازیگران برای حل آنها مسئولیت دارند (kettle, 2005)

۳-۵-۲ تعریف

از نظر تئوریک در مفهوم حکمرانی شبکه ای ابهام عمیقی وجود دارد (Dedeurwaerdere, 2005) علت این ابهام به تفاوت‌های موجود در نوع و زاویه نگاه به این مفهوم مربوط می شود. در ادبیات موجود در آنها دو نگاه کلی وجود دارد:

۱. نگاه پژوهشگران رشته مدیریت، که از مفهوم حکمرانی شبکه ای برای برقراری هماهنگی های غیررسمی یا نیمه رسمی به جای ساختارهای سلسله مراتبی و روابط قراردادی رسمی استفاده می کنند. یعنی «شکلی از اتحاد میان سازمانی که در آن بازیگران سیاستی مرتبط و برخوردار از رویه های مشترک در پی تسهیم منافع مشترک و توسعه فرهنگ اعتماد هستند» (Kim, 2006)
۲. در حوزه علوم سیاسی، حکمرانی شبکه ای برای پاسخ به نگرانی های مربوط به شکست سازوکارهای اداره سلسله مراتبی و متمرکز مورد استفاده قرار می گیرد. محققان علوم سیاسی حکمرانی شبکه ای را به مثابه ترتیباتی سازمانی می دانند که منابع دولتی و خصوصی را ترکیب کرده و تعاملات مبتنی بر اعتماد و قواعد مورد توافق مشارکت کنندگان شبکه را در بردارد (Iaranja, 2012: 656-657)

با توجه به این دو منشاء، معانی مختلفی از حکمرانی شبکه ای ارائه شده که هر یک بخشی از گستره این مفهوم را نشان می دهند. در غالب مطالعات تجربی، دو بعد مهم مفهوم حکمرانی شبکه ای اشاره شده که یکی بر شکلی بودن (نگاه محققان مدیریتی) و دیگری بر هنجاری بودن (نگاه محققان سیاستی) تأکید دارد. در نگاه اول به لحاظ شکلی و ساختاری حکمرانی شبکه ای شکلی از چینش بازیگران و نهادها برای رسیدن به هدف است که به عنوان روش مواجهه با مسائل پیچیده استفاده شده است. مانند حوزه های سیاستی که به شدت در حال تغییرند یا مسئله هماهنگی میان تعدادی از بازیگران که حکمرانی شبکه ای را به صورت ارتباطات افقی نسبتاً پایدار بازیگران وابسته به یکدیگر به واسطه مذاکرات و خودتنظیمی تعامل کرده و در

تولید اهداف عمومی سهیم هستند، تعریف می‌کنند (Sorensen & Torfing, 2005) در چنین نگاهی معمولاً شبکه‌ها به عنوان شکل خاصی از حکمرانی در نظام‌های سیاسی مدرن محسوب شده و با درجه بالایی از تمایز مشخص می‌شوند (Kooiman, 1993)

در نگاه دوم: در چشم انداز هنجاری، حکمرانی شبکه‌ای به مثابه گونه مطلوب اداره امور به کار می‌رود که در نتیجه انعطاف‌پذیری و فراهم بودن زمینه مشارکت برقرار می‌شود. برخی از پژوهش‌ها نیز از حکمرانی شبکه‌ای به عنوان راه حل یاده کرده که در پی تغییر و بهبود تعاملات سازمانهاست. (Lester & Reckhow, 2012)

در این نگاه هنجاری برخی حکمرانی را به عنوان نتیجه قواعد رسمی (مثلاً سیاستها، قوانین و ...) و تعاملات غیررسمی بازیگران در شبکه‌ها می‌دانند که منجر به ارتقای پاسخهای جمعی به مسائل بغرنج محیطی می‌شوند.

بر این اساس از نظر آنها حکمرانی شبکه‌ای دو بعد اصلی در بر دارد:

۱. قواعد رسمی که به وسیله قوانین و فرمانهای رسمی تعریف شده و مشروعیت بازیگران را در رابطه با مسائل محیطی برقرار می‌کند.

۲. ساختارهای سیاستی غیررسمی که به وسیله تعاملات در شبکه‌ها مشخص شده و بر تسهیم اطلاعات و دانش در میان سطوح مختلف حکمرانی و اجتماعات سیاستی اثر می‌گذارد (Huitema and al, 2009)

با توجه به اینکه شبکه حکمرانی به صورت گسترده‌ای در ادبیات نظری مورد بررسی قرار گرفته می‌توان گفت که این حکمرانی به عنوان تلاشی برای به شمار آوردن افزایش اهمیت سازمانهای مردم نهاد، بخش خصوصی، شبکه‌های علمی و نهادهای بین‌المللی برای اجرای کارویژه‌های مختلف حکمرانی باشد. به همین خاطر از نظر کارکردی هدف حکمرانی شبکه‌ای ایجاد یک هم‌افزایی میان شایستگی‌ها و منابع دانش به منظور برخورد با مسائل پیچیده در هم تنیده است. در این رویکرد کارکردی، حکمرانی از طریق شبکه‌های غیرمتمرکز از بازیگران خصوصی و عمومی که به نهادهای بین‌المللی، ملی و منطقه‌ای پیوسته‌اند، اعمال می‌شود.

همانگونه که اشاره شد شبکه ایده آل (اگر چنین چیزی وجود داشته باشد) ترکیبی از توان و مشروعیت داوطلبانه از بخش جامعه مدنی، یا بازوان مالی و منافع کسب و کارها و اجبار و قدرت قاعده سازی و مهارتهای ظرفیت سازی دولتها و سازمانهای بین المللی است (Reinicke and Deng, 2002)

۲-۳ انواع حکمرانی

بررسی مطالعات مربوط به حکمرانی بیانگر آن است که شکل عام و کلاسیک حکمرانی شامل سه بخش سلسله مراتب، بازار و شبکه است. (Willaiamson, 1975)

مفروض اساسی تفکر سنتی این است که تنها نظام بازار، نظام کارآمد است که توانایی برقراری هماهنگی غیرسلسله مراتبی و نیل به اهداف مشخص را دارد و به مرور ظهور شبکه ها در حوزه های گوناگون نشان از تحولی جدید داشته است.

به عنوان مثال مدل های حکمرانی شبکه ای به وسیله دولتهای کارگری در انگلیس بعد از سال ۱۹۹۷ به وجود آمدند و حکمرانی سلسله مراتب و بازار را به سوی شکل شبکه ای آن سوق دادند (Ferlie et al, 2011: 308)

تفکر کارکردگرا اعتقاد داشت که شبکه ها از یکسو پاسخی به پیشرفت های اجتماعی و فناوریک هستند و از سوی دیگر به عنوان راه حلی برای شکست بازار و هماهنگی های سلسله مراتبی محسوب می شوند (proven and keins, 2007: 233). این اهمیت را باید در ویژگیهای جوامع مدرن یافت، زیرا جوامع مدرن دارای کارکردهای مختلف بوده که به علت وجود سازمانهای مختلف با ماهیتهای متفاوت شکل گرفته اند. بنابراین ترکیب فعالیتهای این سازمانها به وسیله ابزارهای سنتی دشوار است. شبکه ها راه حلی برای هماهنگ کردن مسائل پیش آمده در جوامع مدرن هستند (Boerzel, 1998: 260-261)

در نتیجه می توان گفت که حکومتها به نحو روزافزونی به همکاری با بازیگران خارج از کنترل سلسله مراتبی شان (مثلاً بازیگران خارج از مرزهای ملی) وابسته می شوند. (Kazantsev, 2012)

این سؤال به تدریج در محافل علمی مطرح شد که آیا شبکه ها را باید به عنوان ترکیبی از عناصر سلسله مراتب و بازار قرار داد و در سوی دیگر سلسله مراتب؟

هر چند پاسخ مثبت به این سؤال طرفدارانی داشت، ولی به تدریج این تفکر شکل غالب به خود گرفت که شبکه ها را باید به طور مستقل و به مثابه اشکال منحصر به فردی از حکمرانی تلقی کرد (Raab, 2004)

در مقایسه با گونه‌های حکمرانی این نقد در مورد شبکه‌ها مطرح می‌شود که از انعطاف پذیری کمتری نسبت به دیگر اشکال حکمرانی، به خصوص بازار برخوردار است.

کمبود انگیزه برای توسعه برنامه‌های بلندمدت، ناکارآمدی‌های مربوط به مسئله تأخیر در شبکه و در نهایت کمبود پاسخگویی از دیگر انتقادات به عمل آمده نسبت به شبکه هاست (Sovacool & Poocharoen, 2012)

یکی از موضوعات مهم در حکمرانی شبکه‌ای، توانایی بازیگران شبکه برای یادگیری فرایندهای میان سازمانی است، این امر به خصوص در مورد مسائل بفرنج که حل آنها نیازمند همکاری‌های میان سازمانی است؛ اهمیت بیشتری پیدا می‌کند.

با این نگاه باید توجه داشت که یادگیری در شبکه‌ها با موانعی روبروست. برخی از اندیشمندان معتقدند که بوروکراسی‌های پایدار به عنوان یک حکمرانی سلسله‌مراتبی، نسبت به اشکال شبکه‌ای، توانایی یادگیری بیشتری دارند. زیرا حافظه سازمانی در شبکه‌ها کمتر بوده و این امر منجر به کاهش هسته پایدار و در نتیجه کاهش ظرفیت یادگیری می‌شود (Pollitt, 2009)

یکی دیگر از تفاوت‌های شبکه با دیگر اشکال حکمرانی، نحوه ایجاد تغییر در محیط مربوطه است. جدول زیر برخی از این تفاوت‌ها را در مقایسه با استراتژی‌های تغییر در حکمرانی سلسله‌مراتبی ذکر می‌کند:

جدول شماره ۳- استراتژی‌های تغییر در شرایط سلسله‌مراتب و شبکه

سلسله‌مراتب	شبکه
دستور و کنترل	تعاملات و ائتلاف سازی
یکجانبه، اجبار و قاعده محور	چند جانبه، کسب حمایت، مذاکره
مدیریت از طریق محتوا و چشم انداز	مدیریت از طریق ارتباطات و بازی برد- برد
تمرکز بر محتوا، اطلاعات عینی و رهبری	تمرکز بر تعاملات، بازیگران و جذابیت
طراحی فرایندهای خطی	استفاده از فرایندهای با قابلیت تغییر بسیار
رویکرد از سیاست به راه حل رویکرد پروژه ای	استفاده از پنجره‌های سیاستی، تحولات در حال ظهور و انعطاف پذیری
تخفیف پیچیدگی به یک موضوع واحد	گسترش پیچیدگی به چند موضوع
وضع در اهداف، تجزیه مسائل	اهداف مبهم، چند مسئله داشتن
تفکیک تفکر از عمل	ارتباط دادن تفکر و عمل
ابتدا تحلیل و طراحی و سپس اجرا	یادگیری به وسیله عمل و تجربه، شکل‌گیری سیاست در طول اجرا

منبع: koffijberg et al, 2012: 265
با تبیین چنین تمایزاتی می توان گفت شبکه ها، آلترناتیوی برای ماهیتهای سلسله مراتبی و بازارها هستند (Sorensen & Torfing, 2005)

۳-۷-۲ ویژگی ها

حکمرانی شبکه ای دارای مختصات ذیل است:

شکیسته شدن ساختار سلسله مراتبی حکمرانی: تغییر ماهیت سلسله مراتبی در ساختار حکمرانی و سیاستگذاری مهمترین ویژگی حکمرانی شبکه ای است. به همین دلیل روابط موجود در ساختار حکمرانی، روابط شبکه ای شده است که یکی از اصلی ترین قسمتهای حکمرانی به شمار می رود (Walker et al, 2007: 741)

روابط موجود در ساختار حکمرانی شبکه ای بر مبنای تعامل میان اعضای شبکه به صورت همسطح انجام می پذیرد. تعامل گران تلاش می کنند به منظور غلبه بر مسائل، فرایند حکمرانی را به صورت همکاری به پیش ببرند.

تغییر مفهوم سیاست: حکمرانی شبکه ای، سیاست را به عنوان نتیجه فرایند حکمرانی کردن می داند که دیگر کاملاً توسط حکومت صورت نمی پذیرد. در اینجا سیاستگذاری از طریق شکل‌های تعاملی اداره کردن انجام می شود که بازیگران بسیاری را از حوزه های مختلف در بر می گیرد. اتکال این مفهوم جدید بر مذاکره میان بازیگران مختلف است و تعاملات آنها به نحوی افزایش یافته که یک الگوی نسبتاً پایدار سیاستگذاری و هماهنگی را به وجود آورده اند (Mayntz, 1993) در شبکه ها، برای حمایت از اهداف شبکه و نه به خاطر کسب سود یا پیروزی از پروتکل‌های خاص بازیگران به تبادل منابع با یکدیگر می پردازند. بنابراین شبکه ها در مقایسه با دیگر اشکال سازمانی به سطح بالایی از اجماع بر اهداف و تعهد اعضا برای تداوم مبادلات نیازمندند (Lester & Reckhow, 2012)

یک سیستم خودکار: در حکمرانی شبکه ای با وجود فرایندهای متنوع، سیستمی ایجاد شده که به صورت خودکار عمل می کند. نحوه عمل در این سیستم با توجه به نوع ارتباطات میان بازیگران به صورت خودکار خود را تنظیم کرده و مسیر خود را پیدا می کند. این ویژگی خودتنظیم گری برای دستیابی به تعادل مناسب

در روندها و فرایندهای حکمرانی بسیار مهم است. به همین خاطر است که از مفهوم حکمرانی شبکه‌ای، یک چیز می‌تواند بین دو مدل تمایز ایجاد کند:

الف) بر شبکه‌ها به عنوان سیستم خودتنظیم‌گر متمرکز شوند.

ب) درگیر فعالیت هدایتگری باشند (Dedeurwaerdere, 2005)

ظرفیت بالا برای حل مسائل پیچیده: شیوه تنظیم تعاملات میان بازیگران و ظرفیتی که در آن جمع شده، فرصتی فراهم می‌آورد تا ضمن بررسی ابعاد مختلف مسائل، میزانی از بغرنج بودن آنها را با رفع ابهامات بکاهد. در این خصوص گردهم آمدن بازیگران مختلفی که در ارتباط با مسئله بودند و یا آنکه نفع مستقیمی از آن دارند، زمینه‌ای می‌شود تا در تعامل مثبت با یکدیگر به حل مسائل پیچیده کمک کنند. به همین خاطر شبکه‌ها تنها شکل حکمرانی هستند که قادر به برخورد مناسب با مسائل پیچیده جوامع امروزی می‌باشند. مسائلی که با ساختارهای سلسله‌مراتبی بوروکراسی‌های دولتی نمی‌توان به مواجهه با آنها پرداخت (Milward and Raab, 2002: 6)

بسامانی و نابسامانی: یک سیستم سلسله‌مراتبی می‌تواند یک فهم عمومی مشترک نسبت به انصاف و عدالت ایجاد کند و یک سیستم چندباره به هر واحد زیرمجموعه خود اجازه می‌دهد که هنجارهای شکل گرفته با تقاضاهای شهروندان خود را پیدا کند. مفهوم حکمرانی شبکه‌ای تلاش می‌کند تا فرایندهای به نسبت نابسامان را مشروعیت بخشد، اما این نابسامانی خودش هم نقطه قوت است و هم نقطه ضعف شبکه. همانگونه که حکمرانی شبکه‌ای در قبال اجرای سیاست منشأ پیدایش حس از عدالت و مشروعیت برای شهروندان خود است، به همین شکل عامل بی‌ثباتی خواهد بود. این امر می‌تواند جدی‌ترین چالش برای فدرالیسم شبکه‌ای باشد (Koch, 2007)

۲-۳ حکمرانی شبکه‌ای و شبکه حکمرانی

حکمرانی شبکه‌ای به لحاظ مفهومی و مصادیقی که در بر می‌گیرد، با برخی مفاهیم قرابت خاصی دارد. این مفاهیم دارای یک وجه مشترکند که بر شبکه تأکید دارند. اگرچه همه شبکه‌ها طیفی از تعاملات میان مشارکت‌کنندگان را در بر دارند، اما تمرکز بر «حکمران» گویای این مطلب است که «استفاده از نهادها و ساختارهای صاحب اقتدار و صلاحیت، بهره‌گیری از همکاری جهت تخصیص منابع و در آخر هماهنگی و کنترل فعالیت‌های مشترک» در شبکه حائز اهمیت است (Proven and Kenis, 2007) در اینجا برخی از مفاهیم مرتبط با شبکه حکمرانی به صورت مفصل‌تر تبیین خواهد شد تا تمایز مناسبی ترسیم شود.

حکمرانی شبکه ای و شبکه حکمرانی از جمله مفاهیمی هستند که ارتباط مفهومی بسیار نزدیکی با یکدیگر دارند. مرور ادبیات این حوزه نشان می دهد که بسیاری از نویسندگان این دو مفهوم را در یک معنا و به جای یکدیگر به کار می برند. هر چند برخی نیز تأکید می کنند که حکمرانی شبکه ای بر جنبه تصمیم گیری و شبکه حکمرانی بر جنبه نهادی تمرکز بیشتری دارد (Bortel & Mullins, 2009: 203)

شبکه حکمرانی را می توان شبکه های بین سازمانی متشکل از چندین بازیگر دانست که برای تأثیر بر شکل گیری، اجرا و نظارت بر سیاستهای عمومی با یکدیگر همکاری می کنند.

حکمرانی شبکه ای، عمل طراحی، مدیریت و هماهنگی استراتژی ها، ساختارها و فرایندهای میان سازمانی است که برای تأثیر بر سیاستگذاری عمومی انجام می شود.

در مطالعات حکمرانی شبکه ای به طور خاص بر این موضوع تمرکز می شود که شبکه ها برای رسیدن به اهداف خود چگونه باید مدیریت شوند؟ (Sovacool & Poocharoen, 2012)

۲-۳،۹ حکمرانی شبکه ای و شبکه سیاستی

میان شبکه های سیاستی و حکمرانی شبکه ای همپوشانی مفهومی و زبانی نیز وجود دارد. برخی مطالعات حکمرانی شبکه ای به جای آنکه بر مسائل متنوع تمرکز کنند، شبکه های سیاستی را در کانون توجه قرار می دهند. تأکید شبکه های سیاستی بر روش و شیوه اتخاذ و اجرای سیاست است، اما حکمرانی شبکه ای مفهوم عام تری دارد. بر این مبنای بیان شد که این مفروض مشترک وجود دارد که «شبکه های سیاستی به حکمرانی شبکه ای منجر می شوند» که باید مورد بررسی قرار گیرد. در این مورد حکمرانی شبکه ای به شکل افقی حکومت در مقابل اشکال سلسله مراتبی آن ارجاع شده و شبکه های سیاستی روش سازماندهی ذینفعان فعال در ارتباطات افقی با حکومت هستند (Damgaard, 2006)

۲-۳،۱۰ عوامل مؤثر بر کارایی شبکه

مؤلفه های مختلفی در شبکه بر کارایی و مطلوبیت حکمرانی تأثیر می گذارد. برخی معتقدند که تنوع بیشتر در انواع بازیگران شبکه منجر به نوآوری بیشتر در شبکه می شود. (Sandstrom & Carlsson, 2008)

برخی نیز با بررسی شبکه بازیگران فعال در مدیریت آب در استرالیا به این نتیجه رسیدند که هر چه ارتباطات نزدیک میان برخی از بازیگران بیشتر باشد، اعتبار، اعتماد و همکاری در شبکه بیشتر است (Robins et al, 2011)

پژوهشگرانی هم با بررسی اجتماعات فعال در حوزه توریسم به این نتیجه رسیدند که هر چقدر تراکم شبکه (نسبت ارتباطات واقعی میان بازیگران به ارتباطات ممکن میان آنها) کمتر باشد، احتمال ظرفیت همکاری، هماهنگی و حل مسئله در شبکه کاهش می‌یابد (Luthe et al, 2012)

برای سنجش اثربخشی شبکه‌های حکمرانی نباید به شیوه مشابه سنجش اثربخشی بوروکراسی و بازار صورت گیرد. از این رو به جای سنجش شبکه‌ها بر حسب مفاهیمی مثل هزینه - کارایی و تخصیص پاره‌تویی منابع، ۶ معیار ذیل برای این امر معرفی می‌شوند:

۱. شناسایی و تعریف مسائل و چالشها
  ۲. ارائه راه‌حلهای سیاستی آگاهانه و مبتکرانه
  ۳. تأثیر گذاشتن بر تصمیمات سیاستی اصلی
  ۴. حل مسائل و تشخیص اهداف مشترک
  ۵. ایجاد اعتماد و روابط همکاری جویانه
  ۶. ایجاد مالکیت مشترک جهت ارائه ابتکارات سیاستی جدید (Sorensen & Torfing, 2005)
- علاوه بر این معیارها باید موارد زیر را هم در نظر داشت:
- میزان ارتباط و نزدیکی بازیگران
  - میزان تراکم بازیگران در شبکه
  - میزان تنوع بازیگران در شبکه

۲-۱۱، ۳ گونه‌های شبکه

طبقه‌بندی‌های گوناگونی از شبکه‌ها توسط نویسندگان مختلف ارائه شده است. برای مثال دو نوع شبکه بر اساس اهداف از یکدیگر متمایز شده‌اند: شبکه‌های هدف‌محور^۱ و شبکه‌های تصادفی^۲ (kilduff and Tasi, 2003). طبقه‌بندی دیگری نیز بر حسب درجه تعاملات و نگرش اعضای شبکه‌ها بوده و بر این اساس، شبکه‌های موضوعی یا باز و اجتماعات سیاستی یا شبکه‌های بسته معرفی می‌شوند (Tole, 2000: 836)

^۱ Goal- directed Networks

^۲ Serendipitous Networks

یکی از جامع ترین طبقه بندی از شبکه ها و در ارتباط با حکمرانی متناظر بوده، طبقه بندی زیر است که سه نوع شبکه را معرفی و تشریح کرده است:

الف) شبکه های مشارکتی

ساده ترین و رایج ترین شکل حکمرانی شبکه ای، شبکه های مشارکتی هستند. این شبکه ها، غیر متمرکزند و توسط اعضا و بدون هیچ واحد اجرایی مجزایی اداره شده و حکمرانی نیز از طریق رسمی (مثلاً برگزاری جلسات) یا غیر رسمی (تلاشهای اعضا) انجام می شود.

کارآمدی شبکه های مشارکتی به تعهد همه یا تعداد بسیاری از اعضا برای مدیریت روابط درونی و بیرونی شبکه بستگی دارد.

در شبکه های مشارکتی تصمیمات و مدیریت فعالیتهای شبکه توسط مجموعه اعضا صورت پذیرفته و با وجود تفاوت در اندازه و منابع مشارکت کنندگان، قدرت کم و بیش متقارن است (Proven and Kenis, 2007)

ب) شبکه های متشکل از سازمان هدایت کننده

در حکمرانی شبکه ای متشکل از سازمان رهبر (هدایت کننده)، همه فعالیتهای و تصمیمات اساسی مربوط به سطح شبکه توسط یک بازیگر منفرد اتخاذ شده که از آن تحت عنوان «سازمان رهبر» یاد می شود. این بازیگر امور اجرایی و تسهیلات لازم برای نیل به اهداف شبکه (که ممکن است به اهداف این سازمان نیز نزدیک باشد) را فراهم کرده و شاید هزینه فراهم کردن منابع و کنترل شبکه را بر عهده گرفته یا دسترسی به بودجه های بیرونی از طریق گزینتها یا بودجه های دولتی را کنترل کند (Proven and Kenis, 2007: 235)

برقراری این نوع شبکه های متمرکز در حوزه های گوناگونی محتمل است. در حوزه تجارت، وجود یک سازمان هدایت کننده اغلب در روابط عمودی خریدار و فروشنده اتفاق می افتد. به ویژه در زمانی که یک شرکت بزرگ خریدار- فروشنده- تأمین کننده به صورت منفرد و چندین شرکت دریافت کننده منابع- خریدار- تأمین کننده ضعیف تر و کوچکتر وجود داشته باشد.

ج) شبکه های مشکل از یک سازمان اجرایی بیرونی

در این شبکه ها که از ویژگی تمرکز نیز برخوردارند، برای اداره شبکه و فعالیتهای آن یک موجودیت اجرایی مجزا ایجاد می شود. با این نگاه واسط شبکه، یعنی سازمان اجرایی بیرونی، نقش اصلی را در

هماهنگی و پایداری شبکه داشته و عضوی از شبکه نیست. سازمان اجرایی شبکه می‌تواند فقط یک شخص باشد که تسهیلگر یا واسط شبکه نامیده می‌شود یا اینکه از یک مدیر اجرایی، هیئت مدیره و کارکنان تشکیل شده‌اند. اغلب در مواقعی که شبکه ناپاست، دولت مسئولیت اداره سازمان اجرایی شبکه را جهت پشتیبانی مالی و رسیدن به اهدافش بر عهده می‌گیرد. این گونه شبکه‌ها معمولاً در مناطق استانی و محلی و با هدف توسعه اقتصادی منطقه‌ای برپا می‌شوند (Proven and Kenis, 2007)

در نهایت تجمیع چهار ویژگی موجود در شبکه (اعتماد، اندازه، اجماع و توانمندی)، منجر به پذیرش موفقیت‌آمیز یکی از انواع سه‌گانه حکمرانی شبکه‌ای خواهد شد. به طور خلاصه هرچه به سمت کم شدن میزان اعتماد، افزایش توانمندی، کاهش اجماع و افزایش اندازه شبکه (تعداد بازیگران) حرکت کنیم، امکان کارایی اشکال واسطه دار حکمرانی شبکه‌ای، یعنی شبکه‌های مستقل متشکل از سازمان هدایت کننده و شبکه‌های متشکل از یک سازمان اجرایی بیرونی نسبت به شبکه‌های مشارکتی بیشتر می‌شود. جدول زیر بیانگر این موضوع است:

جدول شماره ۴- شروط لازم برای کارایی حکمرانی شبکه‌ای

عناصر مؤثر در کارایی شبکه			انواع حکمرانی شبکه‌ای	
اعتماد	تعداد مشارکت- کنندگان	اجماع بر روی اهداف	نیاز به توانمندی در سطح شبکه	
زیاد	کم	زیاد	متوسط	شبکه‌های مشارکتی (تسهیمی)
کم	متوسط	تقریباً کم	متوسط	شبکه‌های متشکل از سازمان هدایت- کننده
متوسط	از متوسط تا زیاد	تقریباً زیاد	زیاد	شبکه‌های متشکل از یک سازمان اجرایی بیرونی

ادبیات نظری مربوط گروه‌های کوچک با تعداد کمتر از ۶ یا ۸ مشارکت کننده را پیشنهاد می‌کند.

Source: Proven and Kenis, 2007

۲-۳ مدیریت شبکه

یکی از موضوعات مهمی که در مطالعه حکمرانی شبکه‌ای باید به آن توجه شود «مدیریت شبکه» است. با مرور پژوهش‌های مختلف این حوزه، ادبیات مربوط به مدیریت شبکه‌ها را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:

دسته اول که با رویکرد پرورش دهنده^۱ نام دارد، مدیریت شبکه را به عنوان یک فعالیت تسهیلگری^۲ و میانجیگری^۳ در نظر می گیرد. در این رویکرد تلاش می شود تا با ایجاد ظرفیتهای نهادی و برقراری قواعد کاری، محیطی مناسب برای تعاملات بازیگران و ارتقای تبادل اطلاعات میان آنها فراهم شود. رویکرد مدیریت تسهیلگر باید قادر باشد که تنش میان اعضای شبکه را با هدف تقویت مشارکت آنها کاهش داده، سازوکارهای همراستا کردن منافع بازیگران را به کار گرفته و در نهایت در برقراری تعهد نسبت به چشم اندازها و اهداف شبکه بکوشد.

دسته دوم یعنی رویکرد هدایت کننده، مدیریت شبکه نقش رهبری آن را بر عهده دارد. در رویکرد هدایت کننده این انتظار از مدیریت شبکه می رود که بتواند سه وظیفه برنامه ریزی عملیاتی، برنامه ریزی فعال و برنامه ریزی مجدد را انجام دهد. در برنامه ریزی عملیاتی، برقراری چشم انداز مشخص و توسعه استراتژی ها و ابزارهای سنجش برای شبکه و نیز برای سازمانی که مدیریت در آن واقع است انجام می شود. در برنامه ریزی فعال، بازیگران و منابع مناسب برای شبکه انتخاب می شوند، از مهارت‌ها، دانش و منابع دیگران بهره برداری شده و برای کسب اعتماد و برقرار اجماع تلاش می شود. در برنامه ریزی مجدد، با بروز تغییرات مهم در محیط شبکه، اهداف عینی شبکه نیز تغییر یافته یا مورد بازبینی قرار می گیرند (Cristofli et al, 2014)

از زاویه ای دیگر می توان گفت که سه چشم انداز مدیریتی به حکمرانی شبکه ای عبارتند از:

چشم انداز ابزاری، چشم انداز تعاملی و چشم انداز نهادی.

در چشم انداز ابزاری، هر بازیگر شبکه از قابلیت هدایت کنندگی برخوردار بوده و مسئله اصلی آن است که یک بازیگر چگونه می تواند بر مبنای اهداف شبکه بر رفتار دیگر بازیگران اثر بگذارد. دولت نیز به مثابه یک بازیگر کانونی در این چشم انداز مورد توجه قرار می گیرد. در چشم انداز ابزاری اعتقاد بر آن است که چون ابزارهای نسل اول مانند ابزارهای تنظیم کننده معمولی، یکنواخت و یکطرفه هستند، امکان کاربرد در شبکه را ندارد. بنابراین باید از ابزارهای نسل دوم مثل مشوقها، ابزارهای ارتباطی و تعهد استفاده کرد. مدیر شبکه در اینجا نقش هدایت کننده دارد.

---

^۱ Nurturing

^۲ Facilitator

^۳ Mediator

در چشم انداز تعاملی، مفهوم «عمل جمعی» نقش محوری ایفا کرده و نحوه تطبیق استراتژی‌های بازیگران با یکدیگر مورد توجه قرار می‌گیرد. در این چشم انداز، وابستگی متقابل منابع اساس تعاملات شبکه را تشکیل داده و هر بازیگر تلاش می‌کند تا با اتخاذ استراتژی‌هایی بر عمل جمعی تأثیر بگذارد. در حقیقت بازیگران تلاش می‌کنند تا با استفاده از منطق موقعیت و عقلانیت، دست به ائتلاف سازی بزنند. مدیر شبکه نیز نقش تسهیل کننده و میانجی را بازی می‌کند.

در چشم انداز نهادی بر خلاف سطح تحلیل دو چشم انداز قبلی که بازیگران و تعاملات هستند، بر سطح تحلیل «شبکه به عنوان یک کل» تأکید می‌شود. در این چشم انداز هم جنبه‌های ساختاری مانند شبکه بازیگران، روابط و تقسیم منابع مورد توجه قرار می‌گیرد و هم جنبه‌های فرهنگی شبکه مثل قواعد، هنجارها و ادراکات تأکید می‌شود. مدیر شبکه نیز تلاش می‌کند تا شرایط بهتری جهت حل مسئله و سیاستگذاری فراهم شود. نظریات شبکه‌های سیاستی رودز و نهادگرایی جدید مارش و اولسن در این رویکرد جای می‌گیرند. (Kickert, 1997)

با این نگاه مسئله اصلی خودتنظیم‌گری یا هدایتگری شبکه هاست. خود تنظیم‌گری به درجه‌ای از الزامات جمعی - مانند قواعد مدون یا عرف و سنت - اشاره می‌کند که نیل به اهداف غیرقابل حصول از طریق رفتار بازاری انفرادی را امکان پذیر می‌کند (Ogus, 2000)

هر چقدر روابط شبکه نهادینه تر باشد، امکان سیاستگذاری خودتنظیم شونده حتی فراهم شدن زمینه تغییر در گفتمان شبکه - شامل هویت بازیگران، ادراک متقابل بازیگران از یکدیگر و هنجارها و ارزشهای شبکه - بیشتر می‌شود (Sorensen & Torfing, 2009)

برای مثال در گزارش توجیهی کمیسیون اروپا به مدیریت حکمرانی شبکه‌ای به مثابه رویکردی خودتنظیم‌گر، توجه ویژه‌ای شده است. منظور این کمیسیون از این رویکرد، اتخاذ راه‌حلهای غیرمتمرکز به وسیله واگذاری بسیاری از وظایف به شبکه‌ای از بازیگران خودتنظیم‌گر است که در مورد هماهنگی‌های مربوط به یکدیگر مذاکره می‌کنند. (CEC, 2001)

نگرش دیگری به حکمرانی شبکه‌ای وجود دارد که به جای تمرکز بر ماهیت خودتنظیم‌گر شبکه‌ها، بر ضرورت هدایتگری آنها تأکید می‌کند. بر این اساس تأکید می‌شود که شبکه‌ها باید با نهادهایی تکمیل شوند که هدایتگری شبکه را بر اساس طراحی، حسابرسی و مدیریت گزینه‌های جایگزین انجام دهند. این

نهادهای دستیابی به همگرایی اهداف بازیگران را در شبکه را به عنوان یک کل دنبال می کنند. (Schout & Jordan, 2003)

پژوهشهای متعددی در حوزه مدیریت شبکه ها انجام شده اند که بر این نکته تأکید دارند که با وجود استقلال نسبی و خودکنترلی بازیگران، چگونه دولت می تواند مدیریت شبکه را به بهترین نحو انجام دهد؟ برخی از پژوهشگران در پاسخ به این سؤال به تعریف چهارچوبهایی برای ارزیابی کارآمدی شبکه روی آورده و بعضی نیز بر نقش ساختار شبکه و نقش های مدیریتی تأکید کرده اند.

کورت و کلیجن (۲۰۱۱) بیان می کنند که برای ارائه یک عملکرد مطلوب، اهمیت مهارتهای مدیریتی در مقایسه با ساختار شبکه بیشتر است (Kort & Klijn, 2011)

برخی از پژوهشها نیز بر رابطه همبستگی مستقیم میان فعالیتهای مدیریتی و پیامدهای مطلوب در شبکه تأکید کرده اند (Edelenbos and Klijn, 2006). یکی از مؤلفه های مهم مدیریت شبکه یافتن ابزارهایی برای هماهنگی میان بازیگران است که از نظر آنها قابل پذیرش باشد نه لزوماً بهترین و پیشرفته ترین ابزارها (Klijn and Teisman, 1997: 110)

۲-۳،۱۳ حکمرانی شبکه ای و دموکراسی

رابطه میان حکمرانی شبکه ای و دموکراسی مبهم است. از یک طرف ماهیت غیرسلسله مراتبی حکمرانی موجبات ورود گروه های جدید را به فرایندهای سیاسی فراهم می کند و همچنین انتشار تأثیرات سیاسی نهادهای نمایندگی به شهروندان از دیگر جنبه های تقویت دموکراسی توسط حکمرانی است. از طرف دیگر حکمرانی شبکه ای واجد ویژگی های خاصی است که به نظر می رسد با ارزشهای اساسی دموکراسی ناسازگار باشد. برای مثال شبکه ها فاقد بسیاری از ترتیبات رسمی لازم جهت انجام فرایندهای دموکراتیک هستند. احتمال عدم برقراری شفافیت، پاسخگویی و روشهایی که به وسیله آنها مشارکت افراد در شبکه تقویت می شود، از دیگر تردیدهای دموکراتیک بودن شبکه ها هستند. (Aars & Fimreite, 2005). این انتقاد از حکمرانی شبکه ای مطرح شده که نسبتاً غیرمردمی است. بنابراین از ضعف مشروعیت سیاسی و پاسخگویی برخوردار است. همچنین ابزارهای حکمرانی شبکه ای زمینه مناسبی را برای پاسخگویی فراهم نمی آورند.

حکمرانی شبکه ای در مقایسه با مدل های سلسله مراتبی و متمرکز که از سازوکار دستور و کنترل برای پاسخگویی استفاده می کنند سیاست اجتناب از سرزنش را به کار گرفته و کنترل بازیگران را به خودشان واگذار می کنند. به کارگیری قوانین نرم، عدم استفاده از سازوکارهای تحمیلی رسمی، استفاده از ابزارهای

همانگی‌های نیمه رسمی (مثل دیالوگ، مذاکره و شوراها) و بهره‌گیری از ابزارهای هماهنگی همتا^۱ برای تقویت تعهد بازیگران به اهداف مورد توافق، از دیگر سازوکارهای حکمرانی شبکه‌ای برای اجماع حول اهداف و اولویتهای مشترک است (Laranja, 2012: 657)

برخی از نویسندگان، دموکراتیک بودن شبکه‌ها را بر اساس مدل تکیه‌گاه دموکراتیک^۲ که مشروعیت آنها را از لحاظ تجربی ارزیابی کرده، مورد سنجش قرار می‌دهند. مدل مذکور ۴ معیار را برای دموکراتیک بودن این شبکه‌ها مشخص می‌کند:

۱. به وسیله سیاستمداران منتخب کنترل شوند.
۲. عضویت گروه‌ها و سازمان‌های مشارکت‌کننده را نمایندگی کنند.
۳. به شهروندان حوزه‌ای که تحت تأثیر تصمیمات شبکه قرار می‌گیرند پاسخگو باشند.
۴. تسهیل‌کننده تعاملات بر اساس رویه‌های پذیرفته شده دموکراتیک باشند (Sørensen and Torfing, 2005)

یکی از نگرانی‌های مهم در خصوص امکان غیردموکراتیک شدن حکمرانی شبکه‌ای این است که صاحبان قدرت در شبکه با دستکاری^۳ و سوء استفاده از قدرت، منابع را به نفع خود سازماندهی کرده و با کنترل گفتمان عمومی شبکه، زمینه‌های طرد یا حاشیه‌ای کردن بازیگران ضعیف شبکه را فراهم کنند. (Bogason & Musso, 2006). همین نابرابری‌های قدرت در شبکه می‌تواند منجر به شکل‌گیری روابط سلسله‌مراتبی در شبکه شود (Bortel & Mullins, 2009: 205)

به طور کلی ادبیات آمریکایی توجه اندکی به ماهیت دموکراتیک شبکه‌ها و رابطه حکمرانی شبکه‌ای و نهادهای سنتی دموکراسی نمایندگی دارند. این ادبیات بیشتر بر سازماندهی شبکه از طریق ابتکارات بازیگران دولتی جهت واگذاری خدمات عمومی به بازیگران خصوصی از طریق انعقاد قرارداد تمرکز می‌کنند. مسئله هماهنگی مطلوب بازیگران مختلف و قضاوتهای ارزشی آنها از دیگر موضوعات مورد توجه این ادبیات است.

---

۱ Peer Evaluation

۲ Democratic Anchorage Model

۳ Manipulate

در مقابل ادبیات اروپایی توجه فراوانی به ماهیت دموکراتیک حکمرانی شبکه‌ای و لزوم شمول ذینفعان در تصمیم‌گیری دارند. به علاوه پاسخگویی ساختارهای شبکه‌ای نیز از دیگر ملاحظات ادبیات اروپایی است (Klijn, 2008)

۲-۱۴ نقش دولت در حکمرانی شبکه‌ای

در خصوص نقش دولت در حکمرانی شبکه‌ای ابتدا باید به مفهوم جدیدی پرداخته شود که بر ایند مفهوم حکمرانی شبکه‌ای و حکمرانی‌های جدید است و تحت عنوان فراحکمرانی^۱ شناخته می‌شود. مفهوم فراحکمرانی بر لزوم ایفای نقش دولت در شبکه‌ها و اثرگذاری مستقیم یا غیرمستقیم آن بر بازیگران خودتنظیم‌گر تأکید می‌کند. (Peters, 2006)

برخی از نویسندگان فراحکمرانی را سازماندهی خودسازمانی^۲ یا حکمرانی حکمرانی^۳ می‌دانند. هدف از این تعاریف آن است که طراحی نهادها و پدید آوردن چشم‌اندازهایی مورد تأکید قرار گیرد که تسهیل‌کننده پیوستگی میان اهداف و فعالیت‌های ترتیبات خودسازمانگر باشد (Jessop, 1998, Jessop, 2011). فراحکمرانی فرایندهای تصمیم‌گیری در شبکه‌های خودتنظیم‌گر را بدون استفاده از کنترل‌های سلسله‌مراتبی، تسهیل یا محدود می‌کند (Bortel & Mullins, 2009). فراحکمرانی به طور ویژه بر اقدامات و رویه‌هایی تأکید می‌کند که تأثیرات دولت و فرایندهای دستور-کنترل را در فضای حکمرانی تضمین کرده و تعاملات دیالکتیک میان شبکه‌های خودسازمانگر و ساختارهای سلسله‌مراتبی جای گرفته در آنها را برقرار کند. امری که از نظر جسوپ^۴ تصمیم‌گیری مذاکره‌ای^۵ نامیده می‌شود.

در این صورت همانطور که اسکارف بیان می‌کند؛ «سایه‌هایی از اقتدار سلسله‌مراتبی» باید بر ساختارهای افقی حاکم باشد (Whitehead, 2003)

به طور ویژه فراحکمرانی در پاسخ به انتقادات مطرح شده در خصوص دموکراسی و اثربخشی در شبکه‌ها بیان شده است. این دو مفهوم را در فرایندهای مختلف مربوط به شبکه‌ها به شرح جدول زیر به کار برد:

جدول شماره ۵- حکمرانی شبکه‌ای دموکراتیک و اثربخش

^۱ Meta-governance

^۲ Organization of Self-organization

^۳ Governance of Governance

^۴ Jessop

^۵ Negotiated Decision-Making

اثر بخشی	دموکراسی	
طراحی شبکه	تمرکز بر اهداف عینی و ظرفیتهای نوآورانه	اطمینان از آگاهی دهی به مردم در خصوص شکل گیری شبکه و خروجی سیاستی از آن
	مذاکره یا تعریف اشکال مختلف خروجی- های سیاستی شبکه	اطمینان از شمول بازیگران مربوط و تحت تأثیر قرار گرفته
	خاتمه دادن به شبکه‌های ناموفق و غیر ضرور	ایجاد یا حمایت از شبکه‌های جایگزین یا رقیب
شکل گیری شبکه	اطمینان از هماهنگی و تطبیق اهداف از طریق شکل دهی سیاسی و تکنیکهای داستان سرایی	ارتباط با چارچوبهای سیاسی، مالی، قانونی و گفتمانی مناسب برای شبکه
	ایجاد وابستگی های متقابل قوی در میان بازیگران شبکه جهت تهییج تبادل منابع	نظارت بر عملکرد شبکه در رابطه با شرایط چهارچوبهای مذکور
	تسهیم دستاوردهای متقابل قوی در میان بازیگران	تصمیم گیری در مورد عدم پذیرش یا تطبیق با چهارچوبهای مذکور
مدیریت شبکه	فراهم کردن منابع مناسب جهت کاهش هزینه اقدامات و توانمندسازی بازیگران شبکه	قدرتمند کردن بازیگران ضعیف حاشیه‌ای در شبکه برای ارتقای برابری در شبکه
	کاهش تنشهای مخرب از طریق کنترل دستور کار، میانجیگری و آموزشهای افقی	اطمینان از برقراری شفافیت در شبکه از طریق انتشار اطلاعات مربوط
	حمایت از نوآوری از طریق تطبیق اهداف و ابزارها	بررسی آنکه ذینفعان غیردولتی از حمایت هوادارن خود برخوردارند؟
مشارکت در شبکه	تسهیل همکاری پایدار از طریق ایجاد موفقیت‌های سریع و خلق مالکیت مشترک از آنها	برقراری یک دستور کار سیاستی گسترده و خط داستانی دربرگیرنده گفتمانهای مختلف
	نشان دادن و اظهار اعتماد برای کسب و ایجاد آن	اصرار بر آگاهی آزاد و مسئولانه از گزینه‌های جایگزین

<p>اطمینان از اینکه شبکه عملکرد خود را بر اساس استانداردهای دموکراتیک مشترک ارزیابی می کند</p>	<p>نهادینه کردن فرایندهایی که به خوبی کار می کنند و یادگرفتن از فرایندهای غیرمؤثر</p>	
--	---	--

Source: Sorensen & Torfing, ۲۰۰۹: ۲۴۸

۲-۱۵ انتقادات بر حکمرانی شبکه‌ای

تحلیل شبکه توسط نویسندگان مختلف با پیشوندهای مختلفی مانند تئوری، مدل یا چهارچوب استفاده شده است. یکی از انتقادات مطرح شده این است که در صورتی که تحلیل شبکه را به مثابه یک تئوری در نظر بگیریم، از قابلیت آزمون پذیری و قدرت پیش بینی کنندگی برخوردار نبوده و تحولات و نتایج سیاستی را نمی تواند پیش بینی کند. برای پاسخ به این انتقاد، نویسندگان مختلف با استفاده از عنوان چهارچوب، تحلیل شبکه موضوعات مختلف و متنوعی را تبیین کرده اند.

موضوعات بسیاری مانند توصیف ساختار شبکه، ویژگی های شبکه، رابطه ساختار و عاملیت در شبکه و در نظر گرفتن شبکه ها به عنوان متغیر مستقل یا وابسته که همگی به وجود آورنده ملغمه ای از مدلها و تبیین های مختلف بوده است. این موضوعات متنوع عملاً شبکه های سیاستی را از یک هویت واحد دور کرده اند. یکی از انتقادات اصلی از تحلیل معاصر شبکه های سیاستگذاری نیز همین موضوع است (Mikkelsen, 2007: 18). نتیجه اینکه تحلیل اغلب ویژگی استعاره ای پیدا کرده و توصیف و تحلیل غلبه می دهد (Dowding, 1995; Salancik, 1995) یکی از انتقادات دیگری که نسبت به رویکرد حکمرانی شبکه ای مطرح می شود، نحوه اداره کردن شبکه است. در واقع در این رویکرد مشخص نیست که بخش دولتی یا مدیر دولتی، تنظیم کننده شبکه (برقرار کننده ارتباطات) است یا تضمین کننده منافع عمومی. آیا هنوز از اقتدار و مشروعیت کافی برای قرار گرفتن در موقعیت غالب در شبکه برخوردار است یا خیر. آیا می تواند بازیگر غالب در شبکه باشد بدون اینکه گفتمان و قواعد حاکم بر آن را تضعیف کند؟ (Rhodes, 1996: 667)

به طور کلی رویکرد شبکه ای با این انتقاد مواجه است که هم قدرت سازمان های دولتی را همپای سایر بازیگران در نظر گرفته و هم اینکه نقش آنها را به عنوان حافظان منافع عمومی نادیده می گیرد (De Bruijn and Ringeling, 1997)

در حقیقت یکی از انتقادات اصلی مطرح شده نسبت به مدل حکمرانی شبکه ای انگلوساکسون (مدل رودز) این است که دارای اغراق زیادی بوده و در مورد نقش همگون بازیگران شبکه، بیش از حد ساده سازی

کرده است. رودز (Rhodes, 1996: 661) اعتقاد دارد که حکمرانی شبکه‌ای دولت انگلیس را به سمت میان تهی شدن^۱ می‌برد. این مفهوم اخیر دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. خصوصی سازی و محدودیت در گستره و اشکال مداخله دولت
۲. تضعیف کارکردهای سازمانهای دولت مرکزی و محلی به نفع سیستمهای ارائه خدمات (مانند نمایندگی‌ها)

۳. تضعیف کارکردهای دولت انگلیس به نفع نهادهای اتحادیه اروپا
۴. محدود کردن دایره اختیار ماموریت دولتی به واسطه مدیریت دولتی نوین و تأکید آن بر پاسخگویی مدیریتی و کنترل شفاف سیاسی از طریق تمایز آشکار میان سیاست و اداره

رودز جامعه چندپاره^۲ را از ویژگی‌های این فضای جدید می‌داند و این جامعه نوظهور را پالیتی^۳ می‌نامد. در این وضعیت دولت به مثابه بازیگری در کنار دیگر بازیگران تبدیل شده و دارای قدرتی برتر نیست. البته منتقدان به وی اعتقاد دارند که هنوز هم دولت دارای منافع ویژه ای بوده و از تأثیرگذاری بر سازمانهای بخش عمومی در شبکه برخوردار است. همچنین این امکان نیز وجود دارد که هر تغییر نشست گرفته از دولت در شبکه، سبب ساز قدرت گرفتن دوباره آن شود. در مورد شواهد رودز، از دولت انگلیس نیز باید توجه داشت که این میان تهی شدن دولت در طی دوره طولانی اتفاق افتاده است و مشخص نیست که تحولات کنونی چگونه باعث تغییر قدرت هسته مرکزی دولت شود (Marinetti, 2003: 605). برای مثال در مقابل مدل دولت تهی شده رودز مارش و همکاران (۲۰۰۱) مدل دولت نامتقارن^۴ و اسکلچر (۲۰۰۰) مدل دولت متراکم^۵ را مطرح کرده که ویژگی مشترک این دو مدل، قدرت و منابع برتر دولت نسبت به دیگر بازیگران جامعه است (Skelcher, 2000, Marsh et al, 2001)

در کنار انتقادهای مطرح شده استفاده از چهارچوب حکمرانی شبکه ای مزایای تحلیلی ویژه ای برای تحلیلگران سیاستی در پی خواهد داشت. وظایف دولت در جوامع با ویژگی‌ها و روابط پیچیده کنونی، تنها

^۱ The Hollowing Out of the State

^۲ Fragmented

^۳ polity

^۴ Asymmetric Power' Model

^۵ Congested State

با ابزارها و مدل‌های نظری قابل تحلیل است که ابتدا وجود این روابط را پذیرفته و سپس توانایی انتطابق با ویژگی‌های این ارتباطات پیچیده را داشته باشند.

چهارچوب حکمرانی شبکه‌ای از جمله این ابزارهای تحلیلی است. ابهام و پیچیدگی ماهیت وظایف دولت در عصر حاضر به گونه‌ای است که دولت را ناگزیر از مشارکت با دیگر مشارکت‌کنندگان کرده و استفاده از استراتژی‌های مدیریت شبکه به قسمتی از رویه‌های کاری دولت بدل خواهند شد. چهارچوب حکمرانی شبکه‌ای در مقایسه با دیگر نظریات پذیرفته است که سیاست‌های عمومی دیگر به وسیله دولت تدوین نمی‌شوند، بلکه شبکه از ارتباطات میان سیاستمداران، بوروکراتها، شرکتهای خصوصی، گروه‌های فشار و شهروندان تعیین‌کننده ماهیت آنها هستند. این موضوع یکی از نقاط قوت تحلیل حکمرانی شبکه‌ای است. البته این به معنای آن نیست که دولت نیز به راحتی از انحصار و قدرت خود به نفع دیگر بازیگران چشم‌پوشی کند. بلکه همواره با مقاومت، به بازتولید قدرت و سیاست می‌پردازد.

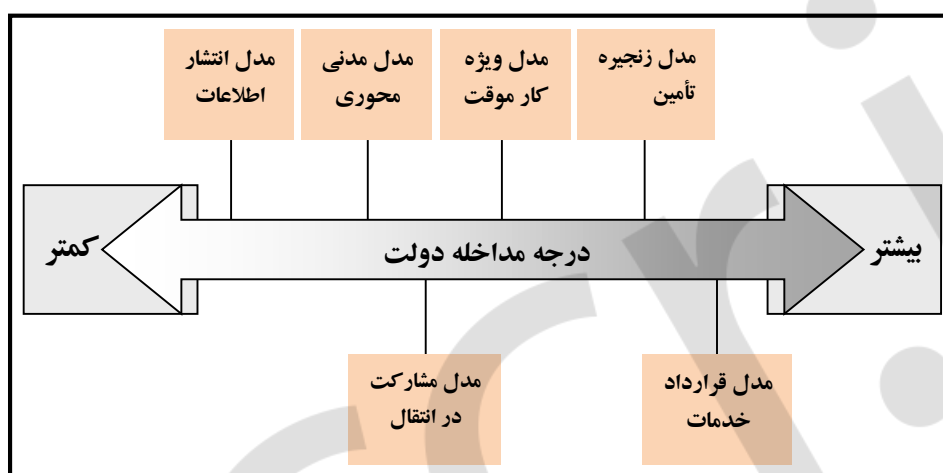
در پاسخ به انتقادات مطرح شده باید گفت که وقت آن رسیده که حکمرانی شبکه‌ای شکافهای رویکرد توصیفی خود را با تست تجربی گسترده پر کند. البته رویکرد شبکه‌ای برای شکوفا و عملیاتی شدن با برخی موانع نهادی روبروست. بنابراین لازم است که از محرکهای مثبت و منفی موجود در سازمانهای دولتی برای همکاری میان سازمانی استفاده شود. همچنین رویکرد شبکه‌ای باید شواهد کافی برای پاسخ به این ادعا که «چهارچوب شبکه‌ای منحصر به دولتهای ائتلافی، فرهنگهای سیاسی اجماعی و نظامهای حکومتی غیرمتمرکز است» ارائه کند. (Klijn & Koppenjan, 2000)

۲-۱۶، طراحی شبکه‌های مناسب

دولت‌ها و سازمان‌ها برای فعالیت به صورت شبکه‌ای نیاز دارند که مدل‌های مختلف شبکه‌ای را شناخته و مدل مناسب را انتخاب نمایند.

دولتها می‌توانند مدل‌های مختلفی برای طراحی شبکه‌ها در حوزه‌های مختلف مورد استفاده قرار دهند. اگر چه این مدلها از جهت گستره عملیاتی، پیچیدگی و میزان درگیر دولت متفاوت اند ولی هر کدام از این مدلها می‌توانند جایگزینی برای شکل‌های سنتی ارائه خدمات عمومی دولتی باشند. ممکن است هر کشوری در یک یا چند حوزه از مدل‌های مختلفی استفاده کند.

محققان و متخصصان شبکه‌های شش نوع مدل شبکه‌ای را بر اساس میزان دخالت دولت شناسایی کرده‌اند که هر یک از آن‌ها اهداف مختلفی را دنبال می‌کنند. مدل‌های شناسایی شده در شکل ۲ مشخص شده‌اند. بر این اساس مدل قرارداد خدمات^۱ زمانی استفاده می‌شود که دولت‌ها با استفاده از توافقات قراردادی با پیمانکاران اصلی و فرعی و برقراری ارتباطات افقی و عمودی، در جهت ارائه خدمات به شهروندان گام برمی‌دارند. مدل زنجیره تأمین^۲ نیز زمانی به کار گرفته می‌شود که دولت مراحل اصلی انجام یک فرایند را به طور کامل به بخش خصوصی یا غیرانتفاعی واگذار نماید. مدل بعدی مدل ویژه کار موقت^۳ است که در آن، دولت‌ها معمولاً در پاسخ به یک موقعیت خاص و بحرانی از شبکه‌ها استفاده می‌کنند.

تصویر شماره ۱۶- گونه شناسی شبکه‌های عمومی - خصوصی (Goldsmith & Eggers, 2004, 71)

مشارکت در انتقال^۴ مدل دیگری است که طی آن دولت به دلیل ناتوانی در ارائه برخی خدمات همگانی از مشارکت سازمان‌های خصوصی و غیرانتفاعی استفاده می‌کند تا مبادلات بین خود و شهروندان را انجام دهد. در مدل مدنی محوری^۵، بخش دولتی، هم به علت حق فرمانرانی منتخب خود که نماینده همه شهروندان است و هم به علت مسئولیت‌های گسترده‌اش نگاه منحصر به فردی دارد و می‌تواند برای پیوند دادن سازمان‌های مدنی که نوعی خدمات ارائه می‌دهند، مورد استفاده قرار گیرد. آخرین مدل شبکه‌ای شناسایی شده، مدل انتشار اطلاعات^۶ است که به طور معمول زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که دولت‌ها

^۱ Service Contract

^۲ Supply Chain

^۳ Ad Hoc

^۴ Channel Partnership

^۵ Civic Switchboard

^۶ Information Dissemination

به دلیل پراکندگی اطلاعات در انتقال آن‌ها به شهروندان ضعیف هستند و بدین ترتیب شبکه‌هایی را برای این منظور تشکیل می‌دهند (Goldsmith & Eggers, 2004).

۳-۱۶-۱-۲ مدل قرارداد خدماتی

در برخی از شبکه‌ها، دولت برای ارائه خدماتی خاص به شهروندان می‌تواند ترتیباتی قراردادی را بهانه شکل‌گیری شبکه قرار دهد. در این مدل، توافق و روابط خدماتی بین پیمانکار و پیمانکار فرعی دولت، مجموعه‌ای از روابط عمومی و افقی را شکل می‌دهد که متفاوت از رابطه تک تک ساده با یک پیمانکار متولی انجام یک کار پروژه‌ای است. دولت می‌تواند در حوزه‌های مختلفی برای دریافت خدمات عمومی، شبکه‌ای از بازیگران بخش خصوصی، تعاون، دولتی را در حوزه بهداشت، رفاه، وسایل نقلیه موتوری و دفاع تشکیل دهد.

۳-۱۶-۲-۲ مدل زنجیره ارزشی

در حوزه‌های خاصی نظیر دفاع و حمل و نقل، دولت می‌تواند زنجیره ارزش را محور شکل‌دهی یک شبکه قرار دهد. به عبارت دیگر گام‌های فرایند یک زنجیره ارزش را به طور کامل به شبکه‌ای از بخشهای خصوصی، دولتی، غیرانتفاعی واگذار کند. بکارگیری زنجیره ارزش به عنوان بنیان تشکیل شبکه برای ارائه و عرضه محصولاتی پیچیده به دولت نظیر ساخت یک سفینه فضایی یا ایجاد یک سیستم حمل و نقل چند منظوره می‌تواند مناسب باشد.

۳-۱۶-۳-۲ مدل ویژگی کار موقت

گاهی اوقات دولت‌ها با مسائل و مشکلات بحرانی مواجه می‌شوند که برای واکنش مناسب در برابر آنها یک شبکه خاصی را تشکیل می‌دهند. بحران‌ها می‌تواند در حوزه‌های مختلف جامعه باشد. برای مثال شبکه‌ای از دانشگاه‌ها، استادان، مسئولان اجرایی، متولین اجرایی قوانین آموزش ممکن است تشکیل شود تا با بحران مدرک‌سازی مقابله کنند.

۳-۱۶-۴-۲ مدل شراکت در توزیع

گاهی اوقات دولت‌ها قصد دارند خدمات خود را به تعداد بیشتری از شهروندان عرضه کنند ولی توان کافی ندارند، در این حالت برخی از شرکتهای بخش خصوصی یا سازمانهای غیرانتفاعی حلقه واسط شهروندان و دولت شده و مبادلات بین دولت و شهروندان را انجام می‌دهند. همان‌طور که خرده‌فروشی به عنوان کانال توزیع تولیدکنندگان مواد پشتیبانی عمل می‌کند.

۳،۱۶،۵-۲ مدل توزیع اطلاعات

گاهی اوقات مسئله فراروی دولتها به ضعف اطلاع‌رسانی به شهروندان در حوزه‌های مختلف برمی‌گردد. به علت پراکندگی اطلاعات در مورد موضوعات مورد نظر شهروندان، دولت برای اشاعه اطلاعات عمومی به شهروندان دست به تشکیل شبکه‌ای متشکل از سازمانهای غیرانتفاعی و انتفاعی می‌زند. برای مثال در آمریکا شبکه ملی محیطی مرکز از یک مؤسسه فدرال، ۵۰ مؤسسه ایالتی، هزاران دولت محلی و تعداد بیشماری از گروهها و سازمانهای غیرانتفاعی تشکیل شده است که اطلاعات محیطی را در زمینه‌های مختلف به شهروندان ارائه می‌دهد.

۳،۱۶،۶-۲ مدل مدنی

از آنجایی که دولت در جامعه نقش مهمی می‌تواند ایفا کند چون منابع و سازوکارهای مدیریتی مختلفی در دسترس دارد، گاهی اوقات سازمانهای مختلف و متنوع را به نحوی به هم گره می‌زند که ظرفیت یکدیگر را برای تولید یک رهاورد عمومی مهم ارتقا دهند. بخش دولتی به علت حق فرمانرانی منتخب خود که نماینده همه شهروندان است و هم به علت مسئولیت‌های گسترده‌اش، نگاه منحصر به فردی دارد که می‌تواند برای پیوند دادن سازمانهای مدنی که نوعی خدمات ارائه می‌دهند، اما اگر منابع خود را به هم گره‌زنند همدیگر را تقویت می‌کند استفاده کند (اسماعیل زاده، ۱۳۸۸)

۳،۱۷-۲ چالشهای حکمرانی شبکه‌ای

۳،۱۷،۱-۲ ابهام در اهداف و استراتژی‌ها

برای تحقق مدیریت شبکه دولت به طور خاص باید به این مسأله که دولت به دنبال تحقق چه اهدافی است، به چه ابزاری برای شکل‌دهی و فعال کردن شبکه نیازمند است، مناسبترین اعضا برای مشارکت در تحقق اهداف شبکه کدامند و چگونه باید شبکه مدیریت شود پاسخ دهد (گلد اسمیت و ایگرز، ۲۰۰۵).

۳،۱۷،۲-۲ بازیگران متعدد و عدم هماهنگی در شبکه‌ها:

در دولت شبکه‌ای سطوح مختلف دولت، سازمان‌های دولتی و سازمان‌های بخش خصوصی باید هماهنگ عمل نمایند. هر کدام از این سازمان‌ها ذی‌نفعان خود را دارند. با توجه به این که در این سطح، شبکه‌ها پیچیدگی بالایی دارند و مرکز شبکه و مسئولیت آن مشخص نیست، هماهنگی بین بازیگران شبکه به سختی انجام می‌شود. عملکرد ضعیف و یا عدم پذیرش مسئولیت توسط هر یک از این بازیگران در شبکه، روابط بین سازمان‌ها و عملکرد کلی شبکه را تحت تأثیر قرار می‌دهد (گلد اسمیت و ایگرز، ۲۰۰۵). همچنین

چنانچه اهداف بازیگران شبکه همساز نباشد اجرای مدیریت شبکه‌ای با چالش مواجه است. دستیابی به سازگاری اهداف در بخش دولتی بسیار دشوار است. همسازی اهداف به معنای توافق بر سر راه آوردهاست نه فرایندها. در عین حال شبکه‌های دولتی دولت تمایل دارند به منظور ارائه نوعی از خدمات تشکیل شوند که رهاورد آن گاهی اوقات ناروشن و اندازه گیری آنها دشوار است و ممکن است سالها طول بکشد تا مشخص شود.

۲-۳،۱۷،۳ زیرساخت‌های فیزیکی و سرمایه‌ای ناکافی

با ایجاد شراکت میان بخش‌های خصوصی و دولتی و برون‌سپاری، برخی از نظام‌های دولتی با شکست مواجه می‌شوند لذا لزوم توجه به منابعی که باید در آغاز شبکه‌سازی در اختیار داشته باشند از اهمیت بسزایی برخوردار می‌شود: منابع مالی که به کمک آن دولت‌ها می‌توانند شبکه‌ها را طراحی و راه‌اندازی کنند (Kettel, 2002) ساز و کارهای تبلیغاتی که بوسیله آن دولت‌ها با طرح آرمان‌ها و ایده‌های بزرگ در جامعه، سازمان‌ها را برای انجام کارهای خطیر و بزرگ به صورت شبکه حول هم گرد می‌آورند (Rhodes, 1990)، نیروی انسانی کارآمد که مدیران دولتی می‌توانند از آن‌ها برای یک شبکه از نیروی انسانی و یا فناوری استفاده کنند (Painter, 1994)، حق فرمانرانی که دولت‌ها می‌توانند به عنوان مآخذی برای شکل‌دهی به یک شبکه از آن بهره ببرند.

۲-۳،۱۷،۴ نظارت نامتعادل

برخی از دولت‌ها به اشتباه، شراکتهای بخش عمومی - دولتی و برون‌سپاری را تنها راه حل خلاصی از مدیریت یک خدمات دانسته و در دام خود خلاصی افسار گسیخته می‌افتند. نتیجه این تصمیم ناصوبا، افزایش هزینه‌ها، شکست در ارائه خدمات و بعضاً رسوایی مالی و مدیریتی است. هزینه برخی از رسوایی‌ها بسیار سنگین خواهد بود که جبران آن گاهی ناممکن است. به طور کلی دو حالت ممکن است اتفاق بیفتد از یک طرف دولت ممکن است نظارت شدید اعمال کند، در نتیجه جزئیات کاری شرکا به شدت مدیریت شود و واکنشهای بازیگران بسیار شدید خواهد شد. وقتی کاغذبازی شدید بر بازیگران اعمال می‌شود، ممکن است فسادها، خطاها و رسوایی‌های قبلی نهفته تکرار شود. از طرف دیگر نظارت شل و ول نیز مدیریت شبکه را ناممکن می‌سازد. نظارت خود بر رهاوردها متمرکز است نه فرایندها.

۳،۱۲،۵-۲ مخدوش شدن ارتباطات

وقتی خدمتی در خود سازمان یا بخش دولتی ارائه می‌شود، کانالهای ارتباطی غیر رسمی درون سازمان در کنار تلاشهای ارتباطی و جریان اطلاعاتی رسمی قرار می‌گیرند. این کانالهای ارتباطی درونی غالباً تحت رویکرد شبکه‌ای آن جایی که پراکندگی و عدم تمرکزگرایی می‌تواند دشواری‌های ارتباطاتی ایجاد کند، در دسرها خواهند شد. به علاوه دولت‌ها گاهی اوقات محدودیتهای غیرضروری بر پیمانکاران خود اعمال می‌کنند تا اطمینان خود را تضمین کنند و این امر جریان اطلاعات را تخریب می‌کند. از طرف دیگر وقتی شرکا از سیستمهای اطلاعاتی ناهمسان استفاده می‌کنند، نتیجه آن ارتباطات ناسالم و همکاری متقابل ضعیف خواهد بود. از دست رفتن کانالهای ارتباطی پایدار غیررسمی به آن معناست که بعضاً شبکه در یافتن مسائل و واکنش به بحران‌ها دچار کندی می‌شود. مسائل ارتباطی محدود به شبکه‌هایی که به ابتکار دولت طراحی می‌شوند، نیست بلکه بخش خصوصی نیز تلاش می‌کند به صورت مختلف ارتباطات بین عرضه کنندگان و تولیدکنندگان را ارتقا دهد. فناوری می‌تواند نقش مهمی در حل مسائل ارتباطاتی ایفا کند. نرم افزار مدیریت دانش، کنفرانس از راه دور، ویدئو کنفرانس و ظرفیتهای مدیریت الکترونیک همگی به ارتقای فرایند شبکه‌سازی کمک می‌کنند. در عین حال فناوری اطلاعاتی به روز شده مانع ارتباطات بهتر می‌شود.

۳،۱۲،۶-۲ هماهنگی پاره پاره

دولت شبکه‌ای نوعاً مستلزم هماهنگی بین سطوح مختلف دولت، سازمانهای غیرانتفاعی و شرکتهای غیرانتفاعی است. هر کدام از این سازمانها ذینفعان خاص خود را دارند و وقتی پیچیدگی بالا و مسئولیت روشن نیست. مسائل هماهنگی می‌تواند شبکه را مخدوش سازد. عملکرد ضعیف یکی از سازمانها در شبکه یا مخدوش شدن روابط بین دو سازمان، عملکرد کلی شبکه را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین دولت علاوه بر مدیریت روابط خود با هر کدام از بازیگران شبکه باید روابط میان سازمانهای درون شبکه نیز مدیریت کند.

۳،۱۲،۷-۲ داده‌های ناقص و محکهای نامناسب

فقدان داده‌های اطلاعاتی صحیح ممکن است ارائه خدمات به صورت شبکه‌ای را ناممکن ساخته و دولت به سمت و سوی برونسپاری رهنمود کند.

۳،۱۲،۸-۲ کاهش ظرفیت دولتها

در عصر برون‌سپاری دولتها به سیلویی توخالی تبدیل می‌شوند، زیرا به علت اتکای شدید به پیمانکاران برای انجام کسب و کار خود، فرصت ظرفیت‌سازی را از دست می‌دهند. بر این اساس دولتها با جایی رسیده‌اند که فاقد خبرگی درونی کافی برای مدیریتی پیمانکار هستند. مسئله کلی فراروی دولتها این است که فاقد نیروی انسانی لازم برای مدیریت قراردادها و مدیران دارای مهارتها و آ‌وزش لازم برای مدیریت اثربخش شبکه‌ها هستند. مدیریت شبکه دولت‌ها را ملزم به انواع مختلفی از ظرفیت درونی می‌سازد که متفاوت از مدیریت کارکنان دولت است.

۳،۱۲،۹-۲ ثبات رابطه دولت با شرکا

دولت از مزیت ثبات برخوردار است. در گذر زمان ارائه خدمات بخش دولتی و حتی روابط چند جانبه ساده آن میل به ثبات دارد. مدیران ارشد تقریباً همیشه این ثبات و تلاش را نسبت به استانداردهای بالای نوآوران و خطرپذیری ذاتی فراروی آنها ترجیح می‌دهند و آن را تبلیغ می‌کنند. از این رو طراحی شبکه‌های جدید به معنای به هم ریختن وضعیت ثبات است که برای مدیران دولتی دردسرساز است. این امر یکی از چالشهای فراروی مدیران شبکه است. (اسماعیل زاده، ۱۳۸۸)

۳،۱۸-۲ ویژگی‌های لازم برای دولت آینده

مجمع جهانی اقتصاد^۱ در سال ۲۰۱۱ گزارشی را با عنوان آینده حکومت^۲ منتشر کرد. دولتها در سراسر جهان با خواسته‌ها و انتظارات جدید و یک آرایه در حال رشد از ابزارها و فناوریهای جدید مواجه شده‌اند. برای کارا و مؤثر بودن در محیط پیچیده، به هم پیوسته و به سرعت در حال تغییر، دولتها نیاز دارند که ساختارها و فرایندهای شان را بر مجموعه‌ای جدید از بازیگران و ابزارها بازطراحی کنند.

دولت آینده نیاز به انطباق مستمر و خلق ارزش دارد. آنها باید به شرایط به سرعت در حال تغییر و انتظارات شهروندان پاسخ دهند و بر عمل مؤثر در شبکه‌های پیچیده و وابسته سازمانها ظرفیت‌سازی کنند و برای خلق ارزش در میان بخشهای دولتی، خصوصی و عام‌المنفعه فعالیت کنند. در این گزارش توصیه شده است

^۱ World economic forum

^۲ The future of government

که دولتهای آینده لازم است متملق^۱، چابک^۲، ساده کننده^۳، فعال کننده فناوری^۴ باشند که با کنار گذاشتن حروف اول آنها لازم است دولتها FAST باشند. (ص ۵ گزارش) دولتها به چهار روش متملق می‌شوند:

مشارکت شهروندان. مسطح شدن در اینجا به معنای کاهش فاصله بین دولت و مردم از طریق استفاده از رسانه های اجتماعی، دستگاه های تلفن همراه و ابزار نقشه برداری؛ افزایش مشارکت از طریق شور و مشورت اینترنتی، مشاوره، نظرسنجی ها و حالت های ارتباطی دیگر و فراهم شدن دسترسی به داده ها و فرمتهای الکترونیکی قابل جستجو است.

بهره وری مدیریتی. مسطح شدن در اینجا به معنای کاهش لایه ها در سلسله مراتب اداری بین مدیریت ارشد و کارکنان و از بین بردن نوار قرمز، با کمک محیط کار مشترک، باطراحی فرایند کسب و کار و تجزیه و تحلیل کسب و کار از طریق تصمیم گیری مبتنی بر شواهد^۵ است.

فرایند تصمیم گیری. فرایند تصمیم گیری از حالتی عمودی به افقی از طریق فرایندهای تحلیلی اطلاعات و با همکاری سیاستگذاران و کارکنان و در سراسر دوایر ادارات دولتی و سازمانها صورت می گیرد. همکاری بین دولتی و میان بخشی. شبکه هایی از بخش دولتی، خصوصی و عام المنفعه در قرن ۲۱ برای حل مشکلات پیچیده و ایده های نوآورانه و نمونه های موفق، حیاتی است.

دولت باید چابک باشد. چابکی و سازگاری برای دولتهای مؤثر و نوآور بسیار مهم هستند. دولت چابک به چالشهای بخش دولتی و خصوصی به سرعت پاسخ می دهد. دولت چابک زمانی که فرایندها و ساختارهای طولانی نیاز نباشد به سرعت خودش را بازساماندهی می کند. دولت چابک از دانشگران^۶ ماهر با قابلیت های گسترده در حل مسئله و دارای هوش کسب و کار برای کارکردن در تیم ها و شبکه ها برخوردار است. چابکی و سازگاری، ساختار سازمانی و فرآیندها، مدل ارائه خدمات، کارمندان دولت، و انعطاف پذیری در سازه های نظارتی و قانونی را شامل می شود.

^۱ flatter

^۲ agile

^۳ streamlined

^۴ tech-enabled

^۵ evidence-based decision-making

^۶ knowledge workers

دولت باید ساده^۱ باشد. دولتها در قرن ۲۱ در بسیاری از کشورها توسط کاهش اندازه در خدمات مدنی مشخص شده اند. تمامی دولتها با کاهش سطوح نیروی انسانی بدون هیچ کاهش در سطح خدمات، کاهش اندازه داشته اند.

دولت آینده باید به خوبی فناوری را فعال کند و درک خوبی از آن داشته باشد. دولت آینده باید به طور کامل فناوری را فعال کند. سیاستها، چارچوبها و فرآیندهای قانونی و نظارتی، برای تنظیم شدن با پویاییهای جهان شبکه‌ای باید بازطراحی شود. زیرساختهای اطلاعاتی باید حالت‌های جدیدی از همکاری را پشتیبانی کند. حتی در فقیرترین مناطق، نمونه‌های درخشان از نوآوری در خدمات از طریق استفاده از فن آوری‌های ارزان‌تلفن همراه و بی‌سیم گسترده شده است. (ص ۱۲ گزارش)

در بیشتر کشورها سیستم خدمات مدنی نیاز به نوسازی قابل توجه دارد. سیستم فعلی خدمات مدنی به طور سنتی ساخت یافته، متصلب و به دنبال شایستگی‌های منسوخ شده است. دولتها باید به طور فزاینده همکاری شبکه‌ای، شفافیت و انعطاف پذیری خود را افزایش دهند. بدین منظور نیاز به اقدامات ذیل است:

به روزرسانی چهارچوب قانونی. در اکثر کشورها قوانین مربوط به خدمات مدنی به چند دهه قبل بازمی‌گردد. این قوانین در اکثر موارد شرایط خوبی را برای فعالیت منعطف و با اشتراک اطلاعات و تعامل کسب و کارهای بخش خصوصی و فعالیت بخش عام‌المنفعه فراهم نمی‌کند.

اصلاح ساختارها و فرایندهای سازمانی. روشها و شیوه‌های دست و پاگیری در سازمانها با توجه به ساختار هرمی وجود دارد که نیاز به ساده شدن، نوآوری و توانایی فعالیت شبکه‌ای دارد. چالش اصلی در این رابطه تعادل بین انعطاف پذیری و پاسخگویی است به ویژه در زمینه مدیریت مالی و تدارکات.

تغییر فرهنگ سازمانی و طرز فکر کارکنان دولت که نیاز به برنامه‌های ویژه آموزشی است که سبکهای مدیریتی سنتی اقتدارگرا نوسازی شود.

ارتقای اشتراک گذاری اطلاعات که دولت آزاد لازم است که اشتراک گذاری اطلاعات و شفافیت را افزایش دهد.

اصلاحات اساسی در سیستمهای استخدام، ارتقاء و پاداش: سیستم‌های استخدام، از جمله آزمونهای ورودی و مصاحبه‌ها، به منظور تسهیل در استخدام کارکنان با شایستگی‌ها و مهارت‌های جدید باید نوسازی

^۱ Streamlined

شوند. در گزینش نیروها نه تنها باید دانش، بلکه نگرش و رفتار را باید ارزیابی کرد. شرح شغل نباید یک چهارچوب سفت و سخت داشته باشد بلکه باید با انعطاف پذیری و ابتکار عمل باشد. سیستم پاداش باید کارکنان مؤثر، نوآور و فعال را تشویق نماید.

مدرن سازی آموزش مدیریت دولتی: مدارس عالی مدیریت دولتی به تدریس رشته‌های سنتی علوم سیاسی، اقتصاد و علوم اجتماعی مشغول هستند اما نیاز به برنامه درسی ویژه ای برای توسعه شایستگی‌ها و رفتارهای جدید نیاز است. برنامه‌های درسی جدید بر همکاری شبکه‌ای، مشارکت بخش دولتی و خصوصی و عام‌المنفعه تأکید کند. (ص ۱۲ گزارش)

۲-۱۹، نتیجه‌گیری

گسترش آگاهی‌های عمومی و فردی نسبت به خود، جامعه و گسترده شدن توانمندی‌ها در میان بخشها و قشرهای مختلف جامعه باعث شده که بسیاری از ساختارهای سنتی بر هم خورده و شکل‌های جدیدی از تعاملات به وجود آید. این امر حکمرانی و حکومت را نیز متأثر کرده است. در چنین شرایطی و با روند رو به افزایش ارتباطات افقی در جامعه، کشورها به سوی جوامع شبکه‌ای با شاخصه‌های وابستگی متقابل، جهت یافتند. حکمرانی شبکه‌ای، سیاست را به عنوان نتیجه فرایند اداره کردن می‌داند که دیگر کاملاً توسط حکومت صورت نمی‌پذیرد. زیرا فرض خود را بر پیچیدگی و دشواری مسائل و حل آنها قرار داده است. در اینجا سیاستگذاری از طریق شکل‌های تعاملی اداره کردن، انجام می‌شود که بازیگران بسیاری را از حوزه‌های مختلف در بر می‌گیرد.

اتکای این مفهوم جدید بر مذاکره و تعامل بیشتر میان بازیگران مختلف است. تعامل آنها به نحوی افزایش یافته که یک الگوی نسبتاً پایدار سیاستگذاری و هماهنگی را به وجود آورده است. البته حکمرانی شبکه‌ای با چالشهایی از جمله دموکراتیک بودن بودن، پاسخگویی، مسئله‌یادگیری و حافظه‌سازمانی و مدیریت شبکه‌ها روبروست. هر چند معرفی رویکردهای جدیدی مانند فراحکمرانی و همچنین بهره‌گیری از استراتژی‌های ترکیبی هدایتگری و خودتنظیم‌شوندگی، نحوه مقابله با این چالشها را مورد بحث قرار داده است. فراحکمرانی به طور ویژه به اقدامات و رویه‌هایی تأکید می‌کند که تأثیرات دولت و فرایندهای دستور-کنترل را در فضای حکمرانی تضمین کرده و تعاملات دیالکتیک میان شبکه‌های خود سازمانگر و ساختارهای سلسله‌مراتبی جای گرفته در آنها را برقرار می‌کند.

البته برخی انتقادات به رویکرد شبکه ای هنوز با پاسخ جامعی روبرو نشده است؛ از جمله این سؤال که «چه نوع شبکه ای در چه شرایطی و با کدام خروجی سیاستی بروز خواهد یافت؟ با این حال امروزه حکمرانی شبکه ای به عنوان یک الگو و حتی پارادایم جدید حکمرانی در کنار الگوهای سابق حکمرانی مورد توجه است و در راستای اعمال و بهینه سازی آن در سطوح حکومت داری و آکادمیک تلاشهای گسترده ای صورت می گیرد.

SCC.ir

۲-۴ آموزش عمومی

۲-۴،۱ مقدمه

در هزاره سوم که عصر انفجار اطلاعات نامیده شده است، تصورات، تفکرات و شیوه‌های جدید در عرصه‌های علمی، صنعتی، اقتصادی و اجتماعی به تدریج جایگزین وضعیت در حال زوال شده است و وضعیت نوین در تمامی عرصه‌های بشری در حال شکل‌گیری و استقرار است. نظام تعلیم و تربیت نیز طبعاً از تحولات حادث شده در عرصه فناوری بی‌نصیب نبوده و ندای «انقلاب آموزشی» به مثابه یک ضرورت فضای نظام‌های آموزشی و پرورش دنیا را پر کرده است (مهر محمدی، ۱۳۸۷).

در این دوره آموزش و پرورش از یک سو دچار چالش بیرونی دنیای آموزش و پرورش یعنی جهانی شدن و از سوی دیگر با چالش‌های درونی نظام آموزشی درگیر است و چالش‌های درونی سبب تغییر در مفاهیم آموزشی شده است و مفهوم آموزشی را دگرگون ساخته و وظیفه آموزش و پرورش را پرداختن به یادگیری برای چگونه دانستن (دانش)، یادگیری برای عمل کردن، یادگیری برای بودن و یادگیری برای بهتر زندگی کردن با دیگران می‌داند. (تقی پور ظهیر، ۱۳۹۳). یادگیرندگان در این عرصه باید ظرفیت‌ها و صلاحیت‌های لازم را به عنوان یک شهروند جهانی و متعهد، مسؤل و آگاه کسب کنند که هم به لحاظ فردی و هم به لحاظ اجتماعی توانایی مواجهه با چالش‌ها و حل مسائل پیش رو را داشته باشند (ابراهیمی قوام، ۱۳۸۶).

حال سؤال اینجاست که این دوره تغییرات سریع و روزافزون چه نوع انسانی را می‌طلبد یا به عبارتی دوره عصر انفجار اطلاعات به عنوان یک پدیده تمدنی چه نوع تعلیم و تربیتی (چه نوع انسانی) را می‌طلبد؟ بدیهی است که در این دوره دانش آموزان بیش از گذشته نیازمند آن‌اند که در دنیای دائم‌التغییر آینده معمار و طراح جریان رشد و بالندگی خود باشند و این قابلیت اساسی در هزاره سوم (در سایه استقرار فناوری اطلاعات و ارتباطات) نیازمند تمرین و ممارست در نظام آموزشی است (مهر محمدی، ۱۳۸۷).

تنها خط مشی و سیاستی که احتمال موفقیت آن وجود دارد، تلاش برای ساختن آینده است. تلاش برای ساختن آینده بسیار مخاطره‌آمیز است ولی به هر حال مخاطرات این تلاش به مراتب کمتر از عدم تلاش برای ساختن آن است. (دراکر: ۱۳۷۸، ۱۳۰) اشتغال مداوم به امور جاری و پاسخگویی به نیازهای روزمره، مدیران سازمان‌ها را از پرداختن به آینده بازمی‌دارد. در اثر فشار کارهای روزانه توجه به مسائل مرتبط با آینده از دستور کار خارج می‌گردد. اگرچه در گذشته روند آرام و پیوسته امور امکان پیش‌بینی وقایع و تحولات آینده را برای مدیران به وجود می‌آورد ولی تأثیر عوامل متعدد از جمله رویکرد دانش‌محور به

موضوعات مختلف در چند دهه اخیر موجب جهش رشد صنعتی و اقتصادی کشورها و بروز ناپیوستگی در تحولات ملی و بین‌المللی گردیده است. چارلز هندی در این باره می‌گوید: «ناپیوستگی فاصله نیست و مسلماً نیازی هم نیست که فاصله باشد. تغییر ناپیوسته بهترین راه پیشرفت برای جامعه است که یک مسیر مشخص را طی می‌کند.» (هندی، ۱۳۷۸: ۱۴) او در این زمینه مثالی ذکر می‌کند: «سرخ‌پوستی با مشاهده بادبان‌های کشتی‌های مهاجم اسپانیایی در افق، آن را به تغییرات عجیب و غریب جوی نسبت داد و به کار خود مشغول شد. زیرا در تجارب محدود خود، در کی از کشتی‌های بادبانی نداشت. آنها با فرض وجود پیوستگی، آن چه را که بر دریافتشان منطبق نبود نادیده گرفتند و مصیبت بر آنها نازل شد. اگر بخواهیم گرفتار سرنوشت آن سرخ‌پوست نشویم باید در جستجوی تغییر ناپیوسته باشیم.» (همان) از مثال ارایه شده توسط هندی در مورد عدم پیوستگی در عصر حاضر، می‌توان به استنباط دیگری دست یافت.

۲-۲-۴ معنای سواد در هزاره سوم

امروزه سواد به مفهوم قدیمی آن یعنی داشتن سواد خواندن و نوشتن و حساب کردن به کار نمی‌رود بلکه شخص با سواد در قرن ۲۱ شخصی است که دارای سواد علمی و فناورانه است، سواد علمی و فناورانه؛ یک نگرش و مهارت جدید برای انجام وظایف در جامعه جدید به شمار می‌آید. یک با سواد اطلاعاتی در مواجهه با اطلاعات از خود می‌پرسد، من چه چیزی می‌دانم، چگونه می‌توانم پاسخ‌ها را بیابم؟ چگونه می‌توانم اطلاعاتی را که پیدا کرده‌ام را سازمان دهم. پاسخ به سؤالاتی از این دست نیاز به توانایی فوق‌العاده‌ای در زمینه سواد اطلاعاتی دارد (انجل^۱، ۲۰۱۰). و با توجه به نظریه آوریل لاولس^۲ (به نقل از سلیسی، ۲۰۰۵) نظام تعلیم و تربیت نسبت به گذشته تغییرات بسیاری یافته و دنیای معاصر برای رویارویی با چنین نظامی نیاز به تغییر و بازسازی دارد. در همین راستا می‌توان به تحول محیط‌های یادگیری و مقایسه آن با محیط‌های یادگیری سنتی که توسط جامعه بین‌المللی فناوری در تعلیم و تربیت نشان داده شده، نیز اشاره نمود. بنابراین نظریه، آموزش نه تنها از این تغییرات مصون نمانده است بلکه در کانون اصلی این تغییرات است و بسیاری از جوامع بیم آن دارند که نتوانند خود را با نیازهای روز افزون جوامع همگام سازند و از جوامع دیگر عقب بمانند. به این دلیل در بسیاری از کشورها برنامه‌های ملی و بنیادی در بخش آموزش

^۱ angel

^۲ lovece

و پرورش در زمینه دسترسی به فناوری به وسیله دولت پیش بینی شده و به اجرا گذاشته شده است از جمله می‌توان به برنامه سواد اطلاعات و ارتباطات ایالت متحده امریکا، برنامه ملی یادگیری انگلستان، و برنامه تحول در آموزش و پرورش کشورهای آلمان و فرانسه اشاره کرد.

در کنار مزایایی که فناوری اطلاعات و ارتباطات به وجود آورده، چالش‌هایی را فرا روی آموزش و پرورش قرار داده است. از جمله این چالش‌های مطرح شده می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (هرنس، ۲۰۰۲) به نقل از ویژه نامه پژوهش بهار ۸۵، شماره ۲۳)

❖ روند تصاعدی رشد دانش، دانش چه به صورت کاربردی و چه به گونه بنیادی با حرکتی شتابان در حال رشد است، به طوری که می‌توان گفت در خلال سه دهه گذشته بیشتر از پنج سده اخیر اطلاعات جدید تولید شده است (زمانی، ۱۳۸۴)

❖ مفاهیم رشد دموکراسی و کیفیت عمومی زندگی، در سراسر دنیا آگاهی فزاینده‌ای در مورد مباحثی مانند دموکراسی، حقوق شهروندی، آزادی ارتباطات، فرهنگ، مشارکت شهری، تساوی جنسی، حقوق بشر، عدالت اجتماعی، صلح و کیفیت عمومی زندگی در حال شکل‌گیری است. برای مقابله با این چالشها، دولتها، تجار، انجمن‌ها و گروه‌ها نیاز دارند تا از رویکرد‌ها و فناوری‌های جدید استفاده کنند تا بدین طریق بتوانند جوامعی با ثبات داشته باشند.

❖ فشار جهانی برای آموزش و مسأله بی‌سوادی تنها محدود به فقرا و گروه‌های حاشیه‌ای نمی‌شود. «سواد از دیدگاه اجتماعی» عنوان دومین گزارش مقایسه‌ای از مجموعه تحقیقات بین‌المللی در مورد سطح سواد بزرگسالان است، که توسط (OECD¹) انجام شده است و یافته‌های جدیدی را در ۱۲ کشور جهان نشان می‌دهد، سطح پایین سواد بیشتر از آنچه که قبلاً تصور می‌شد در هر کشوری مسأله ساز است. یک چهارم تا نیمی از جمعیت بزرگسال از رسیدن به آستانه سطح قابلیت‌های لازم برای پاسخگویی به نیازهای زندگی مدرن باز مانده‌اند. باید گفت که هر روزه تقاضا برای آموزش در سطح بالاتر، بیشتر می‌شود و این تقاضا به وسیله والدین دانش‌آموزان و نیازهای شغلی پیچیده شغلی ایجاد می‌شود.

❖ تغییر الگوهای تجارت، رقابت و نوآوری تکنولوژیک، جهان دستخوش تغییرات قابل ملاحظه‌ای در زمینه اقتصاد کرده است و این تغییرات در نتیجه عوض شدن الگوهای تجارت، رقابت و

¹.organization for education cooperation And Development

نوآوری فناوری ایجاد می‌شود. هم‌اکنون کارگران باید بیشتر از یک بار در طول کارشان آموزش داده شوند، و به آموزشی انعطاف پذیر و مداوم نیازمندند. نیاز به کسب مهارت‌های اجتماعی و شناختی مانند توانایی حل مسأله، برقراری ارتباط، همکاری و چگونگی یادگیری نیز از امور مهم و مورد نیاز به حساب می‌آیند.

اما مسأله اساسی این است که در این عصر چه راهبردهای آموزشی را باید اتخاذ کرد که نظام آموزشی دنباله رو صرف نباشد و خود را همگام با تغییرات پیش برد در این دوران به دلیل فزونی دانش و اطلاعات در همه زمینه‌ها دیگر برنامه‌ریزان نمی‌توانند در برنامه خود تمامی جنبه‌های دانشی را در نظر بگیرند بلکه باید به قول دال (۲۰۰۶) "مهارت‌های لازم برای یادگیری این دانش و مهارت‌ها را در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد تا آنها خود به یادگیری دانش لازم برای زندگی خویش باشند" و اینچنین راه یادگیری مادام‌العمر را برای آنان هموار می‌کنند که با اتمام تحصیل یادگیری آنان به پایان نمی‌رسد.

نکته حائز اهمیت دیگر این است که برای موفقیت فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش و پرورش بستگی به این دارد که چگونه آن را به نظام آموزشی معرفی کنیم. این کار به سه طریق قابل انجام است:

➤ ممکن است فناوری اطلاعات و ارتباطات به عنوان یک بخش اضافی و تقویتی در آموزش به کار می‌رود و در این صورت مشکل اینجاست که ممکن است معلمان و دانش‌آموزان، این مواد درسی اضافی را جدی نگیرند یا اینکه ندانند چگونه آنها را به مباحث درسی مربوط سازند.

➤ ممکن است فناوری اطلاعات و ارتباطات به طور تلفیقی در نظام آموزشی عمل کند، در این حالت، این فرایند شامل وضع اهداف آموزشی و تبدیل اهداف و استانداردها به فعالیت‌های یاددهی-یادگیری، تولید مواد درسی چند رسانه‌ای، آموزش کادر آموزشی، پایه ریزی شبکه ارتباطی وسیع، ارزیابی موفقیت‌های آموزشی و ارزیابی کل برنامه می‌شود. در این موارد فناوری اطلاعات و ارتباطات جایگزین کلاس نیست بلکه نقش معلم را به منزله تسهیل‌کننده و دانش‌آموز را به عنوان یادگیرنده ارتقاء می‌بخشد.

➤ ممکن است فناوری اطلاعات و ارتباطات از طریق سیستم‌های موازی مثل آموزش از راه دور یا یادگیری الکترونیکی معرفی شود. (زمانی، فصلنامه کتاب، ۱۳۸۴).

امروزه شاهد آن هستیم که بیشتر دانش‌آموزان حرفه‌ای افراد مدت کمی پس از فارغ‌التحصیل شدن کهنه می‌شود مگر این که آموزش او از طریق یادگیری جدی و مداوم بهنگام شود. بنابراین بایستی

همسو با تغییرات جامعه، مهارت‌ها نیز تغییر یابند. به عبارت دیگر متناسب با تغییرات جامعه، مهارت‌ها نیاز به هماهنگی با پیچیدگی‌های زندگی دارند. در اوایل دهه ۱۹۰۰، فردی که تنها مهارت‌های محاسبه، خواندن و نوشتن ساده را به دست آورده بود، با سواد تلقی می‌شد. در چند سال اخیر سیستم آموزشی عمومی انتظار دارد همه دانش‌آموزان و دانشجویان بر این اساس سطح سوادشان را توسعه دهند (گزارش گروه سواد اطلاعات و ارتباطات، ۲۰۰۲).

۴,۲,۱-۲ سواد اطلاعاتی

پیوند میان یادگیری و سواد اطلاعاتی، مؤسسات آموزشی را بر آن داشت تا به تلفیق آموزش این مهارت با برنامه‌های درسی خود بیندیشند. برخی صاحب‌نظران، مخالف جداسازی آموزش سواد اطلاعاتی از سایر برنامه‌های آموزشی هستند و معتقدند آموزش سواد اطلاعاتی باید بستر رشد و گسترش سایر الگوهای آموزشی باشد. عده‌ای نیز بر این عقیده‌اند که سواد اطلاعاتی به‌عنوان یک درس قابل آموزش است و اهمیت مهارت‌های مرتبط با این مفهوم نیز ایجاب می‌کند همچون سایر دروس در همه رشته‌های مختلف تدریس شود.

توانایی‌های فنی (سواد رایانه‌یی)، توانایی‌های ذهنی (سواد عمومی یا سنتی) و توانایی‌های ارتباطی از انواع توانایی‌های مورد استفاده در سواد اطلاعاتی محسوب می‌شوند، ضمن اینکه توانایی تشخیص نیاز اطلاعاتی، شناسایی روش‌های دسترسی به اطلاعات، تدوین استراتژی‌های لازم برای جست‌وجو، مهارت‌های جست‌وجو و دسترسی، توانایی مقایسه و ارزیابی منابع، سازماندهی، کاربرد و برقراری ارتباط و نیز نمایش اطلاعات و مشارکت در ایجاد دانش جدید هفت اصل مهم در سواد اطلاعاتی هستند. در این قسمت برای ارائه توضیح بحث، به مقایسه سه نوع سواد مطرح در جوامع از گذشته تا کنون پرداخته می‌شود:

۴,۲,۲-۲ سواد پایه^۱ (سنتی)

سواد پایه عبارتند از توانایی خواندن، نوشتن، گوش کردن و صحبت کردن به منظور حل مسائل. سواد پایه در این عصر مهمترین و اساسی‌ترین سواد محسوب می‌شود و مهم‌تر از هر چیز دیگری است. تعریف سواد پایه تغییرات بسیاری داشته است که اهمیت آن را نشان می‌دهد. در اوایل دهه ۱۹۰۰، سواد پایه توانایی

^۱ . Basic Literacy

نوشتن اسم یک شخص تلقی می‌شد. این تعریف بعداً به معنای کشف متن گسترش یافت و در دهه ۱۹۳۰، خواندن و نوشتن و بیان خود از طریق نوشتن معنی داد (برانسفورد، براون و کوکینگ، ۲۰۰۸).

بر اساس مؤسسه ملی سواد^۱، سواد به عنوان توانایی فرد در خواندن، نوشتن و صحبت کردن به زبان انگلیسی تعریف شده است. برای حساب کردن و حل مسائل نیز همانطور که گفته شد در سطوح مهارتی که برای عملکرد در شغل و در جامعه برای دستیابی به اهداف و توسعه دانش و استعداد فردی لازم است (مؤسسه ملی سواد، ۱۹۹۱). به طور کلی اساساً سواد پایه آن مجموعه دانشی است که یادگیری‌های بعدی بر پایه آن صورت می‌گیرد. با توجه به این تعریف از سواد پایه، سواد پایه در این عصر مجموعه مهارت‌ها و اطلاعاتی است که بتواند دانش آموز را در این عصر اطلاعات یاری رساند و او بتواند با استفاده از آنان دانش مورد نیاز خود را کسب کند. سواد امروزی را به عنوان توانایی استفاده از فناوری دیجیتال، ابزارهای ارتباطی و شبکه‌هایی برای دستیابی، مدیریت، ارزیابی و خلق اطلاعات برای عمل در جامعه‌ی با دانش و اطلاعات تعریف می‌کنند (گزارش گروه سواد فناوری اطلاعات و ارتباطات، ۲۰۰۲). به عبارت دیگر زمانی که خواندن، نوشتن، گوش دادن و صحبت کردن در فرد وجود دارند، افراد بایستی قادر به کشف معانی و بیان عقاید از طریق رسانه‌های مختلف باشند. به همین موازات زمانی که مهارت‌های پایه قرن بیست و یکم در دانش آموز وجود دارد او باید قادر باشد تا اطلاعات را جمع‌آوری، تحلیل، و مورد ارزشیابی قرار دهد.

۲-۳، ۴ سواد علمی^۲:

یعنی دارا بودن دانش عمومی و فهم مفاهیم علمی. اینکه یادگیرندگان دانش و فهم مفاهیم علمی که برای تصمیم‌گیری شخصی، مشارکت در امور فرهنگی و اجتماعی و تولید اقتصادی مورد نیاز است را داشته باشند (استانداردهای آموزش علوم ملی). امروزه فناوری و علوم شدیداً با هم عجین شده‌اند و پیشرفت‌ها در هر دو زمینه با سرعت متحیرکننده‌ای رو به افزایش است. مسائل و موضوعات سیاسی و اجتماعی زیادی که در دهه‌های گذشته پیشرفت داشته‌اند، اجزاء و مؤلفه‌های علمی قوی داشتند، به طور مثال موضوعات مرتبط با فناوری‌های مولد، محیط و انرژی نیاز به افرادی با سواد علمی به منظور تصمیم‌گیری عاقلانه دارد و پیوسته با تغییر و وسیع شدن اطلاعات و مفاهیم علمی انتخاب موضوع را برای برنامه ریزان درسی برای

^۱. National Institute for Literacy

^۲.scientific literacy

گنجاندن در برنامه درسی دانش‌آموزان را با مشکل مواجه کرده است چرا که به قول (دال، ۱۹۸۲) برنامه درسی یکی از ارکان اساسی نظام آموزش جامعه است. تغییرات در سطح و ساختار اجتماع، مستلزم تحول و انجام اصلاحات مطلوب در برنامه درسی است و برنامه ریزان باید در مقابل تغییر و تحولات اجتماعی، ذهنی باز و مسولیت پذیر داشته باشند. در همین راستا قورچیان (۱۳۸۳) اظهار داشته است که ضرورت درک جهان فرایچیده، انسان‌های پیچیده و ابزارها و فناوری‌های جدید اطلاعاتی و ارتباطی، لزوم تجدید نظر در برنامه درسی را فراهم کرده است. لذا برنامه ریزان درسی باید پیوسته متوجه این گسترده شدن سواد های علمی باشند تا بتوانند دانش آموزان مطلع و آگاه از مسائل روز پرورش دهند (به نقل از ویژه نامه پژوهش، شماره ۲۳، بهار ۸۵).

۲-۴،۲،۴ سواد اطلاعات و ارتباطات (فناورانه)

اصطلاح سواد اطلاعاتی عموماً به عنوان توانایی ارزیابی و سازماندهی اطلاعات به منظور استفاده مطلوب از آنها باضرب صحت بالا در یک گستره وسیع و متنوع از منابع تعریف شده، مطرح می‌شود. از دیدگاه وبرو جانسون سواد اطلاعاتی توانایی اتخاذ تدابیر مناسب برای شناسایی اطلاعات مورد نیاز است به گونه‌ای که دسترسی به آنها به استفاده‌ای صحیح، اخلاقی و مفید در سطح جامعه منجر شود به بیانی دیگر سواد اطلاعاتی قابلیت است که فرد را در ارزیابی انتقادی اطلاعات به دست آمده و استفاده دقیق، مؤثر و خلاق از آنها به منظور نیازهای اطلاعاتی خویش توانمند می‌سازد (سراج، ۱۳۸۴)

سواد اطلاعاتی عبارت است از توانایی فهم، دسترسی و استفاده از اطلاعات و ارزیابی اعتبار و روایی آن. اینکه یادگیرندگان بتوانند اطلاعات را ارزیابی کنند، زمانی که اطلاعات مورد نیاز است تشخیص دهند، ترکیب کنند و از آن به طور مؤثر استفاده کنند و این کار را با استفاده از فناوری، شبکه‌های ارتباطی و منابع الکترونیکی انجام دهند، سواد اطلاعاتی محسوب می‌شود (یادگیری الکترونیکی، زوارکی، ۱۳۸۶). سواد علمی و فناورانه؛ یک نگرش و مهارت جدید برای انجام وظایف در جامعه جدید به شمار می‌آید. فرد با سواد علمی و فناورانه، ارزش اطلاعات را تشخیص داده و وقتی برای حل مشکلی، به اطلاعات نیازمند است، توانایی پیدا کردن و تحلیل آن‌ها را داشته و قادر است محتوای اطلاعات را با دید انتقادی ارزیابی کند؛ هم‌چنین استفاده از محتوای اطلاعاتی را به درستی و با مهارت انجام می‌دهد و از طرفی، توانایی ایجاد محتوای کیفی را نیز دارد (ویلیام دمو، ۱۹۸۰).

در سال ۱۹۹۸ انجمن آمریکایی کتابداران مدارس و انجمن ارتباطات و فناوری، سواد اطلاعاتی را بنیاد و شالوده یادگیری مادام‌العمر نامید. همچنین استاندارد های مهمی را تحت سه حوزه فراگیر سواد اطلاعاتی، یادگیری مستقل و مسئولیت اجتماعی فهرست کرده اند. سواد اطلاعاتی شامل دسترسی مؤثر و کارآمد به اطلاعات، ارزیابی منتقدانه و ماهرانه اطلاعات و استفاده صحیح و خلاقانه از آنها را می‌شود. امروزه دسترسی به اطلاعات دارای اهمیت بسزایی است، چنانکه پایگاه داده‌ها که پیش از آن تنها برای متخصصان رسانه کتابخانه قابل دسترسی بود، امروزه برای همه به ویژه دانش‌آموزان و دانشجویان قابل دسترسی است. گشتن، جستجو کردن و جهت‌یابی از طریق رایانه‌ها از مهارت‌های ضروری برای همه دانشجویان شده است. آگاهی و شناخت در مورد کاوش‌ها، استراتژی‌ها و روش‌های مختلف جستجو و سیستم‌های سازمان یافته (فهرست بندی، خلاصه نویسی، درجه بندی) نیز برای دانش‌آموزان و دانشجویان بسیار با اهمیت است تا اطلاعات را از منابع مختلف بیابند (برم، ۲۰۱۱). انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی نیز در ژانویه ۲۰۰۰، استانداردها و شاخصهای عملکرد و بروندهایی را برای اندازه‌گیری میزان برخورداری از توانایی مربوط به سواد اطلاعاتی تصویب و منتشر کرد. در استاندارد نخست این انجمن تأکید می‌شود دانش‌آموزی که از سواد اطلاعاتی برخوردار است ماهیت و گسترده نیاز اطلاعاتی خود را تشخیص می‌دهد و در استاندارد دوم دانش‌آموزی دارای سواد اطلاعاتی به شیوه‌ای مؤثر و کارآمد به اطلاعات مورد نیاز دسترسی پیدا می‌کند. در استاندارد سوم تأکید می‌شود که دانش‌آموز دارای سواد اطلاعاتی به روش نقادانه به ارزیابی اطلاعات گردآوری شده می‌پردازد و اطلاعات گزینش شده را با دانش پیشین خود تلفیق و نظام را ارزیابی می‌نماید. استاندارد چهارم به این می‌پردازد که فرد دارای سواد اطلاعاتی چگونه از اطلاعات استفاده مؤثر می‌کند. در استاندارد پنجم به درک دانش‌آموز دارای سواد اطلاعاتی از محیط اقتصادی قانونی و اجتماعی پرداخته و یادآور شده است که چنین فردی به شیوه‌ای اخلاقی و قانونی به اطلاعات دسترسی پیدا می‌کند و از آن استفاده می‌کند. این امر مردم را به تفسیر و امی دارد تا به عنوان کاربران منابع اطلاعاتی نه تنها آگاهانه قضاوت کنند، بلکه به نوبه خود به تولید کنندگان اطلاعات هم تبدیل شوند، و در نتیجه به صورت مشارکت - کنندگانی نیرومند در عرصه جامعه در آیند سواد اطلاعاتی توان مندی های خلاق و انتقادی مردم را توسعه می‌دهد. رسانه‌های دیجیتالی - به ویژه اینترنت - به میزان قابل ملاحظه‌ای مشارکت فعالانه را افزایش می‌دهد؛ اما محیطی از گزینه‌های گمراه کننده نیز پدید می‌آورد (ایفیل، ۲۰۰۴).

بنابراین بایستی این توانایی و مهارت‌های پیش‌نیاز آن مانند آشنایی با سواد رایانه‌ای و فن‌آوری اطلاعات، داشتن تفکر تجزیه‌تحلیل و انتقادی، و آشنایی با زبان انگلیسی (پریخ، ۱۳۸۶) از کودکی به افراد آموزش داده شود تا در جوانی و سرتاسر عمر بتوانند از بررسی و ارائه الگوی شیوه آموزش آداب و مهارت‌های زندگی از این مهارت‌ها بهره ببرند.

۲-۳، ۴ مهارت‌های مورد نیاز آینده^۱

در حدود ۳۰۰ سال پیش اگر کشاورزی را یافته و از وی سؤال شود که فرزندان او به چه مهارت‌هایی برای گذران زندگی نیاز خواهند داشت. پاسخ خیلی سریع و قاطع خواهد بود. لیستی کوتاه از مهارت‌هایی مانند دوشیدن شیر، آماده کردن زمین برای کشاورزی و ... مهارت‌های لازم برای یک حرفه در طول هزاران سال متمادی به کندی تغییر کردند.

اما تنها در چند قرن اخیر، دگرگونی‌های عظیمی در همه چیز ایجاد شده است. از نسلی به نسل دیگر یا حتی در طول یک نسل، شاهد آن هستیم که مشاغلی به کلی نیست و نابود می‌شوند، و گروه دیگری از مشاغل ناگهانی و کوتاه مدت ظهور می‌کنند. ماشین، بر کارخانه‌ها و مراکز تولید تسلط پیدا کرده است. اما همان‌طور که مشاغل کارخانه‌ای ناپدید می‌شوند، گونه‌ای دیگر از مشاغل گاه‌عجیب و غریب رخ نشان می‌دهند، از بلاگرها و کد نویس‌ها گرفته تا داگ‌واکرها^۲ این شغل یعنی اینکه شما سگ مردم را برای گردش بیرون می‌برید و در ازای این کار پول دریافت می‌کنید.

با این توصیف کوتاه، سؤال اساسی این است که در جهانی که چرخه‌های کار هر روز با شتاب بیشتری تغییر می‌کنند، کدام مهارت‌ها را به نسل‌های بعد بیاموزیم تا شرمنده آنها نشویم؟ (در حال حاضر مجموعه مهارت‌هایی که ما به دانش‌جویان می‌آموزیم عبارت‌اند از: حفظ کردن پاره‌ای مزخرفات، دورویی با میزانی نفاق، شب‌زنده‌داری در ایام امتحان، تقلب و البته کاربر شبکه‌های اجتماعی بودن) تحقیقات بیشماری نشان می‌دهند که حجم بالای آموزش موضوعات به صورت فله‌ای و آموزش‌های حرفه‌ای خاص، دانش‌آموزان را برای موفقیت در قرن بیست و یکم آماده نمی‌کند. قرن شتاب فناوری، نوسانات بازار و عدم قطعیت‌ها.

^۱ این بخش از گزارش، برداشتی است از مقاله‌ای تحت عنوان: (No Job Is Safe, But These Skills Will Always Be Valued in the Workplace) که در ۱۹ نوامبر سال ۲۰۱۵ در وب‌سایت سینگولاریتی هاب منتشر و در ۴ ژانویه ۲۰۱۷ بازنشر داده شده و توسط آقای محسن طاهری در وبلاگ یادداشتهای یک آینده‌پژوه به آدرس <http://iranianfuturist.com> برگردان شده است.

^۲ dog walker

برای موجه با این چالش برخی از مدارس شروع به آموزش دوره هایی مانند کدنویسی بر اساس تکنولوژی روز به دانش آموزان خود کرده‌اند. اما این یک حرکت مضحک است. زیرا زمانی که دانش آموزان به خیل عظیم فارغ‌التحصیلان پیوندند دیگر آن فناوری‌ها کاربردشان را از دست داده اند و جای آنها را فناوری‌های نو گرفته است.

به جمله زیر دقت کنید. جمله ای از کتی دیودسون^۱ در کتاب «Now You See It»

«شصت و پنج درصد دانش آموزانی که امسال (سال ۲۰۱۱) وارد مقطع ابتدایی می شوند، در نهایت در مشاغلی مشغول به فعالیت خواهند شد که هنوز اختراع نشده اند»

بنابراین نه تنها پیش بینی بازار کار آینده دشوار است، بلکه صحبت از موجودیت مهارت‌های مبتنی بر فناوری تا پنج یا ده سال آینده نیز خنده دار است. اگر آینده تا این حد آبستن تغییرات و آشفتگی هاست به راستی چه باید کرد؟ فرض کنیم که از فردا یک اراده قوی در بالاترین سطح آموزش و پرورش و نیز آموزش عالی کشور تصمیم بگیرد که نسل آینده را برای آینده و نه برای پر کردن روزهایشان، تربیت کنند، خوب اولین پرسش، چه باید تدریس شود؟

به فنلاند یکی از سردترین کشورهای اروپا می رویم (در لاپلند در شمال فنلاند به مدت دو ماه تمام در زمستان خورشید طلوع نمی کند و در تابستان نیز دو ماه غروب آفتاب وجود ندارد). جایی که جهان اول حسرت سیستم‌های آموزشی آن را می خورد. این کشور به تازگی سیستم آموزشی خود را بازبینی و مدل جدیدی در ارائه برنامه درسی معرفی کرده است.

رویکرد یادگیری پدیده محور^۲

«در این رویکرد از کتاب و سیستم آموزش سنتی مرسوم خبری نیست. یک پدیده مثلاً رویش گیاهان یا تلفن همراه یا تولد یک نوزاد، با همکاری همه کلاس و مربی گری معلم (راهنما نه مدرس)، به عنوان یک پدیده مورد تحقیق قرار گرفته و با رویکرد میان رشته ای بدان پرداخته می شود»

^۱ cathy Davidson

^۲ Phenomenon – based Learning

تصویر شماره ۱۷- کلاس درس در مدارس فنلاند

تا سال ۲۰۲۰، در کلیه مدارس فنلاند رویکردهای سنتی کلاس‌های درس با رویکرد (four Cs) جایگزین خواهند شد.

«رویکرد four Cs، طی یک تحقیق در انجمن ملی آموزش و پرورش آمریکا (NEA)، ابداع گردید. تحقیقی که در آن از افراد بزرگ هم در حوزه آموزش و هم حوزه کسب و کار (رهبران شرکت‌هایی مانند اپل، اچ‌پی، اینتل و ..) خواسته شد که مهارت‌های لازم برای کودکان در مواجهه با آینده را مشخص کنند و چهار مهارت (همکاری و مشارکت^۱، خلاقیت^۲، ارتباطات^۳ و تفکر نقادانه^۴، در نهایت شناسایی شدن»

---

^۱ Collaboration

^۲ Creativity

^۳ Communication

^۴ Critical Thinking

Creativity

Trying new approaches to get things done equals innovation & invention

Collaboration

Working together to reach a goal – putting talent, expertise, and smarts to work

Communication

Sharing thoughts, questions, ideas, and solutions

Critical Thinking

Looking at problems in a new way, linking learning across subjects & disciplines

تصویر شماره ۱۸- چهار مهارت اساسی آینده

این چهار مهارت کارآفرینان آینده را خواهند ساخت. بدون آنکه بی جهت در راستای آموزش مهارت‌ها یا از آن بدتر مشاغلی قدم برداریم که در آینده وجود نخواهند داشت. علاوه بر مهارت‌های چهارگانه مذکور، کارآفرینان سه مهارت نرم^۱، دیگر را در خود پرورش می‌دهند. ویژگی وفق‌پذیری^۲، تاب‌آوری و استحکام^۳ و آموختن مداوم^۴ این مهارت‌ها به دانش‌آموزان (کارآفرینان آینده) توانایی حل مسئله و رویارویی با تغییرات سریع محیطی را می‌دهند و آنها را به متفکران مبتکر تبدیل می‌کنند، زیرا در دنیای عدم قطعیت‌ها، تنها امر ثابت، توانایی تطبیق و چرخش و دوباره روی پای خود ایستادن است.

^۱ soft skills

^۲ adaptability

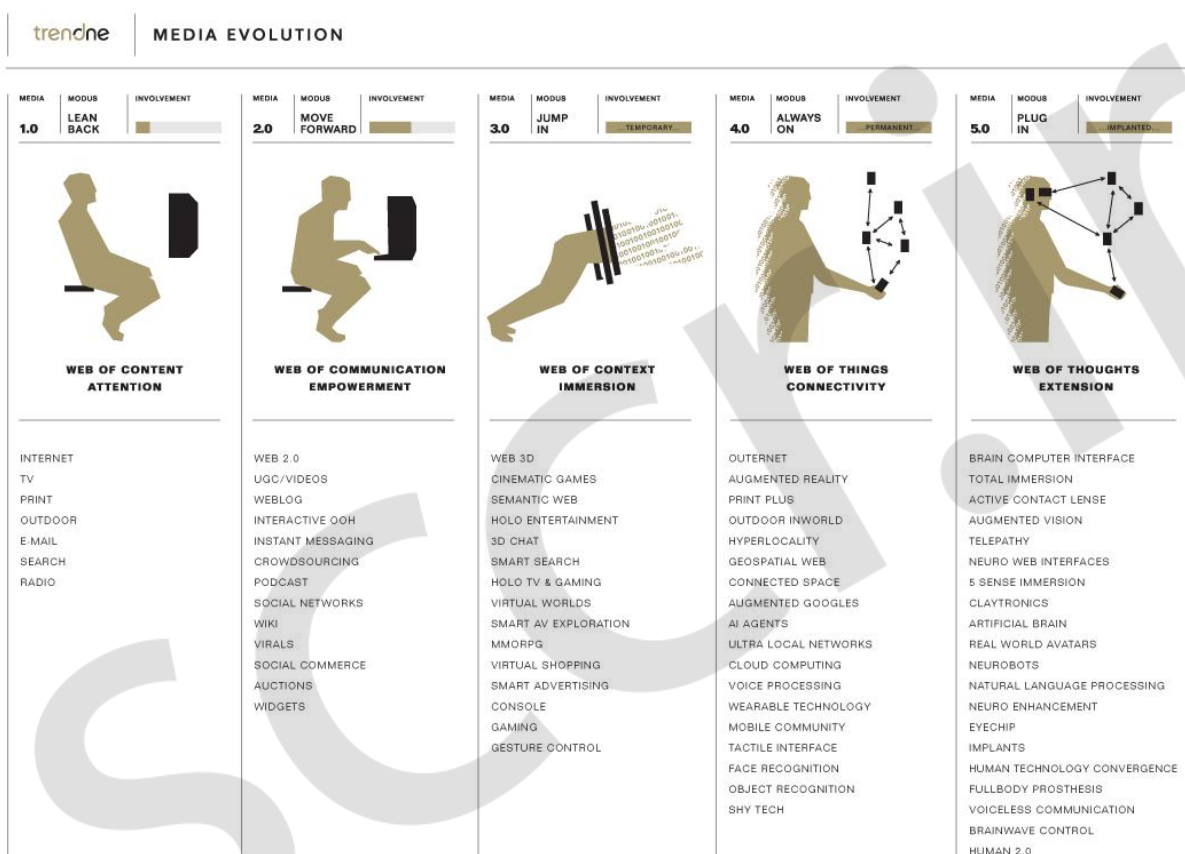
^۳ resiliency and grit

^۴ continuous learning

۵-۲ روندهای هنر و رسانه

۵،۱-۲ برآورد مرکز ترندوان^۱

طبق برآورد این مرکز آلمانی در سال ۲۰۱۰ میلادی، روند تطور رسانه در سالیان پس از آن، به صورت زیر است.^۲ این برآورد، زمان‌بندی عیانی ندارد و فقط در حوزه‌ی تغییرات ابزاری رسانه‌های دیجیتال و شبکه، متمرکز است.

© TRENDONE 2010
WWW.TRENDONE.DE ALL RIGHTS RESERVED

تصویر شماره ۱۹- تطور رسانه (انگلیسی)

^۱ مرکز ترندوان در آلمان، مستقر است و فرد محوری این مرکز، نیلز مولر (Nils Müller) است که بنیان‌گذار این مرکز نیز می‌باشد. تخصص این مرکز در آینده‌نگری است و بیشترین شیوه‌ی مورد استفاده‌ی این مرکز، تحلیل روند است و تمرکز این مرکز در حوزه‌ی تکنولوژی و تأثیرات آن بر زندگی بشر است. وبسایت این مرکز، در آدرس www.trendone.com، قابل دسترسی است.

^۲ <http://blog.trendone.com/wp-content/uploads/2010/02/TRE-01-10-Media-Evolution-5.0-01-VP.pdf>

تطور رسانه

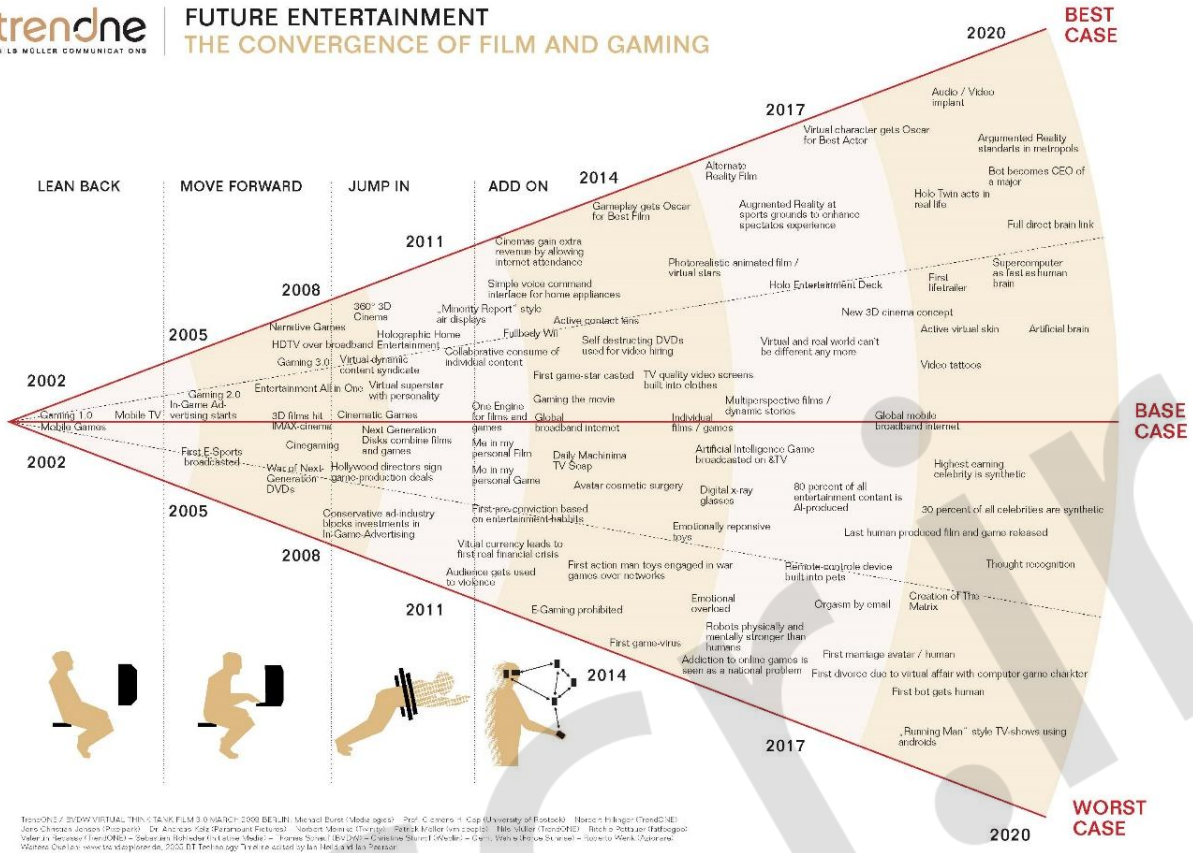
Media	درگیری انسان	Media	درگیری انسان	Media	درگیری انسان	Media	درگیری انسان	Media	درگیری انسان
5.0	Plug In	4.0	اتصال دائم	3.0	پرش به درون	2.0	حرکت به جلو	1.0	تکیه به عقب
	وب افکار بسط		وب اشیاء اتصال		وب زمینه فرو روی		وب ارتباطات توان مندی		وب محتوا توجه
	واسط کامپیوتر - مغز فرو روی کامل لنزهای تماسی فعال چشم انداز افزوده تله پاتی واسطهای عصبی وب ادغام حواس پنج گانه کلایترونیکز مغز مصنوعی آواتارهای جهان واقعی روباتهای عصبی پردازش زبان طبیعی گسترش اعصاب تراشه چشمی کاشتها همگرایی تکنولوژی و انسان پروتزهای کل بدن ارتباطات بدون صدا کنترل امواج مغزی Human 2.0		Outernet واقعیت افزوده پرینت پلاس Outdoor Inworld فرا مکان وب زمین - فضایی فضای متصل گوگل‌های افزوده عامل‌های هوش مصنوعی شبکه‌های فرامحلی محاسبات ابری پردازش صدا تکنولوژی پوشیدنی اجتماع موبایل واسط لمسی تشخیص صورت تشخیص اجسام SHY Tech		وب سه بعدی بازی‌های سینمایی وب معنایی هولو اینترتینمنت چت سه بعدی جستجوی هوشمند Holo TV & Gaming جهان‌های مجازی اکتشاف هوشمند صوت/ویدئو MMORPG خرید مجازی تبلیغات هوشمند کنسول Gaming کنترل اشاره و حرکت		Web 2.0 ویدئوها/ محتوای تولید کاربر ویلاگ تبلیغات بیرون خانه‌ی تعاملی پیام‌رسانی آنی توده‌سپاری یادکست شبکه‌های اشتراکی ویکی ویروس‌ها تجارت اجتماعی خراجی‌ها ویجت‌ها		اینترنت تلویزیون پرینت بیرونی ایمیل جستجو رادیو

تصویر شماره ۲۰- تطور رسانه (ترجمه فارسی)

در برآورد دیگری از همین مرکز، که هم زمان‌بندی دقیق‌تری دارد و هم نگاهی به حوزه‌های رسانه‌ای و هنری دیگر نیز داشته است و در مارس ۲۰۰۸، منتشر شده است، روند تطورات حوزه‌ی سرگرمی، در افاق ۲۰۲۰ میلادی با تبیین کلیدی و کلی «هم‌گرایی فیلم و بازی» و در سه وضعیت بهترین وضع، وضع پایه و بدترین وضع، به صورت زیر، ارائه شده است:^۱

FUTURE ENTERTAINMENT
THE CONVERGENCE OF FILM AND GAMING

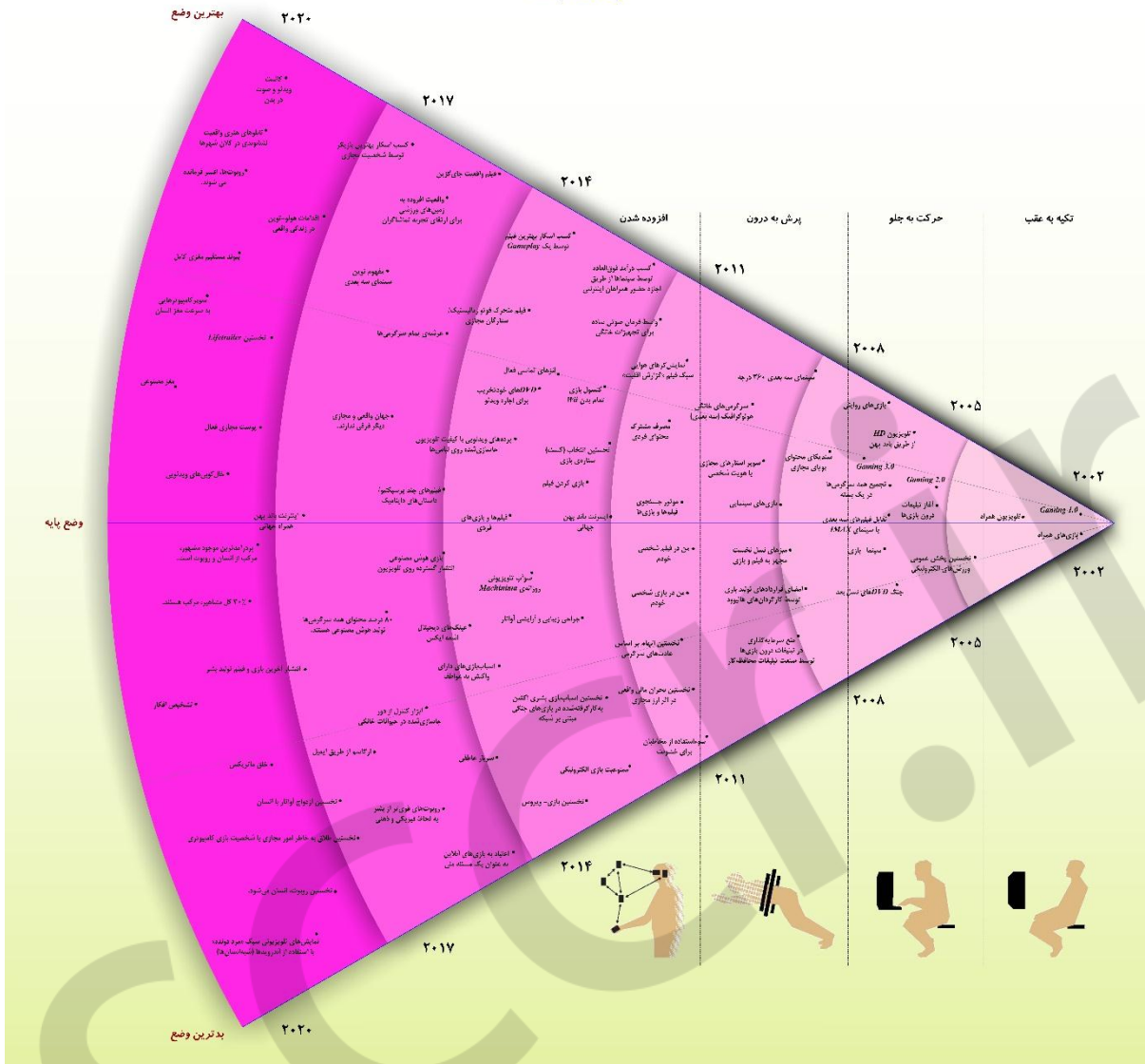

Trendne / ENEMY VIRTUAL THIN / TANK FILM 3.0 MARCH 2000 BERLIN, Michael Burs (Media ages), Prof. Corners + Cap (University of Rostock), Naren Helling (Trendne), Jens Christoph Jensen (Prognosis), Dr. Annette Vah (Paramount Pictures), Nelson Meirel (ThePrint), Henrik Moller (vn social), Heli Molter (Trendne), Risto Petras (Paragon), Volker A. Becker (Trendne), Sebastian Richter (Vodafone), Thomas Schaefer (BBC), Creative Sound Effects, Gernot Wirth (ThePrint), Ina von der Horst (Vodafone), Wilfried Oelz (v), www.trendne.com, 2008 IT Technology, Trendne created by IAN, Heli's and IAN Professor

تصویر شماره ۲۱- آینده سرگرمی (انگلیسی)

تصویری از آینده

آینده سرگرمی همگرایی فیلم و بازی

تصویر شماره ۲۲- آینده سرگرمی

این مرکز در نقشه‌ی جهان روندهای سال ۲۰۱۸، چند مورد دیگر از کلان‌روندها^۳ و درشت‌روندهای^۳

مربوط به رسانه را ارائه کرده است:^۴

^۱ Trend Universe 2018

^۲ Megatrend

^۳ Macro-trend

^۴ <http://www.trendone.com/en/trend-universe/mega-trends.html>

تصویر شماره ۲۳- جهان روندهای ۲۰۱۸

۲-۱،۱ تنهاسازی^۱

جنبش های هم بستگی و اجتماعات مانند جنبش های کارگری، خارج از جریان اجتماعی اصلی شده اند چون هر کسی، فقط برای خودش می جنگد. افراد با یکدیگر، رقابت می کنند. برای اینکه خودشان را از دیگران، متمایز و متفاوت جلوه دهند، تلاش می کنند و روی دیگر این سکه هم البته این است که خودشان را بهینه

^۱ Individualization

هم خواهند کرد. آرزوی هر انسان این است که خودش را تک، نشان دهد. نهایت تکه تکه کردن افراد جامعه،^۱ «تک تک کردن» آنها است^۲ و نهایت آن، تنهاسازی آنها. تعدادی از درشت‌روندهای این کلان‌روند، به ترتیب زیر است:^۳

۱-۲-۱-۷-۱ - تنوع سبک زندگی^۴

سبک زندگی، ابزار حفاظت از هویت فرد است. در جستجوی تمایز و خاص شدن، ترکیبات دیگری از سبک زندگی، ظهور خواهد یافت و انسان‌ها، در کنار ارزش‌ها، نظرها و پدیده‌های خارجی، به عنوان مؤلفه‌های سبک زندگی، به دنبال سرگرمی‌ها و فعالیت‌های فراغتی دیگری نیز در متمایزسازی سبک زندگی خود خواهند گشت.^۵

۲-۱،۱،۱-۲ برند شخصی^۶

توجه به خود، به عنوان یک برند، مسئله‌ی اساسی است. سؤال اساسی این است که چگونه می‌توان برند شخصی را ایجاد کرده و پرورش داد.

۲-۱،۱،۲-۲ طراحی شخصی^۷

تمایل به تک شدن، به شدت در شخصی‌سازی طراحی محصول، خودش را نشان خواهد داد. شرکت‌ها، امکان طراحی محصول را به مشتری‌ها خواهند داد. ایجاد و مالکیت محصولات خاص و منحصر به فرد، تبدیل به نماد وضعیت جدید خواهد شد و به مصرف‌کننده‌ها، احساس زندگی خاص می‌دهد.^۸ این طراحی، در رسانه هم خودش را نشان خواهد داد و محتوا، شخصی خواهد شد.

^۱ Divide

^۲ Individual

^۳ <http://www.trendone.com/trends/mega-trends/mega-trend-detail/individualisation.html>

^۴ Lifestyle Diversity

^۵ <http://www.trendone.com/trends/macro-trends/macro-trend-detail/lifestyle-diversity.html>

^۶ Personal Brand

^۷ Personal Design

^۸ <http://www.trendone.com/trends/macro-trends/macro-trend-detail/personal-design.html>

۲-۱،۱،۳-۵ محتوای گرانشی^۱

شخصی‌سازی و اختصاصی‌سازی محتوا برای هر کاربر و مخاطب، یکی از اتفاقات مهم آینده است که نه فقط به تناسب پویایی ابزار، بلکه به تناسب داده‌ها و شرایط محیطی، ارجحیت‌ها، ارتباطات اجتماعی و حتی حالات فرد، تغییر خواهد کرد. بنابراین هر انسانی، به تنهایی، نقطه‌ی مرکزی و کانونی گرانش و جاذبه‌ی جهان محتوای فردی‌اش خواهد شد که محتوای متناسب با او و تولیدشده به قصد او، پیرامون او و به مرکزیت او، صورت‌بندی خواهد شد.

۲-۱،۲-۵ اوترنت^۲

انسان امروز، دو ساحت وجودی پیدا کرده است: وجود در فضای فیزیکی و وجود در فضای دیجیتال. در نخستین سال‌های ظهور اینترنت، متصل بودن به آن، مستلزم نشستن در مقابل کامپیوترها بود. با نشستن مقابل کامپیوتر، انسان در حالی که وارد پهنه‌ی وسیع وب می‌شد، از حرکت در فضای فیزیکی و حضور در آن، باز می‌ماند. امروزه انسان، نه فقط با گوشی‌های هوشمند و فناوری‌های پوشیدنی، به اینترنت متصل می‌شود، بلکه در محیط پیرامون او، پیوندهایی برای ارتباط با اینترنت، وجود دارد. این اتفاق، چیزی فراتر از «اتصال دائم»^۳ است و تبدیل به همه‌ی زندگی شده است.

انسان به وضعی رسیده است که به صورت هم‌زمان، هم متصل به اینترنت^۴ است و هم منقطع از آن^۵؛ وضعی که به آن، «فجیتال»^۶ گفته می‌شود. این یعنی تحقق کلان‌روند شبکه‌ی ارتباطی اینترنت در جهان فیزیکی که به آن، اوترنت گفته می‌شود. مواردی از درشت‌روندهای این کلان‌روند، به ترتیب زیر است:^۷

^۱ Gravitational Content

^۲ Outernet

^۳ Always-On

^۴ Online

^۵ Offline

^۶ Phygital

^۷ <http://www.trendone.com/trends/mega-trends/>

۲-۱،۲،۵ خدمات مکان محور^۱

خدماتی که از طریق ابزار همراه و متناسب با مکان افراد، ارائه می‌شود. معرفی رستوران‌ها، مسیریابی‌ها، سرگرمی‌های تلفن همراه و تبلیغات محیط محور^۲، از این دست خدمات هستند. ارائه‌دهنده‌های این خدمات، می‌توانند محدوده‌ی ارائه‌ی خدمت را تحدید و تعیین کنند^۳ که فقط در آن محدوده، امکان استفاده از آن خدمت، وجود داشته باشد.

۲-۲،۲،۵ سیستم‌های زمینه آگاه^۴

این سیستم‌ها، سیستم‌های فناوریکی هستند که با استفاده از شبکه‌سازی شامل و جامع حس‌گرها، ماژول‌های رادیویی و پردازنده‌های کامپیوتری، قادر به شناسایی و تمیز شرایط و وضعیت محیط فیزیکی هستند. این سیستم‌ها، افراد را از طریق تأمین امنیت و ارائه‌ی گزینه‌هایی پیش‌بینانه برای تسهیل انجام فعالیت‌ها، یاری می‌کنند. نمونه‌های ساده‌ای از این سیستم‌ها، سیستم‌های کمک به پارک خودرو، سیستم‌های کمک به مسافران در سامانه‌های حمل و نقل مسافر و سیستم‌های کمک به رانندگان در ترافیک خیابان‌ها هستند.

۲-۳،۲،۵ حواس افزوده^۵

جهان دیجیتال، هم‌چون یک لایه‌ی مضاف به جهان واقع است. یکی از قابلیت‌های این لایه، توسیع حواس انسان با استفاده از فناوری‌های جدید است. عینک‌هایی که با ارائه‌ی اطلاعات بیشتر، قابلیت دید انسان را تقویت و متفاوت خواهند کرد؛ دستکش‌هایی که امکان لمس مجازی محصولات ارائه‌شده را می‌دهند؛ بوهای اضافه‌شده که یک ترکیبی از اجزاء ساده می‌سازند؛ و کمک‌های صوتی واکنشی که در اقدامات روزانه، به تقویت ادراک آدمی می‌پردازند؛ نمونه‌هایی از این حواس هستند و در آینده، گسترش هم خواهند یافت.

^۱ Location-Based Services

^۲ see Proximity Marketing

^۳ Geofencing

^۴ Context Aware Systems

^۵ Augmented Senses

۲-۳، ۵ وب اشیاء^۱

۲-۳، ۱، ۵ تجربیات همه‌جانبه^۲

یک عینک لازم است تا انسان بتواند آزادانه در فضای مجازی، حرکت کند و با انگشتانش، اشیاء و اجسامی را لمس کند که وجود ندارند. تجهیزات خاصی وجود دارند که فرو روی و غوطه‌وری همه‌جانبه‌ی انسان در جهان‌های کامپیوتری را ممکن می‌کنند. در آینده، علاوه‌ی بر واقعیت فیزیکی، فضای دیگری از تجربه‌ی نامحدود در دسترس خواهد بود.

۲-۳، ۲، ۵ راه‌حل‌های فوری^۳

یکی از مختصات اساسی گوشی‌های همراه امروز، دوربین آنهاست. فوری بودن و ثبت لحظه‌ها به صورت آنی، یکی از محورهای بیشتر نرم‌افزارها و کاربردهای موبایلی است. گرفتن تصویر آنی از اشیاء، می‌تواند یکی از راه‌حل‌های اعتبارسنجی اصالت آنها باشد. علاوه‌ی بر این، گرفتن عکس و ثبت لحظه‌ها، بسیار همه‌گیر شده و منجر به ظهور سلفی^۴ شده است. در آینده، راه‌حل‌های گرفتن عکس فوری، به خاطر هزینه‌های اندک و جذابیت آن، به حوزه‌های بیشتری از زندگی، نفوذ خواهند کرد.

۲-۴، ۱، ۵ شای تک^۵

تکنولوژی‌های سطح بالایی که مثل آدم‌های خجالتی رفتار می‌کنند یعنی روز به روز، به موازات حضور بیشتر در اطراف زندگی انسان، بیشتر در پس‌زمینه رفته و از نگاه انسان‌ها، پنهان می‌شوند. فناوری‌های حاضری که ظاهر نیستند. همه‌چیز بی‌سیم می‌شود؛ ارتباط با ابزار، تبدیل به سطحی می‌شود لمسی و قابلیت‌هایی همچون تشخیص صوت و اشاره و حرکت و فراتر از آن، تشخیص فکر، گسترش می‌یابند. نمونه‌هایی از درشت‌روندهای این کلان‌روند، به ترتیب زیر است:^۶

^۱ Web of Things

^۲ Immersive Experiences

^۳ Snap Solution

^۴ Selfie

^۵ Shy Tech

^۶ <http://www.trendone.com/trends/mega-trends/mega-trend-detail/shy-tech.html>

۲-۱،۴،۵ رسانه‌ی یک پارچه^۱

با گسترش استفاده از رسانه‌های همراه، قابلیت جابه‌جایی بین این رسانه‌ها، برای کاربران، مهم خواهد شد و کاربران، خواستار یک پارچگی بیشتر انواع رسانه‌ها با هم و امکان بیشتر مهاجرت بدون درز میان این رسانه‌ها خواهند شد. در حال حاضر، تعامل میان انواع گوشی‌های هوشمند و کنسول‌های بازی موبایلی، بیشتر شده است و روز به روز، بیشتر هم خواهد شد. تلویزیون‌های هوشمند متصل شونده به اینترنت، واسطه اساسی و مرکزی برای شبکه‌سازی ابزار و محتوا در خانه‌ها خواهند شد و باقی ابزار، با آنها، متناسب خواهند شد.

۲-۲،۴،۵ خانه‌ی هوشمند^۲

گوشی‌های همراه هوشمند، تبدیل به کنترل از دور، همه‌ی تجهیزات داخل خانه خواهند شد. همه‌ی تجهیزات خانه، به هم پیوند خواهند یافت و از طریق این شبکه‌ی هوشمند، کنترل خواهند شد و حتی ابزار جدیدی برای راحتی بیشتر، ساخته خواهد شد.

۲-۳،۴،۵ اجسام یک پارچه‌ی هوشمند^۳

هم‌گرایی جهان دیجیتال و آنالوگ، در سیستم‌های یک پارچه‌ی هوشمند با ترکیب پدیده‌های فیزیکی و دیجیتال، منعکس خواهد شد. حس‌گرها، نمایش‌گرها و پروژکتورها، در اجسام غیرالکتریکی فیزیکی مانند شیشه‌ی خودروها یا مجلات، تعبیه خواهند شد. سطوحی مانند آینه‌های حمام و سرویس‌های بهداشتی، تبدیل به واسطه‌های ارتباطی برای دریافت و دیدن اطلاعات و پیغام‌ها خواهند شد. اجسام، از طریق دیجیتیزیشن^۴، حساس خواهند شد و به نیازهای انسان، پاسخ خواهند داد.

۲-۴،۴،۵ واسطه‌های کاربر طبیعی^۵

واسطه‌های بین افراد و واسطه‌های تکنیکی، بیش از پیش، حسی^۶ خواهند شد. در این مبحث، نحوه‌ی یک پارچه‌شدن واسطه‌های کاربر فیزیکی با محیط، بررسی می‌شود. سیستم‌های ورودی تشخیص

^۱ Seamless Media

^۲ Smart Home

^۳ Smart Integrated Objects

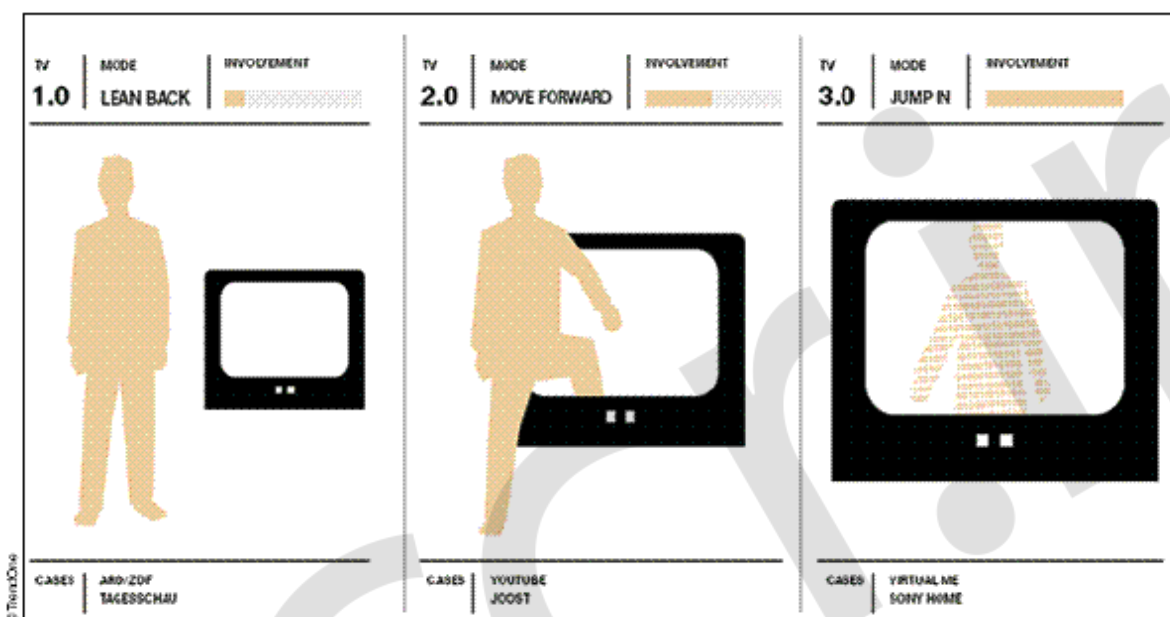
^۴ Digitization

^۵ Natural User Interfaces

^۶ Intuitive

حرکت و اشاره، صوت و چندلمسی، ارتباطات مابین انسان و ماشین را آسان خواهند کرد. به عبارتی، حاسه‌ی لامسه، بر جهان مجازی، سیطره خواهد یافت.

سیری را که متخصصان ترندوان برای نسبت آینده‌ی انسان و رسانه، تبیین کرده‌اند، یک سیر هم‌گرایانه و اتحادی است به نحوی که تدریجاً، انسان، در رسانه، حل شده و به درون رسانه، جهش می‌کند.^۱ گویی همه‌ی جهان، رسانه خواهد شد و انسان یکی از گره‌های این پهنه‌ی وسیع و عظیم رسانه‌ای.

تصویر شماره ۲۴- همگرایی انسان و رسانه

۲-۲، ۵ برآورد ریچارد واتسن^۲

ریچارد واتسن استرالیایی-انگلیسی، یکی دیگر از روندشناس‌های اروپایی است که در بخشی از کتاب «فایل‌های آینده»^۳، به رسانه و هنر، پرداخته است. این کتاب، در سال ۲۰۰۸ میلادی، منتشر شده و پایه‌ی مطالعات بعدی واتسن را ساخته است که در ادامه، به آنها خواهیم پرداخت. تعدادی از روندهای معرفی شده

توسط واتسن، بدین گونه است: (Watson, 2008: 95-114)^۴

^۱ Jump-In

^۲ Richard Watson (www.nowandnext.com)

^۳ Future Files

^۴ Watson, Richard, "Future Files, 5 trends that will shape the next 50 years", Nicholas Brealey Publishing, London, Boston, 2008, pp 95-114.

۵,۲,۱-۲ جهان کوچک تو^۱

در فضای رسانه‌ای جدید، به واسطه‌ی هجوم شبکه‌های اشتراکی^۲ و تنهاسازی (تک‌تک‌سازی)^۳ انسان‌ها، جهان، از یک موجودیت عام همگانی^۴ به یک موجودیت خاص تک‌نفره^۵ فروکاست خواهد شد و انسان‌ها، در این فضای شخصی‌شده‌ی تک‌نفره، زندگی خواهند کرد.

در وضعیت آینده، هر یکی از انسان‌ها می‌تواند هر چیزی را به هر صورتی، در هر مکانی و در هر زمانی که بخواهد، به انتشار عمومی برساند و این یعنی عصر نانومدیا.^۶ رسانه‌های جریان اصلی^۷، از بین نمی‌روند اما برای زنده ماندن باید بسیار قدرت‌مند شوند و این سبب می‌شود که فضای رسانه‌ای، میان رسانه‌های ریز^۸ و رسانه‌های جریان اصلی، دوقطبی شود.

۵,۲,۲-۲ شهرت در ۱۵ دقیقه^۹

در آینده، هزینه‌ی تولید محتوای رسانه‌ای دیجیتال، که اکنون بسیار اندک است، به صفر خواهد رسید. در دوره‌ی نانومدیا و ریزرسانه‌ها، هر انسانی، به راحتی می‌تواند، منبع تولید و انتشار محتوا در هر موضوعی بشود. این محتوای انبوه اما عمیقاً اختصاصی است و عمومیت کمتری خواهد داشت؛ یعنی مخاطب آن، بسیار کمتر از رسانه‌های انبوه خواهد بود. همین امکان تولید محتوای فراوان، زمینه‌ی شهرت سریع افراد را فراهم می‌کند. افراد می‌توانند به سرعت، مطرح شوند و البته به همان سرعت و چه بسا بیشتر، به حاشیه بروند.

۵,۲,۳-۲ سرگرم‌آموزش^{۱۰}

همه‌گیر شدن رسانه، منتج به هم‌گرایی آموزشی و سرگرمی شده است و دیگر رسانه، سرگرمی صرف نیست. حجم عظیم محتوای علمی-آموزشی جهان امروز، برای انتقال به نسل‌های جوان‌تر، نیازمند به روش‌های

^۱ Your Own Little Youniverse

^۲ Social Network

^۳ Individualization

^۴ Universe

^۵ Youniverse

^۶ Nano-Media

^۷ Mainstream Media

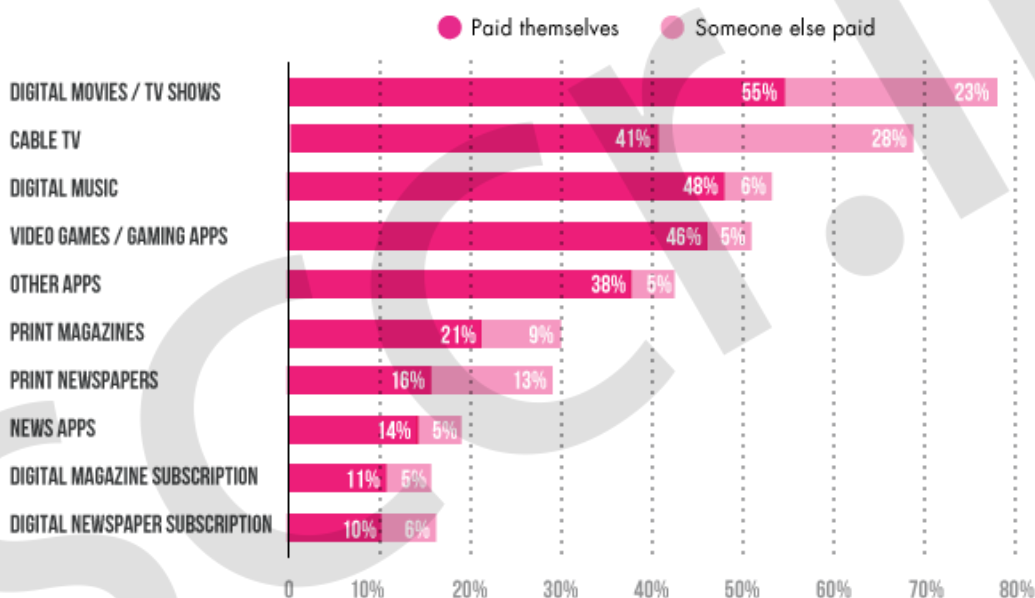
^۸ Tiny

^۹ Famous for Fifteen Minutes

^{۱۰} Edutainment

جدیدی است که یکی از رایج‌ترین آنها در آینده و حتی همین اکنون، سرگرم‌آموزش خواهد بود، یعنی انتقال محتوا و آموزش از طریق فیلم، سریال، بازی، اینفوگرافی و سایر امکانات و قالب رسانه‌ای جدید. طبق برآوردها گفته می‌شود که افراد نسل هزاره (نسل ایگرگ)^۱، یعنی حدوداً افرادی که بین سال‌های ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۰ میلادی، زاده شده‌اند، بیشتر از آنکه پول خود را صرف اخبار و تازه‌های خبری کنند، صرف فیلم‌های دیجیتال، شوهای تلویزیونی، موسیقی دیجیتال و بازی‌های موبایلی و ویدئویی می‌کنند^۲ و این اتفاق، باعث اهمیت یافتن سرگرم‌آموزش شده است.

MILLENNIALS MORE INCLINED TO PAY FOR ENTERTAINMENT THAN FOR NEWS (%)

SOURCE: THE MEDIA INSIGHT PROJECT

تصویر شماره ۲۵- وضعیت هزینه کرد نسل هزاره در رسانه‌های مختلف

^۱ Millennials or Generation Y

^۲ <http://focusingfuture.com/reader-98/entertainment-of-the-future.html>

۲-۲،۴،۵ دموکراتیزاسیون رسانه^۱

حضور مردم در رسانه، و اثرگذاری آنها در محتوا و قالب، افزایش خواهد یافت. دستگاه‌هایی ساخته خواهد شد به نام «دستگاه انتشار خودکار»^۲ که افراد، کتاب مورد نظر خود را انتخاب خواهند کرد و آن دستگاه، مانند خودپردازهای بانکی، کتاب را چاپ کرده و همان‌جا به آنها تحویل می‌دهد. اگرچه امکان تولید و انتشار محتوا، برای همه‌ی افراد، بالا خواهد رفت، اما طبق قاعده‌ی سرانگشتی یک درصد^۳ تنها ۱ درصد کاربران یک سایت یا گروه اجتماعی، به‌طور فعال، به ساخت محتوای جدید می‌پردازند و ۹۹ درصد دیگر، فقط تماشا می‌کنند که به آنها، «لورکر»^۴ گفته می‌شود. اصل ۹۰-۹-۹۱^۵ نیز بیان می‌کند که در سایت‌های مشارکتی همچون ویکی، ۹۰ درصد مشارکت‌کنندگان، فقط محتواها را تماشا می‌کنند، ۹ درصد مشارکت‌کنندگان، به ویرایش محتواها می‌پردازند و تنها ۱ درصد مشارکت‌کنندگان، به‌طور فعال، به ساخت محتواهای جدید می‌پردازند.^۶

۲-۲،۵ اکوسیستم رسانه‌ای جدید

مخاطبان سینما در طول ۵۰ سال، یعنی از سال ۱۹۴۶ تا ۲۰۰۵ میلادی، کاهش چشم‌گیری داشته‌اند و از عدد ۴/۰۶۷ میلیارد بلیط فیلم به ۱/۴ میلیارد بلیط رسیده است و هر چه تنوع رسانه‌های ارائه‌دهنده‌ی فیلم، بیشتر هم بشود، این عدد، کاهش بیشتری خواهد یافت. صنعت بازی‌های کامپیوتری، در حال رقابت شدیدی با هالیوود است.

در سال ۲۰۰۴، ۱/۲ میلیون عنوان کتاب در آمریکا منتشر شده است، اما حدود ۲ درصد از این کتاب‌ها، بیش از ۵۰۰۰ نسخه، فروش داشته‌اند. یعنی تقریباً ۹۸ درصد عناوین، مرده‌اند. تعداد افرادی که روزانه، یک روزنامه‌ی کاغذی را می‌خوانند، در آمریکا و طی پنجاه سال گذشته، از ۸۰ درصد به ۵۰ درصد رسیده است و هم‌چنان در حال سقوط است. در بین سیال‌های ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۳، گردش روزنامه‌ها در سطح جهان، ۵

^۱ Democratization of Media

^۲ Automated Publishing Machine (APM)

^۳ 1% rule

^۴ Lurker

^۵

https://web.archive.org/web/20100511081141/http://www.churchofthecustomer.com/blog/2006/05/charting_wiki_p.html

^۶ 1-9-90 rule

^۷ <http://lithosphere.lithium.com/t5/Building-Community-the-Platform/bg-p/MikeW/label-name/90-9-1>

درصد کاهش یافته است. در سال ۱۹۸۲، در شهر لندن، ۱۴ روزنامه‌ی بعدازظهر وجود داشته که اکنون به یک روزنامه (و نهایتاً سه روزنامه، بسته به تعریف روزنامه) رسیده است. در همین دوره‌ها، اعتماد مردم به این منابع خبری نیز، کاهش یافته است. واتسن در طرح «زمان خط فناوری و روندهای پس از ۲۰۱۰»^۱، در حوزه‌ی مربوط به خبر و رسانه، پیش‌بینی کرده است که روزنامه‌های فیزیکی در سال‌های پس از ۲۰۲۵، تبدیل به کالای لوکس خواهند شد.^۲

اگر نگاهی سطحی و کلی به منابع خبری اطرافیان و مردم ایران هم بیندازیم، به سرعت مطلع خواهیم شد که عمده‌ی افراد، اخبار را کمتر از طریق روزنامه و تلویزیون، بلکه از طریق شبکه‌های اشتراکی و پیام‌رسان‌های فوری نظیر کانال‌های تلگرامی، دنبال می‌کنند.

۲-۶،۲، ۵، ۲، ۶-۲ های تاج^۳

فضای رسانه‌ای آینده، نه فقط های تک،^۴ که های تاج خواهد بود. رسانه‌ی های تک، رسانه‌ای است که تعامل آن با انسان و مخاطب، فقط از طریق تراکنش‌های دیجیتالی و کامپیوتری خواهد بود اما رسانه‌ی های تاج، رسانه‌ای است که تعامل آن با انسان مخاطب، از طریق ایجاد کنش و واکنش مستقیم و انسانی با اوست و از این طریق، او را در یک فرایند اکتشافی و سفر خودیابی، به پیش می‌برد. نمونه‌ای از این رسانه‌ها، در سریال تلویزیونی آمریکایی *Westworld*، ارائه شده است.^۵ فرض کنید که یک کمپانی بزرگ رسانه‌ای، در همه‌ی حوزه‌های رسانه‌ای مانند فیلم، تلویزیون، روزنامه، مجله، کتاب، تا حوزه‌های دیگر زندگی مانند کافه‌ها، تعطیلات، خدمات دیگر، دوربین‌ها و ماشین‌ها، فعالیت کند و از این طریق، «تجربیات مخاطب» را تحت تأثیر قرار دهد.

^۱ Trends & Technology Timeline 2010+

^۲ https://www.nowandnext.com/PDF/trends_and_technology_timeline_2010.pdf

^۳ High-Touch

^۴ High-Tech

^۵ [https://en.wikipedia.org/wiki/Westworld_\(TV_series\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Westworld_(TV_series))

۲-۲،۵ اسکرین ایجر^۱

این نامی است که واتسن، در کتاب «ذهن‌های آینده»^۲ که در سال ۲۰۱۰ میلادی منتشر کرد،^۳ به افراد نسل آینده داده است (Watson, 2010: 11) یعنی کسانی که تماماً با صفحات نمایش گری، رخ در رخند و روز به روز، در حصاری از صفحات و پرده‌های نمایش گر، فروتر می‌روند. گذر از *Interface* به *Surface* یعنی گذر از یک واسط گرافیکی، به یک سطح که مابین انسان و فضای دیجیتال، قرار گرفته است، اتحاد انسان و رسانه را، تسریع کرده و این سطح، روز به روز، باریک‌تر، منعطف‌تر و پهن‌تر می‌شود تا جایی که همه‌ی دیوارها و درهای اطراف انسان را، اشغال خواهد کرد. این نسل، افرادی هستند که هم تولیدکننده و هم مصرف‌کننده‌ی محتوای عمومی در قالب‌های متنوع فیلم، عکس، متن، نمودار، صوت و ... هستند و از این رو، یکی دیگر از نام‌هایی که به آنها داده‌اند، «نسل محتوا»^۴ است.^۵

۲-۳،۵ برآورد شرکت‌های بزرگ سخت‌افزاری

سیسکو^۶ و اینتل^۷ نیز، به عنوان دو ابرشرکت فراملی تولید سخت‌افزار و تجهیزات مختلف، از وضعیت رسانه‌ی دیجیتال و میزان اتصال تجهیزات مختلف به شبکه‌ی جهانی اینترنت، برآوردهایی ارائه کرده‌اند که توجه به آنها در تبیین روند تغییرات رسانه‌های دیجیتال مؤثر در حیات انسان، بسیار کمک‌کننده است.

۲-۳،۱ برآورد اینتل

طبق برآورد اینتل، پدیده‌ی پیش رو در حوزه‌ی رسانه‌ی دیجیتال، «وب اشیاء»^۸ است، یعنی شبکه‌ای جهانی که همه‌ی تجهیزات و سخت‌افزارهای موجود در زندگی انسان، به آن، متصل می‌شوند. طبق برآورد اینتل، تا سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۱ میلیارد ابزار، به اینترنت، متصل خواهند بود که این خود یک «انفجار اتصال» به شبکه است:

^۱ Screenager

^۲ Future Minds

^۳ Watson, Richard, "Future Minds, How the digital age is changing our minds, why this matters, and what we can do about it", Nicholas Brealey Publishing, London, Boston, 2010, p 11.

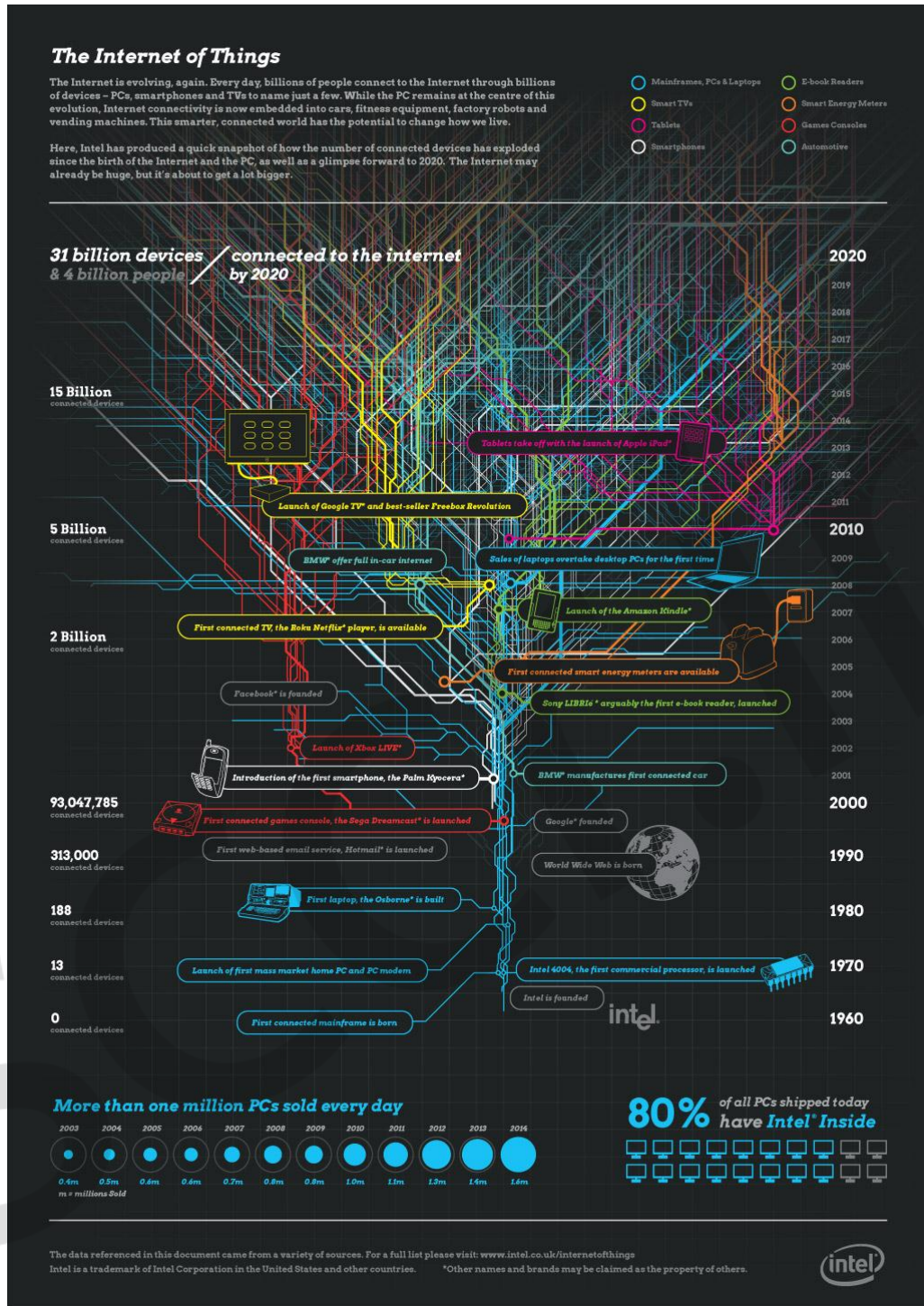
^۴ Generation C (C stands for Content)

^۵ http://trendwatching.com/trends/GENERATION_C.htm

^۶ Cisco

^۷ Intel

^۸ Web of Things

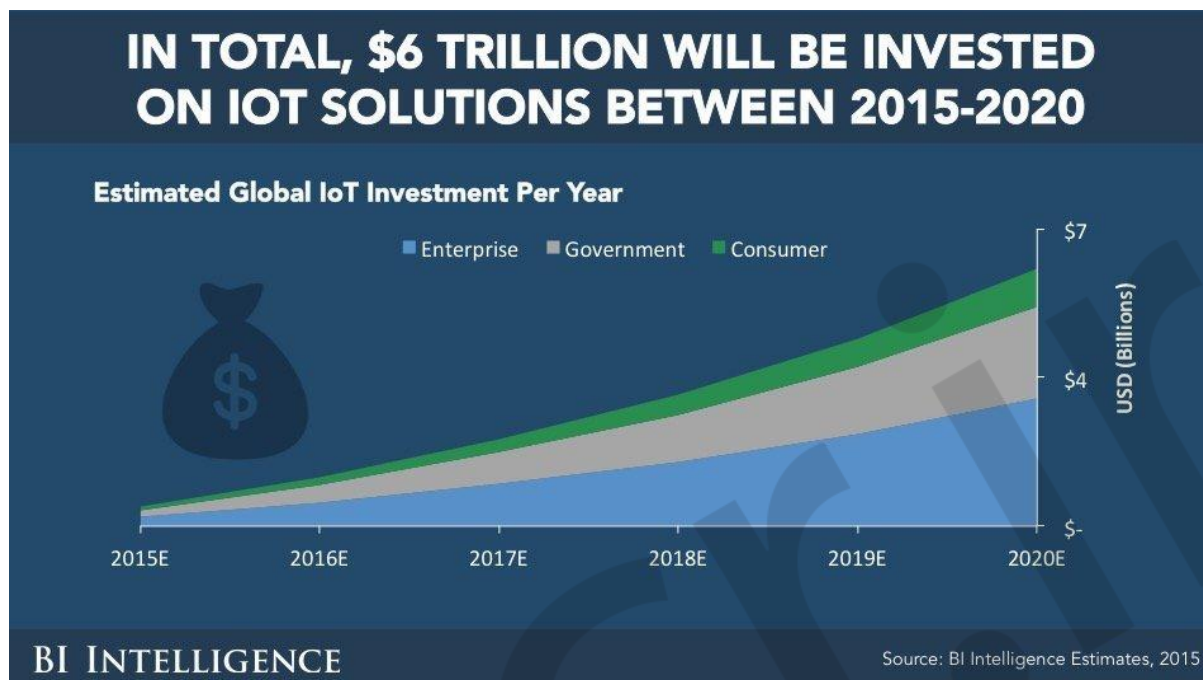

تصویر شماره ۲۶- اینترنت اشیا

طبق تخمین‌های بیزنس اینسایدر^۱، میزان سرمایه‌گذاری جهانی حکومت‌ها، بنگاه‌ها و مصرف‌کننده‌ها در حوزه‌ی راه‌حل‌های مربوط به اینترنت اشیا، بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ میلادی، از حدود یک میلیارد

^۱ Business Insider

دلار، به حدود ۶ میلیارد دلار خواهد رسید و اینترنت اشیاء، تا انتهای دهه‌ی جاری میلادی، تبدیل به جریان اصلی رسانه‌ای خواهد شد:^۱

تصویر شماره ۲۷- برآورد سرمایه‌گذاری در اینترنت اشیاء

۲-۳،۵ برآورد سیسکو

برآورد سیسکو، از این هم پیچیده‌تر است. در این برآورد، گام پس از «وب اشیاء» یا «وب چیزها» هم، تبیین شده است که به آن «وب همه‌چیز»^۲ نام داده‌اند؛ یعنی فرای تجهیزات دیجیتال و ابزار مختلف، حتی فرایندها و حیوانات و انسان‌ها نیز به شبکه، متصل می‌شوند. به طور نمونه، دو پژوهش‌گر ایرلندی، حس‌گرهایی ساخته‌اند که به گاوها وصل شده و از طریق پیام، نزدیک بودن زمان زایمان گاوها را به صاحبان آنها، اطلاع می‌دهد.^۳ اتصال انسان‌ها به شبکه، یعنی اتحاد انسان با رسانه که این گامی فراتر از اتصال انسان و رسانه است. طبق برآورد سال ۲۰۱۳ میلادی سیسکو، مبتنی بر امواج شتابنده‌ی تطور اینترنت، در وب همه‌چیز، ۵۰ میلیارد چیز، به اینترنت، متصل خواهند شد.

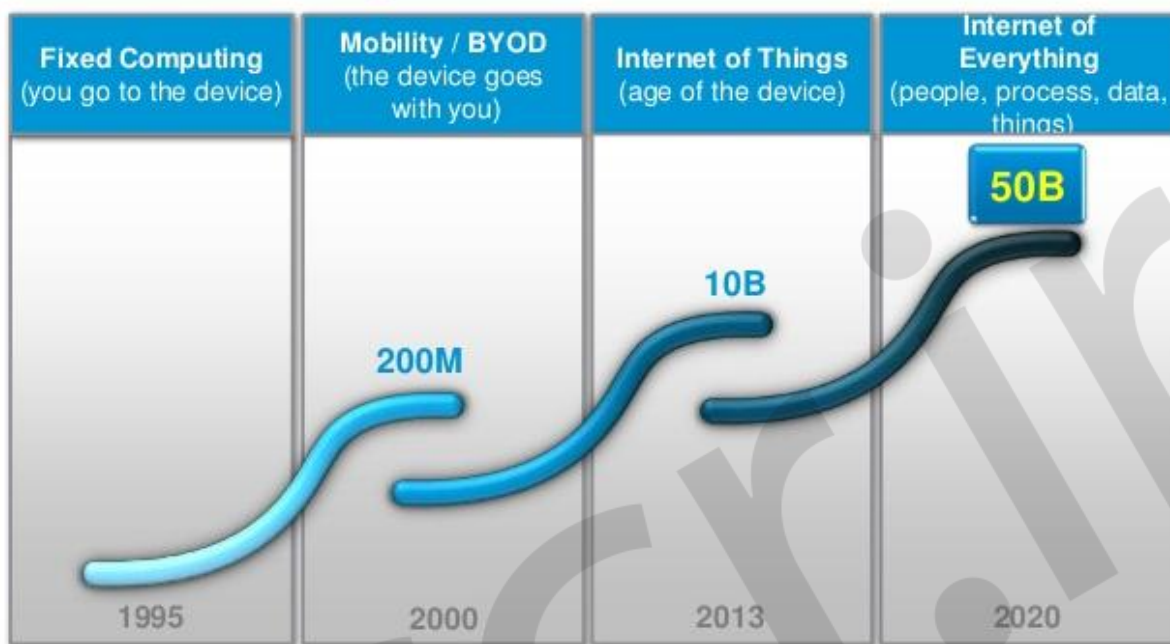
^۱ <http://www.businessinsider.com/the-iot-101-report-your-essential-guide-to-the-internet-of-things-2017-1>

^۲ Internet of Everything or Web of Everything

^۳ <http://toprends.nowandnext.com/2017/03/06/an-internet-of-cows/>

<http://www.irishtimes.com/business/agribusiness-and-food/new-dawn-for-farm-tech-sowing-the-internet-of-things-into-agriculture-1.2222532>

The Internet Is Evolving in Accelerating Waves

Source: Cisco IBSG, 2013

©2013 Cisco and/or its affiliates. All rights reserved.

Cisco IBSG

تصویر شماره ۲۸- امواج تطور اینترنت به سمت وب همه چیز

۲-۵،۴ کلان‌روند مجازی‌سازی^۱

یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین روندهای حوزه‌ی رسانه در جهان کنونی، «مجازی‌سازی» است که به صورت افسارگسیخته‌ای، در حال درنوردیدن همه‌ی وجوه حیات انسان است. فناوری، بنیان تصرف و تغییر انسان در خلقت را شکل می‌دهد و جدیدترین حوزه‌ی ظهور و بروز این تصرف و تجاوز، «واقعیت مختلط»^۲

^۱ Virtualization

^۲ Mixed Reality

است. مفهوم «مجازی»^۱، در مقابل مفهوم «واقعی»^۲، تبیین می‌شود^۳ و روی این پارادایم مفهومی، پارادایم نظری «پیوستار واقعیت-مجازیت»^۴ شکل می‌گیرد. (Milgram et al., 1994)^۵

تصویر شماره ۲۹- پیوستار واقعیت - مجازیت

رسانه‌ی آینده، هر چه بیشتر دارد در پیوستار فوق، از سمت محیط واقعیت و جهان فیزیکی، به سمت محیط مجازیت، پیش می‌رود. جو ناگهانی شکل گرفته پیرامون بازی پوکمون گو^۶، حرکت عنان گسیخته‌ی جوامع به سمت فناوری‌های ارتباطی و موبایلی نوبه‌نو و شگفتی فراینده‌ی انسان از قابلیت‌های دم‌افزون ابزار فناوریک و دیجیتال، نشان می‌دهد که این روند، هر چه بیشتر در جوامع، گسترش و عمق پیدا خواهد کرد. روند حرکت و گذر^۷ عمومی جامعه‌ی بشری، از مدرنیسم^۸ به پست مدرنیسم^۹، به تمامیت رسیده و با ظهور پدیده‌هایی هم‌چون پوکمون گو و ظهور نشانه‌ها و پیش‌بینی‌های مبنی بر تحقق سینگیولاریتاریانسم^{۱۰}، به نظر می‌رسد که گذر از پست مدرنیسم به ترنس مدرنیسم^{۱۱}، در ساحت فناوریک، آغاز شده است.

^۱ Virtual

^۲ Real

^۳ اگر چه کسانی هم‌چون مارسل پروست، ژیل دلوز و هنری برگسون، به لحاظ فلسفی، Virtual را نقطه‌ی مقابل Actual می‌دانند و نه Real، و Virtual را هم Real می‌دانند. یعنی تقریباً Virtual را به معنای «نهفته» و Actual را به معنای «بالفعل» گرفته و هر دو را Real می‌خوانند و نقطه‌ی مقابل آن را، Possible می‌گویند. (دلوز، ۱۳۹۴: ۱۲۰).

^۴ Reality-Virtuality Continuum

^۵ Milgram, Paul; H. Takemura; A. Utsumi; F. Kishino, "Augmented Reality: A class of displays on the reality-virtuality continuum". Proceedings of Telem manipulator and Telepresence Technologies, Vol. 2351, 1994, pp. 282-292.

^۶ Pokémon GO

^۷ Shift

^۸ Modernism

^۹ Post-Modernism

^{۱۰} Singularitarianism

^{۱۱} Trans-Modernism

کریس میلک،^۱ از واقعیت مجازی، به عنوان یک قالب هنری جدید، یاد می کند. او معتقد است:^۲ همه ی رسانه های سابق (نقاشی، کتاب، بازی، برنامه ی رادیویی و نمایش تلویزیونی)، نیازمند چیزی به نام «تعلیق ناباوری»^۳ هستند، چرا که بین واقعیت داستان و هوشیاری انسان که مفسر داستان به واقعیت اوست، یک شکاف ترجمه وجود دارد.^۴ «هوشیاری» یعنی احساس واقعیتی که انسان از مجرای حواس، از طریق تجربه ی جهان اطراف، دریافت می کند.^۵ واقعیت مجازی، پلی است روی این شکاف. نکته ی کلیدی، همین جاست: در باقی رسانه ها، هوشیاری انسان، رسانه را تفسیر می کند؛^۶ اما در واقعیت مجازی، هوشیاری انسان، همان رسانه است.^۷ واقعیت مجازی، نخستین رسانه ای است که باعث جهشی از «درونی سازی انسان از بیان یک نویسنده از یک تجربه»، به «تجربه ی دست اول و بی واسطه ی آن» می شود.^۸ واقعیت مجازی، راهی منحصر به فرد و مستقیم، به درون حواس انسان، به درون عواطف و احساسات انسان و حتی به درون بدن انسان است.^۹

وضعیت انسان در نسبت با رسانه و قالب جدید واقعیت مجازی برای داستان گویی، وضعیت کسی است که بیشتر در حال آموختن قواعد و گرامر آن است تا نوشتن زبان. مثلاً در واقعیت مجازی، کلوزآپ یعنی شما واقعاً به کسی نزدیک و صمیمی هستید و این کار، شخصیت را کاملاً وارد فضای شخصی شما می کند، یعنی فضایی که انسان فقط کسانی را که دوستشان دارد، به آن راه می دهد. در کلوزآپ واقعیت مجازی، شما واقعاً احساس قربت عاطفی و محبت به شخصیت می کنید، چون آنچه که احساس می کنید، یک احساس نزدیکی و صمیمیت فیزیکی است. واقعیت مجازی، باعث می شود که انسان به نحوی احساس کند که گویی بخشی از آن چیز است. این مدیوم جدید، در حال تکامل است و با توجه به ظرفیت هایی که در حال ظهور است، دیگر حتی واقعیت مجازی هم نیست و چیزی فراتر از واقعیت مجازی است.

^۱ Chris Milk

^۲ https://www.ted.com/talks/chris_milk_the_birth_of_virtual_reality_as_an_art_form/transcript

^۳ Suspension of Disbelief

^۴ translation gap between the reality of the story and our consciousness interpreting the story into our reality

^۵ feeling of reality that we get from our senses experiencing the world around us

^۶ your consciousness interprets the medium

^۷ your consciousness is the medium

^۸ jump from our internalization of an author's expression of an experience, to our experiencing it firsthand

^۹ a unique, direct path into your senses, your emotions, even your body

نانی دِلا پِنا^۱ نیز معتقد است^۲ که واقعیت مجازی، به ظهور قالب جدیدی از ژورنالیسم کمک خواهد کرد، قالب جدیدی که متضمن یک تفاوت اساسی است: «حس بودن در صحنه». در واقع انسان، هم در صحنه هست و هم نیست، و در یک زمان، در دو مکان، حضور دارد؛ او نام این وضعیت را می‌گذارد: «ثنویت حضور»^۳.

۲-۵،۵ برآورد انستیتوی آینده^۴

انستیتوی آمریکایی آینده، افق فناوری یک رسانه را در یکی از کنفرانس‌های اخیر خود، به بحث گذاشته است. از این کنفرانس، گزارشی منتشر نشده است اما اسناد موجود در سایت این انستیتو، نشان می‌دهد^۵ که کلان‌روند کلی مورد نظر این مرکز آینده‌شناسی، «همه‌چیز، رسانه است»^۶ است. در این روند، حرکت رسانه از «ساخت ارتباطات متمرکز»^۷ به «سیستم توزیع‌شده‌ی ارتباطی»^۸، طی ۶۰ سال گذشته، رخ نموده است و این اتفاق در پدیده‌ای به نام «شبکه‌ی اینترنت»، ظاهر شده است. ادامه‌ی این روند تا سال ۲۰۲۶ میلادی، جهان را به یک «جهان توزیع‌شده و فرامتصل»^۹ تبدیل می‌کند یعنی جایی که «همه‌چیز، رسانه است».

از تلفن‌های هوشمند دائماً متصل^{۱۰} تا عروسک‌های خرس تدی متصل به شبکه^{۱۱} تا واسط‌های دیجیتال تعبیه‌شده در بدن خود انسان‌ها، نشان می‌دهد که انسان دارد در یک ابر ارتباطات^{۱۲}، فرو رفته و با آن، ادغام می‌شود. در یک دهه‌ی اخیر، محدودیت‌های مکانی، زمانی و حتی زبانی ارتباط و اتصال به یک‌دیگر، کاملاً محو شده است. پهن تصویر ارتباطات در حال ظهور^{۱۳}، گویای این واقعیت است که هر چیزی، از بدن

^۱ Nonny de la Peña

^۲

https://www.ted.com/talks/nonny_de_la_pena_the_future_of_news_virtual_reality/transcript?language=en#t-414422

^۳ Duality of Presence

^۴ Institute for The Future (ITFF)

^۵

http://www.iftf.org/fileadmin/user_upload/downloads/researchagendas/2016_TechHorizons_ResearchAgenda.pdf

^۶ Everything Is Media

^۷ Centralized Communications

^۸ Distributed System

^۹ Hyperconnected and Distributed World

^{۱۰} Always-On

^{۱۱} Networked Teddy Bear

^{۱۲} Cloud of Communication

انسان تا خودروها و هر چیز دیگر، گره‌هایی از یک بافت هم‌تافته^۱ خواهند بود و پهن‌تصویر رسانه‌ی به‌هم‌پیوسته^۲، نشان از شخصی‌سازی عمیق^۳، سرگرمی لبریز^۴، تجربه‌های یادگیری و قابلیت‌های هم‌کاری بی‌سابقه می‌دهد.

متخصصان انستیتوی آینده معتقدند که در دهه‌ی آینده، وب، از اینترنت اطلاعات^۵ به اینترنت اقدامات^۶، تطور خواهد یافت. ^۷اینترنت اقدامات و کنش‌ها، می‌خواهد ما را بشناسد، ردپاهای دیجیتال ما را کاوش خواهد کرد و مقاصد و نیات ما را خواهد فهمید. او نیازهای ما را پیش‌بینی می‌کند و پیش‌فعالانه، برخورد خواهد کرد، خدماتش را قبل از درخواست ما، ارائه خواهد کرد. با گذر از اینترنت اطلاعات به اینترنت اقدامات، انسان باید رابطه‌اش را با جهان فیزیکی و هوش‌مندی دیجیتالی که آن را قوی‌تر کرده است، بازتعریف کند. پایگاه‌داده‌ای که از همه‌ی این اقدامات و کنش‌ها و واکنش‌ها، شکل خواهد گرفت، استخوان‌بندی نوع جدیدی از تعامل انسان و ماشین را ارائه خواهد کرد: یک موتور جستجو برای خود واقعیت!^۸

۲-۶، ۵ برآورد انجمن جهانی اقتصاد^۹

این انجمن، در سپتامبر سال ۲۰۱۵ میلادی، در گزارشی تحت عنوان «گذر عمیق، نقاط اوج فناوری و آثار اجتماعی»، به آینده‌ی وضعیت اجتماع و نرم‌افزار پرداخته است.^{۱۰} طبق این گزارش، در برآوردی که از سال ۲۰۱۸ تا ۲۰۲۷ میلادی، تنظیم شده است، به ۲۱ نقطه‌ی مهم در اتفاقات متوقع، اشاره شده است که چندین مورد از آنها، در مورد رسانه هستند. نمودار زمان‌خط ظهور این اتفاقات، به صورت زیر است که موارد مرتبط با رسانه، با رنگ قرمز، متمایز شده است:

^۱ Complex

^۲ Interconnected Media Landscape

^۳ Deep Personalization

^۴ Super-Charged Entertainment

^۵ Internet of Information

^۶ Internet of Action

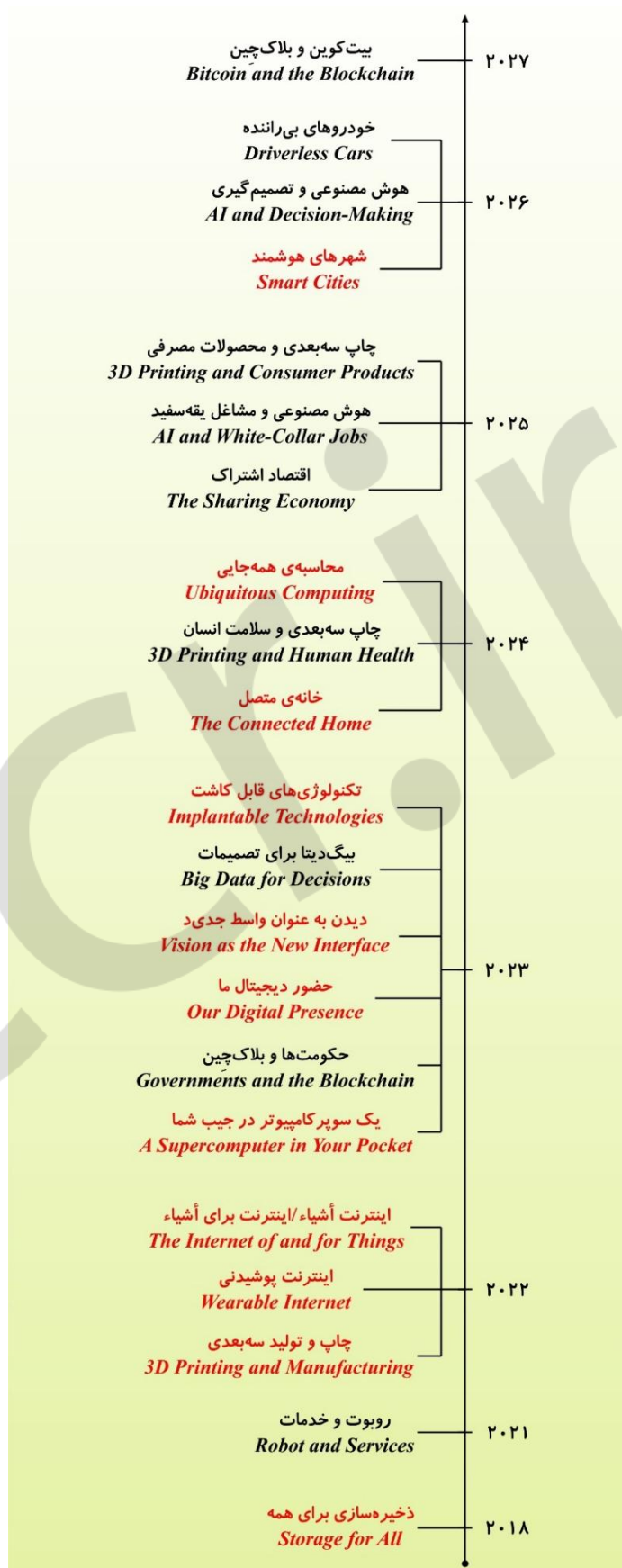
^۷ http://www.iftf.org/fileadmin/user_upload/downloads/th/2017_IFTF_TH_ResearchAgenda.pdf

^۸ Search Engine for Reality Itself

^۹ World Economic Forum (WEF)

^{۱۰} World Economic Forum, Global Agenda Council on the Future of Software & Society, "Deep Shift Technology Tipping Points and Societal Impact", Survey Report, September, 2015.

تصویر شماره ۳۰- سال‌های تقریبی نقاط اوج اتفاقات پیش‌بینی‌شده‌ی فناوریک

۵,۷-۲ برآورد گرد لیونهارد^۱

گرد لیونهارد، متولد آلمان است و ساکن زوریخ. او هم یکی از فعالان عرصه‌ی مطالعه‌ی آینده است که در سال ۲۰۱۶ میلادی، برآوردی از ۱۲ کلان‌گذری^۲ داده است که شکل جهان را تغییر خواهند داد.^۳ او معتقد است که «تخیل دانش»^۴، به شدت دارد تبدیل به «واقعیت دانش»^۵ می‌شود و تغییرات نمایی فناوریکی، به سرعت در حال تغییر فرهنگ، کسب و کار و جامعه هستند. کمپانی‌های قدرت‌مند جهان، دیگر کمپانی‌های نفت و گاز یا بانک‌ها نیستند، بلکه این کمپانی‌های بیگ‌دیتا/اینترنت بزرگ^۶ مانند گوگل، فیس‌بوک، آمازون، بایدو^۷ و تِنسِنْت^۸ هستند که جهان را کنترل و سگانداری خواهند کرد. لیونهارد، ۱۲ کلان‌گذر پیش روی جهان را به ترتیب زیر، ارائه می‌کند:

۵,۷,۱-۲ دیجیتالیزیشن^۹

هر چیزی می‌تواند دیجیتالی بشود که سبب هزینه‌ی بسیار پایین برای مصرف‌کننده می‌شود.

۵,۷,۲-۲ موبیلایزیشن^{۱۰}

هر چیزی، همراه خواهد شد و حتی پوشیدنی^{۱۱} یا شنیدنی^{۱۲}. محاسبه^{۱۳}، نامرئی، هرجایی و کاملاً ضروری خواهد شد.

¹ Gerd Leonhard

² Megashift

³ <http://www.megashifts.com/the-megashifts-reshaping-our-world>

⁴ Science Fiction

⁵ Science Fact

⁶ Big Data/Big Internet Companies

⁷ Baidu

⁸ Tencent

⁹ Digitisation

¹⁰ Mobilisation

¹¹ Wearable

¹² Hearable

¹³ Computing

۵,۲,۳-۲ اسکریبنیفیکیشن^۱

هر چیزی که سابقاً به صورت فیزیکی یا چاپی وجود داشت، از طریق صفحات^۲ ارائه خواهد شد. هر چیزی که سابقاً میان افراد از جنس مکالمه‌ی به زبان‌های خارجی، رخ می‌داده است، به زودی، از طریق صفحات برنامه‌های کاربردی ترجمه‌ی رایگان انجام خواهد شد.

۵,۲,۴-۲ دیس‌اینترمدی‌یشن^۳

روند فناوری، منجر به حذف واسطه‌ها و دلال‌ها و برقراری ارتباط مستقیم خواهد شد. برنامه‌های کاربردی بانکی، نمونه‌هایی از این موارد هستند که کارمند بانک را حذف می‌کنند.

۵,۲,۵-۲ دیتافیکیشن^۴

بیشتر داده‌ای که امروزه از طریق ارتباط رو در رو، منتقل می‌شود، در آینده از طریق داده، منتقل خواهد شد. رکوردهای پزشکی الکترونیک، به جای مکالمه‌ی با پزشک، از این موارد است.

۵,۲,۶-۲ اینتلیجیزیشن^۵ یا کائنیفیکیشن^۶

هر چیزی که سابقاً گمان می‌رفت که گنگ و بی‌زبان است، هوشمند و متصل خواهد شد. خطوط نفت و گاز، مزارع، خودروها، کانتینرهای حمل و نقل، چراغ‌های ترافیک، همه متصل شده و به سخن خواهند آمد. این سیل از داده‌ها، به طور گسترده‌ای، نحوه‌ی خواندن، دیدن و گرداندن جهان را تغییر خواهد داد.

۵,۲,۷-۲ اتومیشن^۷

هر کار، فعل و چیزی که امکان خودکار شدن داشته باشد، به واسطه‌ی دستگاه‌های هوشمند، خودکار خواهد شد.

---

^۱ Screenification

^۲ Screens

^۳ Disintermediation

^۴ Datafication

^۵ Intelligisation

^۶ Cognification

^۷ Automation

۵,۲,۸-۲ ویرچوالیزیشن^۱

زیاد طول نخواهد کشید که در اتاق، فقط اجسام فیزیکی نباشند و در چیزی شبیه یک ابر، اجسام مجازی هم در اتاق باشند مثلاً نرم‌افزار تعریف شبکه‌سازی به جای مسیر یاب‌های محلی یا دوستان مجازی.

۵,۲,۹-۲ آگمنتیشن^۲

فناوری و ظرفیت‌های موجود در آن، امکان افزوده شدن و الحاق به جهان فیزیکی و انسانی را جهت تقویت آن، دارند. ساعت‌های هوشمند، واقعیت مجازی و افزوده، دست‌یاران هوشمند دیجیتال و پس از آن، واسط‌های مغز- کامپیوتر و ایمپلنت‌ها، مواردی از این ظرفیت‌ها خواهند بود.

۵,۲,۱۰-۲ آنتیسیپیشن^۳

نرم‌افزارها (هوش مصنوعی/معماری اطلاعات) می‌توانند رفتار انسان را پیش‌بینی کرده و نقشه‌ی راه‌ها، ایمیل‌ها و هم‌کاری‌های آنلاین را تغییر دهند.

۵,۲,۱۱-۲ رُبوتیزیشن^۴

حتی تعداد زیادی از مشاغل یقه‌سفید^۵ نیز به‌زودی، توسط روبات‌ها انجام خواهد شد. روبات‌ها، وارد و داخل در زندگی و خانه‌ی انسان خواهند شد.

۵,۲,۱۲-۲ دهیومنینیزیشن^۶

بیرون انداختن انسان از معادلات و سلب امور از انسان و دادن آن به دستگاه‌ها.

^۱ Virtualization

^۲ Augmentation

^۳ Anticipation

^۴ Robotisation

^۵ کارهای حرفه‌ای یا نیمه‌حرفه‌ای دفتری مانند مدیریت، فروش، حسابداری، بانک‌داری، و کالت، مشاوره‌ی املاک، مهندسی، معماری و ...

^۶ De-humanisation

۲-۸،۵ برآورد روبرت مک کی^۱

روبرت مک کی، نویسنده‌ی کتاب «داستان»^۲ معروف به بایبل داستان‌نویسی، در مورد آینده‌ی داستان و اقتصاد می‌گوید: «داستان‌ها، نحوه‌ی یادآوری ما هستند؛ نحوه‌ی تمایل ما به فراموشی فهرست‌ها و نکات مهم هستند. صاحبان کسب و کار، نه فقط باید گذشته‌ی شرکت خود را بدانند، بلکه آنها باید آینده را نیز مورد نظر قرار دهند. چگونه شما باید آینده را تصور کنید؟ به عنوان یک داستان. شما سناریوهایی از اتفاقات محتمل، خلق می‌کنید تا آینده شرکتتان و حتی زندگی شخصی‌تان را پیش‌بینی کنید. پس اگر یک صاحب کسب و کار، بداند که ذهنش به صورت طبیعی، خواهان صورت‌بندی تجربیات در قالب یک داستان است، کلید کار این نیست که مخاطب را به سمت مقاومت در برابر این انگیزه، وا دارد بلکه با گفتن یک داستان خوب، به استقبال این ویژگی انسان می‌رود».^۳

او معتقد است: «بازاریابان گمان می‌کنند که دارند داستان می‌گویند اما بیشترشان این کار را نمی‌کنند. در عوض، بازاریابان، لیست شلخته‌ای از لاف‌ها و رجزها و وعده‌ها را عرضه می‌کنند، وعده‌هایی کلیشه‌ای که فاقد قدرت تعلیق، تعجب و تحریک پویا هستند. انقلاب بازاریابی، دیروز را منفجر کرد. اینک زمان آن رسیده است که اهالی کسب و کار، «اقتصادداستان»^۴ را به کار گیرند. ... چون اگر آنها، این کار را نکنند، رقبای آنها، این کار را خواهند کرد».^۵ مک کی معتقد است: «اگر شما داستانتان را کنترل نکنید و آن را قدرت‌مندانه نگویند، دیگران آن را برای شما با نتایجی سطحی‌تر خواهند گفت. منصفانه یا غیرمنصفانه، داستان‌ها، آینده‌ی شرکت‌های بزرگ را شکل می‌دهند. ... اکثریت زیادی از رهبرانی که در حوزه‌ی شرکت‌های بزرگ فعالند، در این جهان فوق‌رقابتی، قصه نمی‌گویند. آنها با «اعداد»، استراتژی‌ها شده‌اند، نه با «روایت». چرا «استراتژی داستان»، هنوز بیش از آنکه عملیاتی باشد، نظری است؟ ... کسب و کار، یک داستان زنده است که معنا و حس و هیجان، به طور ثابت در حال اجرا و بازی هستند. ... داستانی که یک رهبر شرکت می‌گوید، استراتژی شرکت خواهد شد و نقشه‌ای است رو به آینده که دیگران می‌توانند پیروی کنند».^۶

^۱ Robert McKee

^۲ Story: Substance, Structure, Style and the Principles of Screenwriting

^۳ <https://hbr.org/2003/06/storytelling-that-moves-people>

^۴ Storynomics

^۵ <https://globenewswire.com/news-release/2017/01/26/911101/0/en/Storynomics-Hollywood-Guru-Opens-for-Business.html>

^۶ <http://mckeestory.com/wp-content/uploads/story-in-business-white-paper.pdf>

به همین دلیل، روبرت مک‌کی، ذیل عناوین اقتصادداستان و «داستان در کسب و کار»^۱، در حال هم‌کاری با رهبران کسب و کارها و شرکت‌های بزرگی هم‌چون مایکروسافت، HP، زیمنس، مرسدس-بنز، تایم‌وارنر، کمپانی بولت و تعدادی دیگر از شرکت‌هاست تا ذی‌نفعان متنوع آنها را با استفاده از داستان‌گویی، به طور مؤثری، متقاعد و درگیر کند.

مک‌کی، در مورد آینده‌ی رسانه هم پیش‌بینی‌هایی دارد. او گفته است: «اگر در سال ۲۰۵۰، هنوز سینمایی وجود داشته باشد، من شکفت‌زده خواهم شد. ... آینده‌ی داستان‌گویی، فوق‌العاده است اما آینده، در تلویزیون است. ... همان‌طور که رقص باله، هنوز وجود دارد، با وجود یک تعداد اندک از مخاطب، یک قالب هنری، می‌تواند باقی بماند. پس من اطمینان دارم که صورتی از سرگرمی پرده‌بزرگ، باقی خواهد ماند اما پرده‌ی اتاق خواب من هم اکنون بسیار بزرگ است به اندازه‌ای که تمام میدان دید مرا پوشش می‌دهد. ... داستان‌گویی تصویری، در آینده، باقی خواهد ماند اما تقاضای مردم، خدمتی است که در زمان و مکان مورد نظر آنها، ارائه شود. تقاضای افراد برای داستان‌گویی، در تاریخ، سابقه ندارد اما آنها نمی‌خواهند که در زمان مشخصی، به مکان معینی بروند تا داستان را بشنوند، می‌خواهند در زمان خودشان و مکان خودشان، داستان را بشنوند»^۲.

۲-۹، ۵ برآورد مرکز جهانی رسانه و سرگرمی EY (ارنست و یونگ)^۳

این مرکز، در گزارشی که توسط جف استی‌یر^۴ و کریس جیانوستوس^۵، در سال ۲۰۱۳ میلادی، منتشر شده است،^۶ به بررسی آینده‌ی تلویزیون و روندهای مؤثر و تغییردهنده‌ی آن پرداخته است. طبق این گزارش، دیگر دوره‌ی تعیین‌کنندگی شبکه‌های تلویزیونی برای بیننده در زمان، مکان و نحوه‌ی تماشای برنامه‌ها، به سر آمده است و انسان وارد تجربه‌های جدیدی از تماشای تلویزیون شده است. در تجربه‌های جدید و آینده، مصرف‌کننده‌های محتوا، عمیقاً، دخیل در موضوع کنترل شده‌اند و آنها هستند که تعیین می‌کنند چه

^۱ Story-In-Business

^۲ <https://www.eveningexpress.co.uk/lifestyle/entertainment/film/hollywood-screenwriting-guru-television-is-the-future-of-storytelling/>

^۳ http://www.ey.com/us/en/industries/media---entertainment/media_entertainment_overview

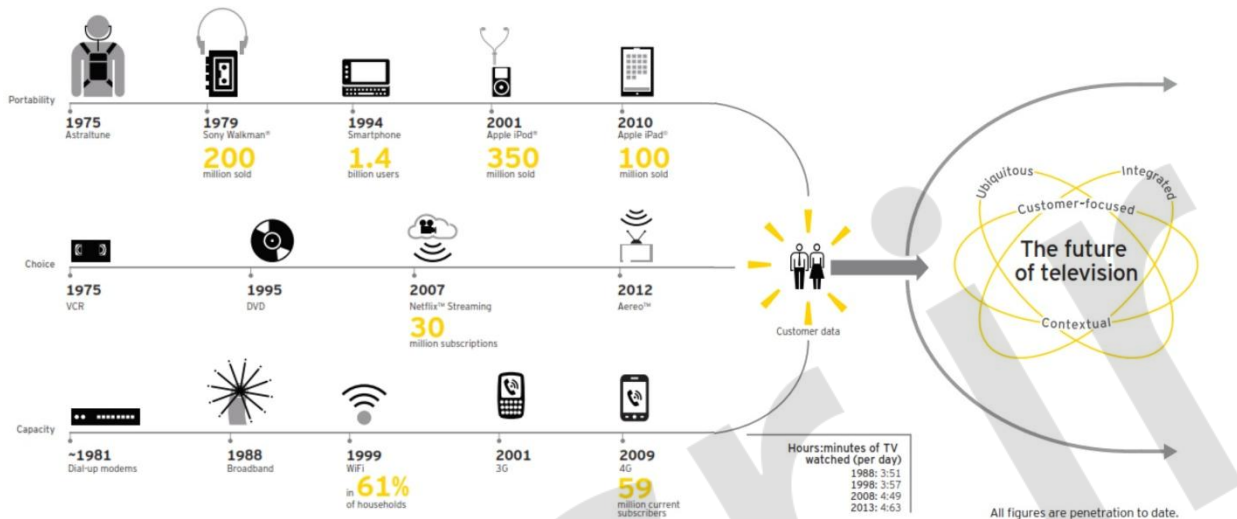
^۴ Jeff Stier

^۵ Chris Gianutsos

^۶ [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_6_trends_that_will_change_the_TV_industry/\\$FILE/EY-6-trends-that-will-change-the-TV-industry.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY_-_6_trends_that_will_change_the_TV_industry/$FILE/EY-6-trends-that-will-change-the-TV-industry.pdf)

تصویری از آینده

چیزی را کجا و کی، ببینند و اگر ارائه کننده‌ای، محتوای مطلوب آنها را نداشته باشد، به راحتی، جستجو کرده و از مجرای دیگری، آن را دریافت می‌کنند.^۱ روند تطور کنترل و داخل شدن مصرف کننده در موضوع کنترل، طبق روندنگاری این سند، به صورت زیر است:

تصویر شماره ۳۱- تطور کنترل

این گزارش، در ادامه، به تبیین روندهای مورد نظرش پرداخته است. ۶ روند مؤثرتر بر آینده‌ی تلویزیون، طبق این گزارش، به ترتیب زیر است:

^۱ <https://www.wired.com/insights/2013/12/six-trends-directing-future-television/>

مشاهده‌ی روی‌دادمبنا <i>Event-Based Viewing</i> ۳	تحرک محتوایی <i>Content Mobility</i> ۲	داستان‌گویی <i>Storytelling</i> ۱
راه‌اندازی مشاهده‌ی روی‌دادمبنا بیشتر توسط داینامیک‌های اجتماعی و تجربه‌های هم‌افزایانه	ضرورت تحرک محتوایی بیشتر با پرده‌ها و صفحات همه‌جا حاضر	تطور داستان‌گویی، جهت ایجاد استفاده‌ی بهتر از محیط همه‌پلت‌فرم
مشترکان بیشتر، ریسک‌های خلاقانه‌ی بیشتر <i>More Participants, More Creative Risks</i> ۶	زیاده‌روی در تماشا <i>Binge Watching</i> ۵	بهینه‌سازی تحویل محتوا <i>Content Delivery Optimization</i> ۴
ابتکاراتی فرای سیستم‌های استودیویی مرسوم در اثر تقاضای محتوای منحصر به فرد توسط جدیدالورودها	ابتکار در اندازه و شخصی‌سازی به دنبال مستی و زیاده‌روی در تماشا	ظهور تکنیک‌های جدید برای حذف شلختگی محتوا در اثر ابتکار در کشف برنامه و کنترل‌های تلویزیون

تصویر شماره ۳۲- روندهای در حال ظهور مؤثر بر آینده تلویزیون

۲-۵،۱۰ برآورد چاک کلاسترمن^۱

کلاسترمن، در مقاله‌ای تخصصی در سال ۲۰۱۶ میلادی، به وضعیت تلویزیون و آینده‌ی آن پرداخته است.^۲ او در این مقاله، که به زبان فارسی هم برگردانده شده است،^۳ معتقد است: «بزارهای سینما، دائم پیشرفت می‌کنند، اما عجیب است که نحوه‌ی فیلم دیدنمان در محافل عمومی (و نقش همگانی‌اش به ویژه در معاشرت صمیمانه)، از دهه‌ی ۱۹۵۰ میلادی بدین سو، تغییر نکرده است. (نشستن در سالنی تاریک، کنار غریبه‌ها، تجربه‌ای ایستا است) اما تلویزیون، این طور نیست.

تجربه‌ی تماشای تلویزیون در سال ۲۰۱۶، خواه فردی یا دسته‌جمعی، انگار هیچ ربطی به تماشای تلویزیون در ۱۹۹۶ ندارد. بعید می‌دانم ساختار فعلی تلویزیون تا ۲۵ سال دیگر، یا حتی ۲۵ سال آینده، دوام داشته باشد. مردم هم‌چنان به تفریحی ارزان‌قیمت برای فرار از واقعیت^۴، نیاز خواهند داشت و بی‌تردید، چیزی این میل را ارضا خواهد کرد، چنان‌که امروزه تلویزیون می‌کند. اما آن چیز، هرچه باشد، شباهتی به تلویزیون امروزی نخواهد داشت. شاید از جنس همه‌جانبه^۵ و مجازی (مثل هولودک^۶ در «استارترک») یا متحرک و منبع‌باز (مثل یک یوتیوب جهانی که در شبکه‌ی چشم‌مان نصب شده) باشد؛ اما قطعاً چنین نخواهد بود که دسته‌ی کوچکی از آدم‌ها، کنار هم در اتاق نشیمن، به مدت سی دقیقه‌ی متوالی، به مستطیلی دو بُعدی و ۳۱ اینچی خیره شوند تا محتوای خطی بسته‌بندی شده^۷ در شرکت تلویزیون کابلی را مصرف کنند.

^۱ Chuck Klosterman

^۲ <https://theringer.com/future-of-tv-chuck-klosterman-what-if-were-wrong-46ecb1a5444#.c2x11ms95>

^۳ <http://tarjomaan.com/vdcj.xeofuqe8xsfzu.html>

^۴ Cheap Escapism

^۵ Immersive

^۶ Holodeck

^۷ Linear Content Packaged

چیزی جای‌گزين تلویزیون خواهد شد، چنان‌که تلویزیون، جای‌گزين راديو شد: از مجرای «فرایند افزودن»^۱ تلویزیون صوت را از راديو گرفت و تصاویر بصری را به آن افزود. دسته‌ی بعدی نوآوری هم مؤلفه‌ی سومی را می‌افزاید که نسخه‌ی قدیمی را منسوخ می‌کند. تصویری ندارم که این مؤلفه‌ی سوم چه خواهد بود، اما هرچه باشد، طی یک تثبیت کروئولوژیکال فرهنگِ تلویزیون، به دست خواهد آمد.^۲ تلویزیون، به عنوان یک رسانه‌ی مستقل و قائم به خود، که بخشی از هیچ پیوستار بزرگ‌تری نیست، در یادها خواهد ماند؛ چیره‌ترین نیروی اواخر قرن بیستم، اما نیرویی گره‌خورده به دوران تفوقش».

۲-۱۱،۵ برآورد ویل فاکس^۳ در وب‌سایت زمان خط آینده^۴

ویل فاکس انگلیسی که عمیقاً تحت تأثیر ری کورزوویل^۵ و کتاب «تکنیکی نزدیک است»^۶ اوست، روندهایی را برای آینده در وب‌سایت «زمان خط آینده» ارائه کرده است. بازه‌ی زمانی ۲۰۳۰ تا ۲۰۵۰ میلادی، شامل روندهای متنوعی است که نمونه‌های مهم روندهای آن در حوزه‌ی رسانه و برای دوره‌ی زمانی هر سال، به ترتیب زیر است:

۲-۱۱،۵ ۲۰۳۰ - وب ۴، پهن‌تصویر اینترنت را تبدیل خواهد کرد.^۷

هم‌گرایی بیشتر جهان‌های فیزیکی و آنلاین، منتج به ظهور «وب ۴» خواهد شد. برنامه‌های تحلیل معنایی، در حال تطور به هوش مصنوعی قدرت‌مندتری هستند و حجم عظیمی از فعالیت‌ها را خودکار خواهند کرد. تصویربرداری هولوگرافیک سه‌بعدی، دستورات صوتی بی‌درنگ و فناوری‌های این‌چینی، ارتباطات را به شدت، تسهیل کرده و امکان ترجمه‌ی سریع اسناد و متون به ۶۰۰۰ زبان جهان را فراهم می‌کنند. وب ۴، اینترنت را بیش از پیش، دموکراتیک خواهد کرد. آژانس‌های خبری، به شدت توسط بلاگرها و سایر رسانه‌های اشتراکی که به سرعت و دقیق، عمل می‌کنند، خارج از دور می‌بینند.^۸

^۱ Process of Addition

^۲ Will result in a chronological “freezing” of TV culture.

^۳ <http://www.willfox.com/index.htm>

^۴ <http://www.futuretimeline.net/index.htm>

^۵ Ray Kurzweil

^۶ The Singularity Is Near

^۷ Web 4.0 is Transforming the Internet Landscape

^۸ <http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2031.htm#web4>

۲-۱۱،۲-۲۰۳۵ - صفحات و پرده‌های دیواری هولوگرافیک^۱

سالن‌های کنفرانس، صحنه‌ها و سالن‌های سینما، استادیوم‌ها و محیط‌های این چنینی دیگر، مجهز به صفحات دیواری هولوگرافیک خواهند شد. این فناوری، بسیار پیچیده‌تر از پروژکتورهای تلویزیونی است که در سال‌های ۲۰۲۰، عمومی می‌شوند. این صفحات، گران خواهند بود و به عنوان یک کالای لوکس، در برخی خانه‌ها نیز استفاده می‌شوند.^۲

۲-۱۱،۳-۲۰۳۹ - واقعیت مجازی فروری کامل^۳

کامپیوترها به حدی پیش‌رفته و ریز خواهند شد که میلیاردها عدد از آنها می‌توانند در مغز، کاشته شوند. پیش‌رفت در علوم دیگری مانند نوروساینس^۴، به موازات این اتفاق و توسعه‌های دیگر، منتج به ایجاد شکل جدیدی از شبیه‌سازی خواهد شد به نام واقعیت مجازی فروری و غوطه‌وری کامل. کاربران در این وضعیت، گزینه‌هایی برای وجود فعلی در محیط یک بازی و تجربه‌ی گرافیک‌ها، صداها و سایر جلوه‌های آن دارند به نحوی که این رفتارهای تجربی، به سختی از جهان واقعی، قابل تمیز هستند. مغز انسان، برای نخستین بار، به کامپیوتر، متصل می‌شود و دیگر، عوض دیدن و بازی کردن از طریق صفحات، بازی و تجربه‌ی اتصال، از طریق شبکه‌ی عصبی انسان، ممکن می‌شود.^۵

۲-۱۱،۴-۲۰۴۵ - ادغام صمیمانه‌ی انسان و ماشین^۶

تنها راه پیش روی انسان برای تفسیر بهمن اطلاعاتی^۷ این دوران، این است که هوش خودآگاه انسان با ماشین، ادغام شود. جهت اساسی اجتماع در این سال‌ها، ساخت سخت‌افزاری برای این مسئله است و تنها راهی که با استفاده از تجهیزات قابل کاشت، بی‌سیم و میکروسکوپی، مقدور است، پیوند مستقیم عصبی به مدارهای الکترونیک است. نانوبوت‌ها^۸ این قابلیت را دارند که زمینه‌ی تزویج و امتزاج هوش انسان و

^۱ Holographic Wall Screens

^۲ http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2033.htm#holographic_wall_screens

^۳ Full Immersion Virtual Reality

^۴ Neuroscience

^۵ http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2039.htm#full_immersion_virtual_reality

^۶ Humans are Becoming Intimately Merged with Machines

^۷ Avalanche of Information

^۸ Nanobots

هوش مصنوعی را فراهم کنند. برای نسل‌های آینده‌ی کامپیوتر، هیچ مونیتر یا پروژکتوری لازم نیست. این نانوبوت‌ها، می‌توانند یک تصویر مجازی پرده و صفحه‌ای^۱ را تولید کنند که به میدان دید کاربر، افزوده و الحاق شده است. سیستم عامل، به واسطه‌ی این نانوبوت‌ها، با فکر انسان، کنترل می‌شود. اتصال بی‌سیم بین نانوبوت‌ها و نورون‌ها^۲، برقرار خواهد شد و این نانوبوت‌ها، همه چیز را تغییر خواهند داد.^۳

---

^۱ Virtual Image of the Screen

^۲ Neurons

^۳ <http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2045.htm#man-machine>

۶-۲ پژوهش

۶،۱-۲ مقدمه

پژوهش، محور و زیربنای توسعه در هر جامعه‌ای است و همچون چراغی است که وضعیت حال و آینده را روشن می‌سازد و یکی از محورهای کلیدی در توسعه هر کشوری است (آخمتووا و همکاران^۱، ۲۰۱۴). تغییرات در پژوهش و نوآوری در طول چند سال گذشته به خاطر رویدادهایی است که بر اقتصاد و جامعه تأثیر گذاشته است (روبیا و همکاران^۲، ۲۰۱۴). امروزه در همه کشورهای توسعه‌یافته و یا در حال توسعه، که در پی حفظ یا ایجاد بنیان‌های توسعه متوازن و پایدار در زمینه‌های مختلف اقتصادی اجتماعی و... و بالا بردن قدرت رقابت خود با دیگر کشورها هستند، توسعه علم و فناوری نقش محوری دارد. علم و فناوری نیز محصول فعالیت‌های پژوهشی است. رشد روزافزون علم و دانش و افزایش اطلاعات و آگاهی‌ها موجب ظهور فناوری‌های جدید شده است. به گونه‌ای که همواره رابطه مستقیمی بین حجم اطلاعات علمی و پیشرفت فناوری‌ها از یک سو و ایجاد رفاه و امنیت ملی از سوی دیگر وجود دارد. برای پیشرفت علمی و آموزشی و رسیدن به حداقل‌های توسعه یافتگی، پژوهش و تحقیق سنگ بنای اولیه به شمار می‌رود و به همین جهت است که همواره می‌توان میان کم و کیف عملکرد پژوهشی در هر جامعه و میزان توسعه یافتگی آن جامعه رابطه مستقیمی برقرار کرد. به گونه‌ای که میتوان ادعا کرد که بدون آن هیچ کشوری قادر به شناسایی و حل مشکلات موجود و طرح استراتژی در جهت توسعه و پیشرفت نخواهد بود (هدایتی، ۱۳۹۵).

با توجه به پیشینه تاریخی کشورهای پیشرفته اقتصادی، این پرسش مطرح می‌شود که چرا برخی اقتصادهای دنیا رشد و توسعه را دیرتر شروع کرده‌اند ولی در زمان کوتاه‌تری به سطح کشورهای قبلاً توسعه یافته رسیده‌اند؟ آیا سرعت رشد این کشورها سریع بوده است و یا اینکه رشد کشورهای توسعه یافته قبلی، کند شده است؟

دو عامل اصلی جهش و رشد اقتصادی: اول، افزایش ظرفیت خلاقیت، نوآوری و ابتکارات از طریق سرمایه‌گذاری در پژوهش و توسعه و آموزش نیروی کار به طور پیوسته و دوم ارتباط دادن این پژوهشها با بازار و نیازها، می‌باشد. آرایش این مجموعه «نظام ملی نوآوری» را شکل می‌دهد و نتیجه و برآیند

^۱. Akhmetova & et al

^۲. Rubbia

آن ابداعات و اختراعات است که عامل جهش اقتصادی است. بر این اساس، اختلاف رشد میان کشورهای مختلف، متأثر از تفاوت در ظرفیت ملی نوآوری است (فگربرگ^۱، ۲۰۰۴).

۶-۲-۲ پژوهش و توسعه

تعاریف متعددی برای تحقیق و توسعه عنوان شده است برخی از این تعاریف عبارتند از: «فرآیند تحقیق و توسعه عبارت است از شناسایی نیاز یا استعداد، پیدایش اندیشه‌ها، آفرینش، طراحی، تولید، معرفی و انتشار یک محصول و فرآیند یا نظام فناورانه تازه»

تحقیقات توسعه‌ای عبارتند از انجام یک سلسله فعالیت‌های برنامه ریزی شده که با استفاده از دانش حاصل از تحقیقات یا تجربیات قبلی منجر به تولید مواد جدید، محصولات و ابزار جدید و نصب و بهره‌برداری از فرآیندهای جدید یا سیستمها و خدمات گردیده یا اصلاح و بهبود حایز اهمیتی را در مورد آن در برداشته است. منظور از تحقیق و توسعه، کار خلاق است که به طور منظم و سیستماتیک جهت افزایش ذخیره علمی و دانش فنی انجام می‌شود و از این دانش در اختراع و ابداع استفاده می‌شود. بر این اساس تحقیق و توسعه از طریق ابداع و نوآوری محصولات جدید و فرآیندهای جدید تولید، موجب پیشرفت فناوری درونزا گردیده و از این طریق، رشد اقتصادی را تسهیل می‌کند (کشاورز و همکاران، ۱۳۸۹).

به طور کلی تحقیق در سیر تکاملی خود سه نسل را پشت سر گذاشته است:

الف) نسل اول: آزمایشگاه‌های ابتدایی و شخصی دانشمندان. در این مرحله تحقیقات عمدتاً به صورت فردی انجام می‌گرفت که موجب اختراعات و تحولات عظیمی نیز شد.

ب) نسل دوم: واحدهای تحقیق و توسعه‌ی صنعتی در کارخانه‌ها است که با آزمایشگاه‌ها ارتباط نزدیکی داشتند. در این گروه کارخانه‌ها با محدودیت بازار و رقابت شدید روبرو بودند. مشخصاً تحقیق و توسعه از این دوره به بعد است که در پیوند متقابل و تنگاتنگ با صنعت، معنی و مفهوم یافته است.

ج نسل سوم: واحدهای تحقیق و توسعه‌ی هستند که وظایف، نقش و محتوای آنها تحول نوینی پیدا کرده است. امروزه تحقیق و توسعه در سراسر دنیای پیشرفته صنعتی به یک فعالیت عمده صنعتی یا دولتی و خصوصی تبدیل شده و به صورت سازمان‌هایی درآمدی که علاوه بر احاطه و پاسخگویی به

^۱ . Fagerberg

مسائل صنعتی، علمی و تکنیکی با مسائل سیاسی، امنیتی و فرهنگی در ارتباط بوده و یکی از ابزارهای قدرت به معنای در دست داشتن توسعه‌ی صنعتی و در پی آن توسعه‌ی اقتصادی جامعه تلقی می‌شود. نقش و اهمیت تحقیقات از نیمه دوم قرن بیستم به طور مداوم در حال ارتقا و افزایش بوده است. در طی ۵۰ سال اخیر تمامی کشورهای صنعتی و به تبع آن کشورهای موفق در حال توسعه با وقوف به نقش مهم و تعیین‌کننده تحقیقات در توسعه‌ی بخشهای مختلف کشور، عمده توجه و اهتمام خود را در جهت تقویت و ارتقای سطح شاخص‌های مختلف تحقیقات مصروف ساخته‌اند.

بر این اساس با اطمینان می‌توان ادعا کرد که بین تحقیقات و نوآوری و در نتیجه میزان پیشرفت حقیقی در هر کشور، رابطه مستقیم وجود دارد. تجارب جهانی نشان می‌دهد، کشورهایی که در زمینه تحقیقات، بیشترین هزینه را متحمل شده‌اند، آنهایی هستند که صاحب فناوری و صنایع پیشرفته‌اند. امروزه همه کشورها اعم از کشورهای صنعتی و کشورهای در حال توسعه در تلاش‌اند تا بر حجم سرمایه‌گذاریهای تحقیقاتی خود بیفزایند. در این میان کشورهای صنعتی برای حفظ موقعیت خود و یا افزایش برتری خویش در صحنه‌های رقابت بین‌المللی، در تحقیقات سرمایه‌گذاری می‌کنند و کشورهای در حال توسعه نیز دریافته‌اند که برای رسیدن به رشد و توسعه‌ی واقعی و حل و رفع اصولی مسائل و مشکلات اقتصادی و اجتماعی خود، راهی جز سرمایه‌گذاری در زمینه تحقیقات ندارند (کشاورز و همکاران، ۱۳۸۹).

۲-۶، چرا پژوهش مهم است؟

انجام پژوهش و تحقیق یکی از مهم‌ترین عوامل توسعه در سراسر جهان محسوب می‌شود چرا که موجب افزایش بهره‌وری در بخشهای اقتصادی کشور خواهد شد. پژوهش یک فرآیند است که نباید از ورودی‌ها، خروجی‌ها و پیامدهای اجرای آن غافل شد. رویکرد به پژوهش از سه منظر اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد. نخست اهمیت اقتصادی آن است. براساس آنچه که کارشناسان اعلام می‌کنند به ازای هر واحد پولی سرمایه‌گذاری در پژوهش، معادل ۳۰ واحد سود به دست می‌آید که این می‌تواند به اقتصاد کشورها و تولید ناخالص داخلیشان کمک قابل توجهی کند. دوم اینکه پژوهش و نتایج حاصل از آن نقش بسیار مهمی را در امنیت ملی کشورها ایفا می‌کند. تهیه و به کارگیری فناوری‌های هوشمند در دفاع از امنیت و استقلال کشورها، از طریق تحقیق و توسعه امکان‌پذیر است.

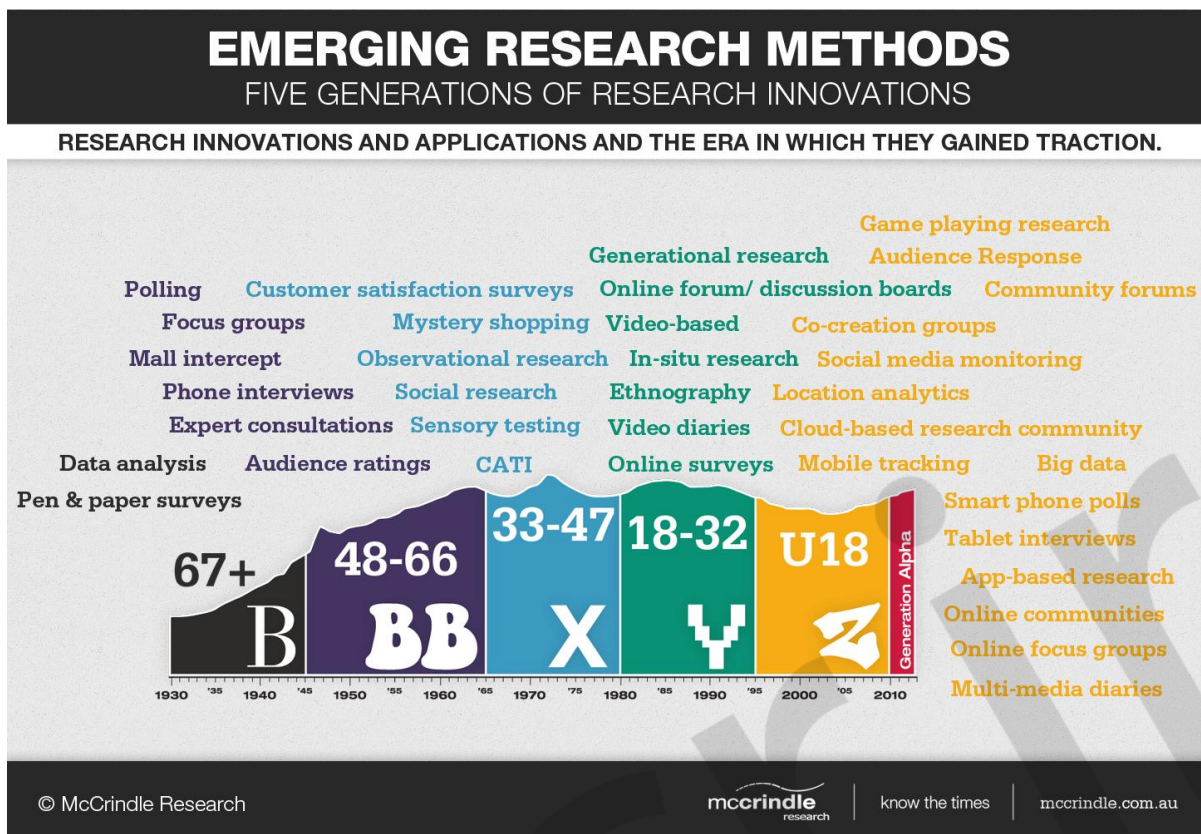
سوم بعه لحاظ فرهنگی: کانونهای تحقیقاتی و پژوهشی، یکی از خاستگاه های فرهنگی بالنده و متعالی به شمار می رود (هدایتی، ۱۳۹۵).

۶،۴-۲ نقش مؤثر پژوهش در تصمیم گیری های کلان

پژوهش می تواند جلوی بسیاری از دوباره کاری ها، اتلاف وقت و بودجه را بگیرد. هر قدر موضوعی بزرگتر و با اهمیت تر باشد باشد نیاز به پژوهش برای تصمیم گیری درباره اجرای آن بیشتر است. این کار، ریسک تصمیم و اجرا را به حداقل می رساند. برای برنامه ریزی بلند مدت نیز نیاز به تحقیقات بیشتر است. در صورتی که برنامه ریزی فاقد پشتوانه تحقیقاتی باشد و به طور همه جانبه پیش از آغاز مورد بررسی قرار نگرفته باشد، به یقین در اجرا و عملیاتی شدن با مشکل روبه رو خواهد شد. از این رو می توان گفت پژوهش به ویژه در تصمیم گیری های کلان نقش عمده ای دارد. پژوهش را زمینه ساز رشد و توسعه پایدار جامعه نامیده اند. هر جامعه ای برای ایجاد تغییرات جدی، گذر از وضعیت نامطلوب، رسیدن به وضعیت مطلوب و ایده آل و همچنین بهسازی کارها، نیازمند تحقیقات و مطالعات پژوهشی است. بر اساس این نگرش، پژوهش را می توان نوعی فعالیت سازمان یافته دانست که توسط متخصصین رشته های مختلف در زمینه ای خاص و برای رسیدن به نتایج مطلوب انجام میگیرد. آن دسته از نظام های اجتماعی که برای امر تحقیق و پژوهش اهمیت چندانی قائل نیستند؛ در برنامه ریزی های کلان اجتماعی دچار نقایص عمده ای می شوند و در مقابله با بحرانها، از حل ریشه ای آنها عاجز بوده، به راه حل های موقت پناه می برند. پژوهش مبنای توسعه است و تضمینی برای استمرار توسعه به شمار می آید. همچنین، به کار بستن نتایج پژوهش های انجام شده در هر زمینه به بهبود راهکارها و روشهای معمول در زمینه های مورد نظر منجر می شود (هدایتی، ۱۳۹۵).

۶،۵-۲ رویکردهای پژوهش

تصویر زیر ۵ نسل روش های پژوهشی را ترسیم کرده است.

تصویر شماره ۳۳- پنج نسل روشهای پژوهش

طبق گزارشی که ۲۱ روند نوظهور در روشهای پژوهش را رتبه‌بندی کرده است، روش‌های بررسی تلفن همراه^۱، جوامع آنلاین^۲، تحلیل رسانه‌های اجتماعی^۳، تحلیل متن، مصاحبه مبتنی بر وب کم، موبایل کیفی^۴، تجزیه و تحلیل داده بزرگ^۵، جزو جریان‌های اصلی روش‌های نوظهور در پژوهش است^۶. طبق گزارشی که سیج منتشر کرده است^۷ ۷ کلان روند در زمینه‌های روش تحقیق، آمار و ارزیابی را به صورت ذیل برشمرده است: روش‌های کیفی دیجیتال، مصاحبه اینترنتی و گروه‌های تمرکز، روش‌های انسان‌شناسی کاربردی، کیفی / مردم‌نگاری، نظریه پیچیدگی، تقاطع کیفی عملکرد پژوهشی با علوم، پژوهش مبتنی بر طراحی، رویکرد تئوری انتقادی به روش‌های کمی

¹ Mobile Surveys

² Online Communities

³ Social Media Analytics

⁴ Mobile Qualitative

⁵ Big Data Analytics

⁶ <http://www.greenbookblog.org/22/12/2014/the-top-21-emerging-research-methods-of-2014-a-grit-sneak-peek/>

⁷ <http://connection.sagepub.com/blog/sage-connection/7/17/06/2014-trends-in-research-methods/>

در نسل جدید، یکی از استراتژی‌هایی تحقیق که ظهور کرد، روش‌های آمیخته است که توضیح آن در ادامه می‌آید.

۲-۱،۶ روش آمیخته چیست و چگونه ظهور کرد؟

مانند روش تحقیق کمی و کیفی، روش‌های آمیخته مجموعه‌ای از رویکردها، طرح‌ها، برای جمع‌آوری، تحلیل، تفسیر و گزارش داده‌ها در مطالعات تجربی را بیان می‌کنند. به طور خاص رویکردهای آمیخته در تحقیق رویکردهایی هستند که محقق تصمیم می‌گیرد روش‌های کمی و کیفی را باهم ترکیب کند. اگر چه روش آمیخته می‌تواند به عنوان یک روش شناسی با تأکید بر مبانی فلسفی پژوهش مورد بحث قرار گیرد.

کرسول و کلارک (۲۰۰۷) روش تحقیق آمیخته را به عنوان طرحی برای جمع‌آوری، تحلیل و ترکیب داده‌های کمی و کیفی در بررسی یک مسئله تحقیق تعریف می‌کنند.

برطبق تعریف بالا روش آمیخته سه ویژگی کلیدی دارد. **اول اینکه** محقق هر دو داده کمی و کیفی را جمع‌آوری می‌کند (برای مثال، محقق ممکن است داده‌های کمی را از طریق استفاده از پرسشنامه و داده‌های کیفی را از طریق مصاحبه‌های گروهی جمع‌آوری کند). **دوم اینکه** محقق این دو مجموعه داده را تحلیل می‌کند (برای مثال، محقق می‌تواند داده‌های کمی را برای همبستگی و داده‌های کیفی را برای مضامین تحلیل کند). **سوم اینکه**، محقق دو مجموعه داده را در یک روش معنی‌دار ترکیب می‌کند (برای مثال، با مقایسه نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل همبستگی کمی با یافته‌های موضوعی کیفی) و یک تفسیر فراگیر را توسعه می‌دهد (کلارک و همکاران، به نقل از هسه ولوی، ۲۰۱۰).

۲-۲،۶ تحقیق کمی - کیفی: دوگانگی غلط

سؤال پژوهش آغاز هر گونه مطالعه پژوهشی است. سؤال پژوهش بنیادی‌تر است، حتی بنیادی‌تر از پارادایم (کمی یا کیفی) که محقق به آن احساس وفاداری می‌کند. در علوم رفتاری و اجتماعی، تحقیق کیفی معمولاً جامع، غیر قابل کنترل، اکتشافی، و به منظور ادراک مفاهیم انجام می‌شود. تحقیق کمی، عموماً از متغیرهای قابل اندازه‌گیری برای آزمون فرضیه‌ها در موقعیت‌های قابل کنترل استفاده می‌کند. در اوایل ۱۹۸۰ تقابل تحقیق کمی و کیفی به طور شدیدی مورد بحث بود و بحث کمی و کیفی از دیدگاه، سؤال

ابتدایی پژوهش شروع شد (بنز و نیومن، ۱۹۸۶ به نقل از ریدنور و نیومن، ۲۰۰۸). بنابراین مدلی را بر مبنای تعامل این دو ایجاد کردند.

۲-۶،۳ شکل گیری سه پارادایم:

روش‌های کمی و کیفی دارای ریشه‌های فلسفی در فلسفه‌های ناتورالیستی و پوزیتیویستی می‌باشند. محققان کیفی به طور کلی دیدگاه پدیدارشناسی فردی را اتخاذ می‌کنند. در آن سوی دیگر، اغلب رویکردهای تحقیق کمی، صرف نظر از تفاوت‌های فردی خود، تمایل دارند تأکید کنند که یک واقعیت مشترک که مردم می‌توانند روی آن توافق کنند وجود دارد. بحث بین دو پارادایم به عنوان یک "جنگ" بین روش‌های بسیار متفاوتی از دیدن و تجربه کردن جهان مشخص می‌شود.

برای مثال، از دیدگاه کیفی و پدیدارشناسی ون مانن و گرتز (۱۹۷۳) معتقدند که واقعیت‌های چندگانه وجود دارد. تفاسیر متعدد از افراد مختلف به همان اندازه معتبر است. واقعیت یک ساخت اجتماعی است. یکی از کارکردهای این دیدگاه چگونگی انجام مطالعه و نتایجی که از این مطالعه بیرون کشیده می‌شود به طور قابل توجهی متفاوت تر از آن چه یک محقق از موقعیت پوزیتیویستی بدست می‌آورد، که واقعیت عینی مشترک را در بین افراد فرض می‌کند. به میزانی که تعهدات به این فرضیات در باره واقعیت در بین محققین کمی و کیفی متفاوت است.

بحث اصلی بین محققین کمی و کیفی بر مبنای تفاوت در فرض‌های آنها درباره اینکه واقعیت قابل اندازه‌گیری است یا نه، می‌باشد. بحث بیشتر بر اعتقادات مختلف ما درباره نحوه‌ای که ما می‌توانیم بهتر درک کنیم آنچه که ما "می‌دانیم" چه از طریق روش‌های کمی یا کیفی، استوار است.

رویکرد کیفی (ناتورالیستی) زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که واقعیت را با هدف توسعه و توضیح آنچه که ما تجربه می‌کنیم مشاهده و تفسیر کنیم؛ یک توضیح ممکن است به عنوان نظریه در نظر گرفته شود. رویکرد کمی زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که با یک تئوری (فرضیه‌ها) شروع کرده و تایید یا رد آن را مورد آزمون قرار می‌دهیم (ریدنور و نیومن، ۲۰۰۸: ۳).

پارادایم کمی تا اواسط ۱۹۸۰ در علوم اجتماعی و آموزش حکمرانی کرد. گرایش سنتی قوی نسبت به علم کمی با گرایش‌های قوی سنتی آمریکایی با قابل مشاهده و قابل شمارش بودن حقایق سازگار است. در سال ۱۹۸۰ پوزیتیویسم منطقی برتری خودش را از دست داد. همزمان با مفاهیم اولیه کوهن از پارادایم در سال ۱۹۶۰، جامعه دستخوش تغییرات رادیکالی شد. برخی‌ها شروع به زیر سؤال بردن کارایی ابزار

پویتویستی در توضیح پدیده اجتماعی و سازمانی کردند. مریان بافت اجتماعی پیچیده تر را تصدیق کردند. کولبرستون (۱۹۸۸) با اشاره به مسائل ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ مثل ترکیب نژادی، فقر، برابری فرصت، استقرار مدارس به عنوان ابزاری برای رقابت در اقتصاد جهانی، تهدید اتحاد جماهیر شوروی به برتری علمی و ریاضی خودش، نیاز به حسابرسی برای موفقیت و شکست فرزندان ملت ها، فرض می کند که با توجه به این بافت پیچیدگی اجتماعی افزایش یافته و برخی ها شروع به جستجو برای ابزاری فراتر از پارادایم کمی روی آوردند.

برخی از دانشمندان علوم اجتماعی به استخراج تئوری از عمل به جای روش های دیگر را شروع کردند. برای مثال در کنفرانس ۱۹۵۴ استنفورد اولین محیط رسمی به بررسی چگونگی استراتژی تحقیقات انسانی که می تواند در مدارس به کاربرده شود، ارائه شد. برنامه های تحصیلات تکمیلی، آماده سازی پژوهشگران آموزشی و علوم اجتماعی را به طور قابل توجهی به افزایش توجه مجلات حرفه ای به سمت تحقیق کیفی در سال ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ جلب کردند. اختصاص زمان و مکان به آنچه که پارادایم جایگزین در نظر گرفته می شود به بحث های گسترده ای در نشریات و جلسات حرفه ای منجر شده است. سردبیران مجله تحقیقات آموزشی آمریکا، برای مثال در سال ۱۹۸۷ اعلام کردند که تأکیدات خاص بر روش شناسی کیفی می تواند در آینده پیشرو به عنوان نسخه های خطی مورد ارزیابی قرار گیرد. مشروعیت تحقیق کیفی تقویت شد. در نیمه دهه ۱۹۹۰ محققین به ترکیب روش های کمی و کیفی توجه قابل ملاحظه ای کردند. بعد از این دیگر دوگانگی بین روش کمی و کیفی وجود نداشت.

۲-۶,۵,۴ چرا محققین از روش آمیخته استفاده می کنند؟

محققین به دانستن بیش از یک تعریف از روش تحقیق آمیخته نیازمندند؛ آنها همچنین نیاز دارند در نظر گیرند که چرا آنها می خواهند از این روش استفاده کنند. بسیاری از محققین شروع کردند رویکردهای تحقیق آمیخته برای انجام تحقیقات خود با توجه به پیچیدگی مسائل تحقیقی که امروزه به آن علاقمندند. این محققین این روش را به خاطر مزیت های کلی آن و ارزش افزوده این روش نسبت به طرح های تک بعدی برای بیان هدف های مشخص تحقیق خود انتخاب می کنند.

۶,۵,۵-۲ مزیت‌های کلی استفاده از روش آمیخته

محققین تصمیم می‌گیرند روش‌ها را در مطالعات خود ترکیب کنند زیرا دو روش باهمدیگر به فهم بهتری از مسائل مورد مطالعه منجر می‌شود. این فهم بهتر زمانی ناشی می‌شود که نقاط قوت رویکرد های کمی (اعداد، گرایش، قابلیت تعمیم پذیری) و کیفی (کلمات، متن، معنی) همدیگر را تکمیل و نقاط ضعف همدیگر را به وسیله ترکیب جبران می‌کنند (بریور و هانتز ۱۹۸۹، به نقل از به نقل از هسه ولوی، ۲۰۱۰). روش‌های تحقیق آمیخته نسبت به زمانی که از تحقیق کمی یا کیفی به تنهایی استفاده می‌شود اسناد قابل قبول تری برای مطالعه مسئله تحقیق ارائه می‌دهد. محققان به جای محدود شدن به استفاده از نوع خاص از داده‌های مرتبط با تحقیق کمی یا کیفی می‌توانند برای جمع‌آوری داده‌ها از همه ابزارهای موجود (مصاحبه و پرسشنامه) استفاده کنند استفاده از این دو موجب تسهیل در ساخت دانش می‌شود (توسعه یک تئوری از طریق تئوری زمینه‌ای و آزمودن آن از طریق بررسی) (هسه ولوی، ۲۰۱۰).

۶,۵,۶-۲ چه نوع طرح‌های روش آمیخته در دسترس هستند؟

در این مرحله، مفید است که انواع اساسی طرح‌های روش تحقیق آمیخته و نحوه‌ای که آنها با اهداف پژوهش مطابقت می‌کنند را در نظر بگیریم. اگر چه بسیاری از مدل‌های طراحی برای ترکیب جنبه‌های کمی و کیفی در یک مطالعه امکان پذیر است، کرسول و کلارک (۲۰۰۷) چهار نوع اصلی طرح‌های روش آمیخته را که به وسیله محققین مورد استفاده قرار می‌گیرد را شناسایی کردند. این سیستم طبقه‌بندی از کار بنیادی گرین، کاراسیلی و گراهام (۱۹۸۹) شروع شد، کسانی که شش نوع از طرح‌های روش آمیخته در ارزیابی ادبیات و بسیاری از مباحث دیگر که در پیشینه روش‌های آمیخته ظاهر می‌شود را مورد استفاده قرار می‌دهند (کرسول و همکاران، ۲۰۰۳؛ مورگان، ۱۹۹۸؛ مورس، ۱۹۹۱؛ تشکری و تدلی، ۲۰۰۳، به نقل از هسه ولوی، ۲۰۱۰: ۳۸۴). این طبقه‌بندی طرح‌ها تمایز مدل‌ها و روش‌هایی که محققین می‌توانند برای ترکیب داده‌های کمی و کیفی و تحلیل آنها که در مطالعات خود استفاده می‌کنند را نشان می‌دهد. چهار نوع طرح‌های روش آمیخته که به وسیله کرسول و پلانو کلارک (۲۰۰۷) ارائه شده‌اند، طرح مثلث سازی، طرح جاسازی (تعبیه شده)، طرح توضیحی و طرح اکتشافی هستند.

طرح مثلث‌سازی

طرح تک مرحله‌ای است به این صورت که داده‌های کمی و کیفی جمع‌آوری و در همان مرحله فرایند تحقیق تحلیل و باهمدیگر در یک تفسیر ترکیب می‌شوند (کرسول و پلانو کلارک، ۲۰۰۷، به نقل از هسه

ولوی، ۲۰۱۰: ۳۷۲). این اجرای همزمان (موازی) این دو روش در شکل ۱ نشان داده شده است. ویژگی دیگر این طرح این است که به روش های کمی و کیفی به طور یکسان تأکید می شود، به طوریکه هر یک از عوامل به طور مساوی به مطالعه سؤالات پژوهش می پردازند. هدف طرح مثلث سازی توسعه درک بهتر از موضوع به وسیله دو داده مختلف و تکمیل کننده هم می باشد (مورس، ۱۹۹۱، به نقل از هسه ولوی، ۲۰۱۰: ۳۷۲). این کار از طریق ترکیب توانایی های روش کمی (نمونه در اندازه های بزرگ، گرایش ها، تعمیم پذیری) و نقاط قوت روش کیفی (نمونه در اندازه کوچک، توصیف عمیق) انجام می شود. این طرح زمانی به کار برده می شود که پژوهشگر می خواهد اطلاعات کمی و کیفی به منظور ارائه نتایج تایید شده مقایسه کند (کرسول، ۱۹۹۹). این طرح همچنین زمانی مورد استفاده قرار می گیرد که محقق می خواهد داده های کیفی را برای اعتبار بخشی به نتایج حاصل از بررسی کمی استفاده کند. محققان با استفاده از این طرح معمولاً نتایج دو مجموعه داده را به وسیله مقایسه و ادغام آنچه از هر کدام یاد گرفته می شود، ترکیب می کنند (پلاتنو کلارک، ۲۰۰۵). در بعضی از مثال ها، محقق برای انتقال یک نوع از داده ها به نوع دیگر بر طبق نتایج مربوطه از دو مجموعه داده مختلف یا برای آزمون سطوح مختلف سیستم انتخاب می کند.

این طرح یکی از معروفترین طرح های آمیخته است. با وجود این محبوبیت طرح مثلث سازی با چالش های بیشماری روبرو است (کرسول و همکاران، ۲۰۰۳). این طرح معروف است زیرا در ادبیات برای مدت زمان طولانی بحث شده است (سی گرین و همکاران، ۱۹۸۹؛ جیک، ۱۹۷۹) و فقط حس شهودی را برای جمع آوری هر دو نوع داده ایجاد می کند.

با وجود این محبوبیت چالش های متعددی با استفاده از این طرح مرتبط است. به خاطر اینکه هر دو روش در یک زمان به کار برده می شود، محقق باید منابع کافی برای جمع آوری و تحلیل داده ها داشته باشد و در هر دو رویکرد تخصص داشته باشد و یا با تیمی دارای مهارت های روش کمی و کیفی کار کند. علاوه بر این محقق به طراحی روش هایی برای ادغام دو مجموعه داده، یا از طریق تبادل داده ها و یا در طول تفسیر داده ها نیازمند است. همچنین آن می تواند بسیار دشوار باشد برای همگرایی یا ارتباط دو مجموعه داده مختلف، به ویژه اگر محقق جنبه های کمی و کیفی برای بیان همان مفهوم طراحی نکند.

طرح جاسازی

این نوع از طرح زمانی استفاده می شود که یک نوع از داده ها نقش حمایتی و ثانوی در مطالعه ایفا می کند (کرسول و همکاران، ۲۰۰۳). بر خلاف طرح مثلث سازی که تمایل به ترکیب در سطح تجزیه و تحلیل داده

ها و تفسیر داده‌ها دارد، طرح‌جاسازی شده تمایل به ترکیب در سطح طراحی، با یک نوع داده‌های جاسازی شده در چارچوب روش‌شناسی به وسیله نوع دیگر داده‌ها دارد (گاراسیلی و گران، ۱۹۹۷). اکثر کاربرد‌های طرح‌جاسازی شده در ادبیات به استفاده از داده‌های کیفی در نقش‌حمایتی در مطالعات عمدتاً کمی مربوط می‌شود (مانند آزمایش). با این حال این امکان وجود دارد به جاسازی داده‌های کمی در مطالعه وسیع‌کیفی (مثل مطالعه موردی).

و هم‌چنین طرح‌جاسازی شده زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که پژوهشگر برای پاسخ دادن به دو سؤال پژوهشی متفاوت به داده‌های کمی و کیفی نیاز دارد. در طرح‌هایی با تأکیدات کمی داده‌های مکمل کیفی برای تقویت روش یا تفسیر یک آزمایش یا برای توضیح روابط در طرح‌های همبستگی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مؤلفه‌های کیفی ممکن است قبل، حین، یا بعد از مداخله کمی و یا جمع‌آوری داده‌ها اتفاق افتد (کرسول، فیتز و پلانو پلارک، ۲۰۰۵؛ ساندلوفسکی، ۱۹۹۶). این بدان معنی است که در طرح‌های جاسازی شده روش پژوهش ممکن است در دنباله یا همان مرحله از مطالعه اجرا شود.

طرح‌جاسازی شده به یک محقق تعدادی از مزیت‌های رویکرد روش‌های آمیخته را ارائه می‌دهد. برای نمونه، زیرا این مطالعه به وسیله یک روش بزرگتر هدایت می‌شود، مثل یک طرح آزمایشی، آن می‌تواند برای کسانی که تازه با روش آمیخته آشنا شدند جذاب باشد زیرا آن می‌تواند به عنوان یک طرح آشنا به کار گرفته شود. علاوه بر این تأکید بر یک نوع داده باعث می‌شود این طرح به طور منطقی قابل کنترل باشد به این دلیل که نوع دیگر داده اولویت کمتری دریافت می‌کند. بنابراین این طرح می‌تواند یک انتخاب خوب باشد اگر منابع و زمان محدود باشد.

تعدادی از چالش‌های مرتبط با طرح‌جاسازی شده وجود دارد. برای مثال، پژوهشگر باید به طور واضح روشن کند که چرا به داده دوم مورد نیاز است و به چه نحوی از این داده می‌خواهد در بررسی وسیع‌تر استفاده کند. همچنین محقق باید زمانی را که از شرکت‌کنندگان برای جمع‌آوری داده‌های مکمل استفاده می‌کند، تصمیم بگیرد. این امر به ویژه در تحقیقات تجربی مهم است به عنوان یک محقق باید اطمینان حاصل شود که جمع‌آوری داده‌های مکمل کیفی برای درمان نباید با سوگیری معرفی شود. برای مثال، محقق ممکن است برای جمع‌آوری داده‌های کیفی صبر کند تا بعد از اینکه مداخله کامل شود.

طرح تبیینی

طرح تبیینی روش آمیخته دو مرحله ایست که روش های کمی و کیفی به ترتیب به کار برده می شوند. با توجه به شکل بالا این طرح با جمع آوری و تحلیل داده های کمی شروع می شود. این مرحله کمی سپس به وسیله جمع آوری و تحلیل داده های کیفی در مرحله دوم پیگیری می شود. در دومین مرحله پژوهش و بررسی به گونه ای برنامه ریزی می شود که به نتایج اولیه مرحله کمی متصل شده و یا آن را دنبال می کند. از آنجائیکه این طرح به صورت کمی آغاز می شود، محققان به طور کلی تأکید بیشتری بر روش های کمی در پرداختن به سؤالات پژوهشی خود دارند. هدف طرح توضیحی ایجاد نتایج کمی درباره یک موضوع با بررسی کیفی بیشتر است. داده های کیفی برای توضیح، تشریح و یا بهبود نتایج اولیه تحقیق کمی مورد استفاده قرار می گیرد. بنابر این این طرح مناسب است اگر محقق به اطلاعات کیفی اضافی برای توضیح نتایج بسیار جالب مثل نتایج معنی داری یا عدم معنی داری و یا نتایج تعجب آور نیاز داشته باشد (مورس ۱۹۹۱). این طرح همچنین می تواند برای جمع آوری شرکت کنندگان بر مبنای نتایج کمی برای بررسی عمیق کیفی مورد استفاده قرار گیرد. در این مورد نتایج کمی به تشکیل گروهها برای هدایت بررسی کیفی در مرحله بعد (مورگان، ۱۹۹۸؛ تشکری و تدلی، ۱۹۹۸) و یا برای شناسایی شرکت کنندگان مورد نیاز برای نمونه گیری هدفمند برای مرحله کیفی می تواند مورد استفاده قرار گیرد.

با توجه به اجرا دو مرحله ای آن، طرح تبیینی دارای تعداد مزیت مشخص است. دو مرحله مجزا به این معنی است که پروژه برای پیاده سازی می تواند بیشتر قابل کنترل باشد، زیرا محقق فقط یک نوع از داده ها را در یک زمان جمع آوری میکند. داشتن دو مرحله مجزا، گزارش پژوهش را آسان می سازد. زیرا جنبه های مختلف مطالعه می تواند در بخش های مختلف نوشته شود. این ویژگی ها طرح توضیحی را برای پروژه های تحصیلات تکمیلی و آغاز پژوهشگران روش های آمیخته را ایده آل می سازد. این طرح برای محققان کمی جاذبه دارد چرا که با گرایش قوی کمی آغاز می شود.

اگرچه این طرح ساده و آسان است اما بدون چالش نیست. ساختار دو مرحله ای آن زمان زیادی برای اجرا نیاز دارد، زیرا داده های کمی و کیفی به صورت جداگانه جمع آوری می شوند. به طور معمول، داده های کیفی جمع آوری نمی شوند تا زمانی که داده های کمی تجزیه و تحلیل شوند به طوریکه که نتایج کمی بر انتخاب مشارکت کنندگان و طرح سؤالات در مرحله کیفی تأثیر می گذارد.

طرح اکتشافی

مثل طرح توضیحی، طرح اکتشافی نیز دارای دو مرحله طراحی روش آمیخته است. طرح اکتشافی با جمع آوری و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی شروع می‌شود و سپس مرحله دوم ایجاد می‌شود که در آن داده‌های کمی جمع آوری و تجزیه و تحلیل می‌شوند. (در شکل ۱ مشاهده کنید). مرحله دوم کمی مطالعه بر مبنای مرحله اول و یا متصل به مرحله ابتدایی کیفی طراحی می‌شود. از آنجا که این طرح به صورت کیفی شروع می‌شود، محققین محققین به طور کلی تأکید بیشتری بر روش کیفی دارند.

هدف کلی طرح اکتشافی بر مبنای نیاز به کشف ابتدایی یک موضوع به صورت کیفی قبل یک بررسی کمی کافی موضوع می‌تواند انجام شود. بنابراین، مرحله کمی بر مبنای نتایج کیفی ایجاد شده و داده‌های کمی برای اندازه‌گیری، تعمیم‌پذیری و آزمون نتایج کیفی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این طرح برای محقق بسیار مناسب است اگر به توسعه و اصلاح ابزار نیاز داشته باشد و یا متغیرهایی که ناشناخته باشند (کرسول، ۱۹۹۹؛ کرسول و همکاران، ۲۰۰۴). این طرح همچنین مناسب است زمانی که محقق می‌خواهد نتایج را به گروه‌های متفاوت دیگر تعمیم دهد و یا برای آزمون جنبه‌های نظریه نوظهور و جهت اکتشاف دقیق یک پدیده و تعیین میزان تأثیر آن، سودمند به نظر می‌رسد.

رویکرد دو مرحله‌ای طرح اکتشافی آن را برای اجرا و گزارش آسان می‌سازد. این ویژگی‌ها طرح اکتشافی را برای پروژه‌های تحصیلات تکمیلی و پژوهشگران شروع‌کننده روش‌های آمیخته را ایده آل می‌سازد. اگر چه این طرح بر جنبه‌های کیفی مطالعه تأکید می‌کند، گنجاندن یک بخش کمی مطالعه را بیشتر قابل پذیرش می‌سازد نسبت به تعصبات مخاطبان (کرسول و کلارک، ۲۰۰۷، به نقل از هسه ولوی، ۲۰۱۰).

این طرح نیز همچنین دارای شماری از چالش‌ها می‌باشد. درست مانند طرح توضیحی، طرح اکتشافی به زمان طولانی برای اجرا نیازمند است، و محققین به برنامه‌ریزی زمان کافی برای کامل کردن هر دو مرحله نیازمندند. اگر یک ابزار به عنوان بخشی از این رویکرد توسعه یابد، محقق باید پایایی و روایی ابزار را به عنوان بخشی از این مطالعه اجرا کند (هسه ولوی، ۲۰۱۰).

۶-۶-۲ برخی شاخص‌های ارزیابی وضعیت پژوهش در ایران و جهان

۶-۶-۱-۲ تعداد محققان در یک میلیون نفر جمعیت

یکی از شاخص‌هایی که درباره میزان توجه به جایگاه پژوهش در کشور- می‌توان بدان اشاره داشت تعداد پژوهشگران است. براساس آمارهای بدست آمده گروه کشورهای پیشرفته بیشتر از ۲۵۰۰ نفر محقق در یک میلیون نفر جمعیت دارند و بیشتر از ۱۰۰۰ محقق در یک میلیون نفر جمعیت سهم

کشورهای توسعه یافته از تعداد محققان را تشکیل می‌دهد. این در حالی است که سهم کشورهای در حال توسعه از تعداد محقق نیز برابر با ۵۰۰ محقق در یک میلیون نفر و سهم جمعیت کشورهای عقب مانده از داشتن محقق برابر با ۲۰۰ محقق در یک میلیون نفر جمعیت است.

جدول شماره ۶- تعداد پژوهشگران در کشورهای مختلف به ازای هر یک میلیون نفر

تعداد پژوهشگران در کشورهای مختلف به ازای هر یک میلیون نفر										
کشورها	کشورهای پیشرفته	توسعه یافته	در حال توسعه	توسعه نیافته	متوسط دنیا	ایران	فنلاند	دانمارک	سنگاپور	تعداد پژوهشگر
	بیش از ۲۵۰۰ نفر	بیش از ۱۰۰۰ نفر	۵۰۰	۲۰۰	۱۲۷۱	۷۵۰	۷۷۲۲	۶۳۶۴	۶۱۳۷	

طبق آمارهای بانک جهانی در ایران تعداد محققین و پژوهشگران در هر یک میلیون جمعیت ۷۵۰ نفر است. در حالی که به طور متوسط در کل دنیا از هر یک میلیون نفر ۱۲۷۱ نفر مشغول به امر پژوهش و تحقیق‌اند. کشورهای فنلاند، دانمارک و سنگاپور به ترتیب با ۷۷۲۲، ۶۳۶۴ و ۶۱۳۷ نفر در یک میلیون بیشترین نسبت محققین و پژوهشگران در کل جمعیت کشور را به خود اختصاص داده‌اند.

۲-۶,۶,۲ روند رشد ۱۵ ساله کل مدارک علمی ثبت شده دنیا و جایگاه ایران:

روند رشد ۱۵ ساله کل مدارک علمی ثبت شده دنیا در پایگاه بین المللی Web of Science و مقایسه آن با کشورهای اسلامی و نیز جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که روند رشد مدارک در دنیا ۸۷ درصد و در کشورهای اسلامی ۶۳۸ درصد و در جمهوری اسلامی ایران ۲۰۶۷ درصد در طول دوره ۱۵ ساله (۲۰۱۵-۲۰۰۰) بوده است. این امر نشان می‌دهد که میزان رشد در کشورهای اسلامی ۷ برابر میزان رشد دنیا و برای ایران بیش از ۲۴ برابر رشد علمی دنیا بوده است.

جدول شماره ۷- روند رو به رشد مدارک علمی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵

حوزه های موضوعی	جهان	کشورهای اسلامی	ایران
تمامی حوزه ها	۸۷٪	۶۳۸٪	۲۰۶۷
میزان رشد نسبت به دنیا	-	۷	۲۴ برابر
علوم کشاورزی	۸۱	۴۳۳	۱۴۳۵
مهندسی و فنی	۲۳۸	۱۰۵۳	۵۷۵۰

۲۴۶۴	۵۲۳	۷۹	حوزه علوم پزشکی
۱۴۱۶	۹۵۳	۸۳	حوزه علوم اجتماعی

همچنین سهم تولید علم کشورهای اسلامی در سال ۲۰۰۰ برابر با ۱/۸ درصد بود که در سال ۲۰۱۵ به ۷/۲ درصد یعنی ۴ برابر افزایش یافته است. سهم تولید علم ایران در دنیا در سال ۲۰۰۰ برابر با ۰/۱ درصد بود که در سال ۲۰۱۵ به ۱/۵ درصد یعنی ۱۵ برابر افزایش یافته است.

جدول شماره ۸- درصد سهم ایران و کشورهای اسلامی از تولید علم دنیا در ۱۵ سال گذشته

میزان رشد	سال ۲۰۱۵	سال ۲۰۰۰	سهم ایران و کشورهای اسلامی
۴ برابر	۷/۲	۱/۸	کشورهای اسلامی
۱۵ برابر	۱/۵	۰/۱	ایران

رشد کمیت تولید علم از شروط لازم برای توسعه علمی است، اما شرط کافی نیست، در توسعه علمی توجه و تأکید به سایر شاخصها از جمله کیفیت تولیدات علمی و استنادات، مشارکت و دیپلماسی علمی، اثرگذاری فناورانه علم، اثرگذاری نوآورانه علم و اثرگذاری اقتصادی علم اهمیت زیادی دارد، بنابراین تکیه صرف به کمیت تولید علم باعث توسعه علمی نخواهد شد.

۲-۶،۷ سهم بودجه پژوهش از تولید ناخالص داخلی (GDP) از مهمترین شاخص های علم و فناوری و توسعه کشورها

امروزه کشورهای صنعتی بخش اعظمی از بودجه بخش های مختلف اجرایی در کشور را به امر تحقیقات اختصاص می دهند. آنان نیک میدانند که لازمه انجام هر پروژه و برنامه مؤثر داشتن زمینه مطالعات و تحقیق و پیدا کردن راه و روشهای اصولی و اجرایی آن موضوع می باشد. از این رو در این کشورها بخش تحقیقات در هر سازمانی، بخش مهم و مورد توجهی است که بصورت مستمر از نتایج حاصله این بخش ها استفاده می کنند. اهمیت این بخش تا بدانجاست که معمولاً برای هر تصمیم گیری در هر موضوع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی زمان و هزینه زیادی را صرف بررسی مطالعه و تحقیق در آن زمینه می نمایند. همین امر موجب می شود تا برنامه های اجرایی با کمترین ضریب خطا و اشتباهی به اجرا درآید.

جدول شماره ۹- سهم پژوهش و تحقیقات در بودجه سالیانه کشور از سال ۸۸ تا ۹۵

سهم پژوهش و تحقیقات در بودجه سالیانه کشور از سال ۸۸ تا ۹۵								
سال	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵
سهم بودجه پژوهش	۸۳٪	۶۴٪	۸۷٪	۸۲٪	۶۵٪	۵۱٪	۴۸٪	۱,۱٪

از سال ۹۰ سهم بودجه پژوهش کشور روند کاهشی داشته و به رغم تأکیدات مقام معظم رهبری و ابلاغ سیاستهای کلی علم و فناوری در سال ۹۳ که به صراحت برافزایش بودجه تحقیق و پژوهش حداقل تا ۴ درصد تولید ناخالص داخلی (برای سال ۱۴۰۴) تأکید کرده، تنها در سال ۹۵ با یک جهش در افزایش بودجه پژوهش مواجهیم و در اقدام حمایتی و برای رشد و توسعه علم و فناوری در سال جاری مبلغ بودجه پژوهشی را از ۵۷ هزار میلیارد ریال در سال ۹۴ به ۱۲۰ هزار میلیارد ریال سال ۹۵ افزایش یافت.

سهم بخش خصوصی در تأمین هزینه‌های تحقیقاتی: وجود عامل رقابت در کشورهای توسعه یافته باعث شده است که بخش خصوصی سهم قابل توجهی در تأمین هزینه‌های تحقیقاتی و پژوهشی داشته باشد. به گونه‌ای که در آلمان، امریکا، ژاپن و کره جنوبی به ترتیب ۵۴، ۶۵، ۸۲ و ۸۵ درصد و در بسیاری از کشورهای اروپایی نیز تا ۵۰ درصد از هزینه‌های تحقیقاتی و پژوهشی توسط بخش خصوصی پرداخت می‌شود. در حالی که در ایران کمتر از ۱۰ درصد از هزینه‌های تحقیقاتی و پژوهشی توسط بخش خصوصی پرداخت می‌شود. از آنجا که خصوصی سازی هنوز در بسیاری از بخشهای اقتصادی صورت نگرفته یا به طور ناقص و صوری اجرا شده، مسلماً سرمایه گذاری تحقیقاتی نیز در این بخش اندک و با نقایص بسیاری همراه خواهد بود.

جدول شماره ۱۰- درصد سهم بخش خصوصی در تأمین هزینه‌های تحقیقاتی و پژوهشی کشورها

نام کشور	آلمان	آمریکا	ژاپن	کره جنوبی	کشورهای اروپایی	ایران
سهم بخش خصوصی در تأمین هزینه‌های تحقیقاتی	۵۴	۶۵	۸۲	۸۵	تا ۵۰	کمتر از ۱۰

با وجود این، در فاصله سالهای ۸۸ تا ۹۵ جمع کل اعتبارات برنامه‌ای تحقیق و توسعه در کشور روند افزایشی داشته است (هدایتی، ۱۳۹۵).

۲-۶،۸ چالش‌های نظام پژوهش

۲-۶،۸،۱ فقدان انگیزه‌های مادی و معنوی

منشأ هر کاری به پدیده‌ای به نام انگیزه بستگی دارد. این عامل انسان را به انجام آن کار تشویق و تحریک می‌کند. متأسفانه استادان و محققان در نظام آموزشی هیچ گونه انگیزه‌ای چه مادی و چه معنوی در راه انجام تحقیق ندارند. نتایج تحقیقی درباره موانع و مشکلات پژوهشی صورت گرفته است، نشان می‌دهد که محققان اگر امکان بیابند کار تحقیق را رها می‌کنند؛ زیرا برای این کار انگیزه‌های مادی و معنوی لازم را ندارند. صادقی در تحقیقی یکی از دلایل بی توجهی به تحقیقات را فراهم نبودن امکانات اقتصادی و رفاهی لازم برای استادان می‌داند.

۲-۶،۸،۲ ارتباط بیشتر پژوهشگران با یکدیگر

در جهان سوم ارتباط بین محققان و در داخل کشورها، به ندرت صورت می‌گیرد و ضعیف است. شرایط برای ادامه رشد تحقیق و استفاده از نتایج آن در اغلب کشورهای جهان سوم چندان مطلوب نیست و به طور گسترده‌ای تحت تأثیر عوامل بازدارنده سیاسی و فقدان روح تحقیق است. شبکه ارتباطات مسئله‌ای است که باید به دقت بررسی شود و توانایی آن برای تسهیل یا محدود نمودن جریان اطلاعات بین پژوهشگران شناخته شود. برای جلوگیری از تحقیقات تکراری نیز ضرورت دارد که پژوهشگران با هم ارتباط مستمر داشته باشند.

تمرکزگرایی تحقیقات در سازمان‌های دولتی تحقیقات که به طور روزافزونی در مؤسسات دولتی متمرکز می‌شود، جنبه‌ی اداری دارد. تمرکز پژوهش در دستگاه‌های دولتی به غلط با این انتظار همراه است که تحقیق بیشتر به درد سیاست می‌خورد. در صورتی که در یک جامعه‌ی پویا و بالنده تحقیق و پژوهش در انحصار سازمان‌های دولتی نیست، بلکه در انحصار همه مردم است.

۶,۸,۳-۲ رشد فرهنگ پژوهشی

فرهنگ پژوهش به عنوان روش انجام پژوهش در مؤسسات آموزش عالی توسط دانشجویان اشاره می کند (نارون و ادیب^۱، ۲۰۱۴). پژوهش دارای فرهنگ خاص خویش است و ریشه در طبیعت اولیه انسانی دارد؛ طبیعتی که خداوند در خلقت بشر نهاده و کمتر دستخوش تغییر اجتماعی و فرهنگی قرار گرفته است. این طبیعت از پرسش و جستجوگری که در کودک وجود دارد، آغاز می شود تا به مرحله متعالی آن که خرد شدن در پدیده ها و تکه تکه کردن اجزا در آزمایشگاه و سرانجام در کل دیدن آنها به منظور درک کامل پدیده هاست. فرهنگ پژوهش با فرهنگ پلیسی و پنهانکاری متفاوت است. تلاش تحقیقاتی در نظریات محقق خلاصه نمی شود و دیدگاه های پژوهشی همانند جریانی هستند که از فردیت محققان بالاتر می روند. محقق نه به متفکران، بلکه به سیر تفکرات می اندیشد. در جامعه امروز ما نبود نگرش علمی به حل پدیده ها، یکی از موانع اساسی در رشد حوزه فرهنگ پژوهش است. پژوهش که کندوکاوی عاقلانه در ذات و جوهر پدیده هاست، همه چیز را به تحول فرامی خواند و همه چیز را به شکافتن و نقادی می کشاند. چنین نگرشی با ساختار، ارزش ها و هنجارهای رسمی جامعه کنونی ما سازگار نیست و نیازمند تحول اساسی است و بزرگترین مانع، مدیران محافظه کار هستند که نمی خواهند که بر وضع موجود، خللی وارد شود.

۶,۸,۴-۲ بین المللی شدن پژوهش

رسالت عمده دانشگاهها از قرون وسطی تا به حال حاضر را می توان در سه کارکرد آموزش، پژوهش و خدمات تخصصی خلاصه کرد. در سال های اخیر در حیطه مدیریت دانشگاهی، علاوه بر وظایف ملی یک وظیفه و مسئولیت بین المللی نیز برای دانشگاهها قائل شده اند. براساس پژوهشهای مرتبط با بین المللی شدن دانشگاهها سه حوزه اصلی در فرایند بین - المللی شدن م توان مشاهده کرد (انتقال دانش از یک کشور به کشور دیگر از طرق مختلف، از جمله رسانه ها (کتابها، رسانه های الکترونیکی و وسایل مشابه)، تحرک فیزیکی (کنفرانسها، تحصیل خارج از کشور، تبادل هیأت علمی و غیره)، برنامه های درسی و طرح های پژوهشی مشترک و هم چنین آموزش فراملی منتقل می شود، ۲) آموزش و پژوهش بین المللی از طریق برنامه های بین مرزی و فراملی، از راه دور و سایر اشکال بین المللی (به

^۱. Naoreen & Adeeb

عنوان مثال دانش زبان خارجی و مطالعات منطقه‌ای تطبیقی و ارتباطات بین‌المللی (، و ۳) برقراری ارتباط و گفتمان فراملی از طریق تحرک دانشجوی و تحصیل خارج از کشور است. پدیده جهانی شدن، با هدف و جهت‌گیری آموزش فراملی و بین‌المللی در بسیاری از کشورها تحول یافته است. هر چند نهادهای تولید دانش یعنی دانشگاه‌ها اغلب ملی هستند. اما دانشگاه با حفظ مشخصه دوگانه - بین‌المللی در محتوا و ملی در مالکیت و عمل از ویژگی خاصی برخوردار است. توسعه نظام آموزش عالی در سطح جهان تغییر پارادایم جریان مؤسسات آموزش عالی را به رسمیت شناخته است که نه تنها منابع محلی، منطقه‌ای یا ملی بلکه جهانی را در سطح جهان به هم متصل می‌کند. بنابراین بین‌المللی شدن امری است که هیچ دانشگاهی نمی‌تواند نسبت به آن بی‌تفاوت باشد (فشالنج و بازرگان، ۱۳۹۳).

۲-۶,۸,۵ از بین رفتن کنترل‌های خشک اداری

اختصاص بودجه‌های پراکنده و نامشخص، نهاد تحقیق را از قوام یافتن باز می‌دارد، اندوختن اطلاعات پژوهشی را مشکل می‌سازد و مانع تحقیقات دراز مدت می‌شود. از طرف دیگر میزان حمایت برای تحقیق در آموزش عالی فوق‌العاده کم است. این نقصان در مقایسه با بودجه تحقیقات در صنعت بیشتر به چشم می‌خورد. از طرف دیگر اطلاعات واقعی در اختیار محققان و دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری قرار نمی‌گیرد. ضروری است که با تأسیس یک سازمان تحقیقاتی مستقل در کشور، هم سیاست‌های تحقیقاتی را منظم کرد، هم بودجه‌های تحقیقاتی را به عدالت بین همه سازمان‌ها تقسیم کرد و هم موانع اداری را از پیش پای محققان برداشت. ضعف مدیریت نیز از موانع اداری است که سد راه توجه به تحقیق و پژوهش در سازمان‌هاست. بررسی آرای ۳۰ نفر از محققان و مدیران باتجربه مؤسسات آموزشی و پژوهشی در خصوص مشکلات نظام مدیریت در مؤسسات پژوهشی و آموزشی کشورهای جهان سوم به ویژه ایران نشان می‌دهد که از نظر آنان ضعف مدیریت در سطوح مختلف نظام پژوهشی، مشکل عمده نظام مدیریت است که این خود گواه نیرومندی برای ضرورت واری و بازنگری ساختار فعلی مدیریت در نظام تحقیقاتی و آموزشی کشور است. مقررات دست و پاگیر مدیریت اداری نیز یکی از مشکلات اصولی و برون‌سازمانی پژوهش و تحقیق است.

۶,۸,۶-۲ خصوصی شدن پژوهش

وجود عامل رقابت در کشورهای توسعه یافته باعث شده است که بخش خصوصی سهم قابل توجهی در تأمین هزینه های تحقیقاتی و پژوهشی داشته باشد. به گونه ای که در آلمان، امریکا، ژاپن و کره جنوبی به ترتیب ۵۴، ۶۵، ۸۲ و ۸۵ درصد و در بسیاری از کشورهای اروپایی نیز تا ۵۰ درصد از هزینه های تحقیقاتی و پژوهشی توسط بخش خصوصی پرداخت می شود. در حالی که در ایران کمتر از ۱۰ درصد از هزینه های تحقیقاتی و پژوهشی توسط بخش خصوصی پرداخت می شود. از آنجا که خصوصی سازی هنوز در بسیاری از بخشهای اقتصادی صورت نگرفته یا به طور ناقص و صوری اجرا شده، مسلماً سرمایه گذاری تحقیقاتی نیز در این بخش اندک و با نقایص بسیاری همراه خواهد بود (هدایتی، ۱۳۹۵).

۶,۸,۷-۲ بانک اطلاعاتی بین المللی

سیستم بانک اطلاعاتی یک سیستم کامپیوتری برای نگهداری رکوردها است. یعنی یک سیستم کامپیوتری که هدف آن ذخیره ی اطلاعات است و کاربران می توانند آن اطلاعات را بازیابی یا به هنگام سازی کنند. هر چیزی که برای یک فرد یا سازمان با ارزش باشد، اطلاعات نام دارد. سیستم های بانک اطلاعاتی در کامپیوترهای شخصی و کامپیوترهای بزرگ مورد بهره برداری قرار می گیرند. بدیهی است قابلیت هایی که یک سیستم بانک اطلاعاتی ارائه می کند، تا حد زیادی به کامپیوتری بستگی دارد که این سیستم بر روی آن کار می کند. سیستم ها بر روی کامپیوترهای بزرگ، معمولاً چند کاربره هستند، در حالی که سیستم ها در کامپیوترهای کوچک، تک کاربره هستند. سیستم تک کاربره سیستمی است که در آن، در آن واحد فقط یک نفر می تواند از بانک اطلاعاتی استفاده کند و سیستم چند کاربره سیستمی است که در آن واحد چند نفر می توانند از یک بانک اطلاعاتی استفاده کنند. هر چند که این دونوع سیستم از دید کاربر چندان تفاوت نمی کند. یعنی هدف اصلی سیستم های چند کاربره این است که به کاربر اجازه دهند، از آن به عنوان یک سیستم تک کاربره استفاده نماید. مشکلات مربوط به سیستم های چند کاربره به داخل سیستم ها بر می گردد، نه به آنچه که در دید کاربر قرار دارد (رمضانی و حافظی، ۱۳۹۲).

۶,۸,۸-۲ دیجیتالی شدن پژوهش

محیط دیجیتالی پیوسته امکانی را فراهم آورده تا تولید منابع اطلاعاتی سرعت بیشتری پیدا کنند. این قابلیت در بسیاری از موارد با حذف برخی از عناصر موجود در چرخه تولید و انتشار اطلاعات در

محیط سنتی فراهم می‌شود. همین موضوع باعث شده تا نیاز به برخی از امور مانند سنجش کمیت و کیفیت تولیدات علمی به مسئله‌های قابل توجه و با اهمیتی در دهه حاضر تبدیل شود (رمضانی و حافظی، ۱۳۹۲).

۶,۸,۹-۲ تجاری سازی نتایج تحقیقات در دانشگاه

اهمیت اقتصادی دانش فقط هنگامی آشکار می‌شود که از آن در بهبود بخشیدن به عرصه مؤثر تولید استفاده شود. به همین دلیل است که جریان دانش و انتشار فناوری اهمیت پیدا کرده است. در بخش دانشگاهی دیگر ذخیره سازی دانش به تنهایی راضی کننده نیست، بلکه اطمینان از کاربرد دانش به گونه‌ای که جامعه بتواند از منافع سرمایه گذاری در تحقیقات بهره برداری کند، یکی از اهداف اصلی تحقیقات دانشگاهی است. به طور کلی، جامعه مستقیماً از منافع تحقیقات دانشگاهی بهره نمی‌برد، مگر آنکه راهکارهایی طراحی شود که نتایج تحقیقات به شرکتها و کارخانه‌های بخش عمومی؛ یعنی عاملان اقتصادی که در زمینه سرمایه‌گذاری تجاری تخصص دارند، سپرده شود، مشروط به اینکه منافع دانشگاه تأمین شود. اگر این دیدگاه را بپذیریم که توانایی جامعه در بهره‌گیری از تحقیقات دانشگاهی، که بالقوه قابل تجاری‌سازی هستند، افزایش می‌یابد، باید به این نکته نیز توجه داشته باشیم تا زمانی که نتایج این تحقیقات به شرکت‌های بخش خصوصی و عمومی انتقال نیابد و توسط آنها به کار گرفته نشود، آنهم با یک تسریع و اغتمام وقت مناسب انتقال، عملاً سودی از پژوهش عاید مردم یا دانشگاه نخواهد شد. بنابراین، نتیجه سیاست‌های حاکم بر تحقیقات دانشگاهی باید انتقال سریع نتایج این تحقیقات به شرکت‌های بخش خصوصی و عمومی با همکاری دستگاهها در جهت نفع عمومی باشد. از این رو، تبدیل ایده‌های برآمده از تحقیقات دانشگاهی به خدمات و محصولات قابل فروش به یکی از روندهای مهم دانشگاه‌های صنعتی تبدیل شده است. رویکرد تجاری سازی در دانشگاه برگرفته از آموزه‌های سرمایه داری دانشگاهی و معطوف به کلیه فعالیت‌هایی است که به منظور جذب منابع خارجی از جانب دانشگاه صورت می‌پذیرد (بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۶,۹-۲ نقش هوش مصنوعی در پژوهش‌های آینده

هوش مصنوعی یکی از مقوله‌هایی است که در علوم کامپیوتر، اهمیت فراوان دارد و تغییرات در هوش مصنوعی می‌توانند تحولات گسترده‌ای را در فناوری اطلاعات پدید بیاورند. هوش مصنوعی، هوش ماشین

هاست، در واقع شاخه ای از علوم کامپیوتر است که قصد دارد راه حل های الگوریتمی را ارائه کند تا بتوانیم به وسیله آنها در ماشین ها هوشمندی ایجاد کنیم.

با اختراع رایانه در اواخر نیمه نخست سده بیستم میلادی و شکوفایی و پیشرفت سریع آن، آرزوی دیرینه ساخت ماشین هایی با توانایی های مشابه انسان، بیش از گذشته به تحقق نزدیک به نظر می رسید. واژه هوش مصنوعی به معنای امروزین آن، نخستین بار در سال ۱۹۵۶ میلادی توسط جان مک کارتی^۱، ماروین مینسکی^۲ و سایر همکارانشان در کنفرانس دارموث وضع شد. پیشرفت های اولیه این جسارت را به دانشمندان این رشته می داد تا آینده بسیار درخشانی را برای هوش مصنوعی پیش بینی کنند. هربرت سایمون^۳ در سال ۱۹۵۸ پیش بینی کرد که در ده سال آینده، رایانه ها قادر خواهند بود که قهرمان شطرنج باشند، این پیش بینی البته به وقوع پیوست. وی همچنین در مقاله ای نوشت: «اکنون در دنیا ماشین هایی هستند که فکر می کنند، یاد می گیرند و خلق می کنند. علاوه بر این، توانایی آنها برای انجام این مور به سرعت در حال افزایش است و در آینده نزدیک دامنه مسائلی که آنها می توانند از پس آن بر آیند، به همان وسعت دامنه مسائلی است که ذهن بشر (برای فائق آمدن بر آنها) به کار رفته است... شهود، بصیرت و یادگیری، دیگر ملک انحصاری انسان ها نیستند، هر رایانه فوق سریع را می توان برنامه ریزی نمود تا این (خصلت ها) را بروز دهند.

پیش بینی از آینده درخشان هوش مصنوعی در آن سال ها، ناشی از دستاوردهای اولیه بود. پیشرفت هوش مصنوعی و گذشت زمان ثابت کرد که کار به این سادگی نخواهد بود. اظهار نظرهای جازم اولیه با تردید هایی همراه شد. از جمله مینسکی (که خود از واضعان هوش مصنوعی بود) سال های بعد گفت «مسئله هوش مصنوعی یکی از سخت ترین علمی است که تاکنون بر روی آن کار شده است.»

اگر چه فلاسفه از همان ابتدای مطرح شدن این مسئله در مورد آن اظهارظری می کردند، طولانی شدن زمان نیل به اهداف، نگاه های بیشتری را متوجه فلاسفه غربی کرد تا این بحث را به لحاظ امکانی آن بررسی کنند و بگویند آیا این امکان وجود دارد که این ماشین های مصنوعی و ساخت بشر به سطح انسان برسند یا حتی روزی از حد او نیز فراتر روند، چنانکه مینسکی پیش بینی کرده بود «نسل بعدی کامپیوتر آنقدر

^۱ . John McCarthy

^۲ . Marvin Minsky

^۳ . Herbert Simon

هوشمندند که ما شانس آورده ایم اگر آنها بخواهند ما را در اطراف منزل همچون حیوانات اهلی نگهداری کنند (به نقل از کربکندی، ۱۳۹۳).

۲-۱،۹،۶ تعریف هوش مصنوعی

برای هوش مصنوعی^۱ تعریف‌های متعددی ذکر شده است که همگی آنها را می‌توان در قالب دو رویکرد عمده «هوش مصنوعی ضعیف» و «هوش مصنوعی قوی» قرار داد. رویکرد قوی به مسئله هوش مصنوعی، در پی آن است ماشینی بسازد که تمامی قابلیت‌هایی که تداعی‌گر هوش در انسان است (از قبیل آگاهی، اراده، تفکر، فهم معنا، و زبان، یادگیری و...) را از خود بروز دهد. از این رو تعریف‌هایی منطبق با چنین عملکردی از هوش مصنوعی ارائه می‌کند، به عنوان مثال گفته‌اند: خودکار سازی فعالیت‌های مرتبط با تفکر انسان مانند تصمیم‌گیری، حل مسئله، یادگیری و...». در مقابل در رویکرد ضعیف به هوش مصنوعی، تنها به داشتن کارکرد مشابه، آن هم در برخی زمینه‌های توانمندی هوش انسانی اکتفا می‌شود، از این رو لازم نیست مثلاً ماشین ساخته شده دارای آگاهی یا توانمندی‌هایی از این قبیل باشد. به عبارت دیگر همین توانایی‌هایی که امروزه در رایانه‌ها برای انجام امور محاسباتی دیده می‌شود، هوش مصنوعی به معنای ضعیف آن است.

با توجه به چنین رویکردی، در تعریف هوش مصنوعی گفته‌اند: مطالعه اینکه چگونه رایانه‌ها را می‌توان وادار به انجام کارهایی کرد که در حال حاضر انسان‌ها آنها را بهتر انجام می‌دهند. روشن است که آنچه به لحاظ فلسفی مورد مناقشه است، همان رویکرد قوی به مسئله هوش مصنوعی است و گرنه با نتایج تجربی به دست آمده، هیچ کس منکر این نیست که رایانه‌ها امروزه در برخی زمینه‌ها (مانند سرعت و دقت محاسبات جبری) حتی از انسان پیشی گرفته‌اند، اما درباره اینکه آیا این اعمال همراه با اوصاف ذهنی متعلق به انسانی، مانند آگاهی، فکر و... صورت می‌گیرد یا شاید صورت بگیرد، تردید‌های بسیاری وجود دارد (جهرمی، ۱۳۹۲).

۲-۲،۹،۶ رویکردهای بنیادین در مسئله هوش مصنوعی

تلاش‌های صورت گرفته در طول بیش از نیم سده برای دستیابی به غایت دستگاه مصنوعی هوشمند را می‌توان بر محور دو رویکرد عمده دانست که مبتنی بر نگرش‌ها به علوم شناختی هستند: رویکرد نشانه‌گرایی و رویکرد پیوند‌گرایی.

^۱ . Artificial Intelligence

نشانه گرایی^۱

این نگرش که با عنوان دیدگاه نمادین، کلاسیک^۲ و سنتی^۳ در هوش مصنوعی مشهور شده، ناشی از نگرش محاسباتی به ذهن است. این دیدگاه طی سالیان متمادی جریان غالب در حوزه هوش مصنوعی بوده است. ایده اساسی در الگوی نمادگرایی عبارت از اصل ساده ای است: فکر کردن یعنی محاسبه کردن. طبق این نظریه، اولاً تفکر چیزی جز محاسبه نیست و ثانیاً افکار، رمزهای پایه اند که ویژگی های نحوی و دلالت شناختی را باهم دارند. چنین نگاهی به ذهن و عملکرد آن موجب شد که نشانه گرایان به این باور دست یابند که کار رایانه بسیار شبیه ذهن است و در واقع هر دو تنها سیستم هایی هستند که برای داده پردازای علائم صوری که خود بازنمودهایی از جهان خارج محسوب می شوند (عباسی و هنانه، ۲۰۱۶).

ریونز کرافت در این زمینه می نویسد: «بنابر محاسبه گرایی، ذهن (در معنایی کاملاً تحت اللفظی و واقعی) کامپیوتر است».

آزمون تورینگ به عنوان راهی برای شناخت ماشین هایی که واجد ذهن شده اند، طراحی شده و در مقابل استدلال اتاق چینی^۴ سرل در نقد کارا بودن این آزمون و به عنوان پاسخی به آن مطرح شده است.

آزمون تورینگ

آلن تورینگ^۵ این آزمون را در پاسخ به این سؤال که «آیا ماشین می تواند فکر کند؟» یعنی همان تلقی قوی از هوش مصنوعی طراحی کرده است. محتوای این آزمون از این قرار است که اگر دو چیز، رفتار مشابه یکدیگر داشته باشند و بپذیریم یکی از آنها دارای ذهن است، آنگاه لزوماً آن دیگری نیز واجد ذهن است. شکل این آزمون چنین است که یک دستگاه رایانه و انسانی را در پشت دو پرده قرار می دهیم، به گونه ای که شخص آزمونگر بتواند با هر دوی آنها ارتباط برقرار کند، اما ندان در پشت کدام پرده انسان قرار دارد و پشت کدام یک ماشین. در مقابل پرسش های آزمونگر، پاسخ های هر یک بر روس صفحه ای نمایش داده می شوند. حال شخص پرسشگر باید بگوید کدام پاسخ متعلق به انسان است و کدام از یک از

^۱. Symbolism

^۲. Classical AI

^۳. Traditional AI

^۴. Chinese room argument

^۵. Turing alan

آن ماشین. اگر نتواند تشخیص دهد، آنگاه پذیرفته ایم که انسان ذهن دارد و آگاه است، پس باید بپذیریم که آن ماشین نیز دارای ذهن و آگاهی است.

پیوندگرایی^۱

در مقابل دیدگاه نمادگرایی، رویکرد دیگری به نام پیوندگرایی قرار دارد. در این رویکرد معتقدند با استفاده از برنامه‌ریزی می‌توان ماشین را به معنای حقیقی هوشمند کرد. آنها می‌گویند رایانه‌ها فاقد توانایی‌های نشانگر هوشمندی در انسان، مانند یادگیری هستند و این سؤال اساسی را مطرح می‌کنند که اگر قرار است ما ماشینی هوشمند بسازیم که توانایی‌هایی همچون یادگیری، آگاهی، اراده و .. داشته باشد، آیا نباید این ماشین مطابق موجودی ساخته شود که واجد این توانایی‌هاست؟ از این رو پیوندگرایان تلاش می‌کنند ماشینی بسازند که بیشترین مشابهت را (چه به لحاظ نحوه عملکرد و چه از نظر ساختار) با مغز انسان (به عنوان الگوی هوشمندی) داشته باشد. شبکه‌های پیوندگرا بر ایده‌ای از شبکه‌های عصبی زیستی مبتنی هستند. جاناتان لو^۲ در درباره اختلاف سیستم پردازش مرکزی در رایانه‌ها و مغز چنین می‌نویسد:

« ساختار مغز انسان با ساختار کامپیوترهای الکترونیک سنتی، تفاوت بسیار دارد. مغز انسان شامل میلیاردها سلول عصبی یا نورون است، که هر کدام در شبکه به هم پیچیده‌ای با نورون‌های دیگر پیوند دارند. بسته به چگونگی پیوند این نورون‌ها، فعالیت الکتریکی بعضی نورون‌ها می‌تواند موجب تحریک یا خاموشی فعالیت نورون‌های دیگر شود. با انگیزش نورون‌های اندام‌های حسی در اثر تغییرات محیطی و برهمکنش نورون‌های حسی با نورون‌های مغز، الگوی فعالیت این شبکه پیوسته تغییر می‌کند. به این ترتیب هیچ « پردازنده مرکزی» در مغز نیست که قابل قیاس با پردازنده‌های سنتی کامپیوتر باشد. اگر بتوانیم مغز را یک پردازشگر اطلاعات بخوانیم، پردازشگری است که حجم عظیمی از پردازش در آن به طور موازی نه پشت سر هم یا سری انجام می‌گیرد.

تفاوت اصلی در پردازش سری^۳ و موازی^۴ در این است که در پردازش سری همه اطلاعات تنها در یک نقطه پردازش می‌شود و بقیه قسمت‌ها نقشی در اصل پردازش اطلاعات ندارند، مانند آنچه در رایانه‌های

^۱ . Connectionism

^۲ . Janathan Lowe

^۳ . serial

^۴ . parallel

معمولی اتفاق می افتد و یک پردازنده مرکزی یا همان CPU^۱ به صورت متمرکز وظیفه پردازش را بر عهده دارد. اما در پردازش موازی، در واقع پردازش به وسیله چندین واحد پردازشی صورت می گیرد که این واحدها به طرق مختلف به یکدیگر متصل هستند و در طول یکدیگر قرار ندارند. از منظر پیوندگرایان، مغز انسان نیز یک شبکه پیوندی است که قسمت های مختلف آن به صورت همزمان عملیات داده پردازشی را بر روی اطلاعات واصله صورت می دهند و در واقع یک کل در هم تنیده هستند و چنین نیست که اطلاعات تنها در یک نقطه مرکزی پردازش شوند. این عوامل نشان از این دارد که ماشین ها به جای انسان پژوهش های مورد نیاز را انجام خواهند داد (به نقل از کربکندی و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۶,۹,۳ تحول در زندگی انسان ها طی یک قرن آینده با هوش مصنوعی

محققان دانشگاه استنفورد اولین گزارش خود در مورد تأثیر پیشرفت فناوری هوش مصنوعی بر زندگی شهری تا سال ۲۰۳۰ را منتشر کرده اند تا مشخص شود این تحولات چه تأثیری بر آینده انسان ها می گذارد. در این گزارش با عنوان هوش مصنوعی و زندگی در سال ۲۰۳۰ ضمن مرور تاریخچه فناوری هوش مصنوعی، نحوه استفاده از آن در حوزه های مختلف مانند توسعه ربات ها، پزشکی، خودروهای خودران و غیره نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این گزارش تصریح شده که علاوه بر محققان، سیاست گذاران کشورهای مختلف باید به مسأله هوش مصنوعی توجه نشان دهند، زیرا باید با توجه به تحولاتی که این پدیده در زندگی انسان ها ایجاد می کند، قوانین جدیدی وضع شود تا این قوانین سازگاری بیشتری با پیشرفت های عرصه فناوری داشته باشند. مغز متفکر این گزارش اریک هورویتز مدیر آزمایشگاه تحقیقاتی ردمنند مایکروسافت است که معتقد است در یک قرن آینده هوش مصنوعی زندگی انسان ها را به طور کامل متحول می کند. راس آلتمن استاد دانشگاه و محقق حوزه بیومهندسی می گوید تکمیل این گزارش به زمان بیشتری نیاز دارد، اما انتشار اولین نسخه از آن شروع خوبی محسوب می شود. یکی از جنبه های مورد توجه نویسندگان این گزارش رد برخی گمانه زنی ها در مورد احتمال از کنترل خارج شدن مصنوعات مبتنی بر هوش مصنوعی و تلاش آنها برای به خطر انداختن زندگی انسان هاست. تا به حال برخی چهره های مشهور دنیای فناوری مانند الون ماسک و استیون هاوکنینگ، در مورد احتمال وقوع چنین تحول خطرناکی که یادآور داستان فیلم نابودگر یا ترمیناتور است هشدار داده اند.

^۱. Central Processor Unit

اما نویسندگان این گزارش می‌گویند چنین ترسی بی‌مبناست و قرار نیست کنترل برنامه‌های هوش مصنوعی از دست انسان‌ها خارج شود. زیرا قرار نیست دستگاه‌های دارای هوش مصنوعی به گونه‌ای طراحی شوند که بتوانند به طور کامل خودکفا شوند و به طور مستقل تصمیم بگیرند. به اعتقاد این متخصصان چالش اصلی ناشی از استفاده از این دستگاه‌ها به بیکار شدن تعداد زیادی از انسان‌ها و کم‌رنگ شدن هر چه بیشتر حریم خصوصی بازمی‌گردد. آن‌ها می‌گویند برای مقابله با مشکل مذکور باید بین استفاده از روش‌های خلاقانه مبتنی بر فناوری و سازوکارهای اجتماعی تعادل برقرار شود تا همگان از مزایای فناوری‌های مذکور بهره‌مند شوند. در بخش دیگری از این گزارش هشدار داده شده که اگر جامعه با دیده شک و ترس به فناوری هوش مصنوعی نگاه کند، توسعه آن کند شده و کل این فرایند ممکن است زیرزمینی شود (استون و همکاران، ۲۰۱۶).

۲-۱۰ نتیجه گیری

مشخص شدن جایگاه و نقش پژوهش و نهادینه کردن آن در تاروپود جامعه و فرهنگ حاکم بر آن و نیز اهمیت بخشیدن به آن در سیاست‌گذاریها و مدیریت‌های کلان و ایجاد ساختارهای تحقیقاتی پویا و متناسب با شرایط جامعه لازمه تحقق این امر است. پژوهش، محور و زیربنای توسعه در هر جامعه‌ای است و همچون چراغی است که وضعیت حال و آینده را روشن می‌سازد و یکی از محورهای کلیدی در توسعه هر کشوری است. تغییرات در پژوهش و نوآوری در طول چند سال گذشته به خاطر رویدادهایی است که بر اقتصاد و جامعه تأثیر گذاشته است. امروزه در همه کشورهای توسعه یافته و یا در حال توسعه، که در پی حفظ یا ایجاد بنیان‌های توسعه متوازن و پایدار در زمینه‌های مختلف اقتصادی اجتماعی و ... و بالا بردن قدرت رقابت خود با دیگر کشورها هستند، توسعه علم و فناوری نقش محوری دارد. علم و فناوری نیز محصول فعالیت‌های پژوهشی است. بنابراین با توجه مطالعات مختلف چالش‌های و کلان‌روند‌های افق ۱۰ و ۳۰ ساله پژوهش در نمودار زیر آورده شده است.

تصویری از آینده

تصویر شماره ۳۴- چالش های و کلان روندهای افق ۱۰ و ۳۰ ساله

۲-۲ آموزش عالی

۲-۱-۲ مقدمه

در طول چند دهه گذشته آموزش عالی جهان با تغییرات اساسی سیستم با چالش‌های شدیدی مواجه شده است (فلکا و همکاران^۱، ۲۰۱۶). آموزش عالی و دانشگاه تجربه ارزشمند و قابل‌اعتنایی در همزیستی تحولی در رویارویی با زیست بوم تخصصی و محیط پیرامونی دارد. هر چند تحولات دانشگاه آرام، مؤثر و قابل تأمل است، ولی دانشگاه پدیده‌ای ناگهانی نبوده و دارای تاریخ پرفراز و نشیب و تحولی است (یمنی، ۱۳۸۸). از منظر دراگر «آموزش عالی در بحران عمیقی به سر می‌برد و تا ۳۰ سال آینده، دانشگاه‌های بزرگ فقط بنای یادبود خواهند بود. با تأمل در تاریخ و اسامی دانشگاه‌های معتبر دنیا می‌توان دریافت که تقریباً از دانشگاه‌های معتبر جهان در دو هزار سال گذشته تا زمان تأسیس دانشگاه‌های مدرن در قرن ۱۲ میلادی، حتی بنای یادبود هم باقی نمانده است (به نقل از مهدی، ۱۳۹۳).

در عصری که با تعبیری همچون عصر سیستم‌ها، عصر پیچیدگی (سایمون، ۱۹۸۰، مورن^۲، ۱۳۸۷، یمنی، ۱۳۹۲)، عصر خردورزی (تافلر)، عصر عدم تداوم‌ها و ناپیوستگی‌ها (دراگر) و دانایی محوری از آن یاد می‌شود و سرعت و «آهنگ» تغییرات افزایش می‌یابد، پیچیدگی‌های مسائلی که در برابر ما قرار دارند نیز افزایش پیدا می‌کند. مواجهه با این پیچیدگی‌ها نیازمند تفکری پویا و سیستمی است که بتواند در تطابق با این تغییرات و سازگاری با آن به موقع عمل نماید و به قول دراگر «مدیران اکنون باید ناپیوستگی‌ها را مدیریت کنند». تغییر در مدیریتی که تغییر را باید اداره کند. بدین جهت برای نظم بخشیدن یا صورت‌بندی آشفستگی یک سیستم مانند دانشگاه، اولین قدم، شناخت و درک سیستم، نحوه کارکرد و تعامل آن‌ها و طی مسیر برنامه‌ریزی و توسعه به منظور بهبود و افزایش توانایی سیستم و سازگاری سریع و اثربخش آن با تدوین چشم‌انداز و برنامه‌های بلندمدت و میان‌مدت است و مهم‌تر از آن آنچه که اهمیت می‌یابد «تفکر برنامه‌ریزی» در «توسعه دانشگاهی» است که پویایی ارتباط گذشته، حال و آینده موقعیت‌های دانشگاهی را مورد توجه قرار می‌دهد.

^۱. Fleaca & et al

^۲ - Morien

علاوه بر این، ظهور جامعه شبکه‌ای و سازمان‌های مجازی، دگرگونی‌های عمیق ساختاری و تغییر شرایط اجتماعی، دانشگاه‌ها را در معرض تغییرات ناشی از پیشرفت‌های علم و فناوری و نیز تحولات پیرامونی آن نظیر تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و سیاسی قرار داده و آنها را با چالش‌های نحوه مواجهه با محیط به شدت متحول، متنوع، رقابتی، پیچیده و آشوبناکی در مقیاس وسیع جهانی رو به رو ساخته است. ابعاد این چالش‌ها با آنچه دانشگاه در دوره‌های گذشته با آن مواجه بوده، تفاوتی کیفی و ماهوی دارد. در این دوره دانشگاه‌ها با تحول مفهومی پارادایمی درگیر هستند و به باز تعریف نقش و تغییر اساسی در ساختارها نیاز دارند (فراستخواه، ۱۳۸۹). چالش‌های جدید و محیط در حال تغییر، موضوع توجه به برنامه ریزی، تفکر برنامه‌ریزی و توسعه و مدیریت آموزش عالی را نیز بیش از پیش مورد تأکید قرار داده است. همگامی با این تغییرات مستلزم درک پدیده‌های تغییر سریع، رقابت پذیری، عدم قطعیت و افزایش خطر زوال سازمانی است و از این روست که «استراتژی‌های دانشگاه‌ها در مورد این چالش‌ها و پاسخگویی به تقاضاهایی مانند تقاضای اجتماعی، جهانی شدن، تقاضا به شایستگی و متناسب بودن دانشگاه‌ها و نگرانی در مورد کیفیت دانشگاه و برنامه‌ها متفاوت بوده است» (یمنی، ۱۳۸۲). نوع برخورد و مواجهه با این تغییرات و سازماندهی فعالیت‌های دانشگاهی با توجه به پیچیدگی و پویایی این سیستم برای تغییر و برنامه‌ریزی نیازمند تحلیل و شناخت منطقی و هوشمندانه وضعیت گذشته و موجود موقعیت‌های پیرامونی (دانشگاه-محیط) است که می‌تواند بر سرنوشت افراد و حتی یک ملت تاثیرگذار بوده و تغییر در کارکردها (وظایف) و ساختارهای آنها را به دنبال داشته باشد.

۲-۲ آینده پژوهی در آموزش عالی

دانشگاه‌ها نیرو و محرکه آگاهی بخش و برج فرماندهی فکر جوامع، شناختن شدند. بدین ترتیب، رسالت دانشگاه‌ها، فراسوی علم و پژوهش صرف درون دانشگاهی، در جهت خدمت به جامعه سوق داده شد و نقش دانشگاه‌ها از تک‌نقشی و تک‌نهادی به چند نقشی و چندنهادی یعنی نقش آموزشی، پژوهشی، خدماتی، انتشاراتی و رشد حرفه‌ای تکامل یافته است. در وضعیت کنونی جهان که تغییرات در همه زمینه‌های علوم، فن‌آوری، اقتصاد، مدیریت و ... به سرعت انجام می‌شود، سازماندهی فعالیت‌های علمی برای پیش‌بینی آینده ضرورتی انکار ناپذیر است. در تحقیقات استراتژیک و بلند مدت که سرمایه‌گذاری‌های وسیعتری را می‌طلبد، آینده‌نگری باید در همه ابعاد علمی، فناوری و اقتصاد صورت گیرد (نیاز آذری، ۱۳۹۱).

آینده نگری نیازمند آینده شناسی است و آینده شناسی با اتکاء بر پیش فرض‌هایی در خصوص وجود گونه‌ای ارتباط و توالی رویدادها، نیازمند آینده پژوهشی است پیچیدگی روز افزون محیط و پویایی آن که منجر به ناکارآمدی روش‌های برنامه ریزی در دهه‌های اخیر شده باعث گردیده تا مباحث آینده پژوهی در محافل مختلف علمی و اجرایی مورد توجه و استفاده قرار گیرد (نظری زاده و میرشاه ولایتی، ۱۳۹۰).

در یک تعریف ساده و در عین حال بسیار ژرف آینده پژوهی «علم و هنر کشف آینده شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا عنوان شده است. در ایت تعریف رسا، سه مؤلفه وجود دارد. اول آنکه آینده پژوهی تنها یک علم صرف نیست، بلکه شناخت بر اساس روند داده‌های گذشته، شناسایی سیگنال‌های تغییر کنونی و وضعیت‌های محتمل و قابل رخ دادن در آینده است (ملکی فرد و همکاران، ۱۳۸۵).

مؤلفه سوم و بسیار حائز اهمیت در این تعریف شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا است. این مؤلفه کلیدی نشانگر آن است که آینده پژوهی در صدد است تا پا را فراتر از پیش بینی و کشف آینده گذارده و بر شکل دادن به آینده تأکید نماید؛ آینده‌ای که مد نظر و مطلوب برنامه ریزان آن باشد، به دیگر سخن ساختن آینده به گونه‌ای که مطلوب و دلخواه است.

۲-۳، ۷. مروری بر اهمیت و چالش‌های آموزش عالی در جهان و ایران

آموزش عالی به معنای عرضه گرایانه در طی چند دهه گذشته بحث‌انگیز شده است. توجه به تقاضای واقعی در جامعه و جهان کار و زندگی مردم به مفهومی مرکزی در خط‌مشی‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت آموزش عالی مبدل شده و در دوره اخیر به شدت مورد تأکید قرار گرفته است. با روند تغییرات بین‌الملل و گذر از جامعه صنعتی به سمت جامعه اطلاعاتی، اتخاذ استراتژی جدید در راستای استفاده از ارزش‌ها و فرصت‌های جدید در دانشگاه‌ها ضروری می‌نماید.

آموزش عالی و نظام آموزش عالی در نیمه دوم قرن بیستم از واژه‌های پرکاربرد این دوره بودند. به طوریکه اغلب بر سر زبان‌ها بودند. شیوع و ترویج گسترده این عبارت سه پیامد مهم به همراه داشت. اول اینکه، استفاده از این عبارات گویای وجود یک ساختار کلان آموزش عالی است. فعالیت‌های آموزش عالی و نهادهای مسئول این امر در یک کشور با هم وجه اشتراک بسیاری دارند و از اینرو می‌توان آنها را لازم و ملزوم یکدیگر دانست. در واقع می‌توان تک تک این مؤسسات و نهادها را در قالب شبکه‌های مشترکی از نیازها و انتظارات جامعه، شبکه‌های تنظیمی و مدیریتی و یا رابطه‌های مشارکتی و رقابتی در نظر گرفت. در برخی از کشورها توجه بیشتری به درک بهتر نظام آموزشی معطوف می‌شود، بویژه کشورهایی که در آنها

قوانین و احکام دولتی نیز بواسطه یک شبکه تنظیمی و مدیریت جهانی، مؤسسات و نهادهای آموزش عالی را مورد خطاب و توجه خود قرار می دهند. دوم اینکه این عبارات گویای این واقعیت اند که مشخصات برجسته و بارز دانشگاه‌ها لزوماً شاخص نظام آموزش عالی جامع نیستند. این مؤسسات و نهادها را در قالب یک حکم یا دستور به عنوان دانشگاه در نظر می گیرند که نقش دوگانه‌ای دارد: آموزش و پژوهش. از این میان، پژوهش در ایجاد و حفظ دانش سیستماتیک نقش دارد. سوم اینکه، عبارت «عالی^۱» گویای یک ویژگی خاص است، به عنوان مثال، انتظاری مبنی بر این واقعیت که دانشجویان یاد می گیرند که چگونه قوانین و ابزارها و یا تئوری‌ها را زیر سؤال ببرند و یا اینکه در درک و فهم نظریه‌ها، شیوه‌ها و اصل دانش آکادمیک موفق باشند. عبارت «آموزش ثالث^۲» گویای این واقعیت است که یادگیری در این مرحله وجه اشتراک بسیاری در میان مؤسسات و نهادها دارد. در بعضی از کشورها این شرایط به نوعی خاص تر است. در میان سازمان‌های بین‌المللی، سازمان OECD را می توان یکی از مهمترین سازمان‌های حامی جایگزین نمودن عبارت آموزش عالی به جای آموزش ثالث دانست. در واقع «این سازمان بود که در دهه ۱۹۸۰ در راستای جایگزین نمودن عبارت «آموزش عالی» به جای «آموزش ثالث» کوشید» (تایشلر، ۲۰۰۴).

تحولات چندین دهه گذشته در دنیا به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم و در سال‌های اخیر، چالش‌های اساسی را برای مسوولان و سیاستگذاران کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در حوزه آموزش عالی بوجود آورده است که در صورت مواجهه مناسب به فرصت و عدم مواجهه مناسب می تواند به تهدید تبدیل شود. تافلر با اشاره به اینکه بشریت با جهش کوانتومی به جلو مواجه است و عمیق‌ترین خیزش اجتماعی و خلاقانه‌ترین بازسازی همه اعصار را در مقابل خویش دارد بیان می کند؛ با گذر به دانایی حتی ظهور تمدنی جدید را نوید می دهد که جهان‌بینی خاص و متمایز خود را دارد و با زمان و فضا و منطق و علیت به شیوه خاص خود رفتار می کند (تافلر، ۱۳۸۰). علیرغم گسترش آموزش عالی در کشورهای در حال توسعه، این کشورها در علم و فناوری با مشکلات و کاستیهای بسیاری مواجه اند. اگر دانشگاه قادر به متحول سازی خود به منظور پاسخگویی به نیازهای یک فرهنگ یادگیری باشد ممکن است به فرصتی برای تجدید حیات آموزش عالی در سال‌های آتی تبدیل شود. در سمینار شهر گلیون^۳ سوئیس در سال ۱۹۹۹، هفت چالش برای

^۱ - Higher

^۲ - post-secondary, 'tertiary' and 'third-level'

^۳ - Golion

آموزش عالی در هزاره سوم مطرح شد: ۱- محیط دستخوش تغییر (جهانی شدن، تأثیر فناوری) ۲- رسالت‌های دانشگاه (دانشگاه‌های پاسخگو، ظهور رقیب‌های سنتی جدی برای دانشگاه‌های سنتی) ۳- دانشجویان و آموزش (آموزش براساس نیازها، دسترس به آموزش عالی) ۴- حرفه آکادمیک (نقش اعضاء هیئت علمی و کارکنان) ۵- سرمایه‌گذاری در آموزش عالی (حفظ درآمدها، کاهش هزینه‌ها) ۶- نظارت و سرپرستی (بهبود روش‌های نظارت و سرپرستی دانشگاه‌ها، شناخت نقاط ضعف) ۷- پاسخ به تفاوت‌های توسعه آموزش عالی در هر منطقه (وبر، لوک، ۱۳۸۱).

پیتر دراکر (۱۹۹۷) طی مصاحبه‌ای با نشریه فوربس (forbes) جامعه دانشگاهی را به لرزه انداخت. او چنین پیش‌بینی کرد که «سی سال دیگر، از محیط‌های دانشگاهی بزرگ کنونی تنها آثاری بجای خواهد ماند. دانشگاه‌ها دیگر باقی نخواهند ماند. این موضوع واکنش‌هایی را در محافل دانشگاهی بوجود آورد» (هیرش و وبر، ۱۳۸۱).

یمنی در مقدمه کتاب رویکردها و چشم‌اندازهای نودرآموزش عالی برخی از چالش‌های موجود را اینگونه مطرح می‌نماید «امروزه شایستگی آموزش عالی دربستر ارتباطات پیچیده جهانی چالشی اساسی است: ارتباط آموزش عالی با دوره‌های قبلی چگونه است؟ آیا دانشگاه تخصص‌گراست؟ منتقل‌کننده اطلاعات است به ارتباط بین آموزش و پژوهش چگونه است؟ تا چه حد انتظارات ذی‌نفعان (جامعه، جوانان و...) در سازماندهی فعالیت‌های دانشگاهی لحاظ می‌شود؟ در شرایط حاضر که دانشگاه‌ها در میدان اطلاعات، رقابت، ارتباطات بین‌المللی، تمرکزگرایی، میان‌رشته‌ای شدن و مستمر شدن آموزش‌ها قرار دارند با این نوع سؤالات، چه رویکردها و چشم‌اندازهایی می‌توانند برای آموزش عالی مطرح شوند» (یمنی، ۱۳۸۸).

با ظهور اقتصاد دانش و دانش‌بنیان، "جوامع شاهد تبدیل دانش به دارایی و کالای سرمایه‌ای و یک ستانده‌ی مهم برای بنگاه‌های اقتصادی و صنعتی هستند و بدین ترتیب فرایند تولید و توزیع دانش به صورت یک "صنعت-بازار" در مدرنیته اخیر ظاهر شده است" (انتظاری، ۱۳۸۲) و انتظار بر این است که دولت‌ها نیز با تحولات ساختاری به "دولت مبتنی بر دانش" تحول پیداکنند. برتون کلارک^۱ در این زمینه، الگوی مثلث الیگارشسی دانشگاهی، بازار و دولت را ارائه داده است. این سه با همگرایی و تعامل خلاق با همدیگر می‌توانند به توسعه یاری برسانند. تیلور و میروو^۲ در مطالعه‌ی بیان می‌دارند که در طی سالهای گذشته

^۱ - Clark, B

^۲ - Taylor and Miroiv

اهمیت برنامه‌ریزی و مدیریت کارآمد در دانشگاه‌ها افزایش یافته است: "رقابتی شدن، پافشاری روی منابع مالی، سنجش و پاسخگویی، تعامل بیرونی، مدیریت درونی دانشگاه با توجه به اینکه دانشگاه سازمانی پیچیده است از جمله مواردی است که به دغدغه اساسی مسوولان آموزش عالی در دنیا تبدیل شده است". هیرش و وبر^۱ (۱۹۹۹) معتقدند دانشگاه‌ها در قرن بیست و یکم علاوه بر مسائلی از جمله اعتبارات و ضرورت کارآمد بودن و حرفه‌ای شدن با چالش‌های دیگری نظر کیفیت، عدالت آموزشی، مسایل مالی و افزایش تقاضا و چالش میان فرهنگ بومی و جهانی، روبروست. اهمیت یافتن روزافزون سه انقلاب در دنیا یعنی انقلاب کارآفرینی، انقلاب دیجیتال و انقلاب اینترنت (که به سه انقلاب E-D-I معروفند)، لازم است دانشگاه‌ها در جهت تغییر الگوهای آموزش و پژوهش، به تغییرات استراتژیک در حوزه‌های پژوهش و آموزش اقدام کنند (احمدپورداریانی، ۱۳۸۲). اترکوویتز^۲ (۲۰۰۱) نشان داده است که از جنگ جهانی دوم به این طرف دو انقلاب علمی، در جهان به وقوع پیوسته است؛ انقلاب علمی اول در اواخر قرن ۱۹ اتفاق افتاد که در طی آن دانشگاه‌ها علاوه بر مأموریت آموزشی، مأموریت تحقیقاتی را نیز به عهده گرفتند. براین اساس گروه‌ها و مراکز تحقیقاتی در درون دانشگاه بوجود آمدند انقلاب علمی دوم در اواخر قرن بیستم اتفاق افتاد که در طی آن دانشگاه‌ها علاوه بر مأموریت آموزشی و تحقیقاتی، در حال عهده دار شدن مأموریت سوم یعنی نوآوری فناوریک هستند و دانشگاه‌های کارآفرین در حال ظاهر شدن می‌باشند. براین اساس، بنگاه‌ها و شبکه‌های جدید وابسته به دانشگاه در حال بوجود آمدن هستند. قبل از انقلاب علمی اول مأموریت اصلی دانشگاه تدریس برای افراد بود. در انقلاب اول مأموریت تحقیق نیز به مأموریت اول اضافه شد. در فرایند انقلاب دوم دانشگاه‌ها نه تنها عهده دار مأموریت نوآوری فناوریک و در نتیجه توسعه اقتصادی و اجتماعی شدند بلکه آموزش فرد به آموزش سازمان، تحقیق فردی به تحقیق گروهی تبدیل شد.

گزارش مطالعاتی مؤسسه بین‌المللی برنامه‌ریزی آموزشی (IIEP) با عنوان تحولات آموزش عالی در دنیا (۲۰۰۹)، این تحولات را در پنج محور طبقه‌بندی نموده است:

۱- افزایش جمعیت دانشجویی در دنیا: جمعیت دانشجویی دنیا در سال ۱۹۹۱ حدود ۶۸ میلیون بوده که به ۱۵۱ میلیون نفر در سال ۲۰۰۷ رسیده است. در برخی مناطق این روند سریع‌تر بوده است. در مناطق

^۱ -Hirsh &Weber

^۲ - Etzkowitz

آسیا و اقیانوسیه برای مثال تعداد دانشجویان از ۱۴ به ۴۵ میلیون نفر افزایش یافته است. این به این معنی است که نرخ ثبت‌نام (GER) از ۱۴ درصد در سال ۱۹۹۱ به ۲۶ درصد در سال ۲۰۰۷ رسیده است ۲- تنوع‌سازی در تأمین^۱ آموزش ۳- افزایش فعالیت بخش خصوصی در آموزش عالی؛ هر چند به منظور افزایش پاسخگویی به تقاضای اجتماعی این مؤسسات به سرعت رشد کرده‌اند اما در حال حاضر در بیشتر کشورها مسأله اصلی نظارت و کنترل کیفیت آن‌ها است ۴- بین‌المللی شدن ۵- تلفیق منطقه‌ای و بین‌المللی سیاست‌ها

از جمله مهمترین چالشهای فراروی نظام آموزش عالی در سراسر جهان رشد شتابان انتظارات از آموزش عالی در زمینه تأمین نیازهای جامعه، کارآمدسازی آموزش‌های ارائه شده، تولید دانش جدید منطبق با تغییر و تحولات محیطی و تکنولوژیکی، برقراری ارتباط بیشتر با صنعت و حفظ توان رقابتی با سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بوده است (OECD, ۲۰۰۷، عزتی، ۱۳۸۷). با این وصف، بحرانی‌ترین چالش پیش روی بیشتر نهادهای آموزش عالی ایجاد ظرفیت برای پذیرش تغییر و تحول است. باید موانعی را که ما را از پاسخگویی به نیازهای جوامع به سرعت در حال تغییر بارز می‌دارند برطرف کنیم؛ فرایندها و ساختارهای اداری غیرضروری را برچینیم و البته «توجه متفکرانه به طراحی فرایندهای نهادی طرح‌ریزی، مدیریت و اداره امور امری حیاتی است» (دود اشتارت^۲ به نقل از احمدوند و وارثی، ۱۳۸۱). لیوتارد (۱۹۸۴) تحولات جدید دانشگاه را با تأکید بر «کاربری دانش» به مثابه نقش مؤثر دانشگاه در دوره فرانونین، همسو می‌داند این تحول، متضمن یک دگرگونی معرفت‌شناختی است که طی آن، دانش نه بر اساس میزان قدرت، توانایی و دقتش در بیان و بازنمایی واقعیت‌های جهان، بلکه بر اساس ارزش استفاده و فایده مندی‌اش، مورد ارزیابی و داوری قرار می‌گیرد. بر اساس این دیدگاه، دانش باید به کار برده شود و نشان دهد که در جهانی که امروز در آن زندگی می‌کنیم، چه اثری ایجاد می‌کند (پورعزت و همکاران، ۱۳۸۷).

درسالهای اخیر و بخصوص بعد از سال ۱۹۹۰ میلادی شاهد دگرگونی‌های مهمی در نظام آموزش عالی سراسر دنیا هستیم که برخی از این دگرگونی‌ها شامل الف) افزایش متقاضیان نظام آموزش عالی که تا حدود زیادی مولود ۳ چیز است: ۱- افزایش جمعیت ۲- جستجوی شغل مناسب ۳- تغییرات سریع دانش و

^۱ - Provision

^۲ - Duderstadt

تنوع رشته‌ها ب) تقاضا برای آموزش عالی همراه با خواست‌های جدید و متنوع همراه بوده است. ج) نظام عرضه آموزش با افزایش دسترسی پذیری به اطلاعات جدید فناوری و اطلاعات ارتباطات تنوع بسیار یافته است و شمار زیادی از کشورها یادگیری از راه دور، برنامه‌های کوتاه مدت، برنامه‌های فشرده نظری و عملی یا اصطلاحاً آموزش‌های ساندویچی و کپسولی و برنامه‌های مشترک با صنعت را در پیش گرفته‌اند. کنترل آموزش عالی نیز بر اثر تنوع منابع تأمین سرمایه و در برخی موارد تلاش سنجیده برای کاستن از مسئولیت سنگین دولت در آموزش عالی صورت‌های گوناگون پیدا کرده است (خنیفر، ۱۳۸۳). همچنین از اواسط دهه ۱۹۸۰ اصلاح نظام‌های آموزش عالی، یک اولویت در سیاست‌های کشورهای غربی شده است. نیروهای عمده در این زمینه شامل اقتصادی (کاهش منابع مالی دولت برای تحقیق)، اجتماعی (اهمیت بیش از پیش پاسخگویی) و فرهنگی (مد جدیدی از دانش و تولید دانش) - یک زمینه پیچیده‌ای را ایجاد نموده‌اند - که چگونگی مدیریت این مؤسسات را دچار تردید نموده است. این موضوع به بروز مدیریت گرای نوین انجامیده است.

این دگرگونی‌ها به صورت تغییرات گسترده‌تری در محیط بیرونی آموزش عالی رخ نموده‌اند. تغییرات مذکور عبارتند از: دگرگونی در نظم سیاسی - جغرافیایی، دگرگونی در قلمرو اجتماعی و دگرگونی در نظام‌های مدیریتی و اقتصادی همراه با توسعه شتابنده علمی و فن‌آورانه بوده است. شاتوک^۱ معتقد است دانشگاه‌ها در تمامی کشورهای جهان در آینده تحت فشارهای ناشی از افزایش سریع تعداد دانشجویان، کاهش قیمت واحدهای درسی، افزایش کنترل دولت و افزایش نارضایتی عمومی از روند فعلی نظام آموزش عالی، دچار نوعی بحران هویت خواهند شد (عطائی فر و همکاران، ۱۳۸۸)، موضوعی که فیشرمن^۲ نیز از آن با عنوان‌های بحران مشروعیت، بحران هژمونی و بحران نهادی یاد می‌کند. ویلبر و میر^۳ نیز اظهار داشته‌اند. از جمله منشأ انواع مختلف چالش‌های دانشگاه‌ها تغییر و تحولات جمعیتی، اقتصادی، فناوری و اجتماعی است (همان). این "تحولات و چالش‌های بوجود آمده، دانشگاه را در معرض تهدیدهایی نیز مانند رنگ باختن الزامات ساختی - کارکردی، تقلیل آن به بنگاه اقتصادی و گم شدن سرشت انتقادی آن قرار داده

^۱ - shatuck

^۲ - Fishman .G

^۳ . wilbur & meier.

است» (فراستخواه، ۱۳۸۸) ازدانشگاه انتظار می‌رود با سایر زیر نظام‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی تعامل و همکنش نافع و اثربخش داشته باشد.

این شرایط وضعیت دوگانه‌ای را برای آموزش عالی و دانشگاه فراهم آورده است؛ «از یک سو بازار مشتریان و مخاطبان آموزش عالی و دانشگاه پررونق و گسترده شده است و از سوی دیگر، اگر دانشگاه نتواند عملکرد و بروندهای خود را از حیث کیفیت و تناسب با این انتظارات نوپدید و متنوع تنظیم بکند، نه تنها به دلیل محدودیت‌های منابع مالی دولتی در یک جهان رقابتی با بحران‌های مالی و اعتباری دست به گریبان می‌شود، بلکه به دلیل ناتوانی از تعاملات رضایت بخش با شبکه نهادها و ذی نفعان مختلف جامعه به بحران کارآمدی و اثربخش نیز دچار می‌شود» (فراستخواه، ۱۳۸۹). در برخی از کشورها از جمله آلمان تحولات دانشگاهی با تحولات سیاسی و اقتصادی ناشی از اتحاد دو آلمان (شرقی و غربی) همگام بوده است.

راسکه (۲۰۰۳) مجموعه این تحولات را در چند فرایند جهانی شدن^۱ همگانی و توده‌ای شدن^۲ و بین‌المللی شدن^۳ خلاصه نموده است. ریدر سیمون نیز معتقد است، کشف توازن و تعادل بین تغییر و استمرار یکی از بزرگترین چالش‌های دانشگاه‌های امروزی است (ریدر سیمون^۴، ۲۰۰۶). در طول دهه‌های اخیر دگرگونی‌هایی رخ داده که جابجایی شیوه تولید از فوردیستی به نوفوردیستی از عوامل اصلی است. "تولید انبوه در نظام فوردیستی جای خود را به انعطاف‌پذیری (عدم تمرکز، پراکندگی و خردشدگی) در نظام نوفوردیسم داد" (رابینز و وبستر^۵، ۱۹۹۱ به نقل از داودی، ۱۳۸۵). مشاغل بیش از گذشته وابسته به دانش شده‌اند و بحث از سازمان‌های دانش محور و جامعه‌ی اطلاعاتی است. در همین راستا، فناوری اطلاعات و ارتباطات و مجازی شدن نیز از موضوعاتی هستند که به فرایندهای صنعت دانش ابعاد پیچیده و نامتعینی داده است (کاستلز، ۱۳۸۰).

آموزش عالی در ایران نیز همواره با مسائل و مشکلات مختلفی، علاوه بر مسائل جهانی حاکم، در دوره‌های مختلف با سیر تاریخی آن مشاهده می‌شود و فرازو نشیب‌های فراوانی در این راه به خود دیده است.

^۱ . Globahzation

^۲ . Massification

^۳ . Internationallization

^۴ - Ridder-Symones

^۵ - Robins, Webster

این چالش‌ها در بیشتر مواقع به تهدید و مانع تبدیل شده و فرصت‌ها را از دست داده است. موانع یا زائیده مسائل درون دانشگاهی و یا ناشی از مشکلات و معضلات عوامل تاثیرگذار خارجی بوده است. عوامل و مسائل موجود در نظام سیاسی، نظام اجتماعی و فرهنگی و نظام اقتصادی نیز به نوبه خود تاثیر بسزایی بر نظام آموزش عالی و دانشگاه‌های ما می‌گذارند. بر اساس بررسی‌های صورت گرفته نظام آموزش عالی در ایران با چالش‌های زیر مواجه است:

رشد شتابان تقاضای اجتماعی برای ورود به آموزش عالی، عدم وضوح سیاست‌های دولت در ارتباط با بازار کار، وجود مراکز متعدد تصمیم‌گیری و تداخل در وظایف، گسترش کمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی (چه از نظر دانشجویی و چه تعداد این دانشگاه‌ها)، مسأله کیفیت و کارآیی، پاسخگویی، نظارت و ارزیابی، برنامه ریزی و پنداشت‌های متفاوت از آن، عدم وجود ارتباط مناسب میان نظام آموزش عالی و آموزش و پرورش، عدم جایگاه مناسب برای علم و کاهش شان و منزلت اعضای هیات علمی، عدم دسترسی کافی به پایگاه‌های اطلاعاتی و مراکز بین‌المللی و مواردی از این قبیل معضلات و مشکلاتی است که دانشگاه‌های کشور عمدتاً با آن مواجه هستند.

در طرح "مطالعاتی نیازسنجی نیروی انسانی متخصص و سیاستگذاری توسعه منابع انسانی" ایران برخی از مهم‌ترین چالش‌های آموزش عالی عبارت بودند از: ۱- نظام راهبردی و سیاست گذاری در نظام آموزش عالی ۲- مدیریت مؤسسات (استقلال اداری و مالی، برنامه ریزی و مدیریت منابع انسانی) ۳- قوانین و مقررات حاکم بر آموزش عالی (در پذیرش دانشجو و هیات علمی) ۴- کیفیت و ارتقای آن ۵- منابع مالی ۶- پاسخگویی به نیازهای بازار کار و جامعه (وحیدی و غفرانی، ۱۳۸۱).

از دلایل عقب ماندگی آموزش عالی در کشورهای در حال توسعه فهرستی به شرح ذیل ارائه شده است:

- ۱- فقدان دانش و اطلاعات و افراد مطلع علمی ۲- عدم مشارکت جامعه در برنامه ریزی آموزشی دانشگاه‌ها ۳- ضعف پژوهش ۴- عدم بلوغ سیاسی ۵- فقدان ارتباط ارگانیک بین آموزش عالی و فعالیت‌های اقتصادی و تولید ۶- دخالت بیش از اندازه دولت در آموزش عالی (پرداختچی، ۱۳۸۱). از روند تحولات کنونی سیستم آموزش عالی و دانشگاه‌ها، به فهرستی از تغییرات، اشاره شده است. برخی از آنها عبارتند از: "تغییر جایگاه دانشگاه از خدمت به نخبگان و دولت و قدرت به جامعه و توده مردم، دانشجو به عنوان مشتری، مشارکت ذینفعان در تأمین برخی بخشی از منابع مالی و بودجه دانشگاه‌ها، نیاز به فنآوری‌های آموزشی و آموزش مادام‌العمر، ارائه مهارت‌های متناسب با بازار کار و صنعت از تحولات نظام‌های آموزش

عالی" (فاضلی، ۱۳۸۶). سه تحول مهمی هم که اشاره شده، در نظام آموزش عالی در دو دهه گذشته عبارتند از:

الف) تحولات اقتصادی-اجتماعی

ب) تحولات فن‌آورانه

ج) تحولات مسأله جهانی شدن".

تحولات آموزش عالی در ایران به شکلی دیگر در مؤلفه‌های زیر خلاصه شده است:

تمرکزگرایی بالا و افزایش مداخلات در نهادهای آموزش عالی، رشد نامتوازن علمی و جنسیتی آموزش عالی، قشربندی اجتماعی ناموزون، تأکید بر تغییرات سخت افزاری، تغییر ساختار و تشکیلات بدون همراهی آن با تغییرات نرم اندیشه‌ای، کاهش بار مالی دولت در بخش آموزش عالی، افزایش دسترسی بی توجه به عدالت در دستیابی، کمی گرایی در پذیرش دانشجو و افت کیفی شاخص‌ها، آموزش محور شدن نهادهای آموزش عالی، سوگیری به سوی دانشگاه‌بنگامی و کارآفرین، اعمال تغییرات از بالا به پایین (جاودانی، ۱۳۸۹، الف). با این حال گزارش ملی آموزش عالی ایران (۱۳۸۴)، "سه چالش اساسی نظام آموزش عالی را" مدیریت راهبردی، مدیریت بهره‌وری، و ساختار هیات امناء "دانسته است. به همین دلیل، طی چند سال اخیر، در آموزش عالی ایران الزامات قانونی مورد نیاز جهت پاسخ به چنین چالش‌هایی پیش‌بینی و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دستخوش تحولات زیادی شده‌اند. پیدایش چنین تغییراتی از یک سو منجر به کاهش نظارت مستقیم دولت بر دانشگاه‌ها، و از سوی دیگر، پیش‌بینی الزاماتی نظیر پاسخگویی بیشتر به تقاضاهای اجتماعی و توسعه دانشگاه‌ها شده است (گزارش ملی آموزش عالی، ۱۳۸۵).

این تحولات و چالش‌های نظام آموزش عالی براساس مطالعات را می‌توان طبق جدول شماره ۱۱ دسته‌بندی نمود:

تصویری از آینده

جدول شماره ۱۱- دسته بندی و طبقه بندی مقایسه ای چالش های آموزش عالی در دنیا و ایران طبق مطالعات (ثمری، ۱۳۹۳)

مقوله های چالشی در دنیا	مطالعات	مقوله های چالشی در ایران	مطالعات
اقتصاد و توسعه دانایی محور	لیوتارد (۱۹۸۴)، تافلر (۱۳۸۰)، رابینز و و بستر (۱۹۹۱)، کاستلز (۱۳۸۰)، اتر کوویتز (۲۰۰۱)	اقتصاد و توسعه دانایی محور	بازرگان (۱۳۷۷)، انتظاری (۱۳۸۸)، (فاضلی، ۱۳۸۶)
محدودیت منابع مالی	IIEP (۲۰۰۹)، تیلور و میروو (۲۰۰۲)	محدودیت منابع مالی و مدیریت منابع	فاضلی (۱۳۸۶)، وحیدی و غفرانی (۱۳۸۱)، جاودانی (۱۳۸۹)، (فاضلی، ۱۳۸۶)
استقلال دانشگاهی (آزادی علمی و آکادمیک و سازمانی) و دخالت دولت	سوفن (۲۰۰۹)، سانیا (۱۳۷۹)	استقلال دانشگاهی (آزادی علمی و آکادمیک و سازمانی) و دخالت دولت	سیاری (۱۳۷۵)، وحیدی و غفرانی (۱۳۸۱)، فراستخواه (۱۳۸۸)، پرداختچی (۱۳۸۱)، جاودانی (۱۳۸۹)، آراسته (۱۳۸۴)
فناوری اطلاعات و ارتباطات و شبکه های مجازی	خنیفر (۱۳۸۳)، (یمنی، ۱۳۸۸)، کاستلز (۱۳۸۰)	فناوری اطلاعات و ارتباطات، انقلاب دیجیتال	خنیفر (۱۳۸۳)، (یمنی، ۱۳۸۸)، بازرگان (۱۳۷۷)، (فاضلی، ۱۳۸۶)، احمدپورداریانی (۱۳۸۲)، جاودانی (۱۳۸۹)
جمعیت دانشجویی و تقاضا	IIEP (۲۰۰۹)، ویلر و میر (۱۳۸۸)، (خنیفر (۱۳۸۳)، تیلور و میروو (۲۰۰۲)، (ویر، لوک، ۱۳۸۱).	جمعیت دانشجویی، تقاضا و توسعه کمی	وحیدی و غفرانی (۱۳۸۱)، خنیفر (۱۳۸۳)، سیاری (۱۳۷۵)، جاودانی (۱۳۸۹)، گزارش ملی آموزش عالی (۱۳۸۵)، (فاضلی، ۱۳۸۶)، (آراسته، ۱۳۸۴)
کیفیت و کارآیی آموزش عالی	هیرش و وبر (۱۹۹۹)، OECD (۲۰۰۷)، زیانمینگ (۲۰۰۶)	کیفیت و کارآیی آموزش عالی	یمنی (۱۳۸۸)، بازرگان (۱۳۸۴، ۱۳۷۷)، فراستخواه (۱۳۸۸)، (آراسته، ۱۳۸۴)
رقابتی شدن، جهانی شدن و بین المللی شدن	ویر، لوک (۱۹۹۹)، راسکه (۲۰۰۳)، IIEP (۲۰۰۹)، تیلور و میروو (۲۰۰۲)، OECD (۲۰۰۷)، ریدر سیمون (۲۰۰۶)، اتر کوویتز (۲۰۰۱)	بین المللی شدن	یمنی (۱۳۸۸)، بازرگان (۱۳۷۷)، خنیفر (۱۳۸۳)، (فاضلی، ۱۳۸۶)، (آراسته، ۱۳۸۴)
برنامه ریزی، مدیریت و توسعه	سانیا (۱۳۷۹)، یمنی (۱۳۸۲ و ۱۳۸۷)، فراستخواه (۱۳۸۱)، مهر عزیزاده و صالحی عمران (۱۳۸۳)، راولی و همکاران (۱۳۸۳)، OECD (۲۰۰۷)، نان (۲۰۰۱)	سیاستگذاری، برنامه ریزی، مدیریت و توسعه	یمنی (۱۳۸۲ و ۱۳۸۷)، پرداختچی (۱۳۸۱)، وحیدی و غفرانی (۱۳۸۱)، گزارش ملی آموزش عالی (۱۳۸۲)، بهشتی (۱۳۸۲)، سیاری (۱۳۷۵)، تقی پور ظهیر (۱۳۷۲)، (آراسته، ۱۳۸۴)، جاودانی (۱۳۸۹)

سازگاری با محیط پیرامون	سازگاری با محیط پیرامون	ریدر سیمون (۲۰۰۶)، کلر به نقل از یمنی (۱۳۸۲)	سازگاری با محیط پیرامون
پاسخگویی به ذینفعان و بازار کار	پاسخگویی به ذینفعان	تیلور و میروو (۲۰۰۲)، دود اشتارت (۱۳۸۱)، (وبر، لوک، ۱۳۸۱)، اتر کوویتز (۲۰۰۱)، (دیم، به نقل از سانچز، ۱۹۹۹)	پاسخگویی به ذینفعان و بازار کار
بحران هویت و نهادی	بحران هویت دانشگاه و جایگاه نهادی	شاتوک (۱۳۸۸)، فیشمن (۲۰۰۴)	بحران هویت و نهادی
	فاصلی (۱۳۸۶)، وحیدی و غفرانی، (۱۳۸۱)، صالحی عمران (۱۳۹۰)، گزارش ملی آموزش عالی (۱۳۸۵)، (آراسته، ۱۳۸۴)، جاودانی (۱۳۸۹)	ذکر صالحی (۱۳۸۳)، مهرعلیزاده (۱۳۹۱)، (آراسته، ۱۳۸۴)	

همانگونه که در جدول شماره (۲-۱) ملاحظه می‌شود اهمیت و نوع چالش‌ها در بیشتر زمینه‌ها در دنیا و کشورها مشترک هستند. با این حال تفاوت آن‌ها در مواجهه و برخورد با این چالش‌ها است که از اهمیت خاصی برخوردار است. با چه رویکردهایی می‌توان به دنبال پاسخگویی و مواجهه با این چالش‌ها رفت. نوع تفکر و سازماندهی و نگاه به دانشگاه و آموزش عالی در این مورد حائز اهمیت خواهد بود. از طرفی نحوه مواجهه با آنها است که شیوه برنامه‌ریزی و مدیریت نظام‌های آموزش عالی و دانشگاهی و نوع سازماندهی را متفاوت می‌سازد.

۲-۴، جهت‌گیری دانشگاه‌های جهان در توسعه دانشگاهی

در این قسمت به منظور شناخت جهت‌گیری‌های راهبردی برخی از دانشگاه‌های جهان در زمینه توسعه دانشگاهی به بررسی آنها می‌پردازیم. مقایسه محورهای مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در کشورهای منتخب قاره‌های جهان، نشان می‌دهد در قاره آمریکا بر الگوی خصوصی-دولتی و بازار کار و کارآفرینی و تضمین کیفیت توجه ویژه‌ای می‌شود. در قاره اروپا بر مقوله‌های استقلال دانشگاهی و خودگردانی و عدم دخالت دولت در گسترش دانشگاهی و کیفیت و اعتبارسنجی و جذب منابع مالی از طریق پژوهش تأکید می‌شود. ساختار، مأموریت و چالش‌های دانشگاه‌های اروپای غربی و آمریکا بیشتر مشترک هستند، اما آن چیزی که آنها را از هم متفاوت می‌کند شیوه اداره دانشگاه است. در قاره آسیا بر سیاستگذاری‌های دولتی و برنامه‌ریزی در قالب برنامه‌های توسعه کشور و از طریق شورای مرکزی و کسب منابع مالی دولتی ضمن حرکت به سمت استقلال دانشگاهی و اعطای اختیارات تأکید می‌شود. الگوی اقتباسی از اروپا و آمریکا در دانشگاه‌های این کشورها لحاظ می‌شود. در قاره آفریقا حمایت‌های مالی دولت اساسی است. در این قاره نیز الگوهای متفاوت کشورهای اروپایی و آمریکایی دنبال می‌شود.

جدول شماره ۱۲- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره آمریکا

ردیف	کشور	محورهای کلان مورد تأکید (آموزش عالی)
۱	کانادا	حمایت دولت از دانشگاه‌ها (مالی و تأمین بودجه)، ایجاد نهاد های تضمین کیفیت نظارت بر دانشگاه‌ها براساس ارائه برنامه های توسعه و عملکرد و نظام تضمین کیفیت
۲	آمریکا	نقش اساسی دولت فدرال در گسترش و توسعه (منابع و اعتبارات) سیاست دسترسی وسیع و توده‌وار (Mass Access)، الگوی خصوصی-دولتی-Private (Public) نقش اساسی بازار کار و رقابت و کارآفرینی، اعطای استقلال دانشگاهی در توسعه افزایش موازین ثبت‌نامی در مؤسسات فعلی و افزایش تعداد مؤسسات

جدول شماره ۱۳- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره اروپا

ردیف	کشور	محورهای کلان مورد تأکید (آموزش عالی)
۱	انگلیس	ارائه خدمت مناسب و با کیفیت به جامعه توجه به تحقیقات در بالاترین سطوح بین المللی و پذیرفته شده جهانی
۲	فنلاند	ایجاد نظام دانشگاهی مدرن، کارآمد، پاک، مشروع و آزاد، حداقل نظارت دولت بر مؤسسات آموزش عالی و تأکید بر مستقل بودن دانشگاه‌ها (سازمان مستقل قانونی) توسعه ظرفیت دانشگاه‌ها جهت واکنش به تغییرات در محیط فعالیت‌ها توسعه پایه و اساس تأمین سرمایه و رقابت جهت جذب بیشتر سرمایه های پژوهشی در سطح بین‌الملل ادغام مؤسسات و دانشگاه‌ها، مدیریت مالی (آموزش بهتر با هزینه کمتر) تغییر و تحولات سازمانی و مدیریتی تغییر مالکیت و مدیریت ساختمان‌های دانشگاهی
۳	ایتالیا	تخصیص سرمایه دولتی در کل مناطق ایتالیا، توسعه زیرساخت‌ها، متوازن‌سازی جغرافیای دانشگاه‌ها تصویب قوانین جدیدی در مورد استقلال به دانشگاه برای توسعه آنها اختصاص بیشتر منابع مالی برپایه سوابق تاریخی و بخشی از آن نیز براساس پیامدها و نتایج فرایند آموزشی هر مؤسسه
۴	بلژیک	عدم دخالت دولت و تمرکززدایی در تصمیمات دانشگاه‌ها نظارت بر کیفیت گسترش آموزش عالی توسط کمیته اعتبارسنجی

ترغیب جوانان به مشارکت در آموزش عالی		
--------------------------------------	--	--

جدول شماره ۱۴- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره آسیا

ردیف	کشور	محورهای کلان مورد تأکید (آموزش عالی)
۱	ترکیه	تصمیمات کلان در شورای آموزش عالی، توجه به آزادی علمی تولیدات علمی متناسب با محیط، افزایش تحقیقات و انتشارات سیاستگذاری در برنامه های توسعه پنج ساله
۲	مالزی	توجه به آموزش عالی و دانشگاه ها در راستای سیاست Racial integration and توسعه اقتصاد ملی تصویب قانون هیات امناء به منظور اعطای استقلال به دانشگاه پاسخگویی دانشگاه ها به جامعه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و توسعه منابع انسانی حرکت در گروه کلاس متوسط در آموزش عالی و قدرت صنعتی و اقتصاد جهانی
۳	چین	توسعه آموزش عالی همگام با اصطلاحات دولت، فرایند تجاری کردن آموزش عالی غیرمتمرکزسازی، افزایش موازین ثبت نامی از طریق طرح و توسعه محیط های جدید دانشگاهی حمایت از مؤسسات خصوصی یا غیر دولتی، تشویق بزرگسالان شاغل برای تحصیلات عالی ایجاد زمینه ی لازم برای سرمایه گذاران خارجی با تحول در رشد اقتصادی

جدول شماره ۱۵- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره اقیانوسیه و استرالیا

ردیف	کشور	محورهای کلان مورد تأکید (آموزش عالی)
۱	استرالیا	نظام آموزشی یکپارچه، ادغام سازمانی افزایش ظرفیت دانشجویی و بالا بردن نرخ های ورود و خروج دانشجو تأکید بر علم و فناوری، بالا بردن کار آیی و ثمربخشی افزایش کیفیت کار دانشگاه در ابعاد مدیریتی، آموزشی و پاسخگویی
۲	نیوزلند	مسئولیت پذیری (در پاسخ به اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیط)، جهت گیری به سمت مدیریت مشارکتی و شورایی، ایجاد شعباتی در مناطق مختلف (پرديس های دانشگاه)

جدول شماره ۱۶- محورهای اساسی مورد تأکید در توسعه آموزش عالی در قاره آفریقا

ردیف	کشور	محورهای کلان مورد تأکید (آموزش عالی)
۱۰	آفریقا	اجرای راهبردهای متفاوت مالی، استقرار ساختار مدیریتی جدید، حرکت به سمت عدم تمرکز ایفای نقش دو جانبه بین محیط بیرونی حمایتی و زمینه نوآوری، احترام به استقلال دانشگاه

در مرحله بعد، به دلیل اهمیت جهت گیری های راهبردی مورد تأکید در دانشگاه های کشورهای یادشده، با بررسی برنامه های راهبردی آنها، مقوله های اصلی مورد توجه در هر یک از دانشگاه ها استخراج و در قالب جداول شماره ۱۷ الی ۲۳ تنظیم گردید. بررسی مقوله بندی مفهومی این جهت گیری ها در دانشگاه های مستقر در این کشورها، نشان می دهد مقوله های اصلی: کسب استقلال و آزادی علمی، پاسخگویی به ذینفعان، کسب اعتبار جهانی در علم، توجه به حقوق شهروندی و خدمت به جامعه، توجه به نهاد برنامه ریزی در دانشگاه، مدیریت منابع، فضای رقابتی، کیفیت بخشی فعالیت های دانشگاهی در برنامه های توسعه دانشگاهی دانشگاه های مورد مطالعه از وجوه مشترک آنهاست.

علیرغم وجوه تشابه، هر دانشگاهی جهت گیری خاصی را نیز دنبال می کند. به عنوان نمونه دانشگاه میشیگان به دنبال ایجاد شعبات و دانشگاهی مجازی است (جدول شماره ۱۷). در دانشگاه آلبرتای کانادا به وجود کمیته های مختلف علمی از جمله به کمیته برنامه ریزی علمی، کمیته اجرایی و در دانشگاه کبک به نهاد برنامه ریزی در دانشگاه (کمیسیون برنامه ریزی و معاونت برنامه ریزی برنامه ریزی توسعه دانشگاه کبک در دو سطح خرد و کلان) در برنامه های توسعه دانشگاهی تأکید می شود (جدول شماره ۱۸). در دانشگاه دولتی استرالیا به تأمین منابع از سوی دولت و کمک های مردمی و برقراری ارتباط نزدیک با دولت تأکید می شود (جدول شماره ۲۰). برقراری ارتباط بین کالج های دانشگاه و ایجاد فرصت هایی برای افزایش تجارب دانشجویان در دانشگاه کمبریج و مطالعه در زمینه فعالیت های تربیتی، یادگیری و سنجش آموزش عالی (پداگوژی دانشگاه) در دانشگاه هلسینکی پیگیری می شود (جدول شماره ۲۱). تلاش هایی نیز در دانشگاه ماکرر اوگاندا به منظور در آمدزایی بیشتر دنبال می شود (جدول شماره ۲۲).

جدول شماره ۱۷- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های آمریکا

ردیف	کشور / دانشگاه	جهت گیری های مورد تأکید
۱	آمریکا-میشیگان	ایجاد شعباتی در اروپا، آسیا و آمریکای لاتین استفاده از فناوری اطلاعات رسانی و دانشگاه مجازی

<p>توجه به ادراک «دانشگاه جهانی» برای مشتریان، راه‌اندازی اتحادیه رسانه‌های گروهی، برنامه‌های میان رشته‌ای، تعلیم تعداد زیادی از افراد جامعه، تجهیز شهروندان به فرصت‌های آموزشی مناسب، ایجاد فضای رقابتی</p>		
<p>دانشگاهی تحقیقاتی و پیشبرد دانش از طریق پژوهش‌های خلاق گسترش دانش از طریق برنامه‌های تحقیقاتی نوآورانه با رهبری مسوولیت‌پذیری و خدمت به جامعه، دستیابی به برتری‌های ملی و بین‌المللی در نوآوری، اکتشاف، تعالی و برتری در جامعه جهانی، آماده نمودن برنامه‌های آموزش، پژوهش، خدمات برای دانشجویان، ایجاد انگیزه برای یادگیری و علم‌اندوزی در تمام طول دوران زندگی، افزایش سطح مهارت‌های رهبری دانشجویان، جذب اساتید با توانایی و پیشینه متنوع جذب، کسب استقلال و تفکر خلاقانه و ایجاد محیط پاسخگو عملکرد و نتایج قابل قبول برای برای نسل امروز و نسل آتی</p>	<p>آمریکا-واشنگتن</p>	<p>۲</p>
<p>تعریف چشم‌انداز و مأموریت‌ها بر مبنای برنامه استراتژیک دانشگاه ارتقاء کیفیت و ارزش بطور مستمر، توجه به ارزش‌های راهبردی بلندمدت هدف‌های کلی و ویژه توجه به اثربخشی و پاسخگویی مؤسسه، طرح‌های سالانه</p>	<p>آمریکا-وینتروپ</p>	<p>۳</p>

جدول شماره ۱۸- جهت‌گیری‌های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه‌های کانادا

جهت‌گیری‌های مورد تأکید	کشور / دانشگاه	ردیف
<p>نشاط برای همه مردم، هدایت و سازماندهی براساس برنامه‌های جامع بلندمدت و کوتاه‌مدت فعالیت‌های دانشگاه برنامه جامع توسعه‌ای و بودجه و برنامه‌های ویژه برای توسعه منابع انسانی تعامل، نوآوری، کار تیمی (برنامه راهبردی منابع انسانی) از طریق ارائه عملکرد اولویت‌بندی علمی (آموزش و پژوهش) به عنوان منبعی برای تصمیم‌گیری در خصوص تخصیص منابع لازم، توجه به محیط درونی دانشگاه و هم محیط بیرونی از طریق پیام‌های کلیدی، پیش‌بینی‌ها و نیازها، مشارکت در تدوین برنامه و پاسخگویی وجود کمیته‌های مختلف علمی از جمله به کمیته برنامه‌ریزی علمی، کمیته اجرایی توجه به کیفیت، کشف، برنامه‌ریزی، تحقیق و منابع</p>	<p>کانادا-دانشگاه آلبرتا</p>	<p>۱</p>
<p>گسترش به صورت شبکه‌ای ایجاد نهاد برنامه‌ریزی در دانشگاه (کمیسیون برنامه‌ریزی و معاونت برنامه‌ریزی برنامه‌ریزی توسعه دانشگاه کبک در دو سطح خرد و کلان</p>	<p>کانادا-کبک</p>	<p>۲</p>

تصویری از آینده

<p>عمل برنامه‌ریزی، بهبود کیفیت آموزشی، توسعه پژوهش و گسترش تحصیلات تکمیلی بر اساس آن، سازماندهی ارتباط با محیط ملی و بین‌المللی توجه به نیروی انسانی بازننگری در اهداف، جذب استادان خوب</p> <p>ایجاد هماهنگی بودجه با استراتژی‌های مطرح شده، توجه به فرهنگ سازمانی</p>		
---	--	--

جدول شماره ۱۹- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های آسیا

ردیف	کشور / دانشگاه	جهت گیری های مورد تأکید
۱	ترکیه-دانشگاه استانبول	درگیری دانشجویان در تولیدات علمی تأکید بر برنامه راهبردی هدایت دانشگاه آمادگی برای دانشگاهی در سطح جهانی، احترام به محیط زیست و انسان در توسعه، افزایش توانایی افراد، تولید علم متناسب با نیاز و محیط کشور ایجاد محیط یادگیری با نشاط و انسانی حرکت در راستای فرایند بولونیا(تضمین کیفیت، شایستگی آموزش، ساختار مناسب و...)
۲	مالزی-دانشگاه ملی مالزی	استقلال علمی، دانشگاهی بین‌المللی، پاسخگویی به جامعه گسترش امکانات دانشگاه و فن آوری، گسترش و طراحی پروژه های تحقیقاتی با استفاده از بودجه تحقیق و توسعه
	چین / دانشگاه بیژینگ	رقابت در بازار کار، اشتغال مناسب، ارتباط با شبکه های اجتماعی

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

جدول شماره ۲۰- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های استرالیا و نیوزلند

ردیف	کشور / دانشگاه	جهت گیری های مورد تأکید
۱	استرالیا-دانشگاه ملی استرالیا	جهت گیری به سمت مرکز تحقیقات کلاس جهانی، تمرکز بر تحقیق ارتباط نزدیک با دولت ارتباط با مؤسسات تجاری و تحقیقاتی تلاش برای ایجاد فرهنگ کشف و روح مباحثه، دانشگاهی شورایی تأمین منابع از سوی دولت و کمک‌های مردمی وجود نهادی با عنوان مرکز «توسعه آموزشی و روش‌های آکادمیک» (CEDAM)
۲	نیوزلند -دانشگاه مسی	ارتباطات با افراد ذی‌نفع و محیط محلی، ملی و بین‌المللی افزایش درآمد، تواناسازی هیئت علمی و کارکنان حمایت مدیریت ارشد

جدول شماره ۲۱- جهت گیری های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه های اروپا

ردیف	کشور / دانشگاه	جهت گیری های مورد تأکید
۱	انگلیس - کمبریج	آموزش، یادگیری سطح بالا، آزادی اندیشه و بیان، عدم تبعیض در ارائه خدمات، آموزش با تشویق روحیه پرسش‌گری، کیفیت مناسب آموزشی، ارتقای توانایی دانشجویان و بکارگیری آن در محیط زندگی، برقراری ارتباط بین دانشگاه قرار دادن دانشگاه در جایگاهی مناسب در محیط کلان علمی برقراری ارتباط بین کالج‌های دانشگاه توجه و اهمیت دادن به ارائه خدمات آموزشی میان رشته‌ای، توجه به کارکنان دانشگاه ایجاد فرصت‌هایی برای افزایش تجارب دانشجویان
۲	فنلاند-دانشگاه هلسینکی	ارتقاء آموزش بر مبنای پژوهش محوری، تضمین کیفیت و مدیریت کیفیت روشن بودن چشم‌انداز دانشگاه، توسعه علمی دانشگاه، تحقیق در زمینه بهبود یاددهی- یادگیری و یادگیری و تحقیق چند رشته‌ای، شناسایی عوامل موفقیت مطالعات و آموزش‌های با کیفیت بالا

تصویری از آینده

		مطالعه در زمینه فعالیت‌های تربیتی، یادگیری، و سنجش آموزش عالی (پداگوژی دانشگاه) تدوین برنامه‌های راهبردی و استراتژیک، توسعه پردیس‌ها تضمین برنامه‌های توسعه‌ای دانشگاه برای دریافت حمایت‌های مالی دولت
۳	ایتالیا- بولونیا	بازگشایی شعبه‌های مختلف، آموزش در کنار پژوهش و همکاری‌های بین‌المللی احترام به آزادی علمی، گفتگوی بین‌فرهنگی ایجاد فرصت‌های مناسب برای یادگیری و دانش، پاسخگویی به نیازهای اجتماع
۴	بلژیک- دانشگاه گنت	بهره‌مندی از رویکرد تعهد اجتماعی و دانشگاه متکثر در نظر گرفتن زمینه‌های ایدئولوژیک، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی تعریف دورنمای بین‌المللی برای دانشگاه، ایجاد تفکر انتقادی و خلاقیت در دانشجویان، توسعه آموزش و پژوهش، توسعه تحقیقات بنیادی

جدول شماره ۲۲- جهت‌گیری‌های مورد تأکید در زمینه توسعه دانشگاه در دانشگاه‌های آفریقا

ردیف	کشور / دانشگاه	جهت‌گیری‌های مورد تأکید
۱	دانشگاه ماکرر اوگاندا	معرفی واحدهای درسی مورد درخواست، تعهد به سنت‌های علمی درآمدزایی انرژی و تصور رهبریت دانشگاهی، مشارکت و مدیریت غیرمتمرکز

بررسی ابعاد جهت‌گیری‌های راهبردی جدول شماره (۱۳) نیز نشان داد ابعاد توسعه دانشگاهی مشتمل بر تحول در آموزش دانشگاهی، پژوهش، مدیریت برنامه‌های توسعه‌ای، میزان نقش دولت، تضمین کیفیت خدمات اجتماعی و تخصصی و نوع تعاملات و پاسخگویی با محیط بیرونی و درونی است. علاوه بر این هر یک از دانشگاه‌های مورد مطالعه دارای جهت‌گیری‌های راهبردی خاص بوده که با توجه به شرایط زمینه‌ای خود اتخاذ می‌شود. به عنوان نمونه در دانشگاه آلبرتای کانادا به وجود کمیته‌های مختلف علمی از جمله به کمیته برنامه‌ریزی علمی، کمیته اجرایی و در دانشگاه کبک به نهاد برنامه‌ریزی در دانشگاه (کمیسیون برنامه‌ریزی و معاونت برنامه‌ریزی برنامه‌ریزی توسعه دانشگاه کبک در دو سطح خرد و کلان) در برنامه‌های توسعه دانشگاهی تأکید می‌شود (جدول شماره ۱۳).

جدول شماره ۲۳- شناسایی ابعاد و مقوله‌های کلی و فرعی مورد تأکید در توسعه دانشگاهی در دانشگاه‌های مورد مطالعه

ردیف	ابعاد	مقوله‌های مورد توجه
۱	آموزش دانشگاهی	ایجاد فرصت‌های مناسب برای یادگیری و دانش، آزادی اندیشه و بیان، آموزش با تشویق روحیه پرسش‌گری، کیفیت مناسب آموزشی، ارتقای توانایی دانشجویان و بکارگیری آن در محیط زندگی، توجه و اهمیت دادن به ارائه خدمات آموزشی میان رشته‌ای قرار دادن دانشگاه در جایگاهی مناسب در محیط کلان علمی ایجاد فرصت‌هایی برای افزایش تجارب دانشجویان
۲	پژوهش	ارتقاء آموزش بر مبنای پژوهش محوری، توسعه تحقیقات بنیادی و شناسایی عوامل موفقیت مطالعات، توسعه علمی دانشگاه، تحقیق در زمینه بهبود یاددهی-یادگیری پیشبرد دانش از طریق پژوهش‌های خلاق
۳	مدیریت برنامه‌های توسعه‌ای	تدوین برنامه‌های راهبردی و استراتژیک تفکر در توسعه، تعریف دورنما و چشم‌انداز دانشگاه نهادسازی، تضمین برنامه‌های توسعه‌ای دانشگاه برای دریافت حمایت‌های مالی دولت، توسعه پردیس‌ها و شعبات با توجه به تقاضاها، ادغام مؤسسات و غیرمتمرکزسازی، مدیریت مشارکتی و شورایی، گسترش به صورت شبکه‌ای
۴	نقش دولت	عدم تبعیض در ارائه خدمات، احترام به آزادی علمی و استقلال دانشگاه توسعه آموزش عالی همگام با اصلاحات دولت متوازن‌سازی جغرافیای دانشگاه‌ها، دسترسی وسیع و توده‌وار
۵	تضمین کیفیت	پاسخگویی به نیازهای اجتماع، در نظر گرفتن زمینه‌های ایدئولوژیک، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، تضمین کیفیت و مدیریت کیفیت، سنجش آموزش عالی، توسعه ظرفیت دانشگاه‌ها جهت واکنش به تغییرات در محیط فعالیت‌ها
۶	خدمات اجتماعی و تخصصی	توسعه آموزش و پژوهش، برقراری ارتباط بین کالج‌های دانشگاه و جامعه، ارتباط با صنعت نقش اساسی بازار کار و رقابت، نوآوری، اکتشاف و خلاقیت، ارزشهای راهبردی بلندمدت

همکاری های بین المللی در آموزش و پژوهش، گفتگوی بین فرهنگ ها، اقتصاد جهانی، ارتباطات با افراد ذی نفع و محیط محلی، ملی و بین المللی، حرکت در راستای دانشگاهی جهانی	تعاملات و پاسخگویی	۷
--	--------------------	---

با توجه به مطالب پیشین در مورد جهت گیری ها می توان گفت که نظام آموزش عالی و دانشگاه ها در هر کشوری به دنبال تحقق رسالت ها و اهداف و وظایفی هستند که برای خود تعریف نموده اند و این نقش در حال حاضر چند نهادی و یا چند کارکردی است. هرچند بیشتر نظام های آموزش عالی در دنیا برای تحقق این نقش ها با چالش هایی مواجه هستند. این موارد نشان دهنده «پیچیدگی موقعیت های آموزش عالی است و نمی توان آن ها را بدون توجه به مفاهیم سازماندهی برای دسترسی به هدفها (نظم)، حتمیت (حالاتی که در سیستم دانشگاهی به عنوان یک ارگانیزم ایجاد می شود)، پریشانی (اختلال در کارکردهای دانشگاهی) و اتفاق (امکان بروز نوپدایی ها) در سازمان درک نمود» (یمنی، ۱۳۸۰).

با توجه به بررسی انجام شده، توجه به محورهای اساسی مورد تأکید در نظام های آموزش عالی کشورهای منتخب (در سطح کلان) نشان داد سیاست های مرتبط با توسعه متوازن آموزش عالی، مدیریت منابع، استقلال دانشگاهی و عدم دخالت دولت در تصمیمات دانشگاه ها، توجه به فرآیندهای یاددهی و یادگیری، ادغام و تجمیع فعالیت های آموزشی، تغییر و تحولات سازمانی دانشگاه با توجه به تحولات پیش رو، رقابت، حمایت دولت از سرمایه گذاری بخش های غیر دولتی در سرلوحه برنامه های توسعه دانشگاهی آنها قرار دارد. مقایسه جهت گیری های قاره ای نشان داد در قاره آمریکا بر الگوی خصوصی- دولتی، بازار کار، کارآفرینی و تضمین کیفیت توجه ویژه ای می شود. در قاره اروپا بر مقوله های استقلال دانشگاهی و خودگردانی و عدم دخالت دولت در گسترش دانشگاهی، کیفیت و اعتبارسنجی و جذب منابع مالی از طریق پژوهش تأکید می شود. در قاره آسیا بر برنامه ریزی در قالب برنامه های توسعه کشور و از طریق شورای مرکزی و کسب منابع مالی دولتی ضمن حرکت به سمت استقلال دانشگاهی و اعطای اختیارات تأکید می شود. در قاره آفریقا حمایت های مالی دولت اساسی است الگوی اقتباسی از اروپا و آمریکا در آموزش عالی قاره های آسیا و آفریقا دنبال می شود. به نظر می رسد از آنجا که قدمت تاریخی دانشگاه های قاره اروپا بیشتر بوده و الگوهای دانشگاه های این کشور ها به عنوان الگوهای توسعه مطرح است بدین

جهت از این الگوها استفاده می‌شود. الگوی ایالات متحده هم که بیشتر بر بنگاهی شدن دانشگاه و تعامل بیشتر با صنعت و بازار کار پیوند خورده و با توجه به مشکلات اشتغال در این کشورها، دنبال می‌شود. این جهت‌گیری‌ها نشان می‌دهد اصلاح نظام‌های آموزش عالی، یک اولویت در سیاست‌های کشورهای دنیا شده است. دیم، ۲۰۰۱ به نقل از سانچز، ۱۹۹۹ نیز نیروهای عمده در این زمینه را شامل اقتصادی (کاهش منابع مالی دولت برای تحقیق)، اجتماعی (اهمیت بیش از پیش پاسخگویی) و فرهنگی (مدجدیدی از دانش و تولید دانش) دانسته که چگونگی مدیریت این مؤسسات را دچار تردید نموده است. بررسی مقوله بندی مفهومی این جهت‌گیری‌ها در دانشگاه‌های مستقر در این کشورها، نشان می‌دهد مقوله‌های اصلی: کسب استقلال و آزادی علمی، پاسخگویی به ذینفعان، کسب اعتبار جهانی در علم، توجه به حقوق شهروندی و خدمت به جامعه، توجه به نهاد برنامه ریزی در دانشگاه، مدیریت منابع، فضای رقابتی، کیفیت بخشی فعالیت‌های دانشگاهی در برنامه‌های توسعه دانشگاهی دانشگاه‌های مورد مطالعه از وجوه مشترک آنهاست.

۲-۵،۷ کلان روندها و چالش‌های آموزش عالی

تغییرات شدید انگاره‌ها و الگوهای ذهنی در گذر از عصر صنعت به اطلاعات و دانایی، حامل فرصت‌ها و تهدیدات فراوانی است. همراهی و بهره‌برداری از موج نوظهور فرصت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات و رفع چالش‌ها و تهدیدات پیش روی این حوزه نیازمند عزمی جدی و طراحی و تدوین چشم‌انداز و الگو مناسب توسعه در این حوزه است. چگونگی مواجهه با پیچیدگی‌های این عصر، چگونگی توسعه کاربری فاوا جهت تعالی و دجا و تحقق اهداف و مأموریت‌های آن، مدیریت مؤثر و اثربخش منابع، ظرفیت‌ها و سرمایه‌گذاری‌های

فاوا و همسوسازی اقدامات موازی و جزیره‌ای و نیز ضرورت پیشتازی و بروز بودن ودجا در این حوزه کلیدی از دیگر دلایل نیاز به چشم‌انداز و الگو توسعه هستند. با خلق چشم‌اندازهای بدیع می‌توان بر توسعه نیافتگی، یاس، ناامیدی و ... غلبه کرد. تدوین و ترویج چشم‌انداز مشترک می‌تواند آینده‌های روشن، جذاب، زیبا و دلکشی را خلق کند. ویژگی مهم چشم‌انداز اثربخش این است که نمایانگر و معرف انتظارات و آرمان‌های ذینفعان آن بخش می‌باشد و میان آنها هالگوی و حس مشترک به وجود می‌آورد. چشم‌انداز اثربخش بازتاب‌دهنده هالگوی و وفاق بر اهداف در بین اعضاء آن جامعه است. همانگونه که مقام رهبری به زیبایی بیان فرموده اند: "تا چشم‌انداز برای خود تعریف نکنیم، هیچ کار درستی صورت نخواهد گرفت، همه‌اش روزمرگی است. بعد از آن که

تعریف کردیم، اگر برنامه ریزی نکنیم، کار بی برنامه به سامان نخواهد رسید. بعد از آن که برنامه ریزی کردیم، اگر همت نکنیم، حرکت نکنیم، ذهن و عضلات و جسم خود را به تعب نیندازیم و راه نیفتیم، به مقصد نخواهیم رسید. هر سازمانی که بخواهد پیشرفت کند و به تعالی ارتقاء یابد، باید چشم اندازی برای خود تعریف کرده باشد، بدون چشم انداز می توان شرایط حاضر را حفظ نمود یا ادامه حیات داد ولی نمی توان توقع تعالی و پیشرفت داشت (به نقل از کریمی قهرودی و همکاران، ۱۳۹۲).

همسو با تحولات جهانی و در پاسخ به تغییرات محیطی در دو دهه اخیر، تلاش‌های زیادی برای آینده-شناسی، آینده پژوهی، شناسایی و تحلیل تهدیدها و فرصتها و تدوین سناریوهای آموزش عالی و نظام دانشگاهی انجام شده است. فهرستی از این تلاشها به شرح جدول ۲ ارائه شده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، تلقی‌ها و برداشتها در مورد چالشها و آینده آموزش عالی متفاوت است. برخی خبرگان و پژوهشگران، افزایش رقابت، تغییر جریا نهایی درآمد، روندهای جمعیت و نیروی کار، فناوری و تغییر ادراک عمومی را ابرهای تاریک در افقی که آموزش عالی را تهدید می‌کند، می‌پندارند. برخی، این تحولات را عوامل تغییر قلمداد می‌کنند که آموزش عالی را قادر خواهد کرد خود را به روش‌های مثبت دوباره اختراع کند. از نظر گولدستین هدف از آینده پژوهی در آموزش عالی، پیش‌بینی آینده نیست، بلکه شناسایی نیروهایی است که در حال ایجاد تغییر هستند و فهم کاربردی ظرفیت آنها برای آموزش عالی است (گولدستین^۱، ۲۰۰۶). همچنین، آینده پژوهی در آموزش عالی عبارت است از شناسایی پیشرانهای تغییر و بررسی انواع فرصتها و تهدیدها برای آموزش عالی، دانشگاهها و حوزه‌های کارکردی، فهم چگونگی آماده شدن دانشگاهها برای مدیریت تغییر و شناسایی حوزه‌هایی که رهبران باور دارند آموزش عالی می‌تواند جهت شکل دهی آینده خود اقدام کند. طبق مطالعات یافته‌های آینده پژوهشی در آموزش عالی طبق جدول زیر می‌باشد.

---

^۱. Goldstein

جدول شماره ۲۴- یافته‌های آینده پژوهی در آموزش عالی (به نقل از مهدی، ۱۳۹۴)

ردیف	منبع	چکیده یافته‌ها
۱	بنیاد رهبری آموزش عالی انگلیس (هیوسمن و همکاران ^۱ ، ۲۰۱۱)	آینده آموزش عالی با دو سناریوی اصلی تحلیل و ارزیابی شده است. بر اساس این مطالعه، آموزش عالی انگلیس با چالش‌های جدی روبه‌رو بوده و باید چشم انداز خود را در مؤلفه‌هایی نظیر تأمین کنندگان خصوصی، دانشگاه‌های پژوهشی، دسترسی به آموزش عالی، تأمین مالی، آموزش، یادگیری، دانشجویان و امور خارجی تغییر دهد.
۲	راهبرد ملی برای آموزش عالی تا ۲۰۳۰ (استراتژی گروهی ^۲ ، ۲۰۱۱)	چالش‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آموزش عالی در دهه‌های آینده بررسی شده است. تغییر ترکیب جمعیت دانشجویی، بازار کار، یادگیری مادام‌العمر و مهارت بیشتر، پژوهش با کیفیت بالا، مشارکت بیشتر در آموزش برای ایجاد اقتصاد نوآور، بین‌المللی شدن، حکمرانی و رهبری علمی، تأمین مالی از جمله موضوعاتی هستند که باید در آینده آموزش عالی مورد توجه باشند.
۳	چگونه جو به سمت آموزش تغییر می‌کند (بیوسی ^۳ ، ۲۰۱۰)	نحوه پرورش ارزش‌ها و شرایط در آموزش عالی با تمرکز بر الگوی سه وجهی کشش آینده، وزن تاریخ و فشار آینده، بررسی شده است. بر اساس این پژوهش باید چشم انداز، سیاست‌ها و ارزش‌ها در آینده نگرایی آموزش عالی مورد توجه قرار گیرد.
۴	بنیاد رهبری آموزش عالی در انگلیس (کوبل و سایرین ^۴ ، ۲۰۱۰)	آینده آموزش عالی در ۹ سرفصل شامل رسالت و چشم انداز، مواجهه با جوامع و ذی‌نفعان، انتخاب جهت‌گیری راهبردی، دولت و بازار، ابعاد جهانی اقتصاد دانش، مشارکت بخش خصوصی، روابط دانشگاه صنعت، ارتباط میان دولت، آموزش عالی و نیروهای بازار، ارزیابی شده است.
۵	امکان‌پذیری مدیریت آینده (واستون ^۵ ، ۲۰۱۰)	امکان‌پذیریت واقعی دانشگاه‌های آینده در شش فراز کلی شامل فهم گذشته و حال، تحصیل حقوق منابع، فهم کسب‌وکار، کمک به شناخت یک جهت حرکت مثبت، مواجهه با جهت حرکت، اعتماد خوش‌بینانه به جامعه علمی مطالعه شده است.
۶	تصویرسازی ۲۰۳۵ : آینده آموزش عالی (بلاس و همکاران ^۶ ، ۲۰۰۹)	آینده آموزش عالی انگلیس تا سال ۲۰۲۵ ترسیم شده و پنج سناریوی اصلی شامل ایجاد دانش پیشرو، دانش پاسخگو، اختلاط‌های محلی، تأمین مالی غیردولتی، تأمین مالی دولتی برای آینده آموزش عالی بریتانیا بررسی و تحلیل شده است.

۱. Huisman et al

۲. The Strategy Group,

۳. Bussey

۴. Kubler & Sayers,

۵. Watson

۶. Blass, Jasman & Shelley

چهار پیشران تغییر مؤثر بر آموزش عالی شامل جهانی شدن، چندفرهنگی شدن، اینترنت و سیاست، شناسایی و تحلیل شده است. آموزش عالی در آینده متاثر از این پیشران ها خواهد بود.	سناریوهای آموزش عالی آینده (کانوی ^۱ ، ۲۰۰۸)	۷
۱۴ پیشران اصلی نظیر سطح توسعه اقتصادی، تأمین مالی دولتی و سه سناریو شامل انطباق تدریجی با تغییر، بازارمحوری و یادگیری منعطف کارفرمامحور برای آموزش عالی شناسایی، مقایسه و بررسی شده است.	تهدیدها و فرصت های آموزش عالی (برون و همکاران ^۲ ، ۲۰۰۸)	۸
سه فرانبروی پیشران اجتماعی مؤثر بر آینده آموزش عالی مصر شامل نقش اقتصادی آموزش عالی، افزایش رقابت، افزایش مصرف گرایی و مسئولیت ارزیابی شده است.	نظام آموزش عالی مصر :به سوی کیفیت بهبتر در آینده (سبای ^۳ ، ۲۰۰۶)	۹
کلان نیروهای پیشران در جامعه و آموزش عالی شامل اقتصاد، جهانی شدن، فناوری اطلاعات و ارتباطات، جامعه دانش، مصر فگرایی و سرمایه انسانی مطالعه شده است.	دانشگاه بین المللی فلوریدا(فیو ^۴ ، ۲۰۰۶)	۱۰
پیشران های تغییر نظیر منابع مالی، تغییر جمعیت دانشجویی، افزایش رقابت در ابعاد دانشجو، هیات علم ی و منابع را برای ۱۰ سال آینده آموزش عالی آمریکا و کانادا پیش بینی و ضرورت تغییر در آموزش عالی تبیین شده است.	شورای انجمن های مدیریت آموزش عالی آمریکا و کانادا(گولدستین ^۵ ، ۲۰۰۶)	۱۱

۲-۶، ۷ گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و آموزش مجازی در آموزش عالی

فرایند آموزش عالی در هر جامعه از اهمیت زیادی برخوردار است. با توجه به قدرت فناوری دیجیتال و گسترش اطلاعات، آموزش عالی در آستانه یک انقلاب است. در واقع تولید دانش در عصر اطلاعات یک فعالیت با کمک فناوری است (مونلسکو و همکاران^۶، ۲۰۰۴). گرین با بررسی عوامل رشد دگرگونی آموزش عالی نشان داده که دسترسی به آموزش عالی، بودجه، توسعه اقتصادی و اجتماعی، پاسخ گویی به نیازهای عصراطلاعات، استفاده از فناوری و جهانی شدن در تغییر آموزش عالی نقش مهمی دارند. علاوه بر این مردم، دولت، دانشجویان، استادان، کارکنان و مدیران دانشگاهی به طور فزاینده ای نیاز به تغییر را تشخیص دادند و در جستجوی مسیرهای توسعه و چشم اندازهای جدیدی از مفهوم و نقش آموزش عالی هستند(به نقل از فرج اللهی و ظریف صناعی، ۱۳۸۸).

^۱ . Conway,

^۲ . Brown et al

^۳ . Sebai

^۴ . FIU

^۵ . Goldstein

^۶ Monolescu & et al

ورود فناوری‌های ارتباطی جدید به عرصه آموزش، ماهیت فرایند یاددی- یادگیری دانشگاهی را تغییر داده است. این فناوری‌ها نه تنها شیوه‌های آموزش حضوری در دانشگاه‌ها را متنوع ساخته، بلکه مرزهای آن را به خارج از کلاسهای فیزیکی توسعه داده و محیط‌های یادگیری جدیدی را به وجود آورده است. در این محیط دانشجو و مدرس از نظر زمان و مکان یا هر دو جدا از یکدیگر هستند و محتوای آموزشی از طریق نرم افزار مدیریت آموزشی، منابع جدید رسانه‌ای، اینترنت، ویدیو کنفرانس و کلاس‌های مجازی و غیره به دانشجو ارائه می‌شود و دانشجو برای انجام فعالیت‌های یادگیری فردی و گروهی با کمک امکانات ارتباط رایانه‌ای با مدرس، همکلاسان و سایر افراد ارتباط برقرار می‌کند. رسالت اصلی این نوع آموزش به جای انتقال اطلاعات، پرورش مهارت‌های حل مسئله، تفکر انتقادی، مهارت مدیریت اطلاعات، قدرت برقراری ارتباط و مذاکره در دانشجویان است (فرج‌اللهی و ظریف صنایعی، ۱۳۸۸).

فناوری تدریس چندگانه رو امکان پذیر ساخته است، برنامه‌های درسی، پژوهش و همکاری آنلاین را امکان پذیر می‌سازد. نزدیک به ۶۰٪ از افراد در نظر سنجی معتقد بودند که استادان به زودی در بیش از یک رسانه به آموزش خواهند پرداخت (گلین و دگوستینو^۱، ۲۰۰۸).

پاسخ‌گویی به نیازهای گسترده جهانی، آموزش عالی را به نهادی کلیدی برای جوامع مدرن و در حال توسعه تبدیل کرده و تغییرات سریع اقتصادی، اجتماعی و فناورانه، ماهیت زندگی و مشاغل افراد را تحت تأثیر قرار داده است. افراد برای رویارویی با این تغییرات، باید به طور مداوم در حال یادگیری و بازآموزی باشند و این ویژگی‌های در عصر حاضر موجب شده تا دایما بر تعداد داوطلبان ورود به آموزش عالی افزوده شود. در اغلب کشورها، تعداد داوطلبان ورود به دانشگاه‌ها بیش از ظرفیت آنهاست. در آستانه قرن بیست و یکم، تحولات بنیادین در فرایندها و محصولات آموزش عالی صورت گرفته است. انفجار اطلاعات، توسعه ارتباطات، تحولات در نظام‌های اداری حکومت، تحولات فرهنگی و به هم پیوستگی جوامع جهانی، نگاه و نیاز به آموزش عالی دست‌خوش تحول و تغییر اساسی نموده است. مهم‌ترین پیامد این تغییر و تحول، چالش‌های است که نظام آموزش عالی در سده جدید با آنها مواجه شده است. ای چالش‌ها (۱) سرعت تولید دانش و لزوم نظام آموزشی مستمر و مادام‌العمر به منظور همراه شدن با قافله شتابان تغییرات شگرف در نظام آموزش جهانی؛ (۲) تقاضای روزافزون برای ورود به نظام دانشگاهی برای دستیابی به سواد اطلاعاتی و تحقق جایگاه مناسب و همگرا به پدیده جهانی شدن و (۳) ضرورت پاسخ‌گویی

^۱. Glenn & D'Agostino

به تقاضاهای روز افزون برای آموزشی متفاوت که عدالت آموزشی و کاربر محور هسته اصلی آن است و جذب دانشجویان با استعداد داخلی و خارجی را در بطن خود می پروراند، هستند. برای غلبه بر این چالش ها شیوه های متفاوتی وجود دارد. مهم ترین آن شیوه ای که در بیانیه جهانی آموزش عالی در اجلاس جهانی یونسکو در پاریس در سال ۱۹۸۸ منعکس شده است. در این اعلامیه آمده است که مؤسسات آموزش عالی باید نخستین نهادهایی باشند که از مزیت ها و امکانات بالقوه فناوری اطلاعات و ارتباطات بهره مند شوند و در این راستا، به ایجاد محیط های نوین آموزشی برای هماهنگی با عصر اطلاعات و تبیین نظام های مجازی بپردازند. هر چند دانشگاهها در دست یافتن به منابع فناوری موفق تر بودند، در تلفیق فناوری های جدید آموزش موفقیت چندانی نداشتند. اعلامیه جهانی آموزش عالی برای قرن ۲۱ بر این نکته تأکید دارد که مدیران دانشگاهی برای هدایت مؤسسات خود و پاسخ دادن به تغییرات سریع در جهان و سازگاری با مدل های جدید آموزشی با چالش روبرو هستند. در این اعلامیه بر نیاز به افزایش آگاهی در آموزش عالی و هدایت آنها به محیط فناوری اطلاعات تأکید شده است. موضوع اساسی این است که چگونه از فناوری استفاده کنند آن را با مأموریت و اهداف مؤسسه تطبیق دهند. بنابراین فناوری باید تعریف و در آموزش ادغام شود. تویگ و مایکل میلوف در سال ۱۹۸۸ وضعیت در حال تغییر آموزش در ایالات متحده را مورد بررسی قرار دادند. آنها در مواجهه با گرایش ها و توسعه فناوری به دیدگاهی از زیرساخت آموزش جهانی رسیدند که در آن نقش مدارس و دانشگاهها به نحو مؤثری تغییر خواهد یافت. به عبارتی، تغییری بنیادین در نظام آموزش به وجود خواهد آمد. به نظر این دو نظریه پرداز، محیط های آموزشی آینده دانشجو محور، متعامل و پویا بوده، دانشجویان را قادر می سازد تا روش های آموزشی مورد نظر خود را تعیین کنند و از آموزش مادام العمر حمایت می کنند. بنابراین، پارادایم های آموزشی عالی تغییر کرده و مدل های جدید با ویژگی های متفاوت در حال ظهور است. این مفاهیم ویژگی های آموزش مبتنی بر فناوری را به اشتراک می گذارد (فرج الهی و ظریف صناعی، ۱۳۸۸).

۲-۷،۷ ویژگی های آموزشی دانشگاه آینده

ورود فناوری های ارتباطی جدید به عرصه آموزش، ماهیت فرایند یاددهی- یادگیری دانشگاهی را تغییر داده است. این فناوری ها نه تنها شیوه های آموزش حضوری در دانشگاه ها را متنوع ساخته، بلکه مرزهای آن را به خارج از کلاس های فیزیکی توسعه داده و محیط های یادگیری جدیدی را به وجود آورده است. در این محیط دانشجو مدرساز نظر زمان و مکان یا هر دو جدا از یکدیگر هستند و محتوای آموزشی از

طریق نرم افزار مدیریت آموزشی، منابع جدید رسانه ای، اینترنت، ویدئو کنفرانس و کلاس های مجازی و غیره به دانشجو ارایه می شود. آموزش مبتنی بر فناوری به دو ارتباط برخط و نابرخط تقسیم می شود. منظور از ارتباط برخط، مجموعه فرصت هایی است که یادگیرنده ها با یکدیگر، با یاددهنده و با مواد یادگیری به طور همزمان از طریق رایانه و اینترنت تعامل برقرار می کنند و در ارتباط نابرخط این تعامل در زمان های متفاوت است. کلاس های مبتنی بر فناوری، یادگیرنده را قادر می سازد تا یادگیری مورد نیاز خود را انتخاب و دنبال کند و به جای یادگیری در زمان و مکان خاص، یادگیری در زمان مناسب فراهم شود. آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) دارای شش ویژگی حضور از دور، انعطاف پذیری، تعامل، یادگیری فعال، همکاری و انگیزش است (فرج اللهی و ظریف صنایعی، ۱۳۸۸).

۲-۱،۲ حضور از دور

ظهور آموزش الکترونیکی به عنوان زیر مجموعه ای از آموزش از راه دور، زمینه را بیش از پیش برای کاربرد گسترده آموزش های یادگیرنده محور و سایر تغییرات در رویه های آموزشی فراهم کرده است. کاهش هزینه های آموزشی، تولید محتوای آموزشی بهنگام، یکپارچگی مباحث، دسترسی انعطاف پذیر و سهولت و راحتی کار با آن را میتوان از جمله مزایای این روش دانست محتوای آموزشی بر اساس نیازهای افراد یادگیرنده میتواند بهبود یابد. بسیاری از مؤسسات آموزشی در حال ارائه برنامه های خلاقانه تحصیلی با استفاده از روشهای برخط و تحت شبکه هستند. این مؤسسات با استفاده از این روشهای برخط توانسته اند قلمرو آموزشی خود را بدون مواجهه با موانع ناشی از زمان و مکان گسترش دهند. آنها کلاسهای معمول غیراینترنتی خود را با استفاده از ابزارهای آموزشی برخط مبتنی بر وب تکمیل کرده و معتقدند که آموزشهای تحت شبکه توانسته است با ارائه خدمات آموزشی باکیفیت، به صرفه جویی در هزینه های آموزشی و بهبود کارایی آموزشی آنها منجر شود (حسینی و همکاران، ۱۳۹۲).

حضور از دور به تعامل در زمان واقعی اشاره می کند. با کمک ابزارهای ارتباط برخط مانند تلویزیون های تعاملی، شبکه های ویدیویی، کنفرانس های صوتی و تصویری، کلاس مجازی و چت، جدایی فیزیکی اهمیت خود را از دست داده، مجاورت مجازی و حضور ذهنی از راه دور فراهم می شود. حضور از راه دور می تواند برای یادگیرندگان برانگیزاننده باشد. هیف و کوز در مطالعه ای موردی تأثیر ارتباط برخط بر بهبود مهارتهای تفکر انتقادی و ایجاد انگیزش در دانشجویان را مورد بررسی قرار دادند و دریافتند که ارایه

بازخورد همزمان، انگیزه دانشجویان را برای شرکت در فعالیت‌ها افزایش داده و موجب بهبود مهارت‌های ارتباطی و بیان ایده‌ها می‌شود. بنابراین ارتباط برخط دانشجویان با عناصر نظام آموزشی، روحیه جمعی و حس تعلق به گروه را در دانشجویان تقویت می‌کند، از بازخورد‌های سریع و به موقع مدرس و همکلاسان بهره گرفته و هماهنگی با دیگران در برنامه درسی پیشرفت می‌کند (پترز^۱، ۲۰۰۳).

۲-۲،۷ قابلیت انعطاف

یکی دیگر از ویژگی‌های آموزش مبتنی بر فناوری، انعطاف پذیری است. کولیس و مومن انعطاف پذیری را وضعیتی می‌دانند که تصمیمات کلیدی فرایند یاددهی یادگیری را پیشاپیش مدرسه یا مؤسسه نمی‌گیرد و به نظریات یادگیرنده احترام گذاشته می‌شود. فناوری انعطاف پذیری برنامه آموزشی، انعطاف پذیری زمان و مکان، انعطاف پذیری ارتباط و دسترسی به هزاران هزار آرشیو اطلاعات و میلیون‌ها صفحه وب را فراهم می‌کند. با انعطاف پذیری سرعت، فرد نقش فعالی در یادگیری خواهد داشت. این شیوه ارتباطی فرصت برابری را برای شرکت کنندگانی فراهم می‌کند که قادر به واکنش و پاسخ دادن سریع نیستند. یادگیرنده زمان کافی برای طبقه بندی عقاید خود و شرکت در بحث‌ها برخط را خواهد داشت. در نهایت شیوه ناهمزمان مبتنی بر فناوری، دسترسی به متن نوشتاری سخنرانی را فراهم می‌کند، بنابراین دانشجویان مجبور به نوشتن درس استاد مانند کلاس‌های سنتی نیستند. این کار دانشجویان را قادر می‌سازد در بحث‌ها شرکت فعال داشته و بر روی آن‌ها تمرکز کنند، همین‌طور یادگیرنده‌ها و یاددهنده‌ها امکان دسترسی به منابع خارجی یادگیری را خواهند داشت. فناوری اطلاعات و ارتباطات نابرخط، محیط یادگیری را مستقل از زمان و مکان کرده، به یادگیرنده کمک می‌کند تا با سرعت خود به منابع آموزشی دست یابد، با یاددهنده و هم‌گروه‌هایش در زمان مناسب ارتباط برقرار کند و زمان کافی برای خواندن، فهمیدن و پاسخ دادن داشته باشد، بنابراین قابلیت انعطاف، یادگیری خودراهبر و فردی را تسهیل و جستجوی فعال اطلاعات و اکتشاف را تقویت می‌کند (کائو و همکاران^۲، ۲۰۱۲).

۲-۳،۷ یادگیری فعال

آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، یادگیرندگان را به عنوان فردی فعال در محیط یادگیری درگیر می‌کند و به یادگیرندگان اجازه می‌دهد، عقاید خود را با پاسخ دادن به یکدیگر، به اشتراک

^۱ . Peters

^۲ . Cao & et al

بگذارند. در نتیجه یادگیرنده با عقاید و دیدگاه‌های گوناگون آشنا و موجب یادگیری از یکدیگر و مشارکت فعال می‌شود. برای ایجاد یادگیری فعال باید پداگوژی مناسب و طرح آموزشی هماهنگ با شیوه یادگیری وجود داشته باشد. عنصر کلیدی دیگری در طراحی مواد آموزشی تشویق‌کننده یادگیری فعال، محیطی است که از دانشجو می‌خواهد مفاهیم را با موقعیت‌ها و تجربیات واقعی ارتباط دهد. فعالیت‌های دوره باید به شکلی طراحی شود تا نقش فعال یادگیرنده را تقویت کند که با استفاده از قابلیت‌های فاوا به خوبی قابل طراحی و شبیه‌سازی است (فرج‌اللهی و ظریف‌صنایعی، ۱۳۸۸).

۲-۸، ۷ تأمین مالی دانشگاهها و مدیریت هزینه

تغییراتی که در بخشهای مختلف جامعه بخصوص در رابطه با محیط‌های سیاسی، اجتماعی و صنعتی طی سالهای اخیر در بسیاری از کشورهای جهان رخ داده، تقاضاها، انتظارات و قوانین جدیدی را برای آموزش عالی ایجاد نموده که به دنبال آن مؤسسات آموزش عالی با چالشهای متعددی مواجه شده‌اند. از جمله مهمترین چالشهای فراروی نظام آموزش عالی در سراسر جهان رشد شتابان انتظارات از آموزش عالی در زمینه تأمین نیازهای جامعه، کارآمدسازی آموزش‌های ارائه شده، تولید دانش جدید منطبق با تغییر و تحولات محیطی و تکنولوژیکی، برقراری ارتباط بیشتر با صنعت و حفظ توان رقابتی با سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی بوده است (OECD, ۲۰۰۷). صرفنظر از اینکه این چالشها ناشی از مشکلات و معضلات عوامل خارجی تاثیرگذار بر آموزش عالی و یا زاییده مسائل درون دانشگاهی باشند، محدودیت‌های منابع مالی به پیدایش و یا تشدید چنین مشکلاتی دامن زده است. علیرغم این واقعیت که محدودیت منابع مالی نیز یکی از چالشهای فراروی نظام آموزش عالی است، شواهد نشان داده در اغلب کشورها، اصلاح یا تحول در نظام تخصیص منابع مالی به عنوان ابزار مهم در زمینه مدیریت نظام آموزش عالی و به عنوان یکی از مهمترین ابزارها برای سیاستگذاری‌های آموزشی در نظر گرفته شده است. از همین رو برای بهبود عملکرد آموزش عالی، بکارگیری سازوکارهای مناسب تخصیص منابع مالی به عنوان یک راه حل مؤثر و مفید مورد استقبال قرار گرفته است.

۲-۹، ۷ رویکردهای مرتبط با مدیریت و راهبری آموزش عالی و سازوکارهای تخصیص منابع

مالی در ۱۰ سال آینده

سازمان همکاریهای اقتصادی و توسعه نظریه‌های ذیل را برای توصیف کارکردها و اثرات رویکردهای

مرتبط با مدیریت و راهبری آموزش عالی ارائه نموده که می‌تواند در جهت بهبود عملکرد واحدهای آموزشی درون مؤسسات آموزشی بکار گرفته شوند که عبارتند از:

۱- مدیریت دولتی نوین

۲- حکمرانی آرمانی

۳- اقتصاد نهادی نوین

۴- استراتژی

۵- بازاریابی و بازار محوری

۶- سازوکارهای تخصیص منابع مالی

۲-۱،۹،۷ مدیریت دولتی نوین در دانشگاهها

طی سالهای اخیر^۱ تغییرات مهمی در بخش اقتصاد دیده شده که عمدتاً به عنوان مدیریت دولتی نوین^۲ شناخته شده است. بدین معنا که رهیافت‌های مدیریت و ساختارهای سازمانی رایج در بخش خصوصی، در بخش دولتی بکار گرفته می‌شود. در این رویکرد ابزارهای مدیریتی خلاق در ایجاد بیانات و گزارشات مالی به دولت، یا سازمان دولتی بصورت شفافتر و جامعتر مورد توجه است (اسپاتیس، ۲۰۰۴).

در بسیاری از کشورها، تغییرات عمده‌ای در محیط سیاسی رخ داده که منجر به پیدایش اولویت‌های مهم در زمینه مفاهیم سازمانی، رهبری قدرتمند و استراتژی توسعه شده است. امروزه سه تا E مورد تأکید و توجه قرار گرفته که شاخصهای مهمی برای حکمرانی خوب و مدیریت مطلوب قلمداد می‌شود که عبارتند از: اقتصاد و صرفه‌جویی^۳، کارآیی^۴ و اثربخشی^۵. در عصر حاضر مدیریت دولتی نوین بصورت یک پارادایم جهانی درآمده که اساساً مبتنی بر رویکرد بازارمحوری با در نظر گرفتن قوانین بازار و بهبود اثربخشی و کارآیی از طریق پیوستگی مدیریت با مفاهیم توسعه بوده است. هود^۶ (۱۹۹۱) ابزار و عناصر اصلی مدیریت دولتی نوین را موارد ذیل برشمرده است:

۱- تمرکززدایی در فرایند تصمیم‌گیری، بدین ترتیب که مؤسسات خط‌مشی‌ها و اهداف را تعیین و

۱. New public management

۲. Economy

۳. Efficiency

۴. Effectiveness

۵. Hood

مسئول تجلی آنها می‌باشند.

۲- هدایت و اداره امور با تأکید بر برون‌دادها و پیامدها (بجای درون‌دادها) و روشن نمودن اهداف از طریق توافقات عملکردی.

۳- استفاده از ساختار سلسله مراتبی مسطح با بکارگیری مؤسسات آموزشی خودگردان با بودجه‌های کلی و یکجا.

۴- بکارگیری سازوکارهای بازارمحور و عملکرد محور و ایجاد رقابت بین مؤسسات آموزشی دولتی.

۵- بکارگیری ابزارهای مدیریتی بخش خصوصی نظیر حسابداری هزینه، بازاربایی، مدیریت استراتژیک یا مدیریت منابع انسانی (پارادیس و دیگران، ۲۰۰۹).

بهترین الگوهای نظری مدیریت دولتی نوین با نیازها و الزامات خاص مؤسسات آموزش عالی سازگار شده است و تمرکز اصلی بر موضوعات راهبردی و بلند مدت می‌باشد. بدین ترتیب که جدایی محض بین تدوین خط‌مشی و اجرای آن و کنترل درون‌داد محور و هدایت قانون مدار رسمی تبدیل به هدایت و کنترل برون‌داد محور و عملکرد محور شده است. از سالهای ۱۹۹۰ به بعد این پارادایم تغییرات آشکاری داشته که از طرق ذیل قابل تشخیص است:

۱- نظارت دولتی از طریق کنترل بازار: یکی از پیامدهای این امر افزایش منابع مالی نوع سوم (درآمدهای اختصاصی) است که بدلیل عدم اطمینان منابع مالی سنتی دولتی ایجاد شده است که بدنبال آن نیاز به بکارگیری متخصصین بیشتر برای انعقاد قراردادهای خاص، برقراری ارتباطات بیشتر و کسب منابع مالی بیشتر افزایش می‌یابد.

۲- توجه به تعارضاتی نظیر محدودیت بودجه دولتی با بکارگیری منابع خود - تولید شده مؤسسات آموزشی و حفظ کیفیت آموزشی و پژوهشی با تأمین منابع مالی غیر دولتی.

۳- بکارگیری استراتژی خود- هدایتی مؤسسات آموزشی با افزایش پاسخگویی مؤسسات آموزشی در بکارگیری منابع و ایجاد برون‌دادهای آموزشی: این یک موضوع بحث‌انگیز بین طرفداران آزادی علمی غیر مشروط است که معتقدند گزارشدهی منجر به کنترل شدید و وابستگی به مرکز کنترل (وزیر متبوع یا رئیس دانشگاه) می‌شود. از سوی دیگر طرفداران مدیریت دولتی نوین معتقدند که تأمین کنندگان منابع مالی حق دارند از چگونگی تخصیص منابع مالی و نتایج عملکرد بدست آمده اطلاع یابند.

۴- مدت زمان میدیدی منابع مالی مؤسسات آموزش عالی منحصر از طریق دولت تأمین می‌شود، اما امروزه علائق و خواسته‌های ذینفعان نیز در تصمیم‌گیری‌های داخلی دخالت داده می‌شود. همچنین وظایف تصریح شده به سطوح مختلف تصمیم‌گیری ارجاع داده می‌شود.

۵- خط‌مشی‌های دولتی از ایدئولوژی بازار جهانی نشأت می‌گیرد که منجر به تغییر ترکیب آموزش و پژوهش از استقرار قوانین و مقررات سخت به سمت استقرار سیستم‌های بازارمحور شده است. امروزه برای تأمین منابع مالی از برنامه‌های فن‌آوری ملی و بین‌المللی که تأکید بر شبکه‌سازی و فعالیتهای قراردادی کلی است استفاده می‌شود و نتیجه آن تغییر فرهنگ مؤسسات آموزش عالی است که در واقع ترکیبی از هنجارها و ارزشهای متفاوت دولتی و خصوصی را در بر دارد.

۶- مؤسسات آموزش عالی در بلندمدت یک سیستم یکپارچه و منسجم نخواهند بود، بلکه به بخشهای رقابتی بین واحدها یا رشته‌ها تقسیم می‌شوند. در شیوه تأمین منابع مالی بازار محور، دانش عامل موفقیت برای کسب منابع در نظر گرفته می‌شود و عمدتاً فعالیتها به سمت تحقیقات کاربردی و ارائه خدمات مشاوره‌ای هدایت می‌شود و رقابت در زمینه تأمین منابع مالی کمیاب دولتی و نیز تأمین منابع مالی نوع سوم (درآمدهای اختصاصی) بوجود می‌آید.

۷- گرایش به سمت حرکت از تحقیقات بنیادی به سوی تحقیقات کاربردی قراردادی: امروزه شرکت علمی^۱ یا سرمایه‌داری علمی^۲ در قاره اروپا به عنوان تهدیدی جدی برای آزادی علمی در نظر گرفته می‌شوند. علاوه بر این مشارکت ذینفعان (یاران آموزشی) در تعیین اهداف اجتماعی افزایش یافته است. این توجهات کوتاه‌مدت در زمینه تحقیق در بلندمدت ممکن است به جامعه آسیب رساند و از طرف دیگر تأکید بر فعالیتهای قراردادی سبب کاهش کیفیت وظایف سنتی می‌شود (کمیترز، ۲۰۰۳).

۲-۹،۷ حکمرانی آرمانی

در سالهای اخیر حرکت از مقوله خط‌مشی‌های اداری و مدیریت دولتی نوین به مفهوم حکمرانی صورت گرفته، به بیان دیگر، حکمرانی فراتر از مدیریت دولتی نوین است. این مفهوم مربوط به تغییر نگرش دولت و رابطه بین دولت با مؤسسات، امور اقتصادی و امور سیاسی جامعه در زمینه موارد ذیل است:

۱- ساختار، سلسله مراتب، بازارها، شبکه‌ها، ارتباطات

^۱. Academic Incorporation

^۲. Academic Capitalism

۲- پیامدهای پویای فرایندی نظیر هدایت و هماهنگی

۳- چارچوب تحلیلی در مفاهیم عقلانی

ویژگی عمومی و اصلی نقش دولت در بکارگیری قوانین مطلوب در اداره امور دولتی به نحوی است که اصولی نظیر دموکراسی، حقوق بشر، قوانین مناسب و امنیت پاس داشته شود. صرفه‌جویی و کارآیی پیامد مدیریت منابع دولتی است. ویژگیهای مهم حکمرانی آرمانی^۱ عبارتست از: شفافیت، مسئولیت‌پذیری، پاسخگویی، مشارکت، پاسخدهی. حکمرانی به معنای فرایندی هدفمند در جهت هماهنگی، ثبات و ساختدهی عاملان و فعالانی است که از نظر اندازه، قدرت و منابع متفاوت هستند. در موضوع حکمرانی اثر متقابل بین سیاست، اقتصاد، صنعت و جامعه کشف می‌شود، علاوه بر این نقش مؤسسات در توسعه علوم اقتصادی و اقتصاد سیاسی و نقش مؤسسات دولتی در عملکرد و رشد اقتصادی مورد توجه قرار می‌گیرد. از این منظر حکمرانی مثل مدیریت دولتی برای توصیف، تحلیل و توضیح روابط متقابل بین مؤسسات بخش دولتی و مدیریت مؤسسات مذکور می‌باشد. کشورهای عضو OECD از مدل‌های خودشان در حکمرانی دولتی استفاده می‌کنند که عموماً در عناصر ذیل اشتراک دارند:

۱- تقویت نقش استراتژیک و سیاسی دولت

۲- بازنگری و انعطاف‌پذیری در قوانین و مقررات و تأکید بر اثربخشی و کارآیی مدیریت، ساختار و

اصول مالی و بودجه‌ریزی

۳- کاهش وظایف اصلی دولت از نظر محتوا و اندازه

۴- عدم تمرکزگرایی و کاهش سطوح سلسله مراتب سازمانی

۵- سازگاری با مکانیسم‌های بازار محور برای مؤسسات آموزشی مستقل

۶- خصوصی‌سازی، بازنگری در قوانین، برون‌سپاری وظایف دولتی، بکارگیری مدل تهیه‌کننده-

خریدار

۷- ایجاد روابط قراردادی بین وزارتخانه و واحدهای آموزشی غیر متمرکز بر اساس اصول کارفرما-

کارگزار و توافقات عملکردی.

شباهتهای زیادی در بسیاری از کشورها در زمینه کوشش برای تغییر ساختار حکمرانی و توزیع قدرت و

۱. Good Governance

منابع مالی مشاهده می‌شود. موضوع اصلی تغییرات اعمال شده، خاتمه دادن به اجرای قوانین جزئی دولتی، رویه‌های تخصیص منابع مالی (درونداد محور) و جهت‌گیری به سمت و سوی استقرار خودگردانی و مسئولیت‌پذیری، رقابت‌پذیری، استفاده کارآ و اثربخش از منابع مالی دولتی و تأمین نیازهای بازار توسط مؤسسات آموزش عالی می‌باشد. امروزه تخصیص سنتی منابع مالی زیر سؤال رفته است. در حال حاضر مفاهیم "بازسازی دولت" و "نقش تکیه‌گاه" برای دولت منجر به ایجاد تغییراتی در تدوین خط‌مشی کلی و ترکیب آنها با مباحث بودجه‌ای شده است، اما مسئولیت امور در جهت رشد، نوآوری، بهینه‌سازی عملکرد و بروندادها به مؤسسات غیر متمرکز واگذار شده است. مفاهیم اصلی در ارتباط با این موضوع که در بخش آموزش عالی دولتی متداول شده عبارتند از: رقابت، استراتژی توسعه، نتیجه و هدف‌مداری، مشتری‌مداری و بازار محوری. به عبارت دیگر، بازسازی نقش دولت در قالب پارادایم تغییر از مدل کنترل دولتی (قوانین جزئی هدایت دولت مرکزی در تمام ابعاد اصلی) به مدل سرپرستی دولتی (هدایت درازمدت، تضمین کیفیت و پاسخگویی) تغییر یافته است.

رابطه بین دولت و مؤسسات آموزشی به دو طریق صورت می‌گیرد: کنترل و تأمین منابع مالی. بنابراین بیشترین اصلاحات در زمینه قدرت و کنترل و نیز اصول و مکانیسم‌های تخصیص منابع مالی و سرمایه‌های دولتی است. در بسیاری از کشورهای پیشرفته، مؤسسات آموزش عالی **کارآفرین** مدل ایده‌آل حکمرانی سازمانی محسوب می‌شوند که از ویژگی‌هایی نظیر خودگردانی، خودکنترلی و رهبران توانمند برخوردارند. در این مفهوم درجات بالایی از خودگردانی، مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی به انگیزه‌های بالا و بهبود عملکرد منجر می‌شود که برخاسته از مفاهیم انگیزشی مرتبط با تئوریهای انگیزشی افراد و گروه‌ها است (OECD, ۲۰۰۷؛ پارادیس و دیگران، ۲۰۰۹).

در حقیقت ریشه اصلی حکمرانی از مفهوم پاسخگویی نشات می‌گیرد. در گذشته پاسخگویی نظام آموزش عالی در قالب تبعیت از قوانین و مقررات دانشگاهی تجلی پیدا می‌کرد، پس از آن تبعیت از استانداردهای علمی و پاسخگو بودن به همگنان و همدیفان در جامعه علمی مطرح گردید، درحالی‌که امروزه مؤسسات خود را نسبت به بروندادهای آموزشی (فارغ‌التحصیلان) و تأمین نیازهای جامعه پاسخگو می‌دانند. علاوه بر پاسخگویی تمایل به خودگردانی در نظام آموزشی در سطح بین‌المللی نیز مطرح شده که در کشورهای نظیر انگلیس، آمریکا، ژاپن، تایلند، اندونزی، آلمان، فرانسه، دانمارک و... بدلیل افزایش مقیاسهای کنترلی و اندازه‌گیری توسط دولتها، افزایش تعداد مؤسسات نظارت‌کننده (مؤسسات سرشماری،

مؤسسات اعتبارسنجی، حسابرسی و...) و افزایش نقش هیات امناء دانشگاه‌ها از طریق تصویب مأموریت و برنامه‌های استراتژیک، بودجه و شاخصهای عملکردی مشاهده می‌شود (لارسن، ۲۰۰۸).

۲-۹,۳ اقتصاد نهادی نوین

اقتصاد نهادی نوین^۱ یا تحلیل اقتصادی نهادی، یک الگوی نظری مناسب برای طراحی روابط مبادله‌ای بین دولت و مؤسسات آموزش عالی است. در این الگو به تحلیل بازارها، مؤسسات آموزشی و روابط اقتصادی بین آنها پرداخته می‌شود، نظریه‌های اصلی این الگو عبارتند از:

۱- نظریه حق مالکیت معنوی^۲

۲- نظریه هزینه‌های معامله‌ای^۳

۳- نظریه کارفرما- کارگزار^۴

هریک از مفاهیم فوق‌الذکر، موضوعات توصیفی و هنجاری مرتبط با طراحی روابط قراردادی بین دولت و مؤسسات آموزش عالی را تبیین می‌نماید. بنابراین مفاهیم مذکور مبنایی برای توافقات عملکردی و توصیف و تحلیل اثرات و کارکردهای ذیل را در بر دارد:

- ۱- چه نوع کنترل و هماهنگی مبادلات اقتصادی بین مؤسسات آموزش عالی، هزینه‌های کمتر و اثربخشی و کارآیی بیشتر را بدنبال دارد؟
- ۲- مسائل مربوط به هزینه‌ها و اثربخشی - کارآیی روابط مبادله‌ای چه تاثیری بر طراحی و تغییر مؤسسات بدنبال دارد؟

الگوهای پاسخ دهی به سئوالات فوق بر اجزاء ذیل مبتنی است:

- ۱- مؤسسات، مبادله برون‌دادها و حقوق دارایی را تنظیم می‌کنند.
- ۲- مبادلات، هزینه‌هایی را برای هر دو طرف مبادله ایجاد می‌کنند.
- ۳- هزینه‌ها بر کارآیی تخصیص تاثیر دارد.

• نظریه حق مالکیت معنوی: مفروضه اصلی این نظریه مشاهده رفتار منطقی حداکثرسازی

منافع عاملان می‌باشد. در این نظریه به چهار بعد پرداخته می‌شود:

---

^۱. New Institutional Economics
^۲. Theory of Property Rights
^۳. Theory of Transaction Costs
^۴. Principal - Agent Theory

(۱) حق استفاده از یک منبع برای مؤسسه آموزش عالی

(۲) حق استفاده از برگشت منابع مؤسسه آموزش عالی

(۳) تغییر شکل منابع مؤسسه آموزش عالی

(۴) حق انتقال دارایی‌های مربوط به منابع مؤسسه آموزش عالی به دیگران (OECD, ۲۰۰۷).

• **نظریه هزینه مبادله:** اساس این نظریه در توصیف دلایل چگونگی افزایش یا کاهش کارآیی

مبادلات خاص و هماهنگی آنها با مقررات سازمانی است. هدف این نظریه تعیین انواع مبادلاتی است که قوانین اداری سازمان یافته کارآیی بیشتر داشته و از نظر هزینه‌های احتمالی در زمینه جستجوی اطلاعات، مذاکرات، انعقاد قرارداد و مواردی نظیر آن کنترل و هدایت شوند. در این موافقتنامه‌ها چگونگی توسعه، برنامه‌ریزی، سازوکارهای هدایتی و کنترلی و میزان ظرفیتی که منجر به اثربخشی بالا شود، مورد توجه قرار می‌گیرد. این نظریه ارتباط زیادی با موافقتنامه‌های عملکردی از حیث تعیین مکانیسمهای هدایتی و کنترلی در جهت توسعه، تعیین ظرفیت و برنامه‌های اثربخش دارد. بر اساس این نظریه، میزان تاثیر بر منافع و زیانهای که برای عاملان بدنبال خواهد داشت، تعیین شده و عاملان خواهند توانست منابع قابل استفاده و شقوق حقوق دارایی را که حداکثر فواید را بدنبال دارد، انتخاب نمایند (OECD, ۲۰۰۷).

• **نظریه کارفرما- کارگزار:** این نظریه با قراردادهای مبادله‌ای و نقشهایی که بین کارفرما

(وزارتخانه) و کارگزار (دانشگاه) وجود دارد، مرتبط می‌باشد. کارفرما برای تحقق منافع دولتی مسئولیتها و صلاحیتهای خاصی را بر پایه قرارداد یا توافق با کارگزار که منابع مالی و غیر مالی را دریافت می‌دارد، منتقل می‌کند. در این نظریه طرح قراردادی رابطه بین کارگزار و کارفرما تحت شرایط بی‌تفاوتی و عدم اطلاعات و شرایط عدم اطمینان و توزیع ریسک و خطر از یک سو و از سوی دیگر موضوعات و مسائل روابط قراردادی، الگوهای انگیزشی و مکانیسمهای اطلاعاتی و کنترلی برای مدیریت اثربخش مورد بحث قرار می‌گیرد. موضوعات اصلی در این تعامل عبارتست از درجه اطلاعات کارفرما در زمینه ایجاد انگیزش و عملکرد واقعی کارگزاران. بدین ترتیب که هر چه اطلاعات کارفرما کمتر باشد، میزان ریسک تحقق منافع و اهداف کارفرما از طریق کارگزاران بیشتر خواهد بود. علاوه بر این، خود کارگزاران

نیز در زیان کارفرما گرفتار خواهند شد. بنابراین کارفرما با این مسئله مواجه خواهد شد که چطور از طریق توافق با کارگزار می‌توان وی را در جهت همسویی با اهداف کارفرما بکار گرفت. از دیدگاه علوم اقتصادی نوین، ساختار و توزیع نقش بین کارفرما و کارگزار و قوانین مربوطه مهمترین ابعاد موافقت‌های عملکردی است (OECD، ۲۰۰۷).

اساس این نظریه بر یافتن ساختار پرداختی است که کارگزاران براساس اهداف کارفرمای مؤسسه فعالیت می‌نمایند. در حیطه آموزش عالی کارفرما می‌تواند وزیر علوم، رئیس هیات امناء دانشگاه، رئیس دانشگاه، رئیس دانشکده یا مدیر گروه باشد. کارگزاران، فعالانی در آموزش عالی هستند که مأموریت به آنها محول می‌شود و یا وجوه و دستمزد از کارفرما دریافت می‌کنند. بنابراین استادان، محققان و مدرسان به عنوان کارگزاران در نظر گرفته می‌شوند. برخی از مدیران آموزش عالی مثل مدیران گروهها همزمان هم کارفرما و هم کارگزار هستند. در این نظریه، سطح فعالیت عبارتست از مقدار زمان و کاری که کارگزار به فعالیتهایی که برای دستیابی به اهداف کارفرما مرتبط است اختصاص می‌دهد. در آموزش عالی دستیابی به کیفیت بالای تدریس و تحقیق می‌تواند به عنوان اهداف اصلی کارفرما در نظر گرفته شود. در این نظریه سود پولی به عنوان شاخص موفقیت در نظر گرفته می‌شود، از اینرو به منظور جلوگیری از کاهش فعالیتهای عاملان بلحاظ دشوار بودن کنترل فعالیتهای آنان کارفرما می‌تواند منابع مالی را به عملکرد آنان ارتباط دهد، به عنوان مثال تعداد مشخصی فارغ التحصیل یا تعداد مشخصی انتشارات. در یک نظام آموزش عالی بدون تأمین یا تخصیص منابع مالی براساس عملکرد خطر پروژه‌های ناقص به مؤسسه تحمیل می‌شود زیرا مؤسسه بودجه و دستمزدها را بدون توجه به عملکرد پرداخت می‌کند و فعالان از شکست احتمالی نگران نیستند. از اینرو برخی گروهها و افراد از این موقعیت سود خواهند برد و تقریباً غیر فعال می‌شوند و یا بر فعالیتهایی متمرکز می‌شوند که سودی برای کارفرما ندارد (لیفمنر، ۲۰۰۳).

۲-۹،۴ استراتژی

مطالعه و بررسی برون‌دادهای آموزش عالی نشان می‌دهد که سیستمهای مالی بر نظامهای آموزش عالی، مؤسسات آموزش عالی، گروهها و اعضاء هیات علمی و بر استراتژیها و وظایف اصلی آنها تاثیر بجا می‌گذارد. تاثیر واقعی سیستمهای مالی بر استراتژیهای مؤسسه آموزش عالی بوسیله شرایطی که فعالیتهای استراتژیک را احاطه کرده، تعیین می‌شود. برون‌داد هر فعالیت راهبردی می‌تواند به عنوان محتوی و ظرفیت

استراتژی تعریف شود که به محیط مؤسسه، محیط ملی و بین‌المللی (زمینه استراتژی) بستگی دارد. اهداف سازمانی و سیستم مالی انگیزه‌هایی برای فعالیتهای استراتژیک در نظر گرفته می‌شوند با این وجود استراتژی‌هایی که توسط مؤسسات آموزشی بکار می‌روند بوسیله سایر عوامل تعیین می‌شوند. مورگان (۲۰۰۶) به این نتیجه رسید که در هنگام اجرای تغییر در سازمانها عمده تأکیدات بر آغاز تغییرات استراتژیک است تا بر اجرای تغییرات، و اندیشه کمی بر تحلیل موقعیت واقعی، تعیین آینده مطلوب و ابزارهای هدایتی صورت می‌گیرد در صورتیکه طرح تغییر می‌بایست زمینه خاص (زمان، محدوده، نگهداری، تنوع، قابلیت، ظرفیت، آمادگی، قدرت) داشته باشد و تغییر نباید بصورت دفعتاً و مستقیم از یک زمینه به زمینه دیگر انجام شود بلکه مرحله گذار باید طراحی و اجرا شود. نتایج مطالعات صورت گرفته نشان می‌دهد که زمان و منابع مالی زیادی برای اداره کردن مرحله گذر (استراتژی‌های اجرایی) لازم است (OECD، ۲۰۰۷).

۲-۹،۵-۷ بازاریابی و بازار محوری

تنوع وظایف مؤسسات آموزش عالی فوایدی را برای دانشجویان، جامعه علمی، ذینفعان اجتماعی و صنعتی، محلی، منطقه‌ای و ملی ایجاد می‌کند و انتظار می‌رود که این مؤسسات بطور مستقیم رویکرد بازار محوری را بکار گیرند. در بخش خصوصی مفهوم کلیدی عمل کردن در بازارهای رقابتی متفاوت و توانایی برای تأمین نیازهای گروه‌های هدف مختلف، توانایی عرضه خط تولید یا ارائه خدمات خاص برای مشتریان متفاوت از جنبه‌های ماهوی، ذهنی و روانشناسی از چالشهای اساسی هر سازمان برای بقا می‌باشد. پس هم به وفاداری و حفظ مشتریان قدیمی و هم جذب مشتریان جدید و منافع آنان باید توجه شود. از این منظر، مفهوم بازاریابی موضوع فروش منحصر به فرد^۱ (USP) و بدست آوردن مزیت رقابتی تطبیقی از طریق (۱) ارائه فواید واقعی به گروه‌های هدف (۲) متمایز ساختن مؤسسه در بکارگیری روشهای مفید (۳) بدست آوردن منابع مناسب و دانستن چگونگی کسب منابع حاصل می‌شود. از جمله اهداف مهم سازمانی توجه به محصولات مطابق با درک ذهنی مشتریان، یافتن موقعیت مناسب مؤسسات آموزش عالی در بازارهای متفاوت و بهبود ظرفیت رقابتی در سطح ملی و بین‌المللی است که به یکی از چالش‌های اصلی نظام آموزش عالی تبدیل شده است (OECD، ۲۰۰۷).

۲-۹،۶-۷ سازوکارهای تخصیص منابع

طی دو دهه گذشته بدلیل کاستیهای تأمین منابع مالی درون‌داد محور سنتی، اصلاحات اساسی در بخش

^۱. Unique Selling Proposition

دولتی بویژه در سیستم‌های مالی و سازوکارهای تخصیص منابع مالی^۱ با توجه به مدیریت نتیجه‌محور صورت گرفته است. امروزه منابع مالی عملکرد محور بیشترین گرایش مالی در بخش دولتی را به خود اختصاص داده، با این وجود رویکردهای مرتبط با تخصیص منابع مالی عملکرد محور و چگونگی آن در کشورهای مختلف، متفاوت است.

بخش آموزش عالی در کشورهای مختلف با چالش‌هایی نظیر افزایش تقاضای دانشجویان در مقایسه با میزان افزایش منابع مالی مواجه بوده است. از اینرو تخصیص منابع مالی عملکرد محور یکی از اصول نوآوری در منابع مالی آموزش عالی در نظر گرفته شده است. نوعا منابع مالی مؤسسات آموزش عالی براساس معیارهای درون‌دام‌محور تخصیص داده می‌شد (سرانه دانشجویی) اما در دیدگاه‌های جدید و کاملتری از تخصیص منابع مالی عملکرد محور تأکید اصلی بر برون‌دادها و پیامدهاست تا درون‌دادها. طبق نظر سالمی و هاپتمن^۲ (۲۰۰۶) سازوکارهای تخصیص منابع مالی عملکرد محور بر اساس روشهای ذیل از رویکردهای سنتی تخصیص منابع مالی درون‌داد محور متمایز می‌باشند:

۱- سازوکارهای تخصیص منابع مالی عملکرد محور کوششی است برای پاداش‌دهی به مؤسسات آموزشی برای عملکرد واقعی تا عملکرد وعده داده شده.

۲- بکارگیری شاخصهای عملکرد می‌بایست منعکس کننده اهداف و خطمشی‌ها باشد تا نیازهای سازمانی (مثل تعداد کارکنان یا اندازه سازمان).

سازوکارهای تخصیص منابع مالی عملکرد محور در برگیرنده انگیزه‌هایی برای بهبود سازمانی است.

۲-۱۰-۱۷ استقلال دانشگاهی

بسیاری از مؤسسات آموزشی در کشورهای مختلف با بوروکراسی و مقررات پذیرفته شده اداره می‌شوند، اما این مورد برای دانشگاه با جنبه‌های مختلف زیست محیطی مناسب نباشد. برای حل این مشکل دولتها سیاست تبدیل دانشگاه دولتی به خصوصی را اجرا کردند (پونگسانویبون و همکاران^۳، ۲۰۱۵). استقلال دانشگاهی پیشینه تاریخی طولانی دارد و اساس شکل‌گیری دانشگاه‌ها خاستگاه غیر دولتی داشته است. دانشگاه به دلیل خصیصه التزام به حقیقت، نوآوری، نقادی و پرسشگری خود منبع قدرت و یک نهاد مرجع

^۱. Mechanisms of Resource Allocation

^۲. Salmi & Hauptman

^۳. Pongsathonviboon & et al

است. انسان ساز، اندیشه ساز و دولت ساز است و به دلیل ویژگی های حرفه ای و تخصصی اش از استقلال عمل در قلمروهای علمی برخوردار است. مبحث خودمختاری دانشگاهی زیر مجموعه مبحث جدید حقوق آموزش عالی است. این موضوع شامل خودمختاری اداری، مالی و موضوع آزادی علمی است هر چند قدمت آن در عرصه عملی از شکل گیری شاخه حقوق آموزش عالی بیشتر است. در دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ به دنبال توسعه آموزش عالی در کشورهای اروپایی و امریکایی موج جدید مباحث مربوط به استقلال دانشگاهی به راه افتاد. این مباحث دربرگیرنده ابعاد تئوریک و عملی فراوانی است که امروز برای کشورهای در حال توسعه ای که در شرایط مشابه آن دهه ها قرار گرفته اند مفید و درس آموز است.

اهمیت موضوع استقلال دانشگاهی به حدی است که وینچ (۲۰۰۴) یادآور می شود در فلسفه آموزش دو مسئله مهم وجود دارد: گسترش استقلال به منزله یک هدف آموزشی و کاربرد قدرت تفکر انتقادی. وی سپس توضیح می دهد که این دو ارتباط نزدیکی باهم دارند.

هیرش و وبر (۲۰۰۰) متذکر می شود که در بریتانیا، نظارت مداخله جویانه دولت بر دانشگاه ها تحت عنوان «بازار مدیریت شده» آموزش عالی در حال بازگشت است. به نظر او در این کشور تمام تلاش ها در جهت تعریف دوباره ارتباط دانشگاهها و دولت، ناموفق بوده اند. آنها معتقدند در شرایطی که به دلیل پیچیده تر شدن اداره دانشگاه نظام سلسله مراتبی مجددا در حال شکل گیری است، تغییر ساختار دانشگاه ها ضروری است.

گزارش بانک جهانی ضعف خودمختاری دانشگاهی در کشورهای در حال توسعه را با مدیریت ضعیف این مؤسسات که توان تصمیم گیری در مورد مسائل اصلی آموزشی، مالی و استخدامی را کاهش می دهد مرتبط دانسته است. این گزارش استقلال کافی از دولت در عین پذیرش نظارت دولت را توصیه کرده است. در دایره المعارف آموزش عالی ابعاد شش گانه استقلال دانشگاهی که مجموعاً تعریف آن را تشکیل می دهد به شرح زیر آمده است:

الف) رهایی از مداخلات غیر علمی در مدیریت مؤسسه

ب) آزادی عمل در تخصیص منابع مالی، به نحوی که مؤسسه مناسب می داند.

ج) آزادی عمل در استخدام و تعیین شرایط کار

د) آزادی عمل در گزینش دانشجویان

ه) آزادی در طراحی و ارائه مواد درسی

و) آزادی در وضع معیارها و تعیین روش ارزیابی

بنابراین می‌توان ابعاد و قلمروهای موضوعی استقلال را مدیریت سازمانی، کنترل مالی، تأمین نیروی انسانی، استقلال در انتخاب دانشجوی و برنامه درسی و نحوه سنجش و ارزشیابی خلاصه کرد. ترکیب و وزن هر مؤلفه برای هر کشور متفاوت است.

در مطالعه روشن (۱۳۹۲) ابعاد خودمختاری دانشگاهی شامل موارد زیر است چون: آزادی عمل در تصمیم‌گیری و اجرای موارد مربوط به انتخاب نوع حکمرانی و روش اداره امور، تعیین اهداف، مأموریت‌ها، سیاست‌ها و برنامه ریزی‌ها، تصمیم‌گیری و اجرای موارد مربوط به تعیین مدیر و هیئت مدیره و موارد مربوط به نیروی انسانی و تأمین و توزیع درآمدها و...

۲-۱، ۱۰، ۱-۲ استقلال دانشگاه در قبال قوه مجریه

در نظام‌های آموزش عالی اروپایی که نخستین دانشگاه‌های آن در انقیاد الهیات مسیحی و کلیساها قرار داشت ابتدا مسیر استقلال از کلیسای طی شد. سپس ایده استقلال از دولت تحقق یافت و اکنون پدیده استقلال از بازار و عدم ادغام در نظام بازار مطرح است. علاوه بر این یکی از مسائل این دانشگاه‌ها پس از عبور از چالش با دولت استقلال در تقابل بین حرفه‌گرایی و اتحاد‌گرایی است. بنابراین تا حدود زیادی در کشورهای بزرگ صنعتی که نظام‌های آموزش عالی قدیمی و جاافتاده‌ای دارند مسئله استقلال از قوه مجریه (دولت) حل شده است. آن بخش از موضوع که لاینحل باقی مانده است ناشی از مداخله دولت در امور دانشگاه از طریق اعطای یارانه و کمک است. دولت اغلب در مقابل اعطای یارانه برای آموزش دانشگاه به مشروط‌سازی شرایط اعطای چنین یارانه‌هایی می‌پردازد. و برای این کار از روش‌ها و شگردهای مختلفی سود می‌جوید. به منظور پیشگیری از مداخله افراطی دولت‌های اقتدارگرا در افریقای جنوبی حمایت صریح از استقلال دانشگاه‌ها در قانون اساسی این کشور درج شده است. گرچه حفاظت از آزادی دانشگاه‌ها در قانون اساسی، امنیتی مافوق تصور برای آن فراهم نمی‌سازد اما نقض و رعایت نکردن آن از جانب دولت را دشوار می‌سازد.

به استثنای دانشگاه‌های خصوصی در کشورهای عمدتاً غربی که از استقلال عمل بالایی برخوردارند میزان استقلال در قبال قوه مجریه را می‌توان به دو نوع تقسیم کرد. این دو نوع که عمدتاً در کشورهای آسیایی و شبه‌قاره مشاهده می‌شوند عبارتند از: الگوی کنترل دولت و الگوی نظارت دولت. در نوع اول فرایندهای

تصویری از آینده

دانشگاهی کنترل می شوند و در نوع دوم محصولات و خروجی ارزیابی می شود. جدول شماره ۳ دورنمای کلی این تیپولوژی را بازنمایی می کند (به نقل از ذاکر صالحی، ۱۳۹۲).

جدول شماره ۲۵- نوع‌شناسی استقلال دانشگاهی در آسیا و شبه قاره

الگو	مزایا	معایب	نمونه
کنترل دولت	انسجام، ثبات، امکانات برنامه ریزی، کوتاهی روند تصمیم گیری	فقدان خلاقیت، کارایی کم، آموزش تکراری، مقررات اداری دست و پاگیر، افزایش هزینه ها، انعطاف پذیری، بی علاقه‌گی افراد ذی نفع، نبود گرایش به نوآوری	<ul style="list-style-type: none"> - تأمین ۷۰٪ بودجه دانشگاه ها توسط دولت - کار مدیریت بر عهده مدیران و امور آموزشی و تحقیقاتی دانشگاهیان واگذار شده است. - رنجش دانشگاهیان از دیوان سالاری دولتی
کنترل دولت	افزایش انعطاف پذیری، استقبال از نوآوری، مسئولیت پذیری، افزایش کارایی درونی و بیرونی، تعیین هدف های کلی توسط واحدهای علمی و رده های پایین تر، تدوین سیاست های کلان و هماهنگی کلی توسط سازمانهای دولتی	کاهش یکپارچگی و انسجام	<ul style="list-style-type: none"> - ۸۵٪ دانشگاه ها خصوصی است اما دولت هزینه ها و شهریه ها و مواد و موضوعات درسی را تعیین می کند. - کنترل دولت بر دانشگاههای دولتی کمتر است.
نظارت دولت	افزایش انعطاف پذیری، استقبال از نوآوری، مسئولیت پذیری، افزایش کارایی درونی و بیرونی، تعیین هدف های کلی توسط واحدهای علمی و رده های پایین تر، تدوین سیاست های کلان و هماهنگی کلی توسط سازمانهای دولتی	کاهش یکپارچگی و انسجام	<ul style="list-style-type: none"> - عدم دخالت قوه مجریه در امور دانشگاه ها - حرکت در چارچوب قوانین و مقررات - اتکا به بودجه دولتی اما اعطای آن از سوی نهادی بی طرف (کمیسیون اعطای کمک به دانشگاهها)
			<ul style="list-style-type: none"> - تغییر الگوی متمرکز پس از اصلاحات اقتصادی - استقلال دانشگاه ها در گزینش دانشجو، مدیریت مالی و ایجاد درآمد، مدیریت کارکنان، گسترش هیئت علمی و مبادلات بین المللی

۲-۲، ۱۰، ۲-۲ تجاری سازی نتایج تحقیقات در دانشگاه

اهمیت اقتصادی دانش فقط هنگامی آشکار می‌شود که از آن در بهبود بخشیدن به عرصه مؤثر تولید استفاده شود. به همین دلیل است که جریان دانش و انتشار فناوری اهمیت پیدا کرده است. در بخش دانشگاهی دیگر ذخیره سازی دانش به تنهایی راضی کننده نیست، بلکه اطمینان از کاربرد دانش به گونه‌ای که جامعه بتواند از منافع سرمایه گذاری در تحقیقات بهره برداری کند، یکی از اهداف اصلی تحقیقات دانشگاهی است. به طور کلی، جامعه مستقیماً از منافع تحقیقات دانشگاهی بهره نمی‌برد، مگر آنکه راهکارهایی طراحی شود که نتایج تحقیقات به شرکتها و کارخانه‌های بخش عمومی؛ یعنی عاملان اقتصادی که در زمینه سرمایه گذاری تجاری تخصص دارند، سپرده شود، مشروط به اینکه منافع دانشگاه تأمین شود. اگر این دیدگاه را بپذیریم که توانایی جامعه در بهره‌گیری از تحقیقات دانشگاهی، که بالقوه قابل تجاریسازی هستند، افزایش می‌یابد، باید به این نکته نیز توجه داشته باشیم تا زمانی که نتایج این تحقیقات به شرکتهای بخش خصوصی و عمومی انتقال نیابد و توسط آنها به کار گرفته نشود، آنها با یک تسریع و اغتمام وقت مناسب انتقال، عملاً سودی از پژوهش عاید مردم یا دانشگاه نخواهد شد. بنابراین، نتیجه سیاستهای حاکم بر تحقیقات دانشگاهی باید انتقال سریع نتایج این تحقیقات به شرکتهای بخش خصوصی و عمومی با همکاری دستگاهها در جهت نفع عمومی باشد. از این رو، تبدیل ایده‌های برآمده از تحقیقات دانشگاهی به خدمات و محصولات قابل فروش به یکی از روندهای مهم دانشگاههای صنعتی تبدیل شده است. رویکرد تجاری سازی در دانشگاه برگرفته از آموزه‌های سرمایه داری دانشگاهی و معطوف به کلیه فعالیتهایی است که به منظور جذب منابع خارجی از جانب دانشگاه صورت می‌پذیرد (بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۲، ۱۰، ۳-۲ انتقال فناوری

مطابق تعریف انجمن مدیران فناوری (AUTM) انتقال فناوری عبارت است از: انتقال رسمی یافته‌های جدید و نوآوری‌ها به دست آمده از اجرای تحقیق علمی در دانشگاهها و مؤسسات پژوهشی به بخش تجاری برای منافع عمومی. فرایند انتقال فناوری نوعاً شامل اجزایی است که با سرمایه گذاری در تحقیق و توسعه، اجرای عملی تحقیق و توسعه، تصمیم‌گیری در باره چگونگی مدیریت دارایی فکری، ساخت یک نمونه اولیه برای اثبات فناوری و توسعه بیشتر مورد نیاز برای تجاریسازی آغاز و سرانجام، به معرفی موفقیت آمیز یک محصول یا خدمت به بازار منجر می‌شود. انتقال دانش و فناوری از

دانشگاه‌ها به بخش بازرگانی می‌تواند به شکل‌های مختلفی صورت گیرد که به طور گسترده از نظر میزان دسترسی، برنامه ریزی، اثربخشی و هزینه با یکدیگر اختلاف دارند. برخی از این روشها عبارتاند از: انتشار آزاد نتایج تحقیقات، اختراعات ثبت شده، پروانه‌های بهره بردای، قراردادهای تحقیقاتی اتحادیه‌ها و تعاونیهای تحقیق و توسعه، پارکهای علم و فناوری، مبادله نیروی انسانی، قراردادهای غیررسمی، خدمات مشاوره‌ای، انتشار در سایتهای اینترنتی و شرکتهای تجاری دانشگاهی(بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۴، ۱۰، ۷ راه اندازی پارکهای علم و فناوری

انتقال دانش جدید از دانشگاه به صنعت در فرایند انتقال فناوری یکی از مهم ترین تأثیرگذاریهای دانشگاهها در جامعه به‌شمار می‌رود. دانش انتقال یافته می‌تواند در تولید یا بهبود محصولات و فرایندهای جدید به کار رود. در همین زمینه بسیاری از دانشگاههای مهم در سراسر جهان دفاتر انتقال فناوری، مراکز رشد، پارکهای تحقیقاتی و دیگر نهادهای تجاری سازی فناوریهای دانشگاهی را به خدمت گرفته‌اند(حاجی حسینی و فکور، ۱۳۸۷).

یکی از روندهای مهم دانشگاههای صنعتی راه اندازی پارکهای علم و فناوری به عنوان رابط و تسهیل گر روابط میان صنعت و دانشگاه است. در حال حاضر، بسیاری از کشورهای در حال توسعه نیز پارکهای علم و فناوری متعددی را برای گسترش ارتباط دانشگاه با صنعت راه اندازی کرده‌اند. پارک صنعتی استنفورد در سال ۱۹۵۱ تأسیس شد و در حال حاضر، تعداد پارکهای علم و فناوری این کشور به بیش از ۱۷۰ پارک رسیده است. در کشور انگلستان پارکهای علم و فناوری بر حسب نیاز دانشگاهها تأسیس شده‌اند و در حال حاضر، بیش از ۱۰۰ پارک علم و فناوری در این کشور مشغول به کار هستند(آلتباج و همکاران، ۲۰۰۹). امروزه، پارکهای علم و فناوری به عنوان زمینه‌ای مناسب برای توسعه همکاری‌های سه‌جانبه دولت، دانشگاه و صنعت شناخته شده‌اند. دولت‌ها از طریق این ساختار قادر خواهند بود سیاستهای خود را در جهت حمایت از نوآوری و کارآفرینی و توسعه فعالیتهای تحقیق و توسعه پیاده کنند. دانشگاهها با ایجاد پارکهای تحقیقاتی و فناوری در مجاورت خود موجب تقویت ارتباط محققان با صنعت، افزایش بودجه‌های تحقیقاتی از طریق صنایع و ایجاد بازار کار برای دانش‌آموختگان خود می‌شوند. پارکهای فناوری همچنین، محل مناسبی برای استقرار واحدهای تحقیق و توسعه و رفع معضلات صنایع هستند. علاوه بر این، حضور پارکهای فناوری و مراکز رشد در

مجاورت دانشگاهها باعث ایجاد مؤسسات کوچک و متوسط در زمینه های فناوری از طریق فرایندهای انکوباتوری و زایشی خواهد شد (کریمیان اقبال، ۱۳۸۸).

۲-۱۰،۵-۷ گسترش پیوندهای صنعت و دانشگاه

طی چند دهه گذشته آموزش عالی از اهمیت خاصی نزد سیاستگذاران برخوردار بوده است. بر خلاف گذشته که آموزش عالی بخشی از سیاستهای اجتماعی به شمار می رفت، باید خاطر نشان ساخت که امروزه آموزش عالی به عنوان یکی از مهمترین ارکان سیاستهای اقتصادی ملی و منطقه ای محسوب نقش می شود. اولین روندهای تغییر در دهه ۱۹۸۰ آشکار شد. در این دهه با تصویب قانون بیدل تسهیل و برنامه های مختلفی به منظور تقویت روابط دانشگاهها در انتقال فناوری مبتنی بر پنت صنعت و دانشگاه تدوین شد. امروزه، یکی از اهداف کشورها در سیاستگذاریهای علم و فناوری تقویت مشارکت و همکاری صنعت و دانشگاه برای دستیابی به توسعه اقتصادی است. طی بررسیای که سازمان همکاریهای اقتصادی و توسعه انجام داده است، دانشگاهها از طریق آموزش، پژوهش و سایر فعالیتهای فرهنگی مرتبط طیف وسیعی از کارکردهای توسعه اقتصادی را در اختیار دارند. از این رو، امروزه همکاری دانشگاه با صنعت دیگر مسئله نیست، بلکه چگونگی تعامل آنها در فرایند توسعه اقتصادی و نوآوری است. امروزه، نقش آفرینی دانشگاه مستقل و مجزا از سایر بخشهای اجتماعی انتظاری دور از ذهن است؛ به عبارت روشنتر، دانشگاه، صنعت و دولت اجزای بهم پیوسته‌ای هستند که همگی بخشی از نظامهای ملی و منطقه ای نوآوری محسوب می شوند. جهانی شدن اقتصاد و همه گیر شدن رقابت پذیری به عنوان شرط اصلی بقا در این فضا دولتها را ترغیب کرده است که با تکیه بر دانشگاهها نقش مهمی در نظام ملی نوآوری و در نتیجه، دستیابی به اقتصاد دانش بنیان داشته باشند (بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۱۰،۶-۷ نقش آفرینی دانشگاه در توسعه صنعتی

یکی از مهمترین روندهای مرتبط با دانشگاههای صنعتی افزایش نقش دانشگاهها در خلق، رشد و توسعه فناوری است. دانشگاههای کشور امریکا نقش مهمی در پیدایش و توسعه اولیه صنایع مبتنی بر زیست فناوری داشته اند. اکتشافات علمی بنیادین در آزمایشگاههای دانشگاه که به ثبت اختراع منجر موجب گسترش صنایع در خصوص روش باز ترکیب دی ان ای میشد، از قبیل کشف کوهن و بویر نوینی شد که

با پژوهش‌های دانشگاهی نیز پیوند تنگاتنگ دارند (ها تاکناکتا^۱، ۲۰۰۸). در امریکا تکامل اولیه صنایع مبتنی بر زیست فناوری ریشه در شرکتهای زایشی دانشگاهی دارد. یکی از مهمترین دلایل این مهم آن است که هنجارهای دانشگاههای امریکایی دانشگاهیان را به سمت تجاری سازی نتایج تحقیقاتی ترغیب می کند. نقش دانشگاههای امریکایی در گسترش صنعت سخت افزار و نرم افزار کامپیوتر از دیگر نمونه های نقش آفرینی دانشگاه در توسعه صنعتی محسوب می شود. راه اندازی رشته دانشگاهی علوم کامپیوتر نقش مهمی در گسترش و توسعه صنایع کامپیوتر داشته است. این نقش فقط از طریق تولید و گسترش دانش نبوده، بلکه از طریق سازماندهی و ارائه برنامه های آموزشی به منظور تأمین مهارتهای مورد نیاز صنایع مرتبط بوده است. تلاش دانشگاههای امریکا برای گسترش رشته هایی همچون مهندسی الکترونیک، مهندسی شیمی و مهندسی هوا فضا از دیگر تلاشهای این دانشگاهها برای توسعه صنعتی است (به نقل از بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۷،۱۰،۷ پاسخگو بودن دانشگاه

همانطور که دانشگاه در جامعه از ارج و احترام برخوردار است، متقابلاً انتظاراتی هم از آن می رود که به طور بی وقفه به تناسب خود با جامعه، نیازهای متحول و بازار کار فکر کند، آموزش های خود را کارآمد و معطوف به حل مسائل جامعه کند، دانش آموختگانش را انسانهایی طراح، خلاق و کارآفرین و دارای مهارتهای عملی برای ورود به میدانهای کار و زندگی تربیت کند، میان پژوهشهای بنیادی و کاربردی خود تعادل برقرار کند و پاسخگوی نیازها و اولویتهای بخش های دیگر جامعه باشد.

۲-۷،۱۰،۸ دستیابی به شهرت جهانی

امروزه، جایگاه و موقعیت آموزش عالی کشورها یکی از عوامل مهم دستیابی به پرستیژ جهانی است. از همین رو، رتبه بندی های جهانی همچون شانگهای و تایمز از اهمیت بسیاری برخوردار شده اند، به طوریکه سارکوزی، رئیس جمهور سابق فرانسه، با توجه به رتبه بندی شانگهای خواستار ارتقای مرتبه دانشگاههای فرانسه در مقایسه با کشورهایی مانند امریکا و انگلستان شده است. مقامات انگلستان نیز مدعی هستند کشورشان در حالی که فقط یک درصد جمعیت جهان را دارد، دوازده درصد استنادات علمی جهان طی سالهای ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ را به خود اختصاص داده و ۳۳ درصد برونداد علمی جهان در حوزه علوم انسانی و هنر را طی سالهای ۲۰۰۶ تا ۲۰۰۸ منتشر کرده است. این تعالی پژوهشی افزایش

^۱ . Hatakenaka

مداوم دانشجوی در انگلستان را به همراه داشته است. در سال ۱۹۹۷ در تمام شاخه‌های آموزش عالی ۹۲۱۰۰۰ هزار دانشجوی نام نویسی کردند. همین شاخص در سال ۲۰۰۸ به بیش از ۱/۱ میلیون دانشجوی رسیده است (به نقل از بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۷،۱۰،۹- افزایش رقابت پذیری دانشگاهها

تولید، انتشار و مصرف دانش به مهمترین عامل ایجاد ارزش افزوده اقتصادی تبدیل شده است. از اینرو، دانشگاهها نیروهای مولد اقتصاد دانش بنیان محسوب می شوند. امروزه، بخش آموزش عالی در مقایسه با سایر بخشهای جامعه از نظر اقتصادی موفق تر بوده و مزیت رقابتی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه را تشدید کرده است. به اعتقاد فلیپ آلباخ و جین نایت برای نخستین بار در تاریخ شاهد سرمایه گذاری‌های جهانی در صنایع دانش بنیان شامل آموزش عالی و آموزش پیشرفته هستیم. این سرمایه-گذاریها بازتاب ظهور جامعه دانش بنیان، افزایش بخش خدمات و وابستگی اغلب جوامع به محصولات دانش مدار و افراد دارای تحصیلات عالی برای رشد اقتصادی است. همچنین، از نظر آموزش عالی می‌تواند اقتصاد ملی کشورها را نجات دهد، زیرا نخست «اقتصادی استدلال می‌شود که موجب افزایش سرعت توسعه علمی کشورها می‌شود و سپس، انبوهی از تجارب و پیوندهای اقتصادی به وجود می‌آورد و تجارت و صنعت علم به منزله یکی از منابع اقتصادی گسترش می‌یابد (به نقل از بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۷،۱۰،۱۰- کم رنگ شدن مرزهای آموزش عالی

پدیده آموزش عالی بدون مرز معطوف به شفاف نبودن تمایز میان انواع مؤسسات آموزش عالی است. این ویژگی بیانگر آن است که مؤسسات آموزش عالی با توجه به ظهور رقبای نوظهور دیگر نمی‌توانند خود را به رسالت سنتی اعطای مدرک تحصیلی محدود کنند. ظهور دانشگاه‌هایی که به کارکنان شرکتهای بین‌المللی آموزش‌های تخصصی ارائه می‌دهند، از ویژگیهای مؤسسات جدید آموزش عالی است که دانشگاه مک دونالد و موتورولا از جمله این مؤسسات هستند. شرکت مایکروسافت ۱۷۰۰ مرکز آموزش فنی برای ارائه آموزشهای تخصصی راه اندازی کرده است. این نوع مؤسسات آموزش عالی توانسته اند سهم بسزایی در جذب دانشجویان خارجی داشته باشند (به نقل از بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۱۱،۱۰،۷ بین‌المللی و جهانی شدن آموزش عالی

خصیصه بین‌المللی شدن آموزش عالی معطوف به تلاش دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی برای همکاری با یکدیگر به منظور تحقق بخشیدن به جامعه دانش بنیان فراگیر و ارتقای مراودات علمی است. اما جهانی شدن به اعتقاد جین نایت مفهومی ایدئولوژیک دارد که به تأثیر فناوری‌های ارتباطی جدید، سیاست‌های جهانی و تأثیرات آنها بر اقتصاد، فرهنگ و سیاست در جهان اشاره دارد. اما بین‌المللی شدن آموزش عالی یک راهبرد و سیاست انتخابی است که دولت‌ها برای مواجهه و بهره‌برداری مناسب از فرایندهای جهانی شدن به کار می‌گیرند. «بین‌المللی شدن به مجموعه فعالیت‌های مربوط به گسترش همکاری‌ها و ارتباطات علمی و دانشگاهی بین‌المللی گفته می‌شود که هدف آن فراهم ساختن محیط آموزشی و پژوهشی در دانشگاه است که به نحو واقعی در ارتباط و همبسته با چشم‌اندازها و پیشرفت‌های جهانی باشد. در مواجهه با روند بین‌المللی شدن آموزش عالی بسیاری از دانشگاه‌های برتر صنعتی جهان در تلاش هستند که هر چه بیشتر در این روند ادغام شوند و جایگاه برتری برای خود فراهم کنند. دانشگاه ام‌آی‌تی مدعی است که یک دانشگاه جهانی است و برای اثبات این ادعا چنین استدلال می‌شود که در این دانشگاه اعضای هیئت علمی، دانشجویان، سرفصل‌ها، آموزش، پژوهش، تعامل با صنعت، تجاری‌سازی برون‌دادهای دانشگاهی و کارآفرینی همگی جهانی شده‌اند. به اعتقاد طرفداران این ادعا همانگونه که ام‌آی‌تی در جهان وجود دارد، جهان نیز در ام‌آی‌تی وجود دارد. این دانشگاه موفق شده است اعضای هیئت علمی خود را از اقصای جهان جذب کند، به طوری که چهل درصد اعضای هیئت علمی این دانشگاه در کشوری غیر از امریکا متولد شده‌اند و حتی بیش از نیمی یا تمام تحصیلات خود را خارج از امریکا گذرانده‌اند. تقریباً تمام اعضای هیئت علمی این دانشگاه همکاری‌های پژوهشی بین‌المللی دارند، به حکومت‌ها مشاوره می‌دهند، به صنایع خارجی خدمات علمی ارائه می‌کنند و شرکت‌های بین‌المللی تأسیس می‌کنند. در سال ۲۰۱۰ نزدیک به ۱۷۰۰ پژوهشگر بین‌المللی در این دانشگاه در قالب دوره‌های پس‌دکتری، فرصت مطالعاتی و پژوهشگر مهمان مشغول به کار بودند (هاتاکناکا^۱، ۲۰۰۸).

^۱. Hatakenaka

۲-۱۰،۱۲-۷ آموزش عالی فرامرزی

آموزش عالی فرامرزی یکی دیگر از روندهای آموزش عالی است. آموزش عالی فرامرزی معطوف به تحرک افراد، برنامه‌ها، ارائه دهندگان دانش، ایده‌ها، پروژه‌ها و خدمات به فراسوی مرزهای ملی است. آموزش عالی فرامرزی و خارج از کشور و بدون مرز از دیگر معدل‌های این مفهوم است. در گزارشی که یونسکو و سازمان همکاری‌های اقتصادی اروپا به صورت مشترک منتشر کردند، آموزش عالی فرامرزی را به شرح زیر تعریف کردند:

آن بخش از آموزش عالی که در آن استاد، دانشجو، برنامه‌های آموزشی و مفاد درسی در قلمرو فراملی مطرح می‌شوند. این نوع آموزش عالی شامل بخشهای دولتی، خصوصی، انتفاعی و غیرانتفاعی می‌شوند. آموزش عالی فرامرزی ممکن است به صورت حقیقی و چهره به چهره یا به صورت مجازی و آموزش از راه دور ارائه شود (به نقل از بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۱۰،۱۳-۷ نقش دانشگاه در اقتدار بین‌المللی

از نظر سیاسی گفته می‌شود که در جهان امروز «آموزش بعد چهارم سیاست خارجی است». همکاری آموزشی به منزله نوعی سرمایه‌گذاری برای آینده روابط دیپلماتیک میان ملتها محسوب می‌شود. از آنجا که اغلب نخبگان سیاسی از میان دانشگاهیان برگزیده می‌شوند، گسترش اعطای بورسهای بین‌المللی و پذیرش دانشجویان خارجی به منزله نوعی معرفی فرهنگ و جامعه خود به رهبران سیاسی و مدیران ارشد آینده کشورهای جهان است. همچنین، روابط دانشگاهی می‌تواند موجب استحکام روابط سیاسی و اقتصادی میان دولتها شود، به خصوص در شرایطی که روابط سیاسی و دیپلماتیک رسمی چندان مستحکم نیست، روابط دانشگاهی راهی برای تداوم و حفظ روابط و تعدیل کردن خصومتهاست. در این باره «کمیته مشورتی دیپلماسی عمومی» دولت آمریکا در گزارش خود درباره «سیاست عمومی برای قرن بیست و یکم» که در سال ۱۹۹۵ منتشر شد، می‌نویسد: «مبادلات دانشگاهی و آموزشی تأثیرات چندگانه مستقیم بر دیپلماسی دارند. از این رو، آنها ارزشمندترین ابزارهای سیاست خارجی دولت آمریکا هستند. همچنین بخشی از منطق سیاسی آموزش عالی به نظام روابط بین‌کشورهای جنوب و شمال مربوط می‌شود. در چند دهه اخیر «کمک‌های آموزشی» و کمک‌های فناوریک «همواره پاره‌ای از کمک‌های بین‌المللی کشورهای صنعتی به آفریقا و آسیا و آمریکای لاتین بوده است» (به نقل از بشیری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۱۱،۷ چالش های آموزش عالی در ۳۰ سال آینده

۲-۱۱،۱ انقلاب دیجیتال در آموزش عالی

آموزش عالی در بحران عمیقی به سر می برد و تا ۳۰ سال آینده، دانشگاه های بزرگ فقط بنای یادبود خواهند بود با تأمل در تاریخ و اسامی دانشگاه های معتبر دنیا می توان دریافت که تقریباً از دانشگاه های معتبر جهان در دو هزار سال گذشته تا زمان تاسیس دانشگاه های مدرن در قرن ۱۲ میلادی، حتی بنای یادبود هم باقی نمانده است. این واقعیت، گویای امکان تحولات وسیع دانشگاه ها تا حد نابودی است. شواهد زیادی در این زمینه وجود دارد. برای ایرانیان، اثری از دانشگاه بین المللی گندی شاپور عصر ساسانی نمانده است. امروزه، برای مردم مصر دانشگاه موزیوم اسکندریه مفهوم چندانی را تداعی نمی کند. مردم هند از دانشگاه تاکسیلا و دانشگاه ویکراما سیلا اثری در توسعه و مسئله گشایی نمی بینند. اثری از دانشگاه بیت الحکمه بغداد، قابل مشاهده نیست. همچنین، در دنیای معاصر برای دانشگاه های اروپایی مبتنی بر الگوی Humboldt روند جدایی آموزش و پژوهش به منزله پایان حیات این نوع دانشگاه هاست. نیاز به شفافیت، رقابت فزاینده و ارتقای کیفیت، چالشها و تهدیدهای اساسی برای الگوی دانشگاههای جامع و مشابه در سراسر جهان است. با بررسی و ملاحظه شرایط و رسالت دانشگاه های مبتنی بر الگوی دانشگاهی Bologna که به موجب تنگناها و فشار مالی لاجرم به پژوهش های سفارشی روی آورد هاند، به نوعی پایان حیات خود را به شکل خاص، تجربه و تمرین می کنند و نمی توانند ادعا کنند که هنوز پایبند اصول و سنت های دیرین و قبلی خود هستند. به عبارتی، این دانشگاهها خود را به لحاظ کارکردی و ماهیتی، محو کرده و حیات مجددی را با کارکردها و رسالت های نو آغاز کرده اند. از اینرو، این دانشگاه ها متحول شده و با وضعیت قبلی متفاوت هستند (به نقل از مهدی، ۱۳۹۴).

عصری که در آن به سر می بریم، عصر اطلاعات و انقلاب اطلاعات است، که شیوه زندگی انسانها را دچار تغییرات و تحولات عمده ای نموده و موجب به وجود آمدن مفهومی به نام جامعه اطلاعاتی شده است جامعه اطلاعاتی تبلوری مجدد از کلیه فرایندهای متعارف و سنتی اجتماعی نظیر کسب و کار، آموزش و نظایر آن در قالبی نوین با استفاده از فناوری ارتباطات و اطلاعات است. ظهور جامعه اطلاعاتی، بسیاری از فرضیه های ما را در زمینه آموزش با پرسش های اساسی روبرو ساخته است. شبکه جهانی وب و اینترنت، روش های نوآورانه و انقلابی را در آموزش ایجاد کرده اند. فناوری

های جدید اطلاعاتی و ارتباطی روشهای یادگیری و در کل چگونه زیستن را تغییر داده اند و طرق جدیدی را برای رسانی و تبادل دانش و اطلاعات عرضه میدارند، این فناوری ها می توانند در جهت تقویت یا جایگزینی نظام های آموزشی موجود مورد استفاده قرار گیرند. رویکرد گسترده به سوی آموزش و یادگیری الکترونیکی گواه این است که نظام آموزش و یادگیری الکترونیکی فواید و مزایای منحصر به فردی را برای افراد سازمان و مراکز آموزشی به همراه دارد. یادگیری الکترونیکی با به کارگیری آخرین دستاوردهای عصر و فناوری اطلاعات و ارتباطات، رویکردهای جدید را خلق کرده است و افق‌های روشنی را در عرصه آموزش فراهم نموده است. امروزه هر سازمانی که بتواند سریع تر با نیروی کار، مشتریان و نمایندگی هایش ارتباط برقرار نماید و آنها را از آخرین تغییرات و دستاوردهای علمی آگاه کند، برنده میدان رقابت است و امتیاز بیشتری برای به دست آوردن فرصت‌های موجود در پیشی گرفتن از رقبا خواهد داشت (میلاادی و ملک محمدی، ۱۳۸۹).

۲-۱۲، نتیجه گیری

مطالعه فرایند توسعه در جهان پیشرفته و توسعه یافته، حکایت از این واقعیت دارد که نظام‌های آموزش عالی، همواره عامل بنیادی تکامل و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع بوده‌اند. بنابراین، کشورهایی که خواهان توسعه همه جانبه، متوازن و پایدار هستند، لازم است نظام‌های آموزش عالی، تحقیقات و فناوری خود را به طور متوازن و پایدار توسعه دهند. نگاه جهانی در حال شکل گیری به دانشگاه نمونه‌ای از تحولاتی است که در زمینه آموزش عالی در جهان در حال رخ دادن است. شناسایی روندها و توجه به آنها یکی از استلزام‌های برنامه‌ریزی و پیشرفت دانشگاه‌هاست. چالش‌های جدید و محیط در حال تغییر، موضوع توجه به برنامه ریزی، تفکر برنامه ریزی و توسعه و مدیریت آموزش عالی را نیز بیش از پیش مورد تأکید قرار داده است. همگامی با این تغییرات مستلزم درک پدیده‌های تغییر سریع، رقابت پذیری، عدم قطعیت و افزایش خطر زوال سازمانی است و از این روست که «استراتژی‌های دانشگاه‌ها در مورد این چالش‌ها و پاسخگویی به تقاضاهایی مانند تقاضای اجتماعی، جهانی شدن، تقاضا به شایستگی و متناسب بودن دانشگاه‌ها و نگرانی در مورد کیفیت دانشگاه و برنامه‌ها متفاوت بوده است. بنابراین با توجه مطالعات مختلف چالش‌های و کلان روندهای افق ۱۰ و ۳۰ ساله آموزش عالی در نمودار زیر آورده شده است.

تصویری از آینده

تصویر شماره ۳۵- چالش های و کلان روند های افق ۱۰ و ۳۰ ساله آموزش عالی

۸-۲ جمع‌بندی

در این بخش با توجه به مطالب آمده در بخش‌های قبل، روندها و چالش‌های آینده در حوزه‌های مدیریت کلان، آموزش عمومی، هنر و رسانه، پژوهش و آموزش عالی استخراج می‌شود. در هر گزاره منبع مورد استفاده که در این فصل ذکر شده آمده است. همچنین نوع گزاره: مثبت، منفی یا نسبی بودن آن تعیین شده است. نسبی بدان معناست که بستگی به نوع تدبیر و مدیریت مجریان دارد.

جدول شماره ۲۶- جمع‌بندی گزاره‌های حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای

۸،۱-۲ موارد کلی (انرژی، جمعیت، فناوری اطلاعات، ...)			
ردیف	گزاره	منبع	نوع گزاره
۱	۱۵ چالش جهانی آینده عبارتند از: توسعه پایدار و تغییرات آب و هوا، آب سالم، جمعیت و منابع، مردم‌سالاری، تصمیم‌گیری و آینده‌نگری جهانی، هم‌گرایی جهانی فناوری اطلاعات، شکاف فقیر و غنی، مسائل سلامتی، آموزش، جنگ و صلح، وضعیت زنان، جرایم سازمان‌یافته فراملی، انرژی، علم و فناوری و اخلاق جهانی.	www.iran-futures.org/پروژه-#/_#ftn2http://www.millennium-project.org/millennium/SOFL.html	منفی
۲	اگر روندهای کنونی تداوم یابد تا سال ۲۰۵۰ میلادی از هر ۳ نفر ۲ نفر در مناطقی که مشکل کمبود آب دارند، زندگی خواهند کرد.	http://www.ayandehpajoohi.com/archive/0057.php	منفی
۳	مصرف جهانی انرژی در ۲۰ سال آینده، ۵۰ درصد افزایش می‌یابد.	همان	منفی
۴	بیش از ۳۰۰ نیروگاه هسته‌ای در اطراف دنیا از بین ۱۰ تا ۱۵ سال آینده تعطیل می‌شوند، در نتیجه منابع جدید انرژی مورد نیاز خواهد بود. هرچند انرژی‌های جدید مانند سلول‌های خورشیدی، انرژی خورشید گرمایی، هیدروژن، انرژی باد، انرژی موج، زیست جرم، گرمای جزیبی اقیانوسی، گداخت هسته‌ای و ماهواره‌های	همان	منفی

		انرژی خورشیدی به اندازه کافی سریع پیشرفت نمی کنند تا این فاصله را پر و تقاضای آینده را تأمین کند.	
مثبت	www.modiriran.ir/س ال-۲۰۵۰-فناوری‌ها- /زندگی-دگرگون	تا سال ۲۰۵۰ ممکن است مردم به سایبورگ (ترکیبی از انسان و ربات) تبدیل و قابلیت‌های زیادی پیدا کنند.	۵
مثبت	همان	تا سال ۲۰۴۰، کنترل منازل توسط هوش مصنوعی انجام خواهد پذیرفت.	۶
مثبت	همان	تا سال ۲۰۳۰ در اقتصاد جهانی، قدرت به آسیا باز خواهد گشت و اقتصاد کشورهای نظیر ایران، مصر و ترکیه به عنوان بازیگران مرتبه دوم باقی خواهند ماند.	۷
نسبی	همان	برخی از کارشناسان فناوری اطلاعات معتقدند که شاید تا سال ۲۰۳۰ دیگر حق رانندگی خودروهایمان را نداشته باشیم.	۸
<p>در آینده یکی از مهم‌ترین چالش‌های جهانی، محدودیت در دسترسی به منابع طبیعی است. با تداوم روند کنونی، مشکل کمبود آب به یک چالش بزرگ تبدیل خواهد شد. همچنین مصرف انرژی تا ۲۰ سال آینده ۵۰ درصد افزایش خواهد داشت، با این وجود منابع عرضه انرژی از جمله نفت خام و نیروگاه‌های هسته‌ای با محدودیت روبرو خواهند شد و منابع جایگزین هم توان پیشرفت سریع و پاسخگویی به تقاضای موجود را ندارند. اما از سوی دیگر پیشرفت در حوزه‌های نوین از جمله فناوری اطلاعات و هوش مصنوعی، امکان مدیریت بهتر زندگی و بالا بردن بهره‌وری در فعالیت‌ها را فراهم می‌سازد.</p>			
۲-۸ حکمرانی و فرایندهای مدیریت			
ردی ف	نوع گزاره	منبع	گزاره
	منفی	www.nationalstrategy.ir/126-روندهای جهانی-و-جهان- /جایگزین	تا سال ۲۰۳۰ بیشتر دولت‌ها و افراد و گروه‌های کوچک به فناوری‌های مخرب دست می‌یابند و اعمال خشونت آمیز انجام می‌دهند.

آینده پژوهی فعالیت های قرآنی، شناسایی و اولویت بندی مسائل و چالش های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

منفی	همان	تا سال ۲۰۳۰ کاهش ۵۰ درصدی کشورهای با جمعیت جوان و افزایش جمعیت افراد کهنسال، کشورها را با چالش و معضل سالمندی جمعیت روبرو خواهند کرد.	۱۰
نسبی	همان	تا سال ۲۰۳۰ افزایش بازیگران دولتی، غیر دولتی و محلی در نقشهای حاکمیتی و افزایش تعداد بازیگران برای حل چالشهای بزرگ چند ملیتی تصمیم گیری را پیچیده خواهد کرد.	۱۱
مثبت	همان	تا سال ۲۰۳۰ شبکه های اجتماعی امکان متحد شدن شهروندان و به چالش کشیدن حکومت را فراهم می کنند و از سوی دیگر قدرتی بی سابقه برای نظارت بر شهروندان را در اختیار دولت ها (دمکراتیک و مستبد) قرار می دهند.	۱۲
منفی	همان	تا سال ۲۰۳۰ محدودیت منابع طبیعی، خطر کشمکش های داخلی را افزایش می دهد که به هیچ وجه نمی توان از آن اجتناب کرد.	۱۳
مثبت	همان	تا سال ۲۰۳۰ فناوری اطلاعات وارد دوره عظیم داده ها می شود. قدرت پردازش و ذخیره داده ها تقریباً رایگان می شود.	۱۴
مثبت	همان	در سناریوی جهان غیر دولتی، سازمان های غیر دولتی، شرکت های تجاری چند ملیتی، نهادهای علمی و افراد ثروتمند به همراه واحدهای محلی مانند کلان شهرها شکوفا شده و در حل چالش های جهانی، رهبری را به دست می گیرند.	۱۵
مثبت	www.modiriran.ir/ خلاصه-مدیریتی-آینده- محیط-کلان-پس-از- /اتاق	با کاربرد واقعیت مجازی امکان برگزاری جلسات و همایش های مدیریتی بدون نیاز به حضور در یک اتاق و یا مسافرت فیزیکی به یک شهر خاص فراهم می شود.	۱۶
منفی	https://www.dni.gov/files/documents/nic/GT-Full-Report.pdf	حکمرانی خیلی سخت تر خواهد شد. فناوری باعث گسترش بازیگرانی خواهد شد که می توانند عمل سیاسی را مسدود کنند یا دور بزنند.	۱۷
نسبی	http://www.ayandeban.ir/1395/12/iran1396-r2/	ضرورت اصلاحات ساختاری اقتصادی، بحران تأمین آب، بیکاری، فساد سیستمی و ناامیدی درباره آینده، پنج مسئله دارای بیشترین اولویت برای کشور در آینده پیش رو است.	۱۸

۱۹	تا سال ۲۰۳۰ در جامعه شبکه ای، اندیشکده ها به خوبی بین دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی و دولتها ایفای نقش خواهند کرد.	گزارش سیستم استراتژی و تحلیل سیاست اروپا (ESPAS) در سال ۲۰۱۶ با عنوان «آینده جامعه و حکمرانی»، ص ۳۹	مثبت
۲۰	مدیریت از رویکرد سلسله مراتبی به سمت شبکه‌ای شدن پیش خواهد رفت که طی آن دستور و کنترل جای خود را به تعاملات و ائتلاف‌سازی می‌دهد و تعامل میان اعضای شبکه به صورت همسطح انجام می‌پذیرد.	Mayntz, 1993	مثبت
۲۱	بازیگران غیردولتی، پایان دولت مرکزی، جرایم سازمان یافته و فساد اداری از چالشهای جهانی آینده حوزه حکمرانی است.	استنباط محقق	منفی
۲۲	سیاستهای عمومی دیگر تنها به وسیله دولت تدوین نمی شوند، بلکه شبکه ای از ارتباطات میان سیاستمداران، بروکراتها، شرکتهای خصوصی، گروههای فشار و شهروندان تعیین کننده ماهیت آنها خواهد بود.	غلامپور آهنگر، ۲:۹۵	مثبت
<p>با پیشرفت‌های سریع جهانی در زمینه فناوری اطلاعات و تسهیل شدن زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی در آینده از جمله ذخیره‌سازی و پردازش تقریباً رایگان داده‌های اطلاعاتی، قدرت سیاست‌گذاری و اجرایی دولت‌ها و حکومت‌ها در زمینه‌های مختلف، محدود خواهد شد. از یک سو گسترش شبکه‌های اجتماعی، امکان نظارت مستقیم و به چالش کشیدن حکومت‌ها را توسط عموم شهروندان فراهم می‌کند و از سوی دیگر مدیریت و تصمیم‌گیری‌های کلان از رویکرد سلسله‌مراتبی و دستوری به رویکرد شبکه‌ای و تعاملی میان بازیگران دولتی، غیر دولتی و محلی تبدیل و توزیع خواهد شد که به نوبه خود حکمرانی را پیچیده‌تر خواهد ساخت. این فضا برای اندیشکده‌ها فرصت مناسبی را فراهم می‌نماید که به خوبی بین دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و دولتها ایفای نقش کنند. فارغ از این مساله، «کمبود منابع» از جمله کاهش جمعیت جوان و محدودیت در منابع طبیعی، کشورها و دولتها را در معرض چالش‌ها و کشمکش‌های جدی قرار خواهد داد.</p>			
۲-۸ آموزش عمومی			
ردیف	گزاره	منبع	نوع گزاره
۲۳	واقعیت مجازی پلت فرم آینده است. گوشی های هوشمند و برخی دیگر از گجت های پوشیدنی مانند عینک های هوشمند یا ساعت های هوشمند به شما این امکان را می دهند که داده های افزوده شده به این واقعیت ها را بخوانید.	www.modiriran.ir/ خلاصه-مدیریتی-آینده-محیط-کلان- /پس-از-اتق	مثبت

منفی	همان	فرهنگ‌سازی لازم در جوامع سنتی تر مثل خاورمیانه احتمالاً یک مانع بزرگ در هوشمندسازی و استفاده از دنیای دیجیتال خواهد بود.	۲۴
منفی	همان	پژوهش‌های انجام شده حاکی است دنیای اجتماعی در آینده، دنیایی منزوی باشد؛ چرا که اینترنت با توجه به رشدی که دارد و جذابیت‌های کاذبی که برای نوجوانان ایجاد می‌کند آنها را به خود معتاد کرده و «جانشین والدین» می‌شود.	۲۵
منفی	همان	برای بسیاری از اعضای نسل جدید کوچک شدن و بی‌اعتنایی به حریم خصوصی خود و دیگران نه تنها مذموم و نکوهیده نیست که حتی به منزله «پرستیژ اجتماعی و فردی» آنان به حساب می‌آید.	۲۶
منفی	به نقل از ذاکر صالحی، ۱۳۹۲ و هرنس، ۲۰۰۲	فقدان خلاقیت، آموزش مانند خط تولید و بی‌سوادی جهانی از چالش‌های جهانی آینده حوزه آموزش است.	۲۷
نسبی	http://iranianfuturist.com	شصت و پنج درصد دانش آموزانی که امسال وارد مقطع ابتدایی می‌شوند، در نهایت در مشاغلی مشغول به فعالیت خواهند شد که هنوز اختراع نشده‌اند	۲۸
مثبت	http://focusingfuture.com/reader-98/entertainment-of-the-future.html	همه‌گیر شدن رسانه، منتج به هم‌گرایی آموزش و سرگرمی شده است و دیگر رسانه، سرگرمی صرف نیست. حجم عظیم محتوای علمی-آموزشی جهان امروز، برای انتقال به نسل‌های جوان‌تر، نیازمند به روش‌های جدیدی است که یکی از رایج‌ترین آنها در آینده و حتی همین اکنون انتقال محتوا و آموزش از طریق فیلم، سریال، بازی، اینفوگرافی و سایر امکانات و قالب رسانه‌ای جدید است.	۲۹
با توسعه فناوری‌های نوین و گسترش زیرساخت‌های ارتباطی در عصر آینده، ابزارهای رسانه‌ای از قبیل گوشی‌های هوشمند و دیگر گجت‌های پوشیدنی و حجم عظیم اطلاعات و محتوایی که در آنها رد و بدل می‌شود، به تدریج علاوه بر سرگرمی صرف، جایگزینی			

تصویری از آینده

۸,۴-۲ دین			
ردی ف	گزاره	منبع	نوع گزاره
۳۰	در سی سال آینده احتمالاً «دین رسمی سازمان یافته» از امروز ضعیف تر خواهد شد؛ «دین عامیانه» کمابیش به اندازه امروز موثر و مرئی خواهد بود؛ و معنویت گرایی های «شهری»، «تلفیقی» و «تجاری شده»، جنبش های جدید دینی و بازارهای معنوی نوظهور از امروز فراگیرتر خواهد شد.	جلائی پور، محمدرضا- مجله ی سخن ما - شماره ی ۶ - اسفند ۱۳۹۳	منفی
۳۱	در سی سال آینده احتمالاً نهاد «دین» بخشی از قلمرو فعلی و حوزه ی نفوذ خود را به نهادهای اجتماعی دیگر (که بزرگ ترین شان نهادهای آموزش و رسانه، اقتصاد، اخلاق فرادینی، سیاست، حقوق و خانواده هستند) واگذار خواهد کرد.	همان	منفی
۳۲	در سی سال آینده احتمالاً حوزه علمیه ی قم مرکز اصلی آموزش سطوح عالی فقه شیعی و استقرار و رقابت مرجعیت شیعه باقی خواهد ماند و البته با رقیب از-امروز-قوی تری در نجف و جریان موثرتر نواندیشی دینی مواجه خواهد بود.	همان	نسبی
۳۳	در سی سال آینده احتمالاً با قطع شدن حمایت های مالی دولتی و عقب نشینی بیشتر دین به حوزه نهادی اختصاصی اش، تعداد طلاب حوزه های علمیه ی سطح کشور نیز کاهش خواهد یافت، ولی همین تعداد محدودتر طلاب - به خصوص در قم - علوم حوزوی را به طور تخصصی تر و حرفه ای تر، با کیفیت آموزشی بالاتر و در سال های کم شمارتری (زیر ۸ سال) خواهند آموخت	همان	نسبی
۳۴	در سی سال آینده احتمالاً نهاد وقف و خیریه های دینی مهم ترین حامی آموزش های دینی و خدمات اجتماعی-مذهبی خواهند بود و تکثر و تعداد انواع این نهادهای دینی و خیریه های خصوصی افزایش خواهد یافت.	همان	مثبت
۳۵	در سی سال آینده احتمالاً تعداد خانقاه ها و درگاه های رسمی و خانگی سلسله های بزرگ تصوف شیعی، سنی و فرامذهبی و تعداد اعضا و علاقمندان شان در شهرها افزایش چشمگیری خواهد.	همان	منفی

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

منفی	همان	در سی سال آینده احتمالاً آموزش دینی و حفظ و اجبار ظواهر مذهبی در اکثر مدارس دولتی و خصوصی کشور کاهش چشمگیری پیدا خواهد کرد و در مقابل، تعداد مدارس خصوصی با آموزش مذهبی منضبط (از نوع مدارس کاتولیک در اروپا و آمریکا یا مدرسه‌ی علوی، نیکان و رفاه قبل از انقلاب) افزایش خواهد یافت.	۳۶
نسبی	همان	در سی سال آینده احتمالاً در غیاب آموزش دینی دولتی و کارآمد، بار آموزش دینی دوباره بیشتر به دوش جامعه (خانواده، مدارس خصوصی، رسانه‌های دینی جدید و مجالس دینی منظم - احتمالاً در روزهای تعطیل و شب‌های جمعه و حاشیه‌ی نماز جمعه) انتقال خواهد یافت	۳۷
مثبت	همان	در سی سال آینده احتمالاً علی‌رغم افول دین سازمان‌یافته و عقب‌نشینی بیشترش به حوزه‌ی نهادی‌اش، احتمالاً «بحث عمومی» بر سر دین، داغ و حساسیت سیاسی و رسانه‌ای نسبت به مسائل دینی، زیاد خواهد شد.	۳۸
مثبت	همان	در سی سال آینده احتمالاً مهم‌ترین بستر ترویج آموزه‌های دینی، به جای منبر و کتاب، «رسانه‌های جدید» مبتنی بر فناوری‌های پیشرفته روز خواهند شد.	۳۹
مثبت	همان	در سی سال آینده احتمالاً اسلام همچنان دین بالای ۹۰ درصد از ایرانیان خواهد بود و خداپاوران اکثریت قریب به اتفاق شهروندان ایران را تشکیل خواهند داد.	۴۰
منفی	همان	احتمالاً بیش از پنجاه درصد جامعه (در کل کشور) همیشه یا گاهی نماز خواهند خواند و/یا روزه خواهند گرفت که البته از امروز (بیش از ۷۵ درصد جامعه) کمتر خواهند بود.	۴۱
منفی	همان	احتمالاً مهم‌ترین تغییر مرئی در چهره‌ی دینی شهرها افزایش چشمگیر غیرمذهبی‌ها و مذهبی‌هایی خواهد بود که به اختیار «حجاب سر» ندارند.	۴۲
نسبی	همان	در سی سال آینده احتمالاً میزان تغییر دین (به ادیان و عرفان‌های دیگر)، کنار گذاشتن دین و نیز مذهبی شدن غیردین‌داران بیش از امروز خواهد شد.	۴۳
نسبی	همان	در سی سال آینده احتمالاً ازدواج و دوستی میان مذهبی‌ها و غیرمذهبی‌ها و نیز پیروان مذاهب متفاوت افزایش خواهد یافت	۴۴
مثبت	همان	در سی سال آینده احتمالاً احساس تعلق مذهبی‌ها به اجتماعات فراملی شیعیان، امت جهانی مسلمانان و جامعه‌ی فراملی خداپرستان و معنویت‌باوران بیشتر	۴۵

تصویری از آینده

		خواهد شد و اثرپذیری آن‌ها از اندیشمندان مسلمان و دیندار غیرایرانی و آثار، چهره‌ها و رسانه‌های جهانی مذهبی افزایش خواهد یافت.
منفی	همان	در سی سال آینده احتمالاً دانش مذهبی مذهبی‌ها و اطلاعات دینی قشری از تحصیلکرده‌ها افزایش خواهد یافت، ولی میانگین دانش و آموزش دینی جامعه کاسته خواهد شد.
منفی	همان	در سی سال آینده احتمالاً «اقتدار دینی» عالمان دینی رسمی در اذهان دینداران کاهش پیدا خواهد کرد و با بالاتر رفتن سطح آموزش عمومی و دسترسی بیشتر مردم به منابع و متون ترجمه‌شده و رسانه‌های دینی، انحصار تفسیر متون مقدس به رهبران دینی رسمی بیشتر از پیش به چالش کشیده خواهد شد.
منفی	همان	در سی سال آینده احتمالاً میزان شرکت در مناسک «عبادی» منظم و روزانه (همچون نماز جماعت) کاهش خواهد یافت و در مقابل شرکت در مناسک «مناسبتی» همچون عاشورا، شب‌های قدر، نمازهای اعیاد قربان و فطر، و حتی شاید نمازهای جمعه (که احتمالاً مستقل از دولت برگزار می‌شود) همچنان پررونق خواهد بود.
منفی	همان	در سی سال آینده احتمالاً پیروی منسجم از رساله‌ی عملیه (به شکل سنتی) کاهش خواهد یافت و اشکال جدید تقلید (مثلاً «الترام دل خواهانه به بخش خاصی از احکام»، «پیروی از فقه مورد تایید یک نهاد دینی و گروه‌های فقها» افزایش خواهد یافت.
نسبی	کتاب آینده ادیان در روند جهانی شدن	سکولار شدن نه به معنای کاهش اقبال به دین (زیرا شواهد عکس این وجود دارد) بلکه به صورت کاهش اقتدار سنتی نهادهای دینی در فرایند تبلیغ گسترش می‌یابد.
مثبت	گزارش مرکز پژوهشی پیو (Pew)	اگر روندهای فعلی جمعیت ادامه پیدا کند در ۲۰۵۰ تعداد مسلمانها و مسیحی‌ها برابر خواهد شد.
نسبی	گفتگوی مقصود فراستخواه	در آینده مردم دین را لزوماً نفی نمی‌کنند ولی اولاً فکر می‌کنند دین، جوابگوی بخشی از مسائل زندگی است و در بقیه مسائل، چشم به نهادها، ارزشها و مبانی بشری و این جهانی می‌دوزند و ثانیاً از دین هم، اغلب برداشتهای انسانی و امروزی به عمل می‌آورند.
در سی سال آینده نقش رسمی، سازمان‌یافته و دولتی دین و ترویج آن در جامعه کم‌رنگ خواهد شد و به جای آن نقش نهادهای غیرسازمان‌یافته و خصوصی و فعالیت‌های داوطلبانه پررنگ‌تر می‌شود. از یک سو حمایت‌های مالی دولت و نهادهای دولتی از		

<p>حوزه‌های علمیه، نفوذ و اقتدار عالمان دینی و تقلید از رساله‌های عملیه در جامعه، آموزش دینی و حفظ و اجبار ظواهر مذهبی در مدارس، میزان تقید به حجاب و مناسک فردی به شدت کاهش می‌یابد. اما از سوی دیگر نقش وقف و خیریه‌های خصوصی در حمایت‌های مالی از آموزش‌های دینی و خدمات اجتماعی-مذهبی، آموزش دینی در نهادهای غیررسمی و بوسیله ابزارهای نوین ارتباطی، میزان تقید به مناسک و آداب دینی جمعی و احساس تعلق مذهبی‌ها به اجتماعات فراملی شیعیان، امت جهانی مسلمانان و جامعه‌ی فراملی خداپرستان افزایش خواهد یافت.</p>			
۲-۸،۵ رسانه			
ردی ف	گزاره	منبع	نوع گزاره
۵۳	وب سه بعدی، بازهای سینمایی، وب معنایی، هولوپنترتیمنت، چت سه بعدی، جستجوی هوشمند، جهانهای مجازی، اکتشاف هوشمند، خرید مجازی، تبلیغات هوشمند، کنسول، کنترل اشاره و حرکت، پدیده‌های پیش رو در نسل سوم رسانه (وب زمینه) است.	http://blog.trendone.com/wp-content/uploads/2010/02/TRE-01-10-Media-Evolution-5.0-01-VP.pdf	مثبت
۵۴	واقعیت افزوده، پرینت پلاس، فرامکان، فضای متصل، گویکلهای افزوده، عاملهای هوش مصنوعی، شبکه‌های فرامحلی، محاسبات ابری، پردازش صدا، تکنولوژی پوشیدنی، اجتماع موبایل، واسط لمسی، تشخیص صورت، از پدیده‌های نسل چهارم رسانه (وب اشیاء) است.	همان	مثبت
۵۵	واسط کامپیوتر- مغز، فروروی کامل، لنزهای تماسی فعال، چشم‌انداز افزوده، تله‌پاتی، واسط‌های عصبی وب، ادغام حواس پنجگانه، کلایترونیکز، مغز مصنوعی، آواتارهای جهان واقعی، پردازش زبان طبیعی، گسترش اعصاب، ... از پدیده‌های نسل پنجم رسانه (وب افکار) است.	همان	مثبت
۵۶	در فضای رسانه‌ای جدید، به واسطه‌ی هجوم شبکه‌های اشتراکی و تنهاسازی (تک‌تک‌سازی) انسان‌ها، جهان، از یک موجودیت عام همگانی، به یک موجودیت خاص تک‌نفره، فروکاست خواهد شد و انسان‌ها، در این فضای شخصی‌شده‌ی تک‌نفره، زندگی خواهند کرد.	Watson, 2008: 95-114	منفی
۵۷	در آینده هر کس فقط برای خودش تلاش می‌کند و تلاش می‌کنند خودشان را از دیگران متمایز و متفاوت جلوه دهند.	http://www.trendone.com/trends/mega-trends/mega-trend-detail/individualisation.html	منفی

نسبی	http://www.trendone.com/trends/macro-trends/macro-trend-detail/personal-design.html	تمایل به تک شدن، به شدت در شخصی سازی طراحی محصول، خودش را نشان خواهد داد. شرکت‌ها، امکان طراحی محصول را به مشتری‌ها خواهند داد. ایجاد و مالکیت محصولات خاص و منحصر به فرد، تبدیل به نماد وضعیت جدید خواهد شد و به مصرف‌کننده‌ها، احساس زندگی خاص می‌دهد	۵۸
نسبی	http://www.trendone.com/trends/mega-trends/mega-trend-detail/shy-tech.html	با گسترش استفاده از رسانه‌های همراه، قابلیت جابه‌جایی بین این رسانه‌ها، برای کاربران، مهم خواهد شد و کاربران، خواستار یک پارچگی بیشتر انواع رسانه‌ها با هم و امکان بیشتر مهاجرت بدون مرز میان این رسانه‌ها خواهند شد.	۵۹
مثبت	Watson, 2008: 95-114	در آینده، هزینه تولید محتوای رسانه‌ای دیجیتال، که اکنون بسیار اندک است، به صفر خواهد رسید. در دوره‌ی نانومدیا و ریزرسانه‌ها، هر انسانی، به راحتی می‌تواند، منبع تولید و انتشار محتوا در هر موضوعی بشود. افراد می‌توانند به سرعت، مطرح شوند و البته به همان سرعت و چه بسا بیشتر، به حاشیه بروند.	۶۰
مثبت	https://web.archive.org/web/20100511081141/http://www.churchofthecustomer.com/blog/2006/05/charting_wiki_p.html	حضور مردم در رسانه، و اثرگذاری آنها در محتوا و قالب، افزایش خواهد یافت. دستگاه‌هایی ساخته خواهد شد به نام «دستگاه انتشار خودکار» که افراد، کتاب مورد نظر خود را انتخاب خواهند کرد و آن دستگاه، مانند خودپردازهای بانکی، کتاب را چاپ کرده و همان‌جا به آنها تحویل می‌دهد.	۶۱
نسبی	https://www.nowandnext.com/PDF/trends_and_technology_timeline_2010.pdf	روزنامه‌های فیزیکی در سال‌های پس از ۲۰۲۵، تبدیل به کالای لوکس خواهند شد	۶۲
مثبت	http://trendwatching.com/trends/GENERATION_C.htm	این نسل، افرادی هستند که هم تولیدکننده و هم مصرف‌کننده‌ی محتوای عمومی در قالب‌های متنوع فیلم، عکس، متن، نمودار، صوت و ... هستند و از این رو، یکی دیگر از نام‌هایی که به آنها داده‌اند، «نسل محتوا» است.	۶۳
مثبت	http://www.businessinsider.com/the-iot-101-report-your-essential-	طبق برآورد اینتل، تا سال ۲۰۲۰ میلادی، ۳۱ میلیارد ابزار، به اینترنت، متصل خواهند بود که این خود یک «انفجار اتصال» به شبکه است.	۶۴

	guide-to-the-internet-of-things-2017-1		
مثبت	http://toptrends.nowandnext.com/2017/03/06/an-internet-of-cows/	بعد از وب اشیاء، وب همه چیز گسترش خواهد یافت که طی آن فرای تجهیزات دیجیتال و ابزار مختلف، حتی فرایندها و حیوانات و انسانها نیز به شبکه، متصل می شوند.	۶۵
منفی	Milgram et all.,1994	رسانه های آینده، هر چه بیشتر از سمت محیط واقعیت و جهان فیزیکی، به سمت محیط مجازیت، پیش می رود. با ظهور پدیده هایی هم چون پوکمون گو و ظهور نشانه ها و پیش بینی های مبنی بر تحقق سینگیولاریتاریانیسم، به نظر می رسد که گذر از پست مدرنیسم به ترنس مدرنیسم، در ساحت فناوریک، آغاز شده است.	۶۶
مثبت	http://www.iftf.org/fileadmin/user_upload/downloads/t/2017_IETF_TH_ResearchAgenda.pdf	در دهه های آینده، وب، از اینترنت اطلاعات به اینترنت اقدامات، تطور خواهد یافت. اینترنت اقدامات و کنش ها، می خواهد ما را بشناسد، ردپاهای دیجیتال ما را کاوش خواهد کرد و مقاصد و نیات ما را خواهد فهمید. او نیازهای ما را پیش بینی می کند و پیش فعالانه، برخورد خواهد کرد، خدماتش را قبل از درخواست ما، ارائه خواهد کرد.	۶۷
مثبت	https://www.wired.com/insights/2013/12/six-trends-directing-future-television/	در تجربه های جدید و آینده، مصرف کننده های محتوا، عمیقاً، دخیل در موضوع کنترل شده اند و آنها هستند که تعیین می کنند چه چیزی را کجا و کی، ببینند و اگر ارائه کننده ای، محتوای مطلوب آنها را نداشته باشد، به راحتی، جستجو کرده و از مجرای دیگری، آن را دریافت می کنند	۶۸
مثبت	http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2031.htm#web4	تا سال ۲۰۳۰ تصویربرداری هولوگرافیک سه بعدی، دستورات صوتی بی درنگ و فناوری های این چینی، ارتباطات را به شدت، تسهیل کرده و امکان ترجمه ی سریع اسناد و متون به ۶۰۰۰ زبان جهان را فراهم می کنند.	۶۹
مثبت	http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2033.htm#holographic_wall_screens	تا سال ۲۰۳۵، سالن های کنفرانس، صحنه ها و سالن های سینما، استادیوم ها و محیط های این چینی دیگر، مجهز به صفحات دیواری هولوگرافیک خواهند شد.	۷۰
مثبت	http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2039.htm#f	تا سال ۲۰۳۹ کامپیوترها به حدی پیش رفته و ریز خواهند شد که میلیاردها عدد از آنها می توانند در مغز، کاشته شوند. پیش رفت در علوم دیگری مانند	۷۱

	ull_immersion_virtual_reality	نوروساینس، به موازات این اتفاق و توسعه‌های دیگر، منتج به ایجاد شکل جدیدی از شبیه‌سازی خواهد شد به نام واقعیت مجازی فروری و غوطه‌وری کامل.	
مثبت	همان	تا سال ۲۰۳۹ مغز انسان، برای نخستین بار، به کامپیوتر، متصل می‌شود و دیگر، عوض دیدن و بازی کردن از طریق صفحات، بازی و تجربه‌ی اتصال، از طریق شبکه‌ی عصبی انسان، ممکن می‌شود.	۷۲
مثبت	http://www.futuretimeline.net/21stcentury/2045.htm#man-machine	تا سال ۲۰۴۵ هوش خودآگاه انسان با ماشین ادغام می‌شود. نانوبوت‌ها، این قابلیت را دارند که زمینه‌ی تزویج و امتزاج هوش انسان و هوش مصنوعی را فراهم کنند.	۷۳
<p>شاید مهم‌ترین حوزه‌ای که در آینده در مسیر تحول فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی دگرگون می‌شود رسانه باشد. از بعد فناوری امروزه شاهد هستیم که نسل سوم و چهارم رسانه، شامل اینترنت زمینه و اینترنت اشیاء، تغییرات شگرفی در همه ابعاد زندگی بشر به وجود آورده است و با گسترش و بلوغ رسانه نسل پنجم در آینده نه چندان دور، تحت عنوان اینترنت افکار، فناوری حتی در نوع فکر کردن و بهره انسان از هوش و حواس پنجگانه نیز رسوخ خواهد کرد. از بعد محتوا و قالب نیز نقش رسانه‌های رسمی از قبیل رادیو، تلویزیون و روزنامه در آینده بسیار کم‌رنگ خواهد شد و این تک‌تک افراد جامعه هستند که در بستر فناوری نوین، خود هم مصرف‌کننده و هم تولیدکننده محتوا و قالب هستند، به گونه‌ای که هر فرد قادر است تقریباً بصورت رایگان هر نوع محتوا و قالبی را که بخواهد انتخاب کرده و شخصی‌سازی نماید. البته آسیب بزرگی که در این میان وجود دارد آن است که ماهیت مجازی و قابلیت شخصی‌سازی این نوع رسانه، بشر را از یک موجودیت عام همگانی، به یک موجودیت خاص تک‌نفره تنزل خواهد داد. به گونه‌ای که وحدت و هویت اجتماعی را به هویت فردی خاص و متمایز، و تلاش برای جامعه و اهداف جامعه را به تلاش برای خود و خواسته‌های خود تبدیل خواهد نمود.</p>			
۸،۶-۲ پژوهش			
نوع گزاره	منبع	گزاره	ردی ف
مثبت	http://www.greenbookblog.org/2016/12/22/the-top-21-emerging-research-methods-of-2016-a-grit-sneak-peek/	روش‌های بررسی تلفن همراه، جوامع آنلاین، تحلیل رسانه‌های اجتماعی، تحلیل متن، مصاحبه مبتنی بر وب‌کم، موبایل کیفی، تجزیه و تحلیل داده بزرگ، جزو جریان‌های اصلی روش‌های نوظهور در پژوهش است.	۷۴
منفی	هدایتی، ۱۳۹۵	ایران از حیث تعداد پژوهشگران نسبت به میانگین جهانی تعداد کمتری دارد.	۷۵

آینده پژوهی فعالیت های قرآنی، شناسایی و اولویت بندی مسائل و چالش های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

۷۶	محیط دیجیتال پیوسته امکانی را فراهم آورده تا تولید منابع اطلاعاتی سرعت بیشتری پیدا کنند.	رمضانی و حافظی، ۱۳۹۲	مثبت
۷۷	در حال حاضر کمتر از ۱۰ درصد از هزینه های تحقیقاتی و پژوهشی توسط بخش خصوصی پرداخت می شود که با توجه به روند رو به رشد خصوصی سازی این مقدار افزایش خواهد یافت.	هدایتی، ۱۳۹۵	مثبت
۷۸	در آینده دیگر شهود، بصیرت و یادگیری، ملک انحصاری انسان ها نیستند و رایانه فوق سریع را این (خصلت ها) را بروز خواهند داد.	به نقل از کربکندی، ۱۳۹۳	نسبی
در آینده نه چندان دور، گسترش بسترهای اطلاعاتی و ارتباطی، تحولات بزرگی را در زمینه جمع آوری و تحلیل اطلاعات فراهم کرده و مفهوم پژوهش را دچار دگرگونی های اساسی می نماید. همچنین به تدریج سهم بخش خصوصی در تامین بودجه های تحقیقاتی و پژوهشی افزایش خواهد داشت.			
۲-۸،۷ آموزش عالی و نیروی انسانی			
ردی ف	گزاره	منبع	نوع گزاره
۷۹	چالش اصلی در استفاده از هوش مصنوعی به بیکار شدن تعداد زیادی از انسان ها و کم رنگ شدن هر چه بیشتر حریم خصوصی بازمی گردد.	استون و همکاران، ۲۰۱۶	منفی
۸۰	شغل هشت ساعته ی کارمندی که رایج ترین و سنتی ترین شکل کار کردن بوده است روند رو به افول را طی می کند. در عوض سبک فریلنسری که بازدهی بالاتری نسبت به روش سنتی دارد و فرد بر شرایط کاری خود تسلط بیشتری دارد و با آزادی عمل بالاتری مواجه است، افزایش می یابد.	www.modiriran.ir/ خلاصه-مدیریتی-آینده- محیط-کلان-پس-از- /انق	مثبت
۸۱	تا سال ۲۰۲۰ خلاقیت به عنوان یکی از سه مهارت اصلی و مورد نیاز کارکنان خواهد بود.	همان	مثبت
۸۲	لباس های مردم در ۱۰ سال آینده بخشی از ابزار کار پر قدرت آنها خواهند بود.	www.modiriran.ir/ سال-۲۰۵۰-فناوری-ها- زندگی-دگرگون/ /انق	مثبت
۸۳	تا سال ۲۰۲۵، روایات می توانند مانند انسان فکر کنند!	همان	نسبی
۸۴	روایات ها هم اکنون نیز در بخش های مختلف اعم از کارخانه ها، منازل، بیمارستان ها، فروشگاه ها و حتی مناطق جنگی به کار گرفته شده اند. مجمع جهانی اقتصاد نیز از بین رفتن افزون بر پنج میلیون شغل را در ۱۵ اقتصاد مهم جهان تا سال ۲۰۲۰ پیش بینی کرده است.	www.modiriran.ir/ خلاصه-مدیریتی-آینده- محیط-کلان-پس-از- /انق	نسبی

نسبی	به نقل از مهدی، ۱۳۹۳	به نظر پیتر دراگر سی سال دیگر، از محیط‌های دانشگاهی بزرگ کنونی تنها آثاری بجای خواهد ماند.	۸۵
مثبت	احمدپورداریانی، ۱۳۸۲	دانشگاه‌ها در قرن بیست و یکم علاوه بر مسائلی از جمله اعتبارات و ضرورت کارآمد بودن و حرفه‌ای شدن با چالش‌های دیگری نظر کیفیت، عدالت آموزشی، مسایل مالی و افزایش تقاضا و چالش میان فرهنگ بومی و جهانی، روبروست.	۸۶
مثبت	گزارش مطالعاتی مؤسسه بین المللی برنامه ریزی آموزشی (IIEP) با عنوان تحولات آموزش عالی در دنیا (۲۰۰۹)	تحولات در آموزش عالی شامل پنج محور افزایش جمعیت دانشجویی در دنیا، تنوع‌سازی در تأمین آموزش، افزایش فعالیت بخش خصوصی در آموزش عالی؛ بین‌المللی شدن و تلفیق منطقه‌ای و بین‌المللی سیاست‌هاست.	۸۷
مثبت	OECD2007, عزتی، ۱۳۸۷	مهمترین چالش‌های فراروی نظام آموزش عالی در سراسر جهان رشد شتابان انتظارات از آموزش عالی در زمینه تأمین نیازهای جامعه، کارآمدسازی آموزش‌های ارائه شده، تولید دانش جدید منطبق با تغییر و تحولات محیطی و تکنولوژیکی، برقراری ارتباط بیشتر با صنعت و حفظ توان رقابتی با سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بوده است	۸۸
مثبت	فرج اللهی و ظریف صناعی، ۱۳۸۸	ویژگی‌های آموزش عالی آینده حضور از دور، قابلیت انعطاف و یادگیری فعال است.	۸۹
مثبت	استنباط محقق	پنج کلان روند اصلی و موثر در آموزش عالی در سطح جهانی شامل جهانی شدن و بین‌المللی شدن، خصوصی شدن، تضادهای هم شکل شدن، فناوری اطلاعات و ارتباطات، و حرفه دانشگاهی است.	۹۰
نسبی	http://www.futuristspeaker.com/2012/05/the-rise-of-the-superprofessor/	بعضی آینده پژوهان معتقدند که تا سال ۲۰۳۰ نصف دانشگاه‌های جهان تعطیل می‌شوند و تا ۵۰ سال آینده در کره زمین فقط ۱۰ دانشگاه خواهیم داشت که مطالب مختلف را تدریس خواهند کرد.	۹۱
<p>امروزه شاهد آن هستیم که با پیشرفت فناوری اطلاعات و هوش مصنوعی، فضای کاری به شدت دچار دگرگونی شده است، به گونه‌ای که در مشاغل صنعتی، با جایگزین شدن ماشین و ربات به جای انسان، کارها با سرعت و دقت بالاتری انجام می‌شود و در مشاغل خدماتی نیز با توزیع هوشمندانه کار در بستر شبکه‌های اجتماعی یا همان «فری لنسری»، به مرور شغل کارمندی هشت ساعته منسوخ خواهد شد. دامنه این دگرگونی‌ها به مرور زمان، حوزه آموزش عالی و دانشگاه‌ها را نیز در بر خواهد گرفت. تطابق با</p>			

خصوصیات جامعه اطلاعاتی، حرفه‌ای شدن و تنوع‌سازی در آموزش از مهمترین چالش‌های پیش روی این حوزه است، به گونه‌ای که برخی اندیشمندان و آینده‌پژوهان معتقدند که در آینده، دانشگاه‌های بسیاری به دلیل ناتوانی در مقابله با چالش‌های پیش رو در سراسر جهان تعطیل خواهند شد.

SCC.ir

SCCcr.ir

SCCcr.ir

فصل سوم:
روش تحقیق

در این فصل ابعاد مختلف روش تحقیق بیان می شود.

۱-۳ نوع تحقیق

در تقسیم بندی متعارفی تحقیقات را به سه دسته کاربردی، توسعه و بنیادی تقسیم بندی می کنند. بر این مبنا این تحقیق از نوع کاربردی محسوب می شود چرا که جنبه تئوری و تجربی دارد و استفاده عملی خاص برای نتایج حاصل از آن در نظر گرفته می شود و به کمک آن نیازی مشخص و شناخته شده برطرف می گردد.

۲-۳ گامهای تحقیق (مدل عملیاتی)

گامهای تحقیق به شرح زیر بوده است:

۱. بررسی کتب، مقالات و گزارش های موجود در زمینه روندها و مسائل آینده جهان و ایران در حوزه های آموزش عمومی، رسانه، پژوهش، آموزش عالی، مدیریت و حکمرانی، دین، برخی موارد کلی مانند جمعیت و انرژی و استخراج ۹۱ مسئله و روند احتمالی آینده
۲. انجام مصاحبه با ۵۶ نفر از خبرگان قرآنی و صاحب نظران رشته های مختلف در زمینه های آموزش، آموزش عالی، رسانه، دین، ...
۳. استخراج گزاره های اصلی مصاحبه ها معطوف به مسائل و چالش های آینده امور قرآنی با روش تحلیل مضمون (تم) در ۶ دسته: آموزش عمومی، تبلیغ و ترویج، پژوهش، آموزش عالی، مدیریت کلان و محیط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی
۴. استخراج مسائل احتمالی آینده امور قرآنی از گزاره های استخراجی
۵. اجرای پرسش نامه میان ۲۰ نفر از صاحب نظران قرآنی
۶. رتبه بندی مسائل بر اساس نتایج پرسش نامه

۳-۳ اجرای مصاحبه

با بررسی مقدماتی و دریافت نقطه نظرات مشاورین تحقیق و همچنین برخی دیگر از صاحب نظران، تعداد حدود ۱۱۰ نفر برای مصاحبه از فعالان قرآنی و صاحب نظران رشته های مختلف ولی آشنا با قرآن و فعالیتهای قرآنی مناسب تشخیص داده شدند. با همگی آنها ارتباط گرفته و درخواست مصاحبه داده شد و سؤالات

مصاحبه برای‌شان ارسال شد. با پیگیری حدوداً یک ماه با روشهای مختلف حضوری، تلفنی، فکس، ایمیل و تلگرام و به تکرار از افراد، نهایتاً ۵۶ نفر برای مصاحبه پاسخ مثبت دادند. از این تعداد ۱۵ نفر به صورت مکتوب به سؤالات پاسخ دادند و برای مابقی مصاحبه صورت گرفت. گفتنی است در طرح‌نامه احتمال می‌رفت انجام ۲۰ مصاحبه کفایت کند ولی با انجام این تعداد گزاره‌های کافی از مسائل و روندهای آینده امور قرآنی فراهم نشد و به اشباع نظری نرسید و لذا فرایند مصاحبه ادامه یافت. هر چند بعد از ۵۶ مصاحبه نیز گزاره‌های کافی فراهم نشد که به نظر می‌رسد با افزایش تعداد مصاحبه‌کنندگان این مشکل برطرف نخواهد شد بلکه مشکل از آنجاست که در میان صاحب‌نظران آشنا با قرآن و فعالیت‌های قرآنی نگاه آینده نگرانه تقریباً وجود ندارد!

ویژگی خبرگان انتخاب شده این است که با فضای امور قرآنی کشور آشنا هستند و توانایی توصیف و تحلیل خوب آن را دارند و می‌توانند تا حدی نسبت به آینده اظهار نظر کنند. به عبارت دیگر افرادی که مسئولیت فعلی و سابقه‌شان در ارتباط کامل با امور قرآنی کشور در حوزه‌های متخلف مدیریتی، تبلیغی، آموزشی و پژوهشی است و یا در زمینه مدیریت، علوم تربیتی، آموزش عالی، رسانه و فرهنگ دارای تجربه‌های پژوهشی و یا سوابق اجرایی هستند و با فعالیت‌های قرآنی در کشور و تشکیل شورای توسعه فرهنگ قرآنی آشنایی دارند.

لیست افراد مصاحبه شونده در پیوست شماره ۱ آمده است. برخی سوابق مرتبط اجرایی و تحقیقی آنها در پیوست تحقیق ذکر شده است. کد مربوط به هر شخص در ستون مقابل آن آمده است.

۳-۴ سؤالات مصاحبه

در مصاحبه‌های ابتدایی مطابق فرایند پیش بینی شده در طرح‌نامه، سؤالات مصاحبه پرسیده می‌شود. بدین صورت که نتایج جمع‌بندی مطالعات کتابخانه‌ای که ۹۱ روند و مسئله آینده در حوزه‌های مختلف متناسب با فعالیت‌های قرآنی را نشان می‌دهد در اختیار مصاحبه شونده قرار می‌گرفت و از وی پرسیده می‌شد که با توجه به مسائل و روندهای مذکور احتمال می‌دهد در امور قرآنی با چه مسائل و روندهای مواجه شویم (رویکرد تأثیرپذیری از حوزه‌های نزدیک). لیکن با اجرای چند مصاحبه محقق متوجه می‌شود که این روش دستاوردهای کافی ندارد (مصاحبه شونده‌گان قادر به پاسخگویی مناسبی به آن نبودند) و از این جهت رویکردهای دیگری برای پرسشگری اضافه شد.

این رویکردها عبارتند از ادامه وضعیت فعلی، شگفتی سازها، عدم قطعیتها. در رویکرد ادامه وضعیت فعلی از مصاحبه شونده خواسته می شود بیان کند در حال حاضر با چه مسائلی مواجه هستیم که احتمال می دهد در آینده نیز با آن مواجه باشیم. در رویکرد شگفتی سازها از مصاحبه شونده می خواهیم بیان کند چه مسائلی را احتمال می دهد که محقق شود که احتمال آن پایین ولی تأثیر آن بسیار بالاست. و برای شناخت عدم قطعیتها از وی خواسته می شود مشابه وضعیت آزادگان و یا اصحاب کهف تصور کند مدت زیادی از جامعه ایران دور و بدون اطلاع است. از وی خواسته می شود با ۱۰ سؤال که جواب آنها بله یا خیر است و سوالات در عرض هم پرسیده می شود، سوالاتی پرسد تا وضعیت قرآنی کشور را متوجه شود.

برای انجام هر مصاحبه، ابتدا نامه درخواست محقق به همراه نامه معرفی دبیر شورای توسعه فرهنگ قرآنی حاج آقای محمدی و سوالات مصاحبه ارسال و برای انجام مصاحبه پیگیری صورت می گرفت.

مصاحبه به صورت نسبتاً نیمه ساختاریافته صورت پذیرفت. هر چند سوالات مصاحبه در اختیار مصاحبه شونده قرار می گرفت لیکن بعضاً به فراخور بحث و جهت روشن تر شدن نقاط ابهام، سوالات دیگر هم از مصاحبه شونده پرسیده می شد. گفتنی است تعدادی از مصاحبه شونده گان به صورت مکتوب به سوالات پاسخ دادند. در حین مصاحبه، اکثر مصاحبه ها ضبط و پیاده سازی می شد و بقیه موارد یادداشت برداری صورت می گرفت.

با توجه به سوالات تحقیق و نیاز به داده های مصاحبه شونده گان، سوالات مصاحبه تنظیم شد. متن سوالات مصاحبه در پیوست شماره ۲ آمده است.

۳-۵ استخراج گزاره های اصلی

غالب مصاحبه ها پیاده سازی شده است که در متن آنها در پیوست تحقیق آمده است. تعدادی نیز خلاصه آنها و گزاره های اصلی آنها آمده است.

گزاره های اصلی هر یک از مصاحبه ها در یکی از دسته ها و با کدبندی زیر آمده است:

جدول شماره ۲۷- حوزه‌های دسته‌بندی مسائل و نحوه کدبندی آنها

حوزه	کد
آموزش عالی	H
تبلیغ و ترویج	A
آموزش عمومی	E
پژوهش	R
مدیریت کلان	M
محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی	S

مجموعاً ۲۰۹ گزاره استخراج شده است.

۶-۳ نحوه کدبندی گزاره‌ها

کدبندی گزاره‌های استخراجی بر اساس مصاحبه شونده، شماره گزاره و حوزه مسئله، به صورت رشته زیر انجام شده است:

حوزه مسئله	شماره گزاره استخراجی از مصاحبه	کد مصاحبه شونده
------------	--------------------------------	-----------------

به عنوان مثال کد BRIM گزاره شماره ۱ از مصاحبه مربوط به آقای مهندس قربانیان و در حوزه مدیریت کلان است.

۷-۳ استخراج و رتبه‌بندی مسائل احتمالی آینده بر اساس گزاره‌ها

بر اساس گزاره‌های استخراجی، مسائل آینده امور قرآنی در دسته‌های مذکور استخراج شد. برای رتبه‌بندی آنها از ابزار پرسش‌نامه استفاده شود. در پرسش‌نامه ابتدا از مخاطب خواسته شده است که احتمال وقوع مسئله را در آینده و سپس میزان اهمیت و تأثیر آن را اعلام دارد.

برای احتمال وقوع و میزان اهمیت و تأثیر از طیف لیکرت استفاده شده است. که گزینه‌های آن عبارتند از خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد. کمی‌سازی مطابق جدول زیر صورت گرفته است:

برای احتمال وقوع:

جدول شماره ۲۸- نحوه کمی‌سازی احتمال وقوع

احتمال وقوع	مقدار
خیلی کم	۰,۲

کم	۰,۴
متوسط	۰,۶
زیاد	۰,۸
خیلی زیاد	۱

برای میزان اهمیت و تأثیر:

جدول شماره ۲۹- نحوه کتی سازی میزان اهمیت و تأثیر

اهمیت و تأثیر	مقدار
خیلی کم	۱
کم	۲
متوسط	۳
زیاد	۴
خیلی زیاد	۵

بر این اساس امتیاز هر مسئله از ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر بدست می آید. کمترین امتیاز ۰,۲ و بیشترین امتیاز ۵ خواهد بود.

در نهایت برای رتبه بندی میانگین امتیازها ملاک قرار گرفته است.

متن پرسش در پیوست شماره ۳ آمده است.

۳-۸ جامعه آماری اجرای پرسش نامه

پرسش نامه برای تمامی افرادی که با آنها مصاحبه شد ارسال گردید. همچنین علاوه بر آن برای ۷۰ نفر دیگر

از فعالان و مدیران امور قرآنی ارسال شد. در نهایت تعداد ۳۷ پرسش نامه تکمیل شده دریافت گردید.

لیست افراد در پیوست شماره ۵ آمده است.

فصل چهارم:
یافته‌های تحقیق

۴-۱ گزاره‌های استخراجی از مصاحبه‌ها

گزاره‌های ۵۶ مصاحبه انجام شده در ۶ محور به شرح زیر است. کد هر گزاره نیز آمده است.

۴-۱،۱ گزاره‌های استخراجی در محور پژوهش

AB6R	گسترش پژوهش‌ها و مطالعات موازی قرآنی
AC10R	روش‌ها و ابزارهای مجازی در حوزه پژوهش، جایگزین روش‌های سنتی شده و ممکن است استفاده مستقیم از متن واقعی قرآن در روند پژوهش نقشی نداشته باشد.
AC11R	جایگزین شدن تفکر ربانی به جای تفکر انسانی، قرآن مصنوعی و فانتزی را عرضه خواهد کرد و قرآن از ماهیت اصلی خود که همان هدایت انسان است دور خواهد شد.
AC12R	منزوی ماندن قرآن در فرآیند اسلامی‌سازی علوم انسانی
AD5R	عدم استخراج مفاد و ارزشهای قرآنی در مسائل متنوع کشور (PESTEL)
AD6R	عدم وجود بودجه و امکانات کافی برای توسعه پژوهشهای قرآنی عمیق بر استخراج فلسفه‌های مضاف حوزه‌های مختلف مورد نیاز کشور
AG3R	ما فرآیندهای شفاف، علمی و همه فهم برای دریافت، پرداخت و ارائه مفاهیم قرآنی نداریم و حتی کوششی هم در این زمینه نمی‌کنیم. بنابراین شیوه‌های استخراج مضامین و معارف قرآنی مهمترین چالش فعالیت‌های تبلیغی ترویجی قرآنی در سی سال آینده خواهد بود.
AG4R	ایجاد مباحث و نوشتارهای جدید با استفاده از فناوری‌های نوین جهت تطبیق قرآن با دانش روز و بیانی نا روا از اعجاز قرآن و گسترش مطالب ناصحیح در خصوص معارف قرآنی
AQ3R	استفاده گسترده از روش‌های داده‌پردازی و داده‌کاوی فرصت‌های فراوانی برای تولید فرضیات علمی ملهم از داده‌کاوی قرآنی پدید خواهد آورد.
AR5R	به همین ترتیب احتمالاً قرآن قدسیتش در عرصه عموم مخدوش می‌شود و صرفاً به مثابه یک متن کلاسیک که باید بررسی‌های علمی روی آن انجام شود، در آید.
AT1R	رویکردهای زبان‌شناسانه به قرآن دارد رشد پیدا می‌کند. در واقع دانش زبانشناسی جدید دارد روی قرآن و روی فهم قرآن تأثیر می‌گذارد.
AW2R	در صورتی که حوزه پژوهش‌های قرآنی در عرصه "استنطاق از قرآن" با رویکرد "کشف و معرفی افق‌های جدید" به حوزه‌های مختلف علم و فناوری وارد نشود، هیچ نیازی به آن احساس نخواهد شد.
BV3R	سرعت، دقت و کیفیت در پژوهش‌های قرآنی بالا خواهد رفت و به تبع آن حجم شبهات، سؤالات و ایرادات و اشکالات به قرآن افزایش خواهد یافت.

۴-۱،۲ گزاره‌های استخراجی در محور آموزش عالی

AB1H	افزایش سیل فارغ التحصیلان قرآنی بدون سرنوشت و آینده شغلی
AB2H	عدم روزآمدی سبکهای آموزش عمومی و عالی قرآنی
AB3H	مهمترین چالش در حوزه آموزش عالی، عدم انطباق رشته‌های دانشگاهی و تعداد فارغ التحصیلان با نیازهای بازار کار است
AC1H	خذ العلم من أفواه الرجال. احتمال دارد در آینده با توجه به رکود مشاغل قرآنی، تعلیم و تعلم قرآن نیز کم‌رونق شود.
AC2H	روش‌ها و ابزارهای مجازی در حوزه آموزش، جایگزین روش‌های سنتی شده و ممکن است مجال مباحثه و تبادل آراء از بین برود.
AC3H	تربیت نیروی انسانی متخصص حوزه آموزش عالی دیگر وجود نخواهد داشت.

آینده پژوهی فعالیت های قرآنی، شناسایی و اولویت بندی مسائل و چالش های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

AD1H	عدم ارتباط قرآن و مفاهیم قرآنی با دروس حوزویان
AD2H	گمشدگی جایگاه قرآن در دروس علوم انسانی. در بهترین حالت دانشگاه هایی مانند امام صادق دروس اسلامی را به صورت X+ معارف اسلامی ارائه میکنند که بیشتر اسلاممالی است تا اسلامسازي بنيادي
AR1H	دانشگاه های ما دین زدایی شان ادامه پیدا می کند. اما از یک طرف دیگر ممکن است علوم انسانی ما قوی تر بشوند.
AR2H	کلاً ته کشیدن نفت و کاهش منابع دولت رانتیر منجر به حذف بخش معظمی از خدمات دینی و علوم انسانی خواهد شد و به همین دلیل احتمالاً در این حوزه توسعه آموزش عالی روند معکوسی در افق ۱۰-۲۰ ساله بگیرد. شاید خود این مسئله به ورودی حوزه های علمیه هم سرایت کند. یعنی به لحاظ کمی ما رشد منفی را شاهد باشیم. ولی شاید به لحاظ کیفی مطلوبیت بیشتری وجود داشته باشد.
BG1H	دانشگاه ها به سمت بی دینی حرکت میکنند و در آینده سرعت این حرکت بیشتر خواهد شد
BV1H	ارائه درسهایی معارف دانشگاهی بی اعتبار خواهد شد. صحنه اجتماعی، صحنه ای خنثی تر خواهد شد و احتمال حذف آموزش دین از آموزش عالی و تبدیل آن به یک رشته تخصصی زیاد خواهد بود.
BY1H	آموزش عالی دیگر نیست. آموزش عالی، پژوهش، اینها همه دارد مضمحل می شود. آموزش عالی در حد علوم پایه، فلسفه، منطق و یک سری علوم محض و بیسیک میماند.
CA1H	نهاد روحانیت در حال حاضر بیشتر بر روضه و روضه خوانی تأکید دارد و باعث شده هم خودش و هم مردم از قرآن فاصله بگیرند و این فاصله بیشتر هم خواهد شد.
CB1H	کمتر شدن نیاز به مبلغین انسانی و امکان بهره گیری از روبات ها در ترویج و آموزش قرآن و مفاهیم قرآنی

۴-۳، ۱ گزاره های استخراجی در محور تبلیغ و ترویج

AB7A	غفلت از متناسب سازی آموزه های قرآنی برای اقشار مختلف
AB8A	غفلت و عقب ماندگی از فناوری ها، هنرها و رسانه های جدید در آموزش عمومی قرآنی
AB9A	پیشرفت فناوری های ارتباطی و رسانه ای موجب از رونق افتادن جلسات حضوری و رودروی شاگرد و استاد شود.
AC13A	فناوری های جدید، سبب تولید دارالقرآن های مجازی و نرم افزارهای قرآنی انبوه خواهد شد و با به کارگیری هوش مصنوعی در دریافت معارف قرآن، بهره گیری از مضامین و مفاهیم افزایش خواهد یافت
AC14A	امکانات و فناوری ها دامنه شبهات قرآنی و زمینه وارونه ساختن حقایق اسلام و قرآن کریم را فراهم خواهد کرد.
AC15A	کمیبود نیروی انسانی توانمند تبلیغی ترویجی قرآنی و مدیران توانمند
AK1A	منظور از رسانه های غیر متمرکز، رسانه هایی است مثل شبکه های اجتماعی که همه افراد قابلیت تولید محتوا در آن را دارند. این رسانه ها تأثیر جمعی بالایی دارند و در اشاعه سبک زندگی موفق هستند. اما برای انتقال دانش مناسب نیستند. گرچه فعلاً اقبال به رسانه های غیر متمرکز زیاد است، اما این هیجان کم خواهد شد.
AK2A	رسانه های متمرکز که یک گروه نویسنده مشخص آن را هدایت می کنند، برای انتقال دانش طراحی شده اند. رسانه های متمرکز همچنان مشتری دارند. تلویزیون در این دسته قرار دارد و گرچه از مخاطبان آن کم شده است اما همیشه مخاطب خود را دارد.
AK3A	رسانه های متمرکز که یک گروه نویسنده مشخص آن را هدایت می کنند، برای انتقال دانش طراحی شده اند. رسانه های متمرکز همچنان مشتری دارند. تلویزیون در این دسته قرار دارد و گرچه از مخاطبان آن کم شده است اما همیشه مخاطب خود را دارد.

یافته‌های پژوهش

AP1A	تبلیغات بسیار متنوع و بیشتر غیرمستقیم می‌شوند. چرا که امکانات بیشتری در اختیار مروجان خواهد بود. جنبه غیر مستقیم تبلیغات پرنرنگتر خواهد شد؛ لذا برای اثرگذاری لازم است بستری مهیا گردد تا مخاطب در آن به پیام دلخواه ما به صورت غیر مستقیم متوجه شود.
AP2A	تغییرات دنیای مجازی شیوه‌های تبلیغی در دنیای مجازی را نیز متحول خواهد کرد و به آن بیش از پیش، جنبه‌ی تعاملی خواهد داد. علاوه بر اینکه خود فضای مجازی کاملاً تعاملی ست، در فضای واقعی نیز تبلیغات دینی تعاملی تر خواهند شد.
AP3A	میتوان دو تصویر کلان از هویت دینی کاربران فضای مجازی در آینده نیز تصور کرد: تصویر مثبت که بازتولید دیجیتالی برخی آیینها و مناسک مذهبی و برجسته شدن آنها در فضای مجازی است و تصویر منفی که فرد محوری و انسان محوری بیشتر و غافل شدن از یاد خدا شدن است. بسته به عملکرد مروجان، آینده هویت دینی این کاربران دستخوش تغییر خواهد شد.
AQ4A	استفاده از ظرفیت‌های یادگیری تصویری نظیر متاریدینگ قرآن توسعه خواهد یافت و تأثیر عمیقی بر روی نحوه کتابت و صفحه‌بندی قرآن خواهد داشت.
AW3A	عدم استقبال از محصولات سنتی در کنار فقدان محصولات عرصه‌های جدید، نتیجه‌ای جز خالی شدن میدان برای رقبا (مکاتب دیگر) و جذب مردم به سوی آنها را در پی نخواهد داشت.
BE1A	رویکرد فعلی صدا و سیما که رویکردی انحصاری و بالا به پایینی است، نمی‌تواند خیلی دوام بیاورد. چون پاسخگوی زمانه نیست.
BE2A	پیشرفت شگرف وسایل ارتباطی در آینده می‌تواند ابعاد مختلفی از یک جلسه را برای فرد در جایی دیگر بازسازی کند، حتی دما و هوای مجلس را و این چنین رسانه منبر را منزوی می‌کند. یک رسانه سنتی که امروز قویاً می‌تواند انتقال محتوا داشته باشد، در آینده ممکن است حذف شود. درست مانند نقالی
BE3A	امروز به خاطر گسترش رسانه‌ها نیاز به محل اجتماع کم شده و کارکرد مسجد در حد نماز خواندن صرف تقلیل پیدا کرده است.
BI2A	رسانه‌ها در حال بزرگتر شدن هستند و باعث کوچک شدن انسانها و بیشتر به ضرر دین اسلام خواهد بود تا به نفع آن.
BO1A	فضای رسانه درده سال آینده به سمت فردگرایی خواهد رفت، اما موضوع قرآن دارد به سمت همایش‌های قرآنی
BT2A	نهایتاً این فعالیت‌های قرآنی از داخل ادارات و حاکمیت به سمت مردمی شدن می‌آید و حتی از مساجد هم عبور می‌کند و مؤسسات را هم درمی‌نوردد و در خانه‌ها می‌رود.
BU2A	به علت تسهیل تولید محتوا، مدیریت تولید محتوای ذوقی ساده و بدون نظارت توسط افراد مختلف اهمیت بالایی خواهد یافت. به علت وجود انگیزه بالا در پژوهش‌های شخصی قرآنی یکی از چالش‌های اصلی جهت‌دهی به این انگیزه‌هاست.
BU3A	در ۳۰ سال آینده تمرکز شبهات متفاوت شده و از شبهات نظری به شبهه‌افکنی در قابلیت کاربردی کردن علوم قرآنی متمایل می‌شود. وزن جنبه کاربردی قرآن در آموزش غالب خواهد شد.
BV4A	شبکه‌های اجتماعی برای انسان مسلمان باعث گسترش مفاهیم و مباحث قرآنی در بسترهای اشتراکی شهروندان خواهد شد.
CB3A	امکان به کارگیری تکنولوژی رسانه در تبلیغ و ترویج قرآن و فرهنگ قرآنی و رقابتی‌تر شدن عرصه رسانه به منظور نشر آموزه‌های قرآنی
CD1A	در رسانه‌های جدید نقش مخاطب خیلی گسترده‌تر است تا جایی که به مخاطب دیگر مخاطب نمی‌گوییم، می‌گوییم: کاربر.

۴-۱، ۴-۲ گزاره‌های استخراجی در محور آموزش عمومی

AB4E	نگاه و اکتفای حداقلی به آموزش قرآن و غفلت از کارکرد اصلی قرآن در هدایت و کمال بشر
AB5E	جذابیت نداشتن روشها و سبکهای آموزش عمومی قرآن
AC4E	چالشهای این عرصه کاهش شدید نیروی انسانی متخصص آموزش عمومی قرآن است
AC5E	رکود فرآیند اصلی و اساسی تعلیم و تعلم قرآن که همان إقراء و استقراء بوده و در این روش، آموزش شفاهی و حضوری بسیار مهم و راهبردی است.
AC6E	نوآوری در آموزش قرآن و بهره‌گیری از روش‌های جدید در این امر، در کنار برخی از فواید نسبی، با ضعف مهمی مواجه است و آن غلبه کمیت آموزش به کیفیت است.
AC7E	با ابداع برخی از روش‌های نامناسب در آموزش قرآن ممکن است در آینده میزان تعمیق مفاهیم قرآن و کاربست آموزه‌های قرآنی در رفتار فردی و اجتماعی به حداقل برسد.
AC8E	عدم معرفی صحیح و تبیین حقایق قرآن کریم
AC9E	، باور عمومی مبنی بر ناتوانی وعدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن
AD3E	سطحی نگری به امور قرآنی و تمرکز بیش از حد به حفظ و قرائت
AD4E	تنزل جایگاه قرآن در دانشگاه‌های مهندسی و پزشکی به دروس معارف
AG1E	عدم استقبال از کلاس‌های آموزش قرآن خارج از مدارس و تبدیل شدن کلاس‌های قرآن اجباری مدارس به زنگ تفریح یا جلسات ملال‌آور نتیجه این امر خواهد بود.
AG2E	مهمترین چالش ما در افق سی ساله لزوم در نظر گرفتن تحول ترکیب جامعه مخاطبان است که هم از نظر سنی و هم از نظر ارزشی و هنجاری دچار تغییر خواهد شد. تبدیل آموزش عمومی قرآن به عنوان یک هنجار مطلوب که در سی سال آینده نیز بتوان با اتکاء به مطلوبیت (اعم از دینی، فرهنگی، ملی و ...) آن را ادامه داد، مهمترین چالش خواهد بود.
AI1E	از دست رفتن مرجعیت گروههای مرجع قرآنی است و مردم معارفشان را دارند طور دیگری میگیرند
AI2E	. اطلاعات خیلی گسترده و متنوع و متکثر شده، پالایش خود همین حجم اطلاعات برای مردم سخت شده، گزینش سخت شده، انتخابگری سخت شده، احساس میکنم خیلی از ویژگیهایی که ناظر به اختیار انسان است، در این فضای متشطح اطلاعاتی عاملی شده برای اینکه مردم دچار سوء اختیار بشوند. دیگر هیچ قوه واسطی هم وجود ندارد که این گزینه‌های انتخاب را برای آنها پالایش بکند، آنها را جمع‌بندی بکند، آنها را سر هم بندی بکند.
AQ1E	نیاز به بازمعناکردن هویت انسان و زندگی گرایش به دانش‌هایی که در این زمینه مدعی هستند را بیشتر خواهد کرد و قرآن بدون شک یکی از منابع مورد مراجعه زیاد خواهد شد.
AQ2E	آموزش عمومی قرآن به طور کل در حال افول است، مگر اینکه به اتکای بودجه‌های نفتی به صورت حجمی گسترش یابد.
AR3E	. اگر فعالیت قرآنی بخواهد توسعه پیدا کند، باید برود به سمت تولید محصولات آموزش همراه با سرگرمی. احتمال دارد آموزش توأم با سرگرمی فضای آموزش کودکان را تسهیل کند، ولی خود تکنولوژی منجر به کاهش عمق آموزش میشود و عملاً یادگیری را به حداقل میرساند
AR4E	احتمال می‌رود در آینده دیگر قرآن را عربی نخوانند
AW1E	با روند کنونی، بدون تردید دیگر مردم آموزش عمومی قرآن را کاری بی‌بهره تلقی خواهند کرد و نسبت به تداوم آن در برنامه درسی کشور مخالفت‌ها و اعتراض‌های جدی مطرح خواهد شد.
BG2E	فرصت‌های بیشتری راجع به تأمل در قرآن و متون دینی به وجود می‌آید

یافته‌های پژوهش

BH1E	در آینده تفسیرهای نوین از آیات قرآن گسترش خواهد یافت و فهم جدیدی از قرآن خواهد بود. در آینده برداشت‌های فردی از قرآن گسترش خواهد یافت و هر کس فهم خودش را ملاک قرار خواهد داد.
BH2E	در حال حاضر هر چند برخی فعالیت‌های قرآنی گسترش یافته است، ولی عمل به آموزه‌های قرآنی افول کرده است. به طور کلی انجام اعمال صالح در جامعه کمتر شده است
BI1E	در آینده در آموزش عمومی ما همچنان در انفعال مطلق خواهیم ماند.
BK1E	بواسطه نگاه یکدست به جامعه و عدم توجه به برنامه ریزی بر مبنای روانشناسی واقعی، آموزش‌های قرآنی در آینده نیز به نتیجه ای نخواهند رسید.
BL1E	جریان تدبیری در بیرون از حوزه یا درون حوزه حرف جدی دارند و بعید نیست که اینها تحولی ایجاد کنند. حوزه رایج یا تلنگر خواهد خورد یا منزوی خواهد شد.
BL2E	شیوه تعامل مردم با قرآن به طور کلی سریع‌تر و شتاب‌زده‌تر خواهد بود و این اتفاق در صورتی که درک شود، احتمالاً اثراتی را در شیوه خدمات قرآنی و نوع مدیریت بر نظامات قرآنی خواهد داشت.
BQ1E	هر چه می‌گذرد، برداشت‌های دینی مردم سطحی‌تر می‌شود و رجوع به قرآن کمتر میشود.
BR1E	تدبر ترویج پیدا می‌کند. هر سبک تدبیری برای اثبات کارآیی خودش محتوای حاصل از تدبر تولید می‌کند.
BR2E	با پیشرفت ارتباطات تدبرهای جمعی و گروهی میسر می‌شود و این ممکن است خودش پختگی سبک‌های تدبر و منتج به خروجی شدن را تسریع کند.
BR3E	ممکن است فاصله علم و عمل بیشتر شود و لذا مأنوس بودن با قرآن نتایج عکسی به بار بیاورد و باعث مهجوریت قرآن بشود.
BT1E	یکی از آفت‌های آموزش و تعلیم و تعلم قرآن تخصصی شدن آن است و این تخصصی شدن روز به روز بیشتر می‌شود و قرآن به انزوا میرود.
BU1E	در ۳۰ سال آینده نگاه به امور قرآنی کاربردی و عملیاتی است. علوم قرآنی در زندگی بخش بزرگی از مردم از درون کتاب درآمد و خود را به وضوح در سبک زندگی نشان می‌دهد.
BV2H	در سیر حرکت به آینده مراکز عمومی و متمرکز آموزش به حاشیه خواهند رفت و فعالیت قرآنی به سمت شخصی شدن و فردی شدن پیش خواهد رفت.
BY2E	ما برای آینده حوزه دین و قرآن دو چیز را نداریم. در آینده اصلاً خدمت دینی و خدمت قرآنی به شکل فعلی نخواهیم داشت. در آینده شرایط باید به گونه‌ای باشد که هرکسی با تعیین شرایط خودش بتواند از محصول قرآنی کسی دیگر استفاده بکند.
BY3E	در آینده دیگر کلاسی وجود نخواهد داشت که شما برای حفظ قرآن نیاز به تأسیس دارالقرآن داشته باشید.
BY4E	آموزش و پرورش دارد از بین می‌رود. مردم می‌خواهند به همدیگر خدمات آموزشی متقابل بدهند.
CB2E	کم‌رنگ/ پررنگ‌تر شدن حضور قرآن و آموزش‌های قرآنی در عرصه‌های مجازی
CC1E	آموزش‌های سطحی و بیکیفیت در حوزه امور قرآنی
CC2E	دنیای مجازی امکان شناخت واقعی استعدادها و ضعف و قوت افراد و نظارت در یادگیری و آموزش قرآن را سلب می‌کند.

۴-۱،۵ گزاره‌های استخراجی در محور مدیریت کلان

آینده پژوهی فعالیت های قرآنی، شناسایی و اولویت بندی مسائل و چالش های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

AB16M	تعدد غیر همگون و غیر هماهنگ ساختارهای شبکه های قرآنی مانند شوراهای و کمیته های مختلف در دستگاه های مختلف
AC21M	کاهش جمعیت جوان متخصص مدیریت امور قرآنی در آینده، همانند سایر حوزه های امور فرهنگی سبب فرسودگی و کهنه اندیشی در این حوزه شده و نوآوری، سامان پذیری، انضباط و ترتیب در امور را به شدت کاهش خواهد داد.
AC22M	ضعف آشنایی و توانمندی کافی قرآنی در مدیران امور قرآنی، مشارکت ناکافی خبرگان و فعالان قرآنی در تصمیم سازی و تصمیم گیری، به کار گرفتن افراد غیرمتخصص و نامتناسب، حساسیت در مورد مصالح جامعه قرآنی، بروز تبعیض ها، عدم قانون گرایی و مرز شکنی حدود الهی و ... از سایر مسائل و چالش های مدیریت امور قرآنی در آینده خواهد بود.
AC23M	افزایش شبکه های اجتماعی شهروندان، احتمالاً سبب ایجاد جریان موزی در مدیریت امور قرآنی شده و مدیریت اصلی را تحت الشعاع قرار داده و در برخی از موارد آن را به کارهای مطلوب خود وادار میکند.
AC24M	رقابت ناسالمی در تصاحب امتیازات مختص نخبگان قرآنی صورت گرفته و این باعث بروز آسیب های جدی در فرآیند آموزش قرآن و غلبه گرایش های مادی و دنیوی خواهد شد.
AC26M	کمبود اعتبار فعالیت های قرآنی و عدم تسهیم و توزیع عادلانه و ضابطه مند منابع مالی
AD12M	عدم جذب نیروی انسانی مستعد و توانمند در دستگاه های قرآنی
AD13M	عدم تخصیص صحیح بودجه و نگاشت نهادی و تقسیم کار ملی
AD14M	عدم شناسایی و به کارگیری و تیم سازی نیروی انسانی توانمند
AG10M	از آنجائیکه نسل فعلی مدیران قرآنی ما نه شناخت درستی از مسائل شبکه های اجتماعی فعلی دارند و نه توان برنامه ریزی و مدیریت اینگونه فضاها لذا در آینده حتما چالش های جدی خواهیم داشت.
AG11M	منشور توسعه فرهنگ قرآنی در مقابل تغییرات مقاومت میکند و احتمالاً در افق ده ساله تغییر چندانی نخواهد داشت
AG12M	در سی سال آینده یا با ایجاد ساختارهای کارآمدتر مواجه می شویم و یا در صورت عدم اصلاح ساختار موجود و نیز کم رنگ شدن انگیزه های بالادستی و کاهش یا قطع بودجه امور قرآنی، فروپاشی ساختارهای حاکمیتی متولی موضوع قرآن و بازگشت به دوره پیش از ایجاد ساختارها را شاهد خواهیم بود.
AG9M	افزایش نهادهای غیر دولتی به معنای افزایش اهداف، انگیزه ها و رویکردها خواهد بود که موجب تعارض برنامه ها و یا دست کم موازی کاری خواهد شد.
AH4M	موسسات قرآنی غیر دولتی باید تحت نظارت قرار گیرند و گرنه با افزایش تعداد آنها مدیریت آنها از دست خواهد رفت.
AQ6M	مدیریت امور قرآنی با توجه به شکلگیری روند شبکه شدن دغدغهمندان و دستیابی به شورای توسعه در دو راهی درگیری با طیف سنتی و مقابله با آن قرار خواهد گرفت و احتمالاً شکست هم خواهد خورد
BI3M	سال آینده از امروزمان غیر قرآنی تر و ۳۰ سال آینده هم به طریق اولی، در این دنیای عجیب و غریب و مشکل اصلی ساکنان دار مسائل دینی است
BL5M	در نظام قرآنی کشور احتمالاً یک سری سازمان جدید یا یک سری بودجه جدید و المان هایی از این دست به مسئله اضافه شده اند که در تولید «راه حل های بنیادین»، تأثیر چندانی نمی گذارند.
BU4M	در ۱۰ سال آینده یکی از چالش ها سنجش میزان مولد بودن مخاطبین است تا با توجه به این امر جریان اطلاعات به ایشان مدیریت گردد.
BU5M	در ۳۰ سال آینده شاید مهم ترین مشکل کم توجهی به خودسازی و خلوص در مدیران و فعالان ارشد مسئول امور قرآنی کشور باشد.
BV6M	کاهش سطح مطالعات قرآنی و میزان تولید نظریات و تازه اندیشی های قرآنی کاهش می یابد و جرأت نواندیشی قرآنی کاهش یافته و محافظه کاری فکری در برخورد با قرآن افزایش می یابد.

BV7M	جریان‌ها و افراد فعال قرآنی غیر دولتی میدان پیدا کرده و زمینه مقابله با برچسب حکومتی بودن دین و دین دولتی فراهم می‌شود.
BY10M	اگر بخواهیم قواعد رفتاری خود را جاری و ساری کنیم، باید این فیزیک و قواعد فیزیکی را خوب بفهمیم. آنوقت می‌بینیم همه چیز دارد هم‌گرا می‌شود. اصل عالم هم بر همین شکل است. این ضعف فهم بشری ما بوده که تا به حال ساحات مختلف تعریف می‌کردیم. دیگر این طور نیست که نهادها را از هم جدا کنند و بگویند: نهاد اقتصادی، نهاد فرهنگی و ... . همین دیجیکالا هم بنگاه اقتصادی است، هم رسانه است. هم تهدید امنیتی می‌تواند ایجاد کند، هم فرصت است.
BY11M	الآن اگر بخواهیم کار قرآنی بکنیم، باید زیرساخت‌های نهادهایی متناسب عصر اطلاعات را بکاریم. باید بازیگر فعال قرآنی (Active Player) داشته باشیم. در آینده «شهروندی» یک مفهوم چندبعدی و چندلایه خواهد شد. در دنیای اطلاعات شهروند کسی است که می‌تواند در آن واحد، شهروند چند جا باشد. می‌تواند در آن واحد ساکن فیس‌بوک و توئیتر باشد. هر چقدر که در هر کدام بیشتر باشد، بیشتر تحت تاثیر است. لذا الآن باید به فکر ساخت کشور قرآنی خودمان باشیم. آدم‌ها اگر ساکن کشور شدند، می‌توانیم به تأثیرگذاری بر آنها امیدوار باشیم
BY12M	حاکمیت‌هایی موفق‌تر هستند که طیف وسیع‌تری از اینترفیس‌ها را داشته باشند. چهار اینترفیس داریم: انسان با طبیعت، انسان با انسان، انسان با خود و انسان با خدا که غیر از اینترفیس انسان با خدا در بقیه موارد خیلی پیش رفته‌اند.
BY7M	جامعه اطلاعاتی تا ۲۰۳۰ کاملاً عمومی شود و نظامات عوض خواهد شد. دموکراسی به شکل وسیعی دارد گسترش می‌یابد.
BY8M	شما از زاویه مدیریت جامعه اسلامی توسط حاکمیت اسلامی به این قضیه نگاه می‌کنی. در حالی که در آینده اصلاً حاکمیتی وجود نخواهد داشت. شما نمی‌توانی از بالا سیاست تعیین کنی، بلکه باید به صورت یک بازیگر فعال وسط میدان باشی. مفهوم سیاست‌گذاری عوض خواهد شد.
BY9M	سه ساحت باید برای قرآن در نظر بگیریم: (۱) در قرآن «سنت الهی» وجود دارد که با مرور زمان عوض نمی‌شود، همیشه ثابت‌اند. اما سؤال ما از یک جنس دیگری است. اینکه چطور میشود این قرآن را نشر داد؟ آیا می‌توانیم بگوییم ده سال آینده ابزار انتشار قرآن چه خواهد بود؟ جواب به این سؤال ثابت نیست. (۲) یک سری بخش فیزیکی است. یعنی قواعد سخت-تغییر بنیادین است. در فیزیک میشود: تغییر فیزیک نیوتونی به فیزیک کوانتوم. (۳) یکی سری از قواعد، قواعد رفتاری راحت-تغییر هستند. قواعد رفتاری، ارزشی و ایدئولوژیک روز به روز در حال تغییر هستند.
CA2M	یک وعده‌ای خدای متعال در قرآنش داده که این قرآن و این بساط و این دین هرگز و هرگز چراغش خاموش نمی‌شود و اگر هر گروهی و هر ملتی و هر امتی در انجام آن کاری که بر عهده‌شان سپرده شده و در اقامه قرآن کریم تعلل کنند، خدای متعال گروه دیگری جایگزین اینها می‌کند
CB4M	تمایل به سمت خصوصی‌تر سازی بنیادها/ مؤسسه‌های قرآنی
CC4M	جامعه قرآنی به این نقطه میرسد که باید در تعامل با سیستم سنتی و با محوریت سیستم سنتی مدیریت امور قرآنی ادامه یابد.

۴-۱، ۶ گزاره‌های استخراجی در محور محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

AA1S	شیب استفاده مردم از فناوری‌های پیشرفته و جذاب امروزی روز به روز بیشتر میشود و اگر شیب فعالیت‌های قرآنی حتی با همین شیب فعلی پیش برود و کار نو و جذابی ارائه نکنیم حتماً ما لطمه خواهیم خورد.
AB10S	کاهش اقبال نسل‌های جدید به مبانی اسلامی و قرآنی و بالطبع انگیزه و علاقه اندک به گرایش به قرآن
AB11S	رویگرد به قرآن از نگاه تبرک جویانه به نگاه کارکردگرایانه در حوزه‌های مختلف مبدل خواهد شد.
AB13S	در صورت عدم موفقیت در حل چالش‌ها و مسائل آن دهه ممکن است اندک انگیزه و گرایش به قرآن نیز از بین برود.
AB14S	در افق سی ساله عملاً مدرک بدون علم و مهارت در عالم بیرون کارکردی نداشته باشد و با توجه به حرکت غیر دولتی شدن فعالیت‌ها، اصل با مهارت و دانش خواهد بود.
AB15S	تبلیغ منفی منتسبان داخلی و خارجی به قرآن در ذهن مردم است.
AC16S	احتمالاً در آینده با افول نگرش نسبت به قرآن کریم در حوزه باور، علم و عمل، آموزش عمومی قرآن نیز رو به سستی گراید.
AC17S	کاهش نرخ آموزه‌های دینی و رواج بی‌بند و باری و کاهش میزان طهارت در جامعه، گرایش به قرآن کاهش و جنبه دور از دسترس و غیرواقعی بودن آن قوت خواهد گرفت.
AC18S	عدم رغبت و احساس مسئولیت مردم نسبت به حمایت از فعالیت‌های قرآنی
AC19S	ضعف باور مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن
AC20S	ناامیدی از کارایی علوم بشری و روی آوردن مشتاقانه به تعالیم قرآن، و به اضطرار افتادن مردم و توجه به قرآن به عنوان تنها راه نجات
AD10S	شوخی‌پنداری و فانتری‌انگاری بحث قرآن در سازمانها
AD11S	تقلیل ارزیابی عملکرد ارزشی در سازمان به فرم‌های ضعیف و سلیبگی به صورت گزینش‌های سطحی، صوری و ضعیف. در صورتی که باید مکانیزم دقیق تر و عملی تری مبتنی بر قرآن دیده شود.
AD7S	عدم ارتقای شأن قرآن در میان مردم و مسئولین
AD8S	انزوای اهالی قرآن کشور و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم
AD9S	ارتقای اخلاق اجتماعی اهل قرآن به نحوی که جاذبه بیشتری داشته باشند
AE1S	ادامه وضع موجود از لحاظ استقرار حکومت دینی ادامه خوشحال‌کننده‌ای نیست.
AF1S	اگر دولت و دولتیان اصلاح شوند و فساد نداشته باشند و به قوانینی که وضع میکنند عمل کردند جامعه نیز اصلاح خواهد شد ولی اگر با وضع فعلی پیش برویم قطعاً جامعه نیز به گمراهی و فساد بیشتر دچار خواهد شد.
AG5S	با توجه به کاهش جمعیت افراد جوان برنامه‌های قرآنی با معضل جدی در خصوص مخاطب مواجه می‌شویم.
AG6S	در صورت کاهش جمعیت جوان و افزایش جمعیت میانسال بسیاری از برنامه‌ها یا باید تعطیل یا باید به شیوه‌ای جدید اجرا شود و متأسفانه ما به اندازه کافی توان مدیریت نیازهای این طبقه سنی را نداریم.
AG7S	عدم تبیین جایگاه صحیح قرآن موجب خواهد شد هرگونه ناکارآمدی در حوزه حکومتی و در ساحت‌های مختلف مستقیماً بر ارتباط میان مردم و قرآن اثر بگذارد.
AG8S	یکی از عواملی که می‌تواند شگفتی‌ساز باشد، تغییرات اساسی در ساختارهای حاکمیتی است که ممکن است اثرات عمیقی در رویکردهای قرآنی جامعه بگذارد.
AH1S	با کاهش جمعیت جوان مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیت‌های قرآنی به طور طبیعی کاهش پیدا خواهند کرد و در نتیجه آن بافت قرآنی جامعه به طور طبیعی به ضعف خواهد گرایید.
AH2S	کاهش اقتدار دینی علما

AH3S	تشدید تقابل دین به عنوان برنامه زندگی با عقل و علم روز
AH5S	یکی از مسائل جدیای که در جامعه قرآنی و جامعه دینی به نظرم باید به آن رسید، تمسک به قرآن است برای نفی قرآن. تمسک به قرآن است برای ابطال قرآن. تمسک به قرآن است برای فرار از معارف قرآنی
AI3S	رجوع مردم الآن دارد به سمت عرفی شدن دین میرود. یعنی دین کاملاً عرفی
AI4S	همه دارند یک سری اعتبارات مجازی غیر از آن اعتبارات حقیقیای که داشتند، در فضای مجازی پیدا میکنند. آن وقت در آن فضا همه مناسبات تغییر میکنند. این نگاه، نگاه اکوسیستمی است. یعنی مثلاً در حوزه سیاسی هم جنس روابط قدرت متفاوت میشود، در حوزه اجتماعی هم جنس مرادوات و تعاملات اجتماعی عوض میشود. در حوزه فرهنگی هم جنس و سنخ ارزشها متفاوت میشود. در حوزه مثلاً اقتصادی هم سنخ مرادوات منابع مبتنی بر یک قواعد و چارچوب عوض میشود. همه چیز در آنجا تعریف خودش را میکند.
AJ1S	بحران آینده ما در حوزه نیروی انسانی؛ نسلی قاعد و بی تحرک و نسلی بیتوکل به پروردگار عالم است بواسطه آموزش بر مبنای علم نه ایمان و تقوا
AK4S	دولتها در آینده کوچکتر میشوند، از وزن آنها کاسته می‌شود. هرچه بیشتر پیش می‌رویم، برآیند نیروهای متفاوت از نیروی دولت بیشتر خواهد شد. اما همچنان مظاهری برای اعمال قدرت آنها باقی می‌ماند.
AK5S	تشدید بیمار شدن و اینکه مسائل افراد تبدیل به موضوعات جهانی و بین المللی شود.
AO1S	توان مدیریت تکنولوژی [به معنای چگونگی مواجهه جامعه با یک تکنولوژی جدید] در حاکمیت وجود ندارد.
AO2S	عدم ارتباط مسئولان با مردم و عدم ارائه توضیح مناسب به مردم در خصوص تصمیمات این چنینی مردم را از حاکمیت بیشتر دور می‌کند. مردم حکومت را در پیشبرد اهداف همراهی نمی‌کنند و در کنارش نمی‌ایستند. نتیجه عقبماندگی بیشتر کشور خواهد بود.
AP4S	هم دین و هم فضای مجازی از جنس متفاوت هستند و از این جهت مشابه هستند. لذا ممکن است به همگرایی برسند و این چنین گرایش به فضای مجازی گرایش به دین را نیز افزایش دهد.
AP5S	انسان گرایی محوری و فردگرایی حاکم بر مناسبات فضای مجازی ممکن است هویت دینی افراد را تحت شعاع قرار دهد. ممکن است دینداری منفعت گرایانه‌تر شود.
AP6S	سرگرمی محور فناوریهای موجود در فضای مجازی موجب غفلت از دین خواهد شد و دینداری غفلت گونه به همراه خود آورد.
AP7S	به سبب گسترش فضای مجازی ممکن است دین و اعتقادات افراد نیز سطحی بشود.
AP8S	. استفاده بیشتر از امکانات و ظرفیت‌های فضای مجازی در اجرای برخی آیینها و مناسک دینی؛ مثل زیارت مجازی.
AP9S	افزایش تمایل افراد به اشتراک گذاری نگرشها و اعتقادات خود در فضای مجازی. تعامل بیشتر میشود و این نگاه های فردگرایانه که "عیسی به دین خود، موسی به دین خود" کمرنگ تر خواهد شد.
AQ5S	گرایش به قرآن را بیشتر و معناگراتر خواهد شد
AR10S	خرده فرهنگها تقویت می‌شود. خرده فرهنگها ممکن است منجر به احیای سنت‌های خاص بشود
AR11S	ممکن است یک پارادایم شیفت‌هایی رخ بدهد، ولی ترند فعلی به سمت مدرن شدن است و مهم‌ترین خصلت مدرنیته عقلانی کردن زندگی و افسون‌زدایی است و در این ادبیات دین خود بخشی از افسون‌های اجتماعی است که باید از بین برود.
AR12S	مسئولین به نظر من دینشان پوشالی‌تر می‌شود و اعتقادشان به قرآن و اسلام کمرنگتر میشود.
AR67S	تغییرات جدی در نظام خانواده . معنی روابط زن و شوهر و اهمیت زاد و ولد و تربیت فرزند رخ خواهد داد.

AR6S	عرفی شدن مدیریت در ایران و رشد مدارس غیر انتفاعی باعث کم‌توجهی به مباحث دینی می‌شود و عدم آموزش در این سن خود به خود جامعه را از مفاهیم قرآنی تهی‌تر می‌کند.
AR8S	رجوع افراد و خانواده‌ها به رساله عملیه و احکام شریعت کاملاً متفاوت خواهد بود و افول خواهیم داشت. ممکن است مرجعیت از بین برود و رجوع شخصی بشود. مرجعیت شخصی به وجود بیاید. فهم‌های شخصی، یعنی تکثر فهمی داشته باشیم
AR9S	اصلاً نظام سیاسی دارد از هم می‌پاشد. یعنی یک نظام عرفی می‌شود. فسادها و منازعات از هم می‌پاشد. بعد این پاشیدن ممکن است منجر به انسجام آن اقلیت مذهبی بشود.
AV1S	کاهش جمعیت جوان مساوی است با افزایش جمعیت میانسال و کهنسال جامعه. از آنجا که پیرانه‌سر، انسان میل به معنویتش بیشتر می‌شود، احتمالاً ما با گسترش تعداد جلسات خانگی قرائت قرآن مواجه خواهیم بود.
AW4S	مهمترین چالش در حوزه قرآن، عدم احساس نیاز به قرآن خواهد بود، به فرض آنکه خدای ناکرده مراتب بالاتر (مانند تردید در قداست و آسمانی بودن آن) پیش نیاید.
AX1S	به نظر می‌رسد که دارد صحنه زندگی ما طوری تغییر می‌کند که نگاه دینی اتفاقاً به شکل اصلیش بیشتر از پیش تقویت بشود. اگرچه آسیب‌ها دارد زیادتر می‌شود، ولی سازمان‌یافتگی دینداران اصیل هم بیشتر می‌شود
BA1S	تغییرات آنقدری هست که هویت قرآنی افراد به طور کلی از بین نرفته است، اما مردم طوری شده‌اند که هم کلاس قرآن می‌روند، هم در بقیه زندگی به سلیقه خود عمل می‌کنند. درگیر یک سکولاریسم پنهان شده‌اند. شهروند خوبی که تبلیغ می‌شود، اهل امر به معروف و نهی از منکر نیست.
BA2S	گفتمان فناوری اطلاعات در حال گذر است و گفتمان چهارم جهانی گفتمان spirituality یا culture خواهد بود.
BA3S	در مقابل حرکت اجتماع ب سمت معنویت و فرهنگ، جهان غرب بدنبال استحاله ارزشهای شکل گرفته بر می‌آید.
BA4S	مسائل آینده همین مسائل فعلی است. یعنی مسائل فقط شکلی منبسط‌تر از مسائل ده سال قبل هستند و خبری از بهبود نیست. یعنی ما رفتار منفعلانه نسبت به تغییرات، برای حفظ هویت خودمان، داشته‌ایم. زمین بازی را عوض نکرده‌ایم؛ رفتار فعلی ما در این حد است. کاملاً انفعالی عمل می‌کنیم. تنها به گونه‌ای عمل کرده‌ایم که هویتمان حفظ شود، زحمتان صرف این راه می‌شود.
BA5S	مسائل امور قرآنی تحت تأثیر مسائل پیرامونی‌اش است و کمتر تحت تأثیر سابقه تاریخی هست. ما روز به روز از تمدن اسلامی فاصله می‌گیریم. تمدن فعلی هم گرفتار کمیت است، همه چیز را استاندارد می‌کند و می‌شمارد. در این فضا روز به روز از هنر و انسان غفلت بیشتری می‌شود
BC1S	اگر روند نظام اسلامی و روند جبهه حق همین طور پیش برود، ما در یکی دو دهه آینده یک مرتبه در ارتباط با فراگیر شدن و نهادینه شدن ارزش‌های قرآنی یک جهش‌های فوق‌العاده‌ای خواهیم داشت. یعنی بعضی از دستورات و ارزش‌های مهم قرآنی مثل توحید، عدل، عدالت و اینها چنان یک مرتبه انفجاری فراگیر می‌شود و حداقل مورد مطالبه در سطح جهان می‌شود که واقعاً هم شگفت‌انگیز خواهد بود.
BE4S	جامعه شبکه‌ای مفهوم جدیدی است که در حال قوت گرفتن است. جامعه شبکه‌ای جامعه‌ای است که انسانها از طریق فضای مجازی با هم ارتباط می‌گیرند و شبکه‌ای شکل می‌دهند که کسی بر کسی دیگر برتری ندارد؛ حاکمیت واحد زیر سؤال می‌رود و مفهوم قدرت عوض می‌شود و قدرت توسط تک تک افراد اعمال می‌شود.
BE5S	اگر بدبینانه نگاه کنیم ممکن است همان اتفاقی که برای امام حسین (ع) افتاد، برای انقلاب ما هم بیفتد. احتمالاً سبک زندگی اباحه‌گری بسیار رواج پیدا کند و کاملاً در پازل آمریکا قرار بگیریم. اما بعید است که شگفتی‌سازی جدید مثل یک انقلاب جدید اتفاق بیفتد.

BF1S	تقابل جدی تر میان مخالفان و حامیان دین و قرآن
BG3S	فرصت‌های فکری و تفریحی آدم‌ها خیلی زیاد به نظر من در آینده مرز بین کار و تفریح خیلی کم‌رنگ خواهد شد و . خواهد شد.
BG4S	آینده می‌رود به سمتی که در حقیقت ما تکثر بی‌نهایت از دین داشته باشیم.
BG5S	هژمونی فرهنگی، ارزشی و هنجاری‌ای است که دارد شکل می‌گیرد. بستگی دارد که چه کسانی این هژمونی را شکل بدهند.
BH3S	حرکت مردم جهان به سمت دین آزاد می‌رود. دینی که آزادی را توسعه بدهد
BH4S	در آینده اهل تسنن پایگاه‌های خیلی قوی خواهند داشت. در استان سیستان و بلوچستان در گذشته غلبه با شیعیان بوده است و الآن غلبه با برادران سنی است.
BH5S	براساس احادیث آخر زمان از قرآن جز یک نقش و نگاری باقی نمی‌ماند.
BK2S	در آینده سازمان‌هایمان دچار چالش می‌شوند. در چالش دو تا رفتار می‌کنند. یا سازگاری و تغییر ماهیت می‌دهند.
BL3S	به نظر می‌رسد که روندهای موجود به سمت غفلت بیشتر است و این غفلت را هم نتیجه طبیعی گرایش انسان به سمت تکنولوژی می‌دانند
BL4S	بحث جدی میان مخالفان و موافقان ترویج قرآن در میان عموم مردم شکل خواهد گرفت.
BM1S	از پروژه‌های اصلی معنویت‌زدایی در کشور از بین بردن محرم است. اگر محرم و صفر از بین برود، قرآن نیز به طور طبیعی از بین خواهد رفت.
BM2S	فناوری‌های آینده فرهنگ را دستخوش تغییرات خواهند کرد و ضعف و عقب ماندگی ما در تسلط بر فناوری باعث چالش‌های جدی در حوزه فرهنگ خواهد شد.
BO2S	ما با تحول زبان ارتباطی مواجه خواهیم بود. در آینده ما به شکل دیگری با هم ارتباط برقرار می‌کنیم.
BR4S	ماشین‌های محاسبات و تفکر موجب خواهند شد که انسان‌ها از لایه‌های پایین تفکر فارغ و به لایه‌های فلسفی‌تر مسائل و زندگی بیشتر بیندیشند و در واقع به مراتب بالای تفکر که بیشتر محتاج روح انسانی است و حکمت و کل‌نگری از آن حاصل می‌شود، بیشتر بپردازند
BT3S	نقش خانم‌ها در اجتماع پررنگ می‌شود. در کار، مسائل اجتماعی، مسائل فرهنگی و مردها دارند به انزوا می‌روند.
BV5S	گرایش به قرآن به تبع قطبی شدن جامعه دو سیر متفاوت خواهد داشت. جامعه روز به روز دو قطبیت می‌شود و شکاف بین این دو قطب افزایش می‌یابد. هر دو قطب در حبابی از تفکر خاص خود فروتر می‌روند و در موضع خود محکمتر می‌شوند. قطب مخالف دین گریزش از دین، شریعت و تبعاً از قرآن بیشتر خواهد شد. قطب موافق دین گرایش بیشتری به دین خواهد داشت. اما با این احتمال قوی که دین او بیشتر باطنی خواهد بود تا ظاهری. مطالعات قرآنی در این قطب بیشتر خواهد شد، اما ابراز رفتاری آن کاهش خواهد یافت.
BW1S	به تدریج پدیده‌ها internationalize میشوند، یعنی پدیده‌های اجتماعی مدام ذره ذره بیشتر در شبکه‌های جهانی هضم میشوند. یعنی شما در شبکه فرهنگ جهانی بیشتر دارید هضم میشوید
BY5S	در آینده مرزی بین اقتصاد، فرهنگ و سیاست نمی‌توانیم فرض کنیم. این پدیده در همه حوزه‌ها در حال توسعه پیدا کردن است.
BY6S	روندهای مربوط به قرآن را، حاکمیت دین را، مثبت و رو به جلو می‌دانم. به نظرم امکان حکومت جهانی پدید آمده است که قبلاً نبوده است.
BZ1S	حضور مردم در آینده در مساجد و در حسینیه‌ها و ... کم‌رنگ تر از آن چیزی خواهد بود که الآن هست

BZ2S	دورتر شدن قرآن از مساجد که نهاد اصلی پرداختن به قرآن است
CB4S	کاهش گرایش عمومی نسل جوان به قرآن‌آموزی
CC3S	جریان نواندیشی دینی به مرور سبب کارآمدی عقل بشری و عدم اعتقاد به ماوراء الطبیعه و در نتیجه عدم نیاز به وحی و قرآن کریم خواهد شد.
CD2S	آدم‌ها از اینکه بخواهند یک مرجع خاصی مثل مراجع سنتی وجود داشته باشد که او تعیین‌کننده این باشد که چه کار باید کرد و چه کار نباید کرد، گریزان هستند و رو به افزایش است.
CD3S	معنای دین می‌تواند تغییر بکند. یعنی انسان‌ها با اراده و انتخاب بیشتری تعیین می‌کنند که چه نوعی از دینداری را داشته باشند.
CD4S	رشد لذت‌گرایی و فراغتی شدن دینداری است. یعنی دینداری و دین‌ورزی به این سمت میرود که ما احساس خوبی از دین داشته باشیم.
CD5S	تغییر بعدی عامه پسند شدن دینداری است. یعنی به سمت ساده شدن و سطحی شدن و عامه پسند شدن میرود.

۴-۲ شناسایی مسائل آینده

با توجه به گزاره‌های استخراجی، مسائل احتمالی آینده امور قرآنی در شش محور به صورت زیر استخراج شد:

۴-۱-۲ مسائل احتمالی آینده در حوزه پژوهش

۱. برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن
۲. کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور
۳. غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات
۴. گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشنند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن
۵. افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی
۶. ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور
۷. افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی
۸. عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی

۲،۲-۴ مسائل احتمالی آینده در حوزه آموزش عالی

۹. کم شدن ظرفیت پذیرش کدرشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگنای مالی کشور
۱۰. برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی
۱۱. تعطیلی کدرشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان
۱۲. عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه
۱۳. ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی
۱۴. عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی
۱۵. کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی
۱۶. تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی
۱۷. عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی
۱۸. عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی
۱۹. تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی
۲۰. عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی

۲،۳-۴ مسائل احتمالی آینده در حوزه تبلیغ و ترویج قرآن

۲۱. رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن
۲۲. رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی
۲۳. عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی
۲۴. افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن
۲۵. ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن

۲۶. ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای
۲۷. تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی
۲۸. تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیاطلبی و خلاف اخلاق
۲۹. غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی
۳۰. غلبه گفتمان فرقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی
۳۱. ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی
۳۲. تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا
۳۳. دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام

۴-۲، ۴ مسائل احتمالی آینده در حوزه آموزش عمومی قرآن

۳۴. ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه
۳۵. عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور
۳۶. سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن
۳۷. عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه
۳۸. غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور
۳۹. بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان
۴۰. گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه
۴۱. تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن
۴۲. ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها

۴۳. تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی

۴۴. گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن
۴۵. دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام

۲,۵-۴ مسائل احتمالی آینده در حوزه مدیریت کلان امور قرآنی

۴۶. افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر
۴۷. ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه
۴۸. به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور
۴۹. افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور
۵۰. غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور
۵۱. چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود
۵۲. فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی

۲,۶-۴ مسائل احتمالی آینده در حوزه محیط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی

۵۳. افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد
۵۴. رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه
۵۵. کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور
۵۶. کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیتهای قرآنی
۵۷. انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم
۵۸. محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان
۵۹. فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روشهای سنتی قبل از انقلاب اسلامی
۶۰. دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم
۶۱. استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی
۶۲. کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه
۶۳. نهادینه‌شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور

۳-۴ نتایج اجرای پرسش نامه

نتیجه اجرای پرسش‌نامه به تفصیل در پیوست شماره ۴ آمده است. در آنجا برای راحتی محاسبه اعداد، طیف احتمال وقوع ضربدر ۴ شده است.

۴-۴ رتبه بندی مسائل

چنانچه در بخش روش تحقیق بیان شد رتبه بندی مسائل بر اساس دو معیار احتمال وقوع و میزان اهمیت و تأثیر تعیین شده است.

در اینجا رتبه‌بندی مسائل را با سه معیار:

۱. احتمال وقوع

۲. میزان اهمیت و تأثیر

۳. ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر

بدست می‌آوریم. قاعدتاً رتبه‌بندی بر اساس ضرب دو معیار معناداری بیشتری دارد.

۴-۱، ۴-۲ رتبه بندی بر اساس احتمال وقوع

جدول شماره ۳۰- رتبه بندی مسائل بر اساس معیار احتمال وقوع

رتبه	مسئله	احتمال (%)
۱	محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	83.89
۲	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه	78.33
۳	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	78.33
۴	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	78.29
۵	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	77.65
۶	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی	75.15
۷	کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	74.86
۸	غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	74.55
۹	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	73.33
۱۰	ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	73.14

یافته‌های پژوهش

رتبه	مسئله	احتمال (%)
۱۱	چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	73.14
۱۲	نهادینه شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	73.14
۱۳	ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	72.73
۱۴	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	72.73
۱۵	تعطیلی کدرشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان	72.50
۱۶	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	72.35
۱۷	رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	72.22
۱۸	کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیتهای قرآنی	72.12
۱۹	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیتهای قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	71.76
۲۰	ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	71.43
۲۱	ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	70.29
۲۲	عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	70.00
۲۳	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	70.00
۲۴	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	70.00
۲۵	ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	69.71
۲۶	به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	69.71
۲۷	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	69.70
۲۸	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	69.44
۲۹	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا	68.57
۳۰	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	68.24
۳۱	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه	68.24
۳۲	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیتهای آموزش عمومی قرآن کشور	68.00
۳۳	استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	67.65
۳۴	کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	67.65
۳۵	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	67.43
۳۶	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام	67.43

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

رتبه	مسئله	احتمال (%)
۳۷	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن	67.22
۳۸	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	67.22
۳۹	افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	66.29
۴۰	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	66.11
۴۱	دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	65.71
۴۲	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن	65.14
۴۳	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	64.71
۴۴	کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی	64.38
۴۵	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	64.12
۴۶	عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی	64.00
۴۷	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	62.29
۴۸	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	62.29
۴۹	انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	61.71
۵۰	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام	61.18
۵۱	غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	60.59
۵۲	برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی	58.82
۵۳	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	58.24
۵۴	کم شدن ظرفیت پذیرش کدرشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور	58.13
۵۵	رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی	54.86
۵۶	کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور	52.94
۵۷	تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیاطلبی و خلاف اخلاق	52.94
۵۸	برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن	51.76
۵۹	تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی	50.00
۶۰	افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی	49.41
۶۱	تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی	49.41
۶۲	غلبه گفتمان فرقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی	48.24
۶۳	فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روشهای سنتی قبل از انقلاب اسلامی	44.44

۴-۲-۴ رتبه بندی مسائل بر اساس معیار میزان اهمیت و تأثیر

جدول شماره ۳۱- رتبه بندی مسائل بر اساس معیار میزان اهمیت و تأثیر

یافته‌های پژوهش

رتبه	مسئله	اهمیت و تأثیر
۱	نهادینه‌شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	4.60
۲	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه	4.56
۳	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	4.48
۴	کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	4.44
۵	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	4.42
۶	کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	4.41
۷	تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنباطلی و خلاف اخلاق	4.38
۸	رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	4.37
۹	محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	4.36
۱۰	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	4.32
۱۱	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	4.30
۱۲	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	4.30
۱۳	ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	4.29
۱۴	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	4.23
۱۵	دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	4.20
۱۶	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام	4.18
۱۷	کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور	4.15
۱۸	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی	4.15
۱۹	تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضداثر در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی	4.15
۲۰	ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	4.12
۲۱	غلبه دنباطلی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	4.09
۲۲	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	4.09
۲۳	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	4.09
۲۴	تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی	4.06
۲۵	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	4.06
۲۶	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه	4.06
۲۷	ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	4.06
۲۸	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	4.03

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

رتبه	مسئله	اهمیت و تأثیر
۲۹	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا	4.03
۳۰	استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	4.03
۳۱	برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن	4.00
۳۲	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	4.00
۳۳	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن	3.97
۳۴	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	3.97
۳۵	چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	3.97
۳۶	کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیت‌های قرآنی	3.97
۳۷	انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	3.97
۳۸	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	3.97
۳۹	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	3.97
۴۰	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	3.94
۴۱	غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	3.94
۴۲	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	3.91
۴۳	غلبه گفتمان فرقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی	3.88
۴۴	عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	3.85
۴۵	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور	3.83
۴۶	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام	3.82
۴۷	ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	3.78
۴۸	به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	3.76
۴۹	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	3.76
۵۰	ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	3.74
۵۱	افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	3.74
۵۲	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	3.71
۵۳	افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی	3.67
۵۴	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن	3.65
۵۵	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	3.61
۵۶	فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روش‌های سنتی قبل از انقلاب اسلامی	3.53
۵۷	برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی	3.48
۵۸	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	3.44

رتبه	مسئله	اهمیت و تأثیر
۵۹	کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی	3.42
۶۰	عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی	3.33
۶۱	رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی	3.31
۶۲	تعطیلی کدرشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان	3.06
۶۳	کم شدن ظرفیت پذیرش کدرشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور	2.61

۴-۳-۴ رتبه بندی مسائل بر اساس ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر

جدول شماره ۳۲- رتبه بندی مسائل بر اساس ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر

رتبه	مسئله	ضرب احتمال در تأثیر
۱	محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	3.73
۲	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه	3.67
۳	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	3.55
۴	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	3.53
۵	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	3.49
۶	کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	3.47
۷	نهادینه‌شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	3.46
۸	رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	3.32
۹	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	3.31
۱۰	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	3.29
۱۱	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	3.26
۱۲	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی	3.23
۱۳	ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	3.15
۱۴	ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	3.13
۱۵	غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	3.13
۱۶	چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	3.12
۱۷	کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	3.04
۱۸	کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیت‌های قرآنی	3.01

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

رتبه	مسئله	ضرب احتمال در تأثیر
۱۹	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	2.98
۲۰	ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	2.96
۲۱	ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	2.96
۲۲	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	2.93
۲۳	دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	2.90
۲۴	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	2.89
۲۵	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا	2.89
۲۶	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	2.84
۲۷	عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	2.83
۲۸	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	2.83
۲۹	ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	2.81
۳۰	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن	2.76
۳۱	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	2.76
۳۲	به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	2.75
۳۳	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه	2.73
۳۴	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	2.72
۳۵	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	2.71
۳۶	استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	2.69
۳۷	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام	2.68
۳۸	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	2.68
۳۹	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور	2.66
۴۰	افزایش تعارضات نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	2.65
۴۱	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام	2.64
۴۲	انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	2.63
۴۳	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	2.58

رتبه	مسئله	ضرب احتمال در تأثیر
۴۴	غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	2.52
۴۵	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن	2.50
۴۶	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	2.50
۴۷	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	2.43
۴۸	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	2.43
۴۹	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	2.41
۵۰	کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی	2.33
۵۱	کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور	2.33
۵۲	تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیاطلبی و خلاف اخلاق	2.33
۵۳	عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی	2.26
۵۴	برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی	2.26
۵۵	تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی	2.17
۵۶	برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن	2.16
۵۷	تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی	2.13
۵۸	تعطیلی کدرشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان	2.05
۵۹	غلبه گفتمان فرقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی	1.99
۶۰	رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی	1.91
۶۱	افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی	1.80
۶۲	فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روش‌های سنتی قبل از انقلاب اسلامی	1.60
۶۳	کم شدن ظرفیت پذیرش کدرشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور	1.57

۴-۵ رتبه بندی حوزه‌ها

بر اساس میانگین امتیاز بدست آمده از پرسش‌نامه، با ضرب دو معیار احتمال در اهمیت و تأثیر، رتبه‌بندی

حوزه‌های به ترتیب زیر است:

جدول شماره ۳۳- رتبه بندی حوزه‌ها

رتبه	حوزه	امتیاز
۱	محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی	3.031

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

2.961	مدیریت کلان	۲
2.942	آموزش عمومی	۳
2.540	آموزش عالی	۴
2.537	پژوهش	۵
۲,۵۲۵	تبلیغ و ترویج	۶

SCC.ir

SCCcr.ir

فصل پنجم
نتایج و پیشنهادات

در این فصل نتایج نهایی تحقیق ارائه می‌شود و بعد از آن پیشنهاداتی اجرایی و تحقیقی برای مجریان منشور توسعه فرهنگ قرآنی و محققانی که علاقمند به این حوزه هستند، ارائه می‌شود.

۱-۵ لیست مسائل دارای اولویت بالاتر از متوسط

هدف تحقیق شناسایی و رتبه‌بندی مسائل احتمالی آینده امور قرآنی در افق ۱۰ الی ۳۰ ساله است. در این تحقیق بعد از شناسایی مسائل و روندهای جهانی در حوزه‌های متناسب امور قرآنی در آموزش عمومی، آموزش عالی، رسانه، مدیریت و حکمرانی، پژوهش، و محیط، با انجام مصاحبه با ۵۶ نفر از خبرگان، مسائل شناسایی و با پرسش‌نامه رتبه آن تعیین شده است. رتبه مسائل با سه روش تعیین شد: (۱) بر اساس احتمال وقوع، (۲) بر اساس میزان اهمیت و تأثیر و (۳) بر اساس ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر در اینجا بر اساس منظر سوم، مسائلی که امتیاز آنها بالاتر از ۲,۴ است را به عنوان مسائل دارای اولویت متوسط به بالا در نظر می‌گیریم.

جدول شماره ۳۴- مسائل با امتیاز اولویت بالا

رتبه	مسئله	ضرب احتمال در تأثیر
۱	محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	3.73
۲	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه	3.67
۳	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	3.55
۴	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	3.53
۵	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	3.49
۶	کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	3.47
۷	نهادینه‌شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	3.46
۸	رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	3.32
۹	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	3.31
۱۰	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	3.29
۱۱	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	3.26
۱۲	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی	3.23
۱۳	ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	3.15

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

رتبه	مسئله	ضرب احتمال در تأثیر
۱۴	ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	3.13
۱۵	غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	3.13
۱۶	چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	3.12
۱۷	کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	3.04
۱۸	کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیتهای قرآنی	3.01
۱۹	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	2.98
۲۰	ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	2.96
۲۱	ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	2.96
۲۲	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	2.93
۲۳	دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	2.90
۲۴	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	2.89
۲۵	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا	2.89
۲۶	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	2.84
۲۷	عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	2.83
۲۸	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	2.83
۲۹	ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	2.81
۳۰	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن	2.76
۳۱	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	2.76
۳۲	به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	2.75
۳۳	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه	2.73
۳۴	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	2.72
۳۵	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	2.71
۳۶	استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	2.69
۳۷	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام	2.68
۳۸	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	2.68
۳۹	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیتهای آموزش عمومی قرآن کشور	2.66

نتایج و پیشنهادات

رتبه	مسئله	ضرب احتمال در تأثیر
۴۰	افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	2.65
۴۱	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام	2.64
۴۲	انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	2.63
۴۳	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	2.58
۴۴	غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	2.52
۴۵	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن	2.50
۴۶	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	2.50
۴۷	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	2.43
۴۸	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	2.43
۴۹	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	2.41

لازم به توجه است امتیاز بالای ۲,۴ به معنای این است که احتمال وقوع و میزان اهمیت تأثیر حتماً بیشتر از متوسط (با توجه به ضریب ۰,۶ برای احتمال متوسط و ۳ برای اهمیت و تأثیر متوسط) است و قاعدتاً حداقل یکی از این دو معیار زیاد یا خیلی زیاد است فلذا از اولویت رسیدگی برخوردار است.

۲-۵ دسته بندی کلیه مسائل

جدول شماره ۳۵- دسته بندی کلیه مسائل شناسایی شده

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	ضرب
پژوهش	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	72.35	4.03	2.98
	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشنمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	68.24	4.09	2.93
	عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	70.00	3.85	2.83
	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	69.70	3.76	2.76
	غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	60.59	3.94	2.52
	کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور	52.94	4.15	2.33
	برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن	51.76	4.00	2.16
	افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی	49.41	3.67	1.80

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

3.31	4.48	71.76	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	آموزش عالی	
3.29	4.30	72.73	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی		
3.23	4.15	75.15	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی		
2.96	3.78	72.73	ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی		
2.68	3.97	64.71	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی		
2.43	3.97	58.24	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه		
2.33	3.42	64.38	کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی		
2.26	3.48	58.82	برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی		
2.26	3.33	64.00	عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی		
2.13	4.15	49.41	تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی		
2.05	3.06	72.50	تعطیلی کدرشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان		
1.57	2.61	58.13	کم شدن ظرفیت پذیرش کدرشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور		
3.15	4.29	69.71	ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن		تبلیغ و ترویج
2.89	4.03	68.57	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا		
2.81	3.74	70.29	ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی		
2.76	3.97	67.22	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن		
2.71	3.91	66.11	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی		
2.64	4.18	61.18	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام		
2.58	3.94	62.29	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای		
2.50	3.44	70.00	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی		
2.41	3.61	64.12	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن		
2.33	4.38	52.94	تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیاطلبی و خلاف اخلاق		
2.17	4.06	50.00	تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی		

نتایج و پیشنهادات

1.99	3.88	48.24	غلبه گفتمان فرقه‌ای و معایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی	آموزش عمومی
1.91	3.31	54.86	رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی	
3.67	4.56	78.33	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ جامعه	
3.55	4.42	78.33	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	
3.26	4.23	73.33	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	
2.96	4.06	71.43	ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	
2.89	3.97	69.44	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	
2.84	4.06	70.00	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	
2.83	4.00	67.43	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	
2.73	4.06	68.24	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشنمند از قرآن در سطح جامعه	
2.72	4.09	67.22	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	
2.68	3.82	67.43	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام	
2.66	3.83	68.00	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور	
2.50	3.65	65.14	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشنمند قرآن	
3.53	4.32	78.29	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	مدیریت کلان
3.13	4.12	73.14	ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	
3.13	4.09	74.55	غلبه دنباطلی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	
3.12	3.97	73.14	چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	
2.75	3.76	69.71	به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	
2.65	3.74	66.29	افزایش تعارضات نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	
2.43	3.71	62.29	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	محیط اقتصادی، جوان
3.73	4.36	83.89	محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

3.49	4.30	77.65	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	سیاسی، فرهنگی و اجتماعی
3.47	4.41	74.86	کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	
3.46	4.60	73.14	نهادینه شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	
3.32	4.37	72.22	رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	
3.04	4.44	67.65	کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	
3.01	3.97	72.12	کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیتهای قرآنی	
2.90	4.20	65.71	دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	
2.69	4.03	67.65	استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	
2.63	3.97	61.71	انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	
1.60	3.53	44.44	فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روشهای سنتی قبل از انقلاب اسلامی	

۳-۵ دسته بندی مسائل دارای اولویت متوسط به بالا

مسائلی از جدول قبل که امتیاز آن بالاتر از ۲,۴ است را انتخاب که به جدول زیر می‌رسیم:

جدول شماره ۳۶- دسته بندی مسائل دارای اولویت بالا

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	ضرب
پژوهش	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	72.35	4.03	2.98
	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	68.24	4.09	2.93
	عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	70.00	3.85	2.83
	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	69.70	3.76	2.76
	غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	60.59	3.94	2.52
آموزش عالی	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	71.76	4.48	3.31
	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	72.73	4.30	3.29
	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی	75.15	4.15	3.23
	ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	72.73	3.78	2.96
	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	64.71	3.97	2.68
	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	58.24	3.97	2.43
	ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	69.71	4.29	3.15
	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا	68.57	4.03	2.89
	ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	70.29	3.74	2.81
تبلیغ و ترویج	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن	67.22	3.97	2.76
	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	66.11	3.91	2.71
	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام	61.18	4.18	2.64
	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	62.29	3.94	2.58

آینده پژوهی فعالیت‌های قرآنی، شناسایی و اولویت‌بندی مسائل و چالش‌های نظام توسعه فرهنگ قرآنی

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	ضرب
آموزش عمومی	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	70.00	3.44	2.50
	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	64.12	3.61	2.41
	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ جامعه	78.33	4.56	3.67
	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	78.33	4.42	3.55
	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	73.33	4.23	3.26
	ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	71.43	4.06	2.96
	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	69.44	3.97	2.89
	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	70.00	4.06	2.84
	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	67.43	4.00	2.83
	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشنمند از قرآن در سطح جامعه	68.24	4.06	2.73
	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	67.22	4.09	2.72
	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام	67.43	3.82	2.68
	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور	68.00	3.83	2.66
	مدیریت کلان	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشنمند قرآن	65.14	3.65
فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی		78.29	4.32	3.53
ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه		73.14	4.12	3.13
غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور		74.55	4.09	3.13
چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود		73.14	3.97	3.12
به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور		69.71	3.76	2.75
افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور		66.29	3.74	2.65
افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر		62.29	3.71	2.43
محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	83.89	4.36	3.73	
محیط اقتصادی،				

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	ضرب
سیاسی، فرهنگی و اجتماعی	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	77.65	4.30	3.49
	کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	74.86	4.41	3.47
	نهادینه شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	73.14	4.60	3.46
	رواج بی بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	72.22	4.37	3.32
	کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	67.65	4.44	3.04
	کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیتهای قرآنی	72.12	3.97	3.01
	دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	65.71	4.20	2.90
	استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	67.65	4.03	2.69
	انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	61.71	3.97	2.63

۴-۵ پیشنهادات اجرایی

پیشنهاد می‌شود هر یک از مسائل جدول شماره ۳۱ در دستور کار مراکز تصمیم‌گیری تخصصی امور قرآنی در شورای توسعه فرهنگ قرآنی، مجمع مشورتی، کمیسیون‌های سه گانه تخصصی، کارگروه‌های وابسته، و نهادهای مردمی (مانند اتحادیه‌های تشکل‌های قرآنی) و ... قرار گیرد تا پس از تبیین هر مسئله و شناسایی علت‌ها و آثار احتمالی آنها، راه‌حلهای مختلف آن شناسایی و ارزیابی شده و مبنای اجرا و اقدامات قرار گیرد و پس از اجرایی کردن اقدامات، نتایج مورد ارزیابی قرار گرفته و همچنین با توجه به مسائل جدید راه‌حلهای متناسب طراحی شود.

در هر یک از مراکز تصمیم‌گیری فوق به سؤالات زیر در مورد هر مسئله با گفتگو با صاحب‌نظران و مجریان و در صورت نیاز تعریف پژوهش پاسخ داده شود. این سؤالات از متن راهنمای بهبود و استانداردسازی فرآیند تصمیم‌سازی و سیاست‌پژوهی تهیه شده توسط آقای دکتر مجتبی لشکربلوکی برای دفتر هیئت دولت استخراج شده است:

۴. فوریت زمانی برخورد با مسئله چقدر است؟

۵. علل و عوامل ایجادکننده مسئله چیستند؟

۶. آثار و تبعات ناشی از وضعیت در وضع کنونی چیست؟
  ۷. تصمیمات و سیاست‌گذاری‌های قبلی در قبال این موضوع چه بودند؟
  ۸. اسناد و قوانین بالادستی ناظر بر موضوع چیست؟
  ۹. آیا موضوع راهبردی است؟
  ۱۰. گزینه‌ها/راه‌حل‌های مورد بررسی برای پاسخ به چنین موضوعی چه بودند؟
  ۱۱. چگونه از بین گزینه‌ها/راه‌حل‌ها، این راه‌حل انتخاب شد؟
  ۱۲. معیارهای انتخاب گزینه برتر/راه‌حل منتخب از بین گزینه‌ها/راه‌حل‌ها چه بوده و دیگر گزینه‌ها چه امتیازی دریافت کرده‌اند؟
  ۱۳. اهداف کمی قابل انتظار از اجرای گزینه منتخب/راه‌حل پیشنهادی چیست؟ (در صورتی که به هیچ وجه تعیین اهداف کمی میسر نبود اهداف کیفی درج شود)
  ۱۴. ذینفعان این پیشنهاد چه کسانی هستند، تاثیر تصویب این پیشنهاد بر آنان چیست و درجه حمایت/رضایت آن از این پیشنهاد؟
  ۱۵. الزامات و عوامل کلیدی موفقیت اجرای موفقیت‌آمیز پیشنهاد چیست؟ آیا برای تامین و تضمین عوامل و الزامات تدبیری اندیشیده شده است؟
- نکته مهمی که لازم است به آن توجه شود این است که مسائل محیطی، کمتر در اختیار و تحت تأثیر نظام توسعه فرهنگ قرآنی است و لازم است از طریق فعالیت‌های نظام‌سازی قرآنی در آنها تأثیرگذار باشد.

۵-۵ پیشنهادهای پژوهشی

با توجه به مسائل شناسایی شده، برای مواردی که از جلسات خبرگانی راه‌حلهای مناسب استخراج نشد، لازم است پژوهش‌های مناسب تعریف شود. با مرور اولیه به نظر می‌رسد پژوهش‌هایی با عناوین زیر مناسب باشد که صورت گیرد تا در درک مسئله و تعیین راه‌حلهای مناسب، مفید واقع شود و مبنای تصمیم‌گیری‌ها قرار گیرد.

۱. تحلیل علی‌معلولی مسائل شناسایی شده با رویکرد پویایی‌شناسی سیستم‌ها
۲. راهکارهای تقویت شناخت و انس با قرآن مسئولین جامعه در سطوح و حوزه‌های مختلف
۳. متن‌کاوی جلسات شورای توسعه فرهنگ و تحلیل محتوای آن

۴. اجرای پیمایش ملی میزان ارزش بودن تعلیم قرآن در میان خانواده‌ها
۵. بررسی میزان آشنایی و انس و توانایی فهم و تدبر در قرآن روحانیت
۶. بررسی برنامه درسی حوزه‌های علمیه و پیشنهادهای لازم برای قرآن محور کردن آن
۷. میزان بهره‌گیری عموم مردم از رسانه‌های سنتی قرآنی
۸. ارزیابی نسبت میان برنامه درسی قرآنی و مشاغل قرآنی
۹. تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی
۱۰. تحلیل شبکه تصمیم‌گیری امور قرآنی کشور و ارائه مدل پیشنهادی
۱۱. بررسی راهکارهای افزایش آگاهی و باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور
۱۲. راهکارهای فرهنگ‌سازی توجه به خودسازی و خلوص در مدیران و فعالان ارشد مسئول امور قرآنی کشور

SCCcr.ir

منابع و مراجع

منابع فارسی

۱. ابراهیمی قوام، صغری. (۱۳۸۶). تعلیم و تربیت در قرن ۲۱. فصلنامه توسعه، نشریه دانشکده اداری و پشتیبانی
۲. ابراهیمی قوام، صغری، پور موسی، مرتضی، (۱۳۸۹). تحقیقات آموزشی چالش ها و موانع، ویژه نامه پژوهش، دی
۳. احمدپورداریانی، محمود (۱۳۸۲). آیا کارآفرینی استراتژی دانشگاه ها را تغییر می دهد. مجله رهیافت شماره ۲۹، بهار صص ۱۵ الی ۲۶
۴. اسماعیل زاده، حسن، ۱۳۸۸، تحلیلی بر مسائل شهرهای ایران (توسعه شهروندی و مدیریت مشارکتی) فصلنامه پژوهشی مدیریت شهری، ویژه نامه علمی تخصصی نشریه همگامان
۵. انتظاری، یعقوب (۱۳۸۷). خلاصه اجرایی برنامه ریزی و سیاست گذاری توسعه یادگیری عالی، تحقیقات و فناوری به منظور ساخت جامعه مبتنی بر دانش، مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی
۶. اون هیوز، ۱۳۸۱، مدیریت دولتی نوین ترجمه دکتر سید مهدی الوانی، دکتر سهراب خلیلی شورینی و دکتر غلامرضا معمارزاده، چاپ گلشن
۷. ایفلا (۲۰۰۴)، گزیده مقالات، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران،
۸. برنامه درسی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران، انتشارات آبیژ.
۹. بشیری، حسن؛ حسینی مقدم، محمد؛ صنیع اجلال، مریم؛ ایران نژاد، مهدی (۱۳۹۳). رویکرد آینده پژوهانه در سیاستگذاری دانشگاه های صنعتی مبتنی بر پویای محیطی روندهای جهانی آموزش عالی، فصلنامه آموزش مهندسی ایران، سال شانزدهم، شماره ۶۱.
۱۰. بنیانیان، حسن، نقش دولت در مهندسی فرهنگی، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹
۱۱. پرداختچی، محمد حسن (۱۳۸۱). میزگرد چالش های آموزش عالی ایران، مجموعه مقالات، تهران، دانشگاه شهید بهشتی
۱۲. پریخ، مریم (۱۳۸۶). آموزش سواد اطلاعاتی: مفاهیم، روش ها، و برنامه ها) تهران نشر کتاب

۱۳. پورعزت، علی اصغر (۱۳۸۷). الگوی مطلوب طراحی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ایران در عصر جهانی شدن، مجله دانشگاه آزاد اسلامی، شماره ۴۰، سال دوازدهم / شماره چهارم، زمستان. صص ۳ الی ۲۲.
۱۴. تافلر، الوین و هایدی قافلر (۱۳۸۰). به سوی تمدن جدید، ترجمه محمدرضا جعفری، نشر علم.
۱۵. جاودانی، حمید (۱۳۸۹). نقش دانشگاه در فرایند توسعه، نامه آموزش عالی، سال سوم، شماره ۱۰.
۱۶. حاجی حسینی، حجت اله و فکور، بهمن (۱۳۸۸)، کارآفرینی دانشگاهی و تجاری سازی نتایج تحقیقات در دانشگاههای ایران (مطالعه موردی ۷ دانشگاه مهم کشور)، سیاست علم و فناوری، سال اول، شماره ۲، تابستان.
۱۷. خداداد حسینی، سید حمید؛ نوری، علی؛ ذبیحی، محمدرضا (۱۳۹۲). پذیرش آموزش الکترونیکی در آموزش عالی: کاربرد نظریه جریان، مدل پذیرش فناوری و کیفیت خدمات الکترونیکی، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، شماره ۶۷، صص ۱۳۶-۱۱۱.
۱۸. خنیفر، حسین (۱۳۸۳). تحول در نظام آموزش عالی و خاستگاه های آن (با رویکرد به ابعاد مدیریتی). کنکره علوم انسانی.
۱۹. دانایی فر، حسن (۱۳۹۱). مدیریت دولتی شبکه ای در ایران: خردمایه نظری- عملی و استلزامات، پژوهش های مدیریت در ایران، دوره ۱۷، شماره ۲.
۲۰. دلوز، ژیل، «برگسونیسم»، ترجمه ی زهره اکسیری و پیمان غلامی، نشر روزبهان، ۱۳۹۴.
۲۱. ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۹۲). مطالعه ظرفیت های قانونی استقلال دانشگاهی در ایران، فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، سال پنجم، شماره چهارم.
۲۲. رضایی، هادی؛ علیپور حافظی، مهدی (۱۳۹۲). ترسیم نقشه علمی حوزه کتابخانه های دیجیتالی بر اساس مقالات منتشر شده در نشریات علمی- پژوهشی علم اطلاعات دانش شناسی، کنفرانس ملی کتابخانه دیجیتالی.
۲۳. رضایی، مهران (۱۳۹۳)، آینده ادیان در روند جهانی شدن، نشر بوستان کتاب.
۲۴. زمانی، بی بی عشرت (۱۳۸۳)، فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه درسی مقطع ابتدایی کشور کانادا، تری اندرسون، گریسون، یادگیری الکترونیکی در قرن بیست و یکم، ترجمه عطاران، محمد (۱۳۸۳)، تهران، نشر توسعه فناوری آموزشی مدارس هوشمند.

۲۵. سرکار آرانی، محمدرضا، فرهنگ آموزش و یادگیری، پژوهشی مردم نگارانه با رویکردی تربیتی، تهران: انتشارات مدرسه، ۱۳۸۹
۲۶. سلسبیلی، نادر، (۱۳۸۸) گروه فناوری اطلاعاتی و کاربردی، مؤسسه آموزش و پرورش هنک کنگ، ویژه نامه پژوهش بهار ۸۸
۲۷. عباس جهرمی، محمد (۱۳۹۲). مقایسه تطبیقی ذهن و هوش مصنوعی، تهران، نشر پیمان غدیر.
۲۸. عزتی، میترا (۱۳۸۷). سازوکارهای تخصیص منابع در گروه های آموزشی دانشگاه تهران، رساله دوره دکتری دانشگاه تهران
۲۹. فاضلی، نعمت ا... (۱۳۸۳). جهانی شدن و آموزش عالی، نگاهی به روند های جهانی و تحولات آموزش عالی، مجموعه مقالات همایش آموزش عالی و توسعه پایدار ج ۲، صص ۱۲۱ الی ۱۵۷
۳۰. فراستخواه، مقصود (۱۳۸۹). بررسی الگوی تعاملات آموزش عالی و دانشگاه با سایر نظام های تولید و خدمات، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی شماره ۵۷، صص ۴۵ الی ۶۴
۳۱. فراستخواه، مقصود. (۱۳۸۸ الف). دانشگاه و آموزش عالی؛ منظرهای جهانی و مسئله های ایرانی. نشر نی. چاپ اول
۳۲. فرج الهی، مهران؛ ظریف صنایعی (۱۳۸۸). آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات در آموزش عالی، مجله راهبردهای آموزش، دوره ۲، شماره ۴، صص ۱۷۱-۱۶۷.
۳۳. فریده، مشایخ (۱۳۸۶). مهارت های قرن بیست و یکم، دو ماهنامه گرایش کامپیوتر سال ۲۹ شماره ۱۷۷
۳۴. فشالنج، لیلا؛ بازرگان، عباس (۱۳۹۳). چگونگی بینالمللی شدن یک دانشگاه در کارکردهای آموزش، پژوهش و خدمات تخصصی: موردی از یک دانشگاه بین المللی، دو فصلنامه مدیریت و برنامه ریزی در نظام های آموزشی، دروه ۷، شماره ۱۳، صص ۲۷-۹.
۳۵. کریمی قهرودی، محمدرضا؛ فشارکی، مهدی، نظامی پور، قدیر (۱۳۹۲). تدوین و چشم اندازه و الگوی بلوغ توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات سازمان در افق ۱۴۰۴ با رویکرد آینده نگری، بهبود مدیریت، سال هفتم، شماره ۱، صص ۱۶۱-۱۳۷.
۳۶. کریمیان اقبال، مصطفی (۱۳۸۸) ایجاد پارکهای فناوری در مجاورت دانشگاهها: فرصتها و چالشها، مجموعه مقالات هفتمین کنگره سراسری همکاریهای دولت، دانشگاه و صنعت برای توسعه ملی

۳۷. کشاورز، محسن؛ رحیمی، محسن؛ سلیمی، مجید (۱۳۸۹). نقش مراکز تحقیق و توسعه در نظام نوآوری، نشریه صنعت و دانشگاه، سال سوم، شماره ۷ و ۹
۳۸. کاستلز، امانوئل، انیس، مارتین (۲۰۰۲). گفتگو هایی با مانوئل کاستلز، ترجمه حسن چاوشیان و لیلا جو افشانی، تهران، انتشارات نشر نی، ۱۳۸۴
۳۹. مردیها، مرتضی. (۱۳۸۱، ۱۷ مرداد). آموزش در برابر فرهنگ؛ گزارشی از دوره آموزشی سید مرتضی مردیها در دانشگاه امیرکبیر. روزنامه همشهری.
۴۰. مطلبی کربکندی، حسین؛ مینایی، بهروز؛ دیرباز، عسگر (۱۳۹۳). بررسی فلسفی امکان تحقق هوش مصنوعی قوی با توجه به دیدگاه های مختلف در مسئله ذهن و بدن، فلسفه دین، دوره ۱۱، شماره ۱.
۴۱. ملکی فر، عقیل؛ فخرایی، مرضیه؛ کیقبادی، مرضیه (۱۳۹۳). الفبای آینده پژوهی: آینده پژوهی: علم و هنر کشف و اختراع آینده، تهران: نشر آینده پژوه.
۴۲. مولانا، ناصر (۱۳۸۷). آموزش مادام العمر، نشریه مدیریت سال دوم، شماره ۴
۴۳. مهدی، رضا (۱۳۹۴). آینده شناسی آموزش عالی: راهبردها و پیامدهای سازگاری دانشگاه با محیط و جامعه، فرایند مدیریت و توسعه، دوره ۲۸، شماره ۱.
۴۴. مهر محمدی محمود (۱۳۸۷). برنامه درسی نظرگاهها، رویکرد ها و چشم اندازها، انتشارات سمت.
۴۵. میلادی، حسنا؛ ملک محمدی، ایرج (۱۳۸۹). امکان سنجی کاربرد یادگیری الکترونیکی در آموزش عالی با استفاده از تحلیل عاملی، مجله پژوهش های ترویج و آموزش کشاورزی، سال سوم، شماره ۱.
۴۶. نیاز آذری، مرضیه (۱۳۹۱). تعیین مؤلفه های آینده پژوهی جهت طراحی مدل در آموزش عالی، فصلنامه پژوهش های مدیریت، سال بیست و یک، شماره ۹۷.
۴۷. وبر، لوک (۱۹۹۹). بررسی چالش های اصلی آموزش عالی در هزاره جدید، در هیرش و وبر، چالش در فراروی آموزش عالی در هزاره سوم ترجمه رضا یوسفیان (۱۳۸۱)، تهران انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)
۴۸. وحیدی، پریدخت (۱۳۸۰). توسعه در آموزش و پرورش، دانشنامه اقتصاد آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت به اهتمام عبدالحسین نفیسی
۴۹. هدایتی، حسین، ۱۳۸۷، الزامات آموزش و پرورش کارآمد، استان قدس رضوی، اداره کل آموزش و پژوهش معاونت سیاسی

۵۰. هدایتی، فریفته (۱۳۹۵). نقش و جایگاه پژوهش در ایران و مقایسه آن با سایر کشورها (با نگاهی به نقش پژوهش در تصمیم گیری کلان، اداره پژوهش های خبری صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
۵۱. هیرش و وبر (۱۳۸۱). دانشگاه در قرن بیست و یکم، در؛ چالش در فراروی آموزش عالی در هزاره سوم ترجمه رضا یوسفیان، تهران انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)
۵۲. یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۸۰). در آمدی به عملکرد سیستم های دانشگاهی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی
۵۳. یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۸۸). بررسی وضعیت برنامه ریزی توسعه دانشگاه های دولتی در ایران، مجله آموزش عالی ایران، سال اول، شماره چهارم، ص ۱۱ الی ۱۹
۵۴. یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۸۸). بررسی وضعیت برنامه ریزی توسعه دانشگاه های دولتی در ایران، مجله آموزش عالی ایران، سال اول، شماره چهارم، ص ۱۱ الی ۱۹
۵۵. یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۹۰). باورهای نادرست در مدیریت دانشگاهی، اولین همایش بین المللی انجمن آموزش عالی ایران، دانشگاه کردستان

منابع انگلیسی

56. Abbasi, M., & El Hanandeh, A. (2016). Forecasting municipal solid waste generation using artificial intelligence modelling approaches. *Waste Management*, 56, 13-22.
57. Akhmetova, J. B., Kim, A. M., & Harnisch, D. L. (2014). Using Mixed Methods to Study Emotional Intelligence and Teaching Competencies in Higher Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 128, 516-521.
58. Altbach, P. G, Reisberg, L. and Rumbley, L. E., (2009). Trends in global higher education: Tracking an academic revolution. Boston: Center for International Higher Education
59. Andrade. David.(2010).21 st century skills by David Andrad.<http://proquest.umi.com>
60. Anglalex(2010). Guiding students in to information literacy: strategies for teacher. <http://proquest.umi.com>
61. Cao, X., Wang, F., & Zheng, Z. (2012). The experimental research on E-learning instructional design model based on cognitive flexibility theory. *Physics Procedia*, 25, 997-1005.

62. Fagerberg, J. (2004). What do we know about innovation? Lessons from the TEARI project. Centre for Technology, Innovation and Culture, University of Oslo TEARI Project, Report, (1).
63. Folke, Carl, Hahn, Thomas, Olsson, Per, Norberg, Jon, 2005. Adaptive governance of social-ecological systems. Annual Review of Environment and Resources
64. Glenn, M., & D'Agostino, D. (2008). The future of higher education: How technology will shape learning. New Media Consortium.
65. Goldsmith, S. & Eggers, W. (2004). Governing by network: the new shape of the public sector. Washington DC: Brooking Institution Press.
66. Goldsmith, S., & Eggers, W. D. (2005). Governing by network: The new shape of the public sector. Brookings Institution Press
67. Hatakenaka, Sachi (2008), The role of higher education in high tech industry development: what can international experience tell us?. ABCDE conference.
68. Hesse-Biber, S. N., & Leavy, P. (Eds.). (2010). Handbook of emergent methods. Guilford Press.
69. Kemnitz, Alexander (2003). Funding competition and quality in Higher Education, department of Economics, University of Mannheim.
70. Kettl, D. F. (Ed.). (1996). Civil service reform: Building a government that works. Brookings Institution Press.
71. Lammers, C. J. (1998) the interorganizational control of an occupied country. Administrative Science Quarterly
72. Larsen, Kurt (2008). Assessment of higher education performance: International trends and examples . Conference on Accountability and Autonomy in Engineering Education
73. Lewis, m, Jenny, 2011, the Future of Network Governance Research: Strength in Diversity and Synthesis, Public Administration Vol. 89, No. 4, 2011 (1221–1234)
74. Liefner, Ingo. (2003) Funding, resource allocation and performance in higher education systems .Higher Education. (46):469-489
75. LYALL, C., J. TAIT. 2005. Shifting policy debates and the implications for governance
76. Milgram, Paul; H. Takemura; A. Utsumi; F. Kishino, "Augmented Reality: A class of displays on the reality-virtuality continuum". Proceedings of Telemanipulator and Telepresence Technologies, Vol. 2351, 1994.
77. Monolescu, D., Schifter, C., & Greenwood, L. (Eds.). (2004). The distance education evolution: Issues and case studies. IGI Global.

78. Naoreen, B., & Adeeb, M. A. (2014). Investigating Academic Research Culture in Public Sector Universities of Pakistan. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 116, 3010-3015.
79. OECD (2007) Funding systems and Higher education systems. OECD
80. Painter, C. (1994). Public service reform: Reinventing or abandoning government?. *The Political Quarterly*, 65(3), 242-262.
81. Paradeise, C., R. Emanuela, I. Bleiklie and E. Ferlie (2009) Editors. *University Governance*. Springer Inc
82. Peters, O. (2003). Learning with new media in distance education. *Handbook of distance education*, 87-112.
83. Pongsathonviboon, K., Sujiva, S., & Wongwanich, S. (2015). Future Impact of the Change of Status to the Autonomous University System of Faculty of Nursing. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 191, 1152-1156.
84. Rhodes, R. A. (1990). Policy networks a British perspective. *Journal of theoretical politics*, 2(3), 293-317.
85. Ridder-Symons, H.D. (2006). The University as European Cultural Heritage: A Historical Approach, *Higher Education in Europe*, Vol. 31, No. 4, December 2006
86. Ridenour, C. S., & Newman, I. (2008). *Mixed methods research: Exploring the interactive continuum*. SIU Press.
87. Rubbia, G., Franco, C., Pellizzon, D., & Nannipieri, L. (2014). Research support services in Italian Higher Education and Research Institutions: approaches, tools and trends.
88. Spathis, Charalambos. Ananiadis, John. (2004). The accountability system and resource allocation reform in a public university. *The International Journal of Educational Management*. 18(3): 192- 224
89. Stone, P., Brooks, R., Brynjolfsson, E., Calo, R., Etzioni, O., Hager, G., ... & Leyton-Brown, K. (2016). *Artificial Intelligence and Life in 2030. One Hundred Year Study on Artificial Intelligence: Report of the 2015-2016 Study Panel*.
90. Teichler, U (2004). *Changing Structures of the Higher Education Systems: The Increasing Complexity of Underlying Forces*, Papers produced for the UNESCO Forum Regional Scientific Committee for Europe and North America- pp,2-15
91. Watson, Richard, "Future Files, 5 trends that will shape the next 50 years", Nicholas Brealey Publishing, London, Boston, 2008.
92. Watson, Richard, "Future Minds, How the digital age is changing our minds, why this matters, and what we can do about it", Nicholas Brealey Publishing, London, Boston, 2010.

93. World Economic Forum, Global Agenda Council on the Future of Software & Society, "Deep Shift Technology Tipping Points and Societal Impact", Survey Report, September, 2015.

وبسایتها

94. <http://blog.trendone.com>
95. <http://focusingfuture.com>
96. <http://lithosphere.lithium.com>
97. <http://mckeestory.com>
98. <http://tarjomaan.com>
99. <http://toptrends.nowandnext.com>
100. <http://trendwatching.com>
101. <http://www.businessinsider.com>
102. <http://www.bvdw.org>
103. <http://www.ey.com>
104. <http://www.futuretimeline.net>
105. <http://www.iftf.org>
106. <http://www.irishtimes.com>
107. <http://www.megashifts.com>
108. <http://www.willfox.com>
109. <https://en.wikipedia.org>
110. <https://globenewswire.com>
111. <https://hbr.org>
112. <https://theringer.com>
113. <https://web.archive.org>
114. <https://www.eveningexpress.co.uk>
115. <https://www.ted.com>
116. <https://www.wired.com>
117. www.nowandnext.com
118. www.trendone.com

SCCcr.ir

پیوست‌ها

پیوست شماره ۱- مصاحبه شوندگان و نحوه کدبندی آنها

AA	۱. جناب آقای محمدتقی فیاض بخش
AB	۲. جناب آقای احمد جمالی
AC	۳. جناب آقای حسین فرجی
AD	۴. جناب آقای دکتر امین وحیدی منفرد
AE	۵. جناب آقای دکتر حسن بنیانیان
AF	۶. جناب آقای دکتر غلامرضا جمشیدیها
AG	۷. جناب آقای دکتر حامد جوکار
AH	۸. جناب آقای دکتر حسن ملکی
AI	۹. جناب آقای دکتر حسین بابایی مجرد
AJ	۱۰. جناب آقای دکتر محمد علی خواجه پیری
AK	۱۱. جناب آقای دکتر داتیس خواجه ثیان
AL	۱۲. جناب آقای دکتر محمد مهدی ذوالفقارزاده
AM	۱۳. آقای دکتر رحیم خاکی
AN	۱۴. جناب آقای دکتر ساجد هاشمی
AO	۱۵. جناب آقای دکتر سعید حسن زاده
AP	۱۶. جناب آقای دکتر سعید نریمان
AQ	۱۷. جناب آقای دکتر محمد مهدی شریفی
AR	۱۸. جناب آقای دکتر شهریار نیازی
AS	۱۹. جناب آقای دکتر ابراهیم فیاض
AT	۲۰. جناب آقای دکتر مجتبی شکوری
AU	۲۱. جناب آقای دکتر محمدعلی دولت
AV	۲۲. جناب آقای دکتر مهدی احمدیان
AW	۲۳. جناب آقای دکتر مهدی فاتح راد

AX	۲۴. جناب آقای دکتر محمود واعظی
AY	۲۵. جناب آقای رضا سلامت پناه
AZ	۲۶. جناب آقای سید سرباز روح الله رضوی
BA	۲۷. جناب آقای سیدعلی سرسرابی
BB	۲۸. جناب آقای سیدمهدی سیف
BC	۲۹. جناب آقای شایان فخاری
BD	۳۰. جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای محمد مهدی شیروی
BE	۳۱. جناب آقای عبدالرضا حاجیلری
BF	۳۲. جناب آقای محمد انجم شعاع
BG	۳۳. جناب آقای مهندس رسول محمد زاده
BH	۳۴. جناب آقای محمود کریمی
BI	۳۵. جناب آقای مصطفی بی غم
BJ	۳۶. جناب آقای مهندس احمد پورحیدر
BK	۳۷. جناب آقای مهندس امیر حسین مسیپی
BL	۳۸. جناب آقای مهندس سیدحسین حسینی
BM	۳۹. جناب آقای مهندس صالح فرگاه
BN	۴۰. جناب آقای مهندس امیر حسین صداقت نژاد
BO	۴۱. جناب آقای مهندس علی بابایی
BP	۴۲. جناب آقای مهندس علیرضا میرزایی
BQ	۴۳. جناب آقای مهندس محمد حسین فریدونی
BR	۴۴. جناب آقای مهندس محسن قربانیان
BS	۴۵. جناب آقای مهندس محمدحسین رفیعی
BT	۴۶. مهندس محمد شمس‌الدین
BU	۴۷. جناب آقای مهندس مهدی خراتیان

BV	۴۸. جناب آقای مهندس وحید وحیدی مطلق
BW	۴۹. جناب آقای مهندس یاسر جلالی منش
BX	۵۰. جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای سید مصطفی حسینی
BY	۵۱. جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای صدرالدین نخچی
BZ	۵۲. سرکار خانم دکتر مریم روستا
CA	۵۳. سرکار خانم مهندس اشرف السادات موسوی لقمان
CB	۵۴. جناب آقایان دکتر کوهی و مهندس شریفی
CC	۵۵. جناب آقای دکتر علی اصغر پور عزت
CD	۵۶. جناب آقای دکتر تسلیمی

پیوست شماره ۲- سؤالات مصاحبه

بسمه تعالی

سؤالات تحقیق شناسایی مسائل محتمل و ممکن امور قرآنی کشور در افق ۱۰ و ۳۰ سال آینده

الف) رویکرد تأثیرپذیری از حوزه‌های متناسب

۱. روندها و مسائل محتمل در آینده مدیریت مانند کاهش جمعیت جوان، افزایش بازیگران غیردولتی، شبکه‌های اجتماعی شهروندان، دستیابی به فناوری‌های مخرب، احتمال دارد/ممکن است باعث به وجود آمدن چه مسائل و چالش‌هایی در آینده مدیریت امور قرآنی کشور در افق‌های ۱۰ و ۳۰ ساله شود؟
۲. روندها و مسائل محتمل در آینده آموزش عمومی مانند واقعیت مجازی، دنیای منزوی و جانشینی اینترنت با والدین برای کودکان و نوجوانان، بی‌اعتنایی به حریم خصوصی، فقدان خلاقیت، عدم هماهنگی آموزش با نیازهای شغلی آینده، همگرایی رسانه و سرگرمی، احتمال

دارد/ ممکن است باعث به وجود آمدن چه مسائل و چالش‌هایی در آینده آموزش عمومی قرآن کشور در افقهای ۱۰ و ۳۰ ساله شود؟

۳. روندها و مسائل محتمل در آینده دین مانند کاهش دین رسمی سازمان یافته، گسترش نواندیشی دینی، کاهش آموزش دینی و اجباری در مدارس، جایگزینی رسانه های سنتی با رسانه های نوین، کاهش حجاب سر، افزایش ازدواج میان مذهبی ها و غیرمذهبی ها، افزایش دانش دینی، کاهش اقتدار دینی علما، کاهش پیروی منسجم از رساله‌ی عملیه، احتمال دارد/ ممکن است باعث به وجود آمدن چه مسائل و چالش‌هایی در آینده گرایش به قرآن در کشور در افقهای ۱۰ و ۳۰ ساله شود؟

۴. روندها و مسائل محتمل در آینده رسانه مانند وب سه بعدی، چت سه بعدی، واقعیت افزوده، واسط کامپیوتر- مغز، تله پاتی، ادغام حواس، مغز مصنوعی، جهان تک نفره، شخصی سازی طراحی محصول، از بین رفتن روزنامه فیزیکی، اینترنت اشیاء، امکان ترجمه سریع به زبانهای مختلف، امتزاج هوش مصنوعی و هوش انسان، احتمال دارد/ ممکن است باعث به وجود آمدن چه مسائل و چالش‌هایی در آینده فعالیتهای تبلیغی ترویجی قرآنی کشور در افقهای ۱۰ و ۳۰ ساله شود؟

۵. روندها و مسائل محتمل در آینده حوزه پژوهش و گسترش چشمگیر هوش مصنوعی و اتصال کامپیوتر مغز احتمال دارد/ ممکن است باعث به وجود آمدن چه مسائل و چالش‌هایی در آینده پژوهشهای قرآنی کشور در افقهای ۱۰ و ۳۰ ساله شود؟

۶. روندها و مسائل محتمل در آینده حوزه آموزش عالی مانند بیکاری انسانها به خاطر افزایش هوش مصنوعی، فکر کردن روباتها، از بین رفتن محیطهای دانشگاهی، چالش میان فرهنگ بومی و جهانی، خصوصی شدن، احتمال دارد/ ممکن است باعث به وجود آمدن چه مسائل و چالش‌هایی در آینده آموزش عالی قرآنی کشور در افقهای ۱۰ و ۳۰ ساله شود؟

ب) رویکرد ادامه وضع موجود

۷. در سال ۱۳۹۰ تحقیقی با موضوع شناسایی موانع اجرای منشور توسعه فرهنگ قرآنی انجام و طی آن مواردی چون ضعف نظریه پردازی قرآنی در کشور، مصلحت سنجی سیاسی در

مدیریت شورا، اشتغال اجرایی بالای اعضای شورا و نپرداختن به امور راهبردی قرآنی، کم- توجهی به خودسازی و خلوص در مدیران و فعالان ارشد مسئول امور قرآنی کشور، ضعف دانشی و مهارتی دست‌اندرکاران آموزش رسمی قرآن، ضعف آشنایی و توانمندی کافی قرآنی در بدنه روحانیت، فقدان عزم جدی در مدیریت عالی وزارت علوم و آموزش و پرورش، ضعف ساختاری و نیروی انسانی دبیرخانه شورا و کمیسیون‌های وابسته، ارتباطات ضعیف دستگاه‌های عضو شورا با یکدیگر و با بخش مردمی، شناسایی شد. به نظر شما کدامیک از موانع فوق تا ۱۰ و یا ۳۰ سال آینده نیز احتمالاً وجود خواهد داشت؟ به نظرتان چه مشکلاتی دیگری در حال حاضر وجود دارد که احتمالاً در آینده نیز وجود خواهد داشت؟

ج) رویکرد شناسایی علتها و متغیرهای اساسی

۸. تصور کنید ۱۰ و ۳۰ سال (مانند آزادگان و تاحدی اصحاب کهف) از کشور بی‌خبر مانده باشید و به خواب رفته باشید. بعد از بیدار شدن به شما فرصت داده می‌شود که ده سؤال و فقط ده سؤال پرسید تا شرایط کشور، منطقه و یا جهانی که مؤثر بر گسترش فرهنگ قرآنی است را به درستی درک کنید. سؤالات به این صورت باشد که فقط جواب آنها بله یا خیر باشد و نیاز به توضیح نداشته باشد. در ضمن همه ده سؤال را باید با هم پرسید و نمی‌توانید اول سؤال پرسید و بر مبنای جواب دریافتی سؤال بعدی را پرسید. چه سؤالاتی می‌پرسید؟
۹. متغیرهای اساسی (بالاخص بر اساس قرآن و روایات) در تحقق فرهنگ قرآنی در جامعه (به معنای تصمیم‌گیری و رفتار مبتنی بر قرآن در ساحت‌های فردی، سازمانی و نظام‌های اجتماعی) چیست؟ به نظر شما هر یک از این متغیرها در ده الی سی سال آینده چه تغییری خواهد کرد؟
۱۰. به نظر شما علت‌های اصلی و مانع اجتماعی و سیستماتیک، جهان‌بینی و گفتمان، اسطوره‌ها و استعاره‌ها در تحقق جامعه قرآنی (در سطوح فرد، سازمان و نظامات) چیست؟

د) رویکرد شگفتی‌سازها

۱۱. احتمال می‌دهید و یا ممکن است چه شگفتی‌سازهایی (پدیده‌هایی که احتمال وقوع آن کم ولی گستره و شدت تأثیر آن بالاست) برای جامعه رخ دهد که تأثیر شگرفی بر تحقق جامعه قرآنی بگذارد؟

پیوست شماره ۳- متن پرسش نامه

بسمه تعالی

صاحبنظر ارجمند

سلام علیکم

احتراما، پرسش نامه‌ای که به پیوست تقدیم می‌شود، مربوط به پژوهشی به سفارش دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی با موضوع **شناسایی و اولویت‌بندی مسائل آینده امور قرآنی** است. در مصاحبه‌های تحقیق، فعالان قرآنی و اساتید دانشگاهی، ۶۳ مورد را به عنوان مسائل احتمالی آینده امور قرآنی در افق‌های ۱۰ الی ۳۰ ساله بیان کرده‌اند.

در این خصوص خواشمندیم نظر خود را درباره **احتمال تحقق و میزان اهمیت و تأثیر** مسائل مذکور بیان فرمایید. لازم به تذکر است بسیاری از مسائل در حال حاضر هم وجود دارد ولی صاحبان نظران احتمال داده‌اند که در آینده (حداقل ۱۰ ساله) امور قرآنی کشور نیز با آنها درگیر خواهیم بود. امید است با دریافت نقطه‌نظرات جنابعالی بتوان مسائل احتمالی آینده را شناسایی و رتبه‌بندی کرد. با توجه به فرصت محدود تحقیق تسریع‌تان مزید امتنان است. پیشاپیش از زحمت‌تان کمال تشکر را دارم.

مرتضی سلمانی ماهینی

۹۶/۱۲/۸

شماره تماس ۰۹۱۹۲۱۲۶۹۷۱

ایمیل morsal62@gmail.com

ردیف	حوزه	مسئله	احتمال تحقق مورد بیان شده به عنوان مسئله در حداقل ۱۰ سال آینده امور قرآنی کشور					میزان اهمیت و تأثیر آن در صورت تداوم یا تحقق مسئله در آینده					
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۱	پژوهشهای قرآنی	برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲		کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳		غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴		گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵		افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۶		ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۷		افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۸		عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۹	آموزش عالی قرآنی	کم شدن ظرفیت پذیرش کدرشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۰		برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ردیف	حوزه	مسئله	احتمال تحقق مورد بیان شده به عنوان مسئله در حداقل ۱۰ سال آینده امور قرآنی کشور					میزان اهمیت و تأثیر آن در صورت تداوم یا تحقق مسئله در آینده						
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۱۱		تعطیلی کدرشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۲		عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۳		ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۴		عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۵		کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۶		تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۷		عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۸		عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری از قرآن محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۱۹		تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ردیف	حوزه	مسئله	احتمال تحقق مورد بیان شده به عنوان مسئله در حداقل ۱۰ سال آینده امور قرآنی کشور					میزان اهمیت و تأثیر آن در صورت تداوم یا تحقق مسئله در آینده						
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۲۰		عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۱		رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۲		رواج غلطنویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۳		عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۴		افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۵		ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۶	تبلیغ و ترویج قرآن	ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۷		تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۸		تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیاطلبی و خلاف اخلاق	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۲۹		غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۰		غلبه گفتمان فرقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۱		ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۲		تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۳		دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ردیف	حوزه	مسئله	احتمال تحقق مورد بیان شده به عنوان مسئله در حداقل ۱۰ سال آینده امور قرآنی کشور									
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
۳۴	آموزش عمومی قرآن	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۵		عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۶		سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۷		عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۸		غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۳۹		بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۰		گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۱		تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۲		ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزشی عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۳		تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۴		گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۵		دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از میانی و ویژگی‌های تعلیم	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ردیف	حوزه	مسئله	احتمال تحقق مورد بیان شده به عنوان مسئله در حداقل ۱۰ سال آینده امور قرآنی کشور					میزان اهمیت و تأثیر آن در صورت تداوم یا تحقق مسئله در آینده						
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
		قرآن در سنت پیامبر و سیره معصومین علیهم‌السلام												
۴۶	مدیریت کلان امور قرآنی	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۷		ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۸		به هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۴۹		افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۰		غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۱		چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی بر ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۲	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
۵۳	محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی	افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۴		رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری و کاهش میزان طهارت در جامعه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۵		کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۶		کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و تأثیرگذار فعالیت‌های قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ردیف	حوزه	مسئله	احتمال تحقق مورد بیان شده به عنوان مسئله در حداقل ۱۰ سال آینده امور قرآنی کشور					میزان اهمیت و تأثیر آن در صورت تداوم یا تحقق مسئله در آینده						
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد		
۵۷		انزوای اهالی قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۸		محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۵۹		فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روشهای سنتی قبل از انقلاب اسلامی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۶۰		دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۶۱		استفاده ایزاری صاحبان قدرت و گروههای سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۶۲		کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
۶۳		نهادینه شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

پیوست شماره ۴- لیست پاسخ دهندگان به پرسش نامه

۱. جناب آقای احمد جمالی (کارشناس مطالعات و برنامه‌ریزی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۲. جناب آقای حسن محمدی (مدیر عامل اتحادیه تشکلهای قرآنی کشور)
۳. جناب آقای حسین اسدی (معاون جامعه المصطفی العالمیه و عضو شورای گسترش فعالیتهای قرآنی حوزه)
۴. جناب آقای حسین فرجی (دانشجوی دکتری علوم قرآنی و کارشناس سابق مطالعات و برنامه‌ریزی قرآنی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۵. جناب آقای داود تک فلاح (معاون سازمان دارالقرآن الکریم)
۶. جناب آقای دکتر جمال الدین خوش خاضع (معاون مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور)
۷. جناب آقای دکتر حامد جوکار (کارشناس مطالعات و برنامه‌ریزی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۸. جناب آقای دکتر سعید رحمانی (شورای عالی قرآن)
۹. جناب آقای دکتر سعید نریمان (هیئت علمی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۱۰. جناب آقای دکتر شاه علی (کارشناس اداره کل قرآن و عترت وزارت آموزش و پرورش)
۱۱. جناب آقای دکتر صالح فرگاه (پژوهشگر امور قرآنی در زمینه تبلیغ و ترویج)
۱۲. جناب آقای دکتر علی نژاد (مدیر سابق اداره فعالیتهای قرآنی وزارت علوم)
۱۳. جناب آقای دکتر مجتبی شکوری (دکتری علوم قرآنی و استاد دانشگاه)
۱۴. جناب آقای دکتر مهدی احمدیان (دکتری آینده پژوهی و فعال قرآنی)
۱۵. جناب آقای رضا بیدی (کارشناس مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور)
۱۶. جناب آقای رضا سلامت پناه (معاون مطالعات و برنامه‌ریزی راهبردی شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۱۷. جناب آقای سعید قربانی (فعال قرآنی در حوزه گفتمان‌سازی قرآنی دانشجویی)

۱۸. جناب آقای سید ابراهیم پیشکار (کارشناس مطالعات و برنامه‌ریزی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۱۹. جناب آقای شایان فخاری (فعال فرهنگی و رسانه ای و آشنا با فعالیتهای قرآنی)
۲۰. جناب آقای عباس ربیعی (فعال قرآنی)
۲۱. جناب آقای عزتی (کارشناس اداره کل قرآن و عترت وزارت آموزش و پرورش)
۲۲. جناب آقای عزیززاده (سرپرست کمیسیون تبلیغ و ترویج قرآن کشور)
۲۳. جناب آقای علی اکبر هاشمی (مسئول دفتر دبیر شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۲۴. جناب آقای علیرضا شعبانی فرد (کارشناس هماهنگی و ارزیابی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۲۵. جناب آقای محمد انجم شعاع (معاون هماهنگی و ارزیابی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۲۶. جناب آقای محمد وحید شیخ بهایی (صاحب‌نظر علوم قرآنی و کارشناس سابق دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۲۷. جناب آقای مهدی هاشمی (مدیر صندوق توسعه فرهنگ قرآنی)
۲۸. جناب آقای مهندس امیر حسین مسیبی (فعال فرهنگی و مجری پروژه تصویرسازی مہجوریت قرآن)
۲۹. جناب آقای مهندس سید حسین حسینی (کارشناس سابق معاونت قرآن و عترت وزارت ارشاد)
۳۰. جناب آقای مهندس محمد حسین فریدونی (مشاور دبیر شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۳۱. جناب آقای مهندس نوید نظری (فعال فرهنگی و قرآنی)
۳۲. جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای سعید بهمنی (عضو شورای توسعه فرهنگ قرآنی)
۳۳. جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای صدر الدین نخ چی (حوزوی قرآنی)
۳۴. سرکار خانم سیده وسن رضوی (حافظ کل قرآن و فعال قرآنی)
۳۵. سرکار خانم طاهره راسل (حافظ کل قرآن و فعال قرآنی)
۳۶. سرکار خانم عصمت وحیدیان مطلق (حافظ کل قرآن و فعال قرآنی)
۳۷. سرکار خانم مهندس اشرف السادات موسوی لقمان (حافظ کل قرآن و دانشجوی دکتری مدیریت)

پیوست شماره ۵- تفصیل پاسخ به سوالات پرسش نامه

ا: احتمال وقوع

ت: اهمیت و تأثیر

ض: ضرب احتمال در تأثیر

	ا	ت	ض	ا	ت	ض	ا	ت	ض	ا	ت	ض	ا	ت	ض	ا	ت	ض	ا	ت	ض				
۱		۵		۳	۴	۱۲	۳	۳	۶	۲	۴	۴	۱		۱	۲۰	۵	۴	۱۰	۵	۲		۱۵		
۲		۵		۳	۴	۱۲	۳	۳	۶	۲	۴	۴	۲		۱	۱۵	۵	۳	۱۲	۴	۳		۱۵		
۳		۴		۴	۳	۶	۳	۲	۱۶	۴	۴	۱۲	۴	۳		۳	۱۲	۴	۳	۲۰	۵	۴		۱۲	
۴		۳		۳	۲	۳	۶	۲	۲۰	۵	۴	۱۲	۴	۳	۱۶	۴	۴	۸	۴	۲	۲	۲	۱		۱۵
۵		۵		۲	۳	۴	۱۲	۳	۶	۳	۲	۱۲	۴	۳		۲	۱۵	۵	۳	۸	۴	۲		۸	
۶		۴		۲	۳	۴	۱۲	۳	۱۶	۴	۴	۱۶	۴	۴		۳	۱۶	۴	۴	۶	۳	۲		۲۰	
۷		۴		۳	۲	۲	۲۰	۴	۲۰	۴	۵	۲۰	۵	۴	۱۶	۴	۴	۲۰	۵	۴	۱۵	۵	۳		۱۶
۸		۵		۳	۳	۲	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۱۶	۴	۴	۱۶	۴	۴	۱۲	۴	۳	۲۵	۵	۵		۱۶
۹		۳		۳	۳	۴	۱۲	۳	۱۲	۳	۴	۲	۱	۲		۳	۹	۳	۳	۱	۱	۱		۱۲	
۱۰		۳		۳	۱	۱	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۸	۲	۴		۲	۸	۴	۲	۱۲	۴	۳		۹	
۱۱		۴		۳	۳	۴	۱۲	۳	۱۲	۳	۴	۵	۱	۵		۲			۹	۳	۳			۸	
۱۲		۵		۴	۳	۴	۸	۲	۸	۲	۴	۱۲	۴	۳		۱	۹	۳	۳	۲۰	۵	۴		۸	
۱۳		۱		۴	۲	۴	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۸	۴	۲		۱	۲۰	۵	۴	۱۶	۴	۴		۲۵	
۱۴		۲		۴	۲	۲	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۱۲	۴	۳		۳	۸	۴	۲	۱۲	۳	۴		۱۶	
۱۵		۳		۲	۳	۲	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۱۲	۳	۴		۳	۸	۴	۲	۶	۳	۲		۱۶	
۱۶		۵		۳	۱	۱	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۱۲	۴	۳		۱	۲۵	۵	۵	۱۵	۵	۳		۱۲	
۱۷		۴		۳	۲	۳	۲۰	۵	۲۰	۵	۴	۱۲	۴	۳		۳	۱۲	۴	۳	۱۵	۵	۳		۱۶	
۱۸		۴		۳	۲	۴	۲۰	۵	۱۶	۴	۴	۱۲	۳	۴	۱۶	۴	۴	۱۲	۴	۳	۲۰	۵	۴		۹
۱۹		۵		۲	۱	۲	۲۰	۵	۲۰	۵	۴	۵	۵	۱		۱	۸	۴	۲	۶	۳	۲		۱۵	
۲۰		۴		۳	۱	۲	۹	۳	۹	۳	۳	۲۵	۵	۵		۳	۸	۴	۲	۱۶	۴	۴		۹	
۲۱		۴		۳	۲	۴	۱۶	۴	۱۶	۴	۴					۲	۱۲	۳	۴	۱۲	۴	۳		۹	
۲۲		۴		۳	۱	۲	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۴	۴	۱		۲	۱۲	۴	۳	۹	۳	۳		۹	
۲۳		۵		۴	۳	۴	۲۵	۵	۱۶	۴	۴	۲۵	۵	۵		۲	۱۲	۴	۳	۱۶	۴	۴		۱۶	
۲۴		۴		۳	۲	۳	۲۰	۵	۱۶	۴	۴	۱۰	۵	۲		۳	۱۲	۴	۳	۸	۴	۲		۱۶	
۲۵		۳		۳	۲	۳	۲۰	۵	۲۰	۵	۴	۸	۴	۲		۳	۱۰	۵	۲	۶	۳	۲		۲۰	
۲۶		۳		۳	۲	۳	۱۲	۴	۱۶	۴	۴	۱۶	۴	۴		۲	۱۰	۵	۲	۲۰	۵	۴		۱۶	
۲۷		۴		۳	۱	۱	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۸	۴	۲		۱	۱۵	۵	۳	۶	۳	۲		۱۲	
۲۸		۵		۲	۱	۱	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۱۰	۵	۲		۱	۱۰	۵	۲	۱۰	۵	۲		۱۰	
۲۹		۴		۳	۳	۴	۱۲	۳	۱۶	۴	۴	۹	۳	۳		۳	۶	۳	۲	۹	۳	۳		۱۶	
۳۰		۴		۲	۱	۱	۹	۳	۹	۳	۳	۱۰	۵	۲		۲	۴	۴	۱	۴	۴	۱		۸	
۳۱		۳		۳	۱	۲	۲۵	۵	۱۶	۴	۴	۶	۲	۳		۳	۱۶	۴	۴	۴	۲	۲		۲۰	
۳۲		۴		۳	۲	۳	۱۶	۴	۱۶	۴	۴	۲۰	۵	۴		۳	۴	۴	۱	۲۵	۵	۵		۱۶	
۳۳		۵		۳	۱	۲	۹	۳	۹	۳	۳	۱۲	۴	۳		۲	۱۵	۵	۳	۱۲	۴	۳		۱۵	

20	5	4	15	3	5	16	4	4	25	5	5			3	16	4	4	20	5	4		5		۳۴
16	4	4	2	1	2	16	4	4	16	4	4			3	8	4	2	12	4	3		5		۳۵
6	3	2	6	2	3	10	2	5	9	3	3			2	6	3	2	6	3	2		3		۳۶
10	5	2	20	5	4	16	4	4	12	4	3			2	8	4	2	16	4	4		3		۳۷
15	5	3	2	1	2	16	4	4	12	3	4			3	8	4	2	20	5	4		3		۳۸
16	4	4	12	3	4	25	5	5	10	5	2	16	4	4	8	4	2	20	4	5		5		۳۹
12	4	3	6	2	3	16	4	4	12	4	3	16	4	4	15	5	3	6	3	2		4		۴۰
20	5	4	3	1	3	16	4	4	10	5	2			2	16	4	4	25	5	5		4		۴۱
16	4	4	3	1	3	25	5	5	20	5	4			3	8	4	2	20	5	4		5		۴۲
12	4	3	2	1	2	16	4	4	20	5	4			3	15	5	3	4	2	2		5		۴۳
16	4	4	4	1	4	20	4	5	8	4	2			2	9	3	3	20	5	4		5		۴۴
16	4	4	3	1	3	20	4	5	9	3	3			3	15	5	3	25	5	5		4		۴۵
16	4	4	2	1	2	16	4	4	20	5	4			3	16	4	4	15	5	3		5		۴۶
15	3	5	6	2	3	20	4	5	20	4	5			3	8	4	2	20	5	4		5		۴۷
12	4	3	4	1	4	20	4	5	12	4	3			3	12	4	3	16	4	4		3		۴۸
8	4	2	2	1	2	25	5	5	8	4	2			3	12	4	3	6	3	2		3		۴۹
16	4	4	2	1	2	25	5	5	16	4	4			3	20	5	4	15	5	3		5		۵۰
20	4	5	2	1	2	25	5	5	9	3	3			3	8	4	2	16	4	4		4		۵۱
15	5	3	15	3	5	25	5	5	16	4	4			3	10	5	2	25	5	5		3		۵۲
16	4	4	6	2	3	25	5	5	16	4	4			3	12	4	3	20	5	4		5		۵۳
15	5	3	2	1	2	20	5	4	25	5	5			3	15	5	3	15	5	3		4		۵۴
16	4	4	6	2	3	20	4	5						3	12	4	3	8	4	2		5		۵۵
16	4	4	8	2	4	25	5	5	12	3	4			3	20	5	4	8	4	2		3		۵۶
12	4	3	2	1	2	25	5	5	16	4	4			2	8	4	2	15	5	3		5		۵۷
16	4	4	15	3	5	16	4	4	20	4	5			3	12	4	3	25	5	5		4		۵۸
10	5	2	1	1	1	12	3	4	15	5	3			1	8	4	2	2	1	2		5		۵۹
20	5	4	6	2	3	12	3	4	15	5	3			2	20	5	4	8	4	2		4		۶۰
10	5	2	2	1	2	16	4	4	16	4	4			3	20	5	4	8	4	2		5		۶۱
20	5	4				25	5	5	25	5	5			3	12	4	3	10	5	2		5		۶۲
12	4	3	2	1	2	20	5	4	15	5	3			3	10	5	2	10	5	2		4		۶۳

2	0	5	4	4	4	2	2	1	6	4	4	1	2	4	3	1	1	1	1	2	3	4	1	5	5	3	6	3	2	١
9	3	3	6	1	4	4	6	1	4	4	5	5	1	1	1	1	1	6	4	4	0	5	4	2	1	4	2	4	3	٢
4	2	2	6	1	4	4	2	1	4	3	6	4	4	9	3	3	6	4	4	8	4	2	1	2	2	4	2	4	3	٣
1	6	4	4	1	6	4	4	2	0	5	4	5	5	5	0	2	5	4	4	2	2	0	5	4	1	6	4	4	٤	
1	6	4	4	1	2	3	4	9	3	3	9	3	3	5	5	1	4	2	2	4	2	2	6	3	2	6	3	2	٥	
1	6	4	4	1	2	3	4	6	4	4	5	5	5	5	5	5	6	4	4	5	5	3	1	6	4	4	4	٦		
1	6	4	4	9	3	3	9	3	3	6	4	4	9	3	3	6	4	4	0	5	4	2	5	4	2	5	4	٧		
9	3	3	6	1	4	4	9	3	3	1	5	3	5	9	3	3	5	3	5	9	3	3	2	0	5	4	2	٨		
9	3	3	8	2	4	8	2	4	9	3	3	4	2	2	2	0	5	4	4	4	2	2	4	2	2	4	2	٩		
4	2	2	4	2	2	5	5	5	5	5	5	5	9	3	3	8	4	2	0	5	4	3	3	3	1	3	1	١٠		
8	4	2	8	2	4	5	3	5	8	2	4	5	1	5	0	2	5	5	5	5	5	5	5	1	5	1	5	١١		
8	2	4	2	1	3	4	0	4	5	0	5	4	5	5	1	2	4	3	0	5	4	6	3	2	6	3	2	١٢		
1	6	4	4	1	2	4	3	0	4	5	0	5	4	5	5	5	0	0	5	4	1	1	1	1	1	1	1	١٣		
9	3	3				1	5	3	5	6	4	4	5	5	5				2	0	5	4	1	1	1	1	١٤			
1	6	4	4	4	2	2	0	4	5	6	4	4	5	5	3				5	5	5	4	2	2	2	2	١٥			
8	2	4	6	1	4	4	6	4	4	0	5	4	5	5	3	1	6	4	4	0	5	4	8	4	2	4	2	١٦		
1	6	4	4	1	6	4	4	6	4	4	0	5	4	0	5	4	6	4	4	0	5	4	6	3	2	6	3	١٧		
1	6	4	4				1	6	4	4	6	4	4	0	5	4	0	4	5	6	4	4	6	3	2	6	3	١٨		
9	3	3	9	3	3	5	5	3	9	3	3	5	5	3	9	3	3	0	5	4	4	4	4	4	1	4	4	١٩		
1	6	4	4	9	3	3	6	4	4	6	4	4	0	5	4	6	4	4	2	4	3	9	3	3	3	3	3	٢٠		
1	6	4	4	6	2	3	9	3	3	0	5	4	9	3	3	4	2	2	2	4	3	6	3	2	2	2	٢١			
2	5	5	5	6	2	3	0	4	5	6	4	4	5	3	5	4	2	2	9	3	3	2	2	1	2	2	٢٢			
1	6	4	4	9	3	3	0	4	5	5	5	3	0	5	2	1	2	3	4	5	5	5	6	3	2	6	3	٢٣		
1	6	4	4	1	2	3	4	0	4	5	5	5	5	0	5	4	9	3	3	0	5	4	1	6	4	4	4	٢٤		
2	5	5	5	1	6	4	4	0	5	4	0	5	4	5	5	5	6	4	4	0	5	4						٢٥		

			1	4	4	1	4	4	1	5	2	1	5	3	9	3	3	8	4	2	1	4	4	۲۶
			6	2	3	9	3	3	1	5	2	1	5	3	6	3	2	5	5	3	1	4	3	۲۷
			2	1	2	0	5	4	1	5	3	1	5	3	1	4	3	0	5	4	1	4	3	۲۸
			1	5	3	5	5	5	1	6	4	4	6	2	3	6	4	4	5	5	1	4	3	۲۹
			9	3	3	9	3	3	2	8	4	2	0	5	4	9	3	3	8	4	2	4	1	۳۰
			6	2	3	0	4	5	2	8	4	2	0	5	4	9	3	3	0	5	4	2	3	۳۱
			1	6	4	4	2	3	2	5	5	5	0	5	4	6	4	4	6	3	2	2	3	۳۲
			4	2	2	6	4	4	1	6	4	4	9	3	3	6	4	4	6	3	2	0	5	۳۳
2	5	5	1	6	4	4	0	5	2	5	5	5	6	4	4	6	4	4	5	5	5	6	4	۳۴
2	5	5	6	2	3	6	4	4	1	5	5	5	6	2	3	6	4	4	2	3	4	2	4	۳۵
1	6	4	1	6	4	4	6	4	2	0	5	4	8	2	4	2	3	4	2	3	4	4	2	۳۶
2	5	5	2	0	4	5	2	4	1	3	0	5	4	8	2	4	6	4	4	5	5	5	6	۳۷
2	5	5	1	2	4	3	5	5	2	5	0	5	4	0	5	4	6	4	4	0	5	4	8	۳۸
2	5	5	9	3	3	5	5	5	2	0	5	4	0	5	4	9	3	3	2	4	3	6	4	۳۹
2	0	4	5	9	3	3	0	5	1	2	4	3	0	5	4	4	2	2	0			5	5	۴۰
1	6	4	1	6	4	4	5	5	2	5	5	5	2	4	3	6	4	4	2	4	3	6	4	۴۱
2	5	5	9	3	3	5	5	5	2	9	3	3	2	4	3	9	3	3	9	3	3	6	4	۴۲
2	5	5	1	6	4	4	0	4	2	5	0	5	4	5	5	9	3	3	0	5	4	6	4	۴۳
2	5	5	9	3	3	6	4	4	2	0	5	4	6	4	4	6	4	4	2	4	3	9	3	۴۴
9	3	3	1	6	4	4	6	4	2	0	5	4	9	3	3	6	4	4	2	4	3	6	4	۴۵
1	6	4	1	2	4	3	6	4	1	6	4	4	5	5	5	6	4	4	8	4	2	0	4	۴۶
1	6	4	1	6	4	4	5	5	1	6	4	4	5	5	5	9	3	3	6	3	2	6	4	۴۷
2	5	5	1	2	3	4	6	4	2	0	5	4	5	5	5	9	3	3	6	3	2	6	4	۴۸
2	5	5	1	2	3	4	6	4	1	5	5	3	6	4	4	4	2	2	9	3	3	6	4	۴۹
2	5	5	1	6	4	4	5	5	1	6	4	4	2	4	3				2	0	5	4	6	۵۰
2	5	5	1	6	4	4	5	5	2	5	5	5	5	5	6	4	4	5	5	9	3	3	3	۵۱

2	5	5	1	4	4	1	4	4	2	5	4	2	5	5	9	3	3	2	5	4	1	4	4	52
1	6	4	4	1	4	2	5	4	2	5	4	2	5	5	5	5	5	2	5	4	1	4	4	53
2	5	5	1	3	4	1	5	3	2	5	4	9	3	3	5	5	5	2	5	5	6	3	2	54
2	5	5	1	2	3	2	4	5	2	5	5	2	5	4	1	6	4	2	5	5	1	6	4	55
2	5	5	1	2	4	2	3	5	2	5	5	9	3	3	6	4	4	2	5	5	1	6	4	56
9	3	3	9	3	3	2	5	4	2	5	4	9	3	3	4	2	2	1	6	4	1	6	4	57
2	5	5	1	6	4	2	4	5	2	4	5	0	4	5	5	5	5	2	5	5	1	6	4	58
9	3	3	6	2	3	1	4	3	1	4	3	4	4	1	4	2	2	2	5	5	1	6	4	59
2	5	5	1	6	4	1	4	4	1	4	3	2	4	3	6	4	4	2	5	5	2	5	5	60
2	5	5	1	6	4	2	5	5	8	4	2	6	4	4	6	2	3	2	5	4	1	6	4	61
2	5	5	9	3	3	1	4	4	2	5	4	1	4	3	1	6	4	4	9	3	1	6	4	62
2	5	5	1	6	4	2	5	5	2	5	5	2	5	5	2	5	5	2	5	4	2	5	5	63

1	2	4	3	8	4	2	8	4	2	9	3	3	2	3	4	5	5	1	2	4	3				١	
8	4	2	2	1	4	3	9	3	3	8	4	2	2	4	3			1	6	4	4				٢	
2	0	5	4	6	4	4	4	4	1	8	4	2	6	4	4			1	6	3	2				٣	
1	6	4	4	6	4	4	5	5	1	0	5	2	6	4	4			2	6	2	3				٤	
9	3	3	9	3	3	8	4	2	4	4	1	6	4	4				2	4	4	1				٥	
1	6	4	4	6	4	4	2	3	4	6	3	2	0	4	5			3	6	4	4				٦	
2	0	5	4	0	4	5	9	3	3	8	4	2	5	5	5			2	9	3	3				٧	
1	6	4	4	2	3	4	6	4	4	8	4	2	6	4	4			1	2	3	4	2	5	5	٨	
1	2	3	4				9	3	3	2	4	3	4	2	2			3	8	2	4				٩	
1	2	4	3	5	3	5	4	4	1	8	4	2	6	4	4			2	6	4	4				١٠	
1	2	4	3	0	4	5	9	3	3	5	5	1	2	3	4			2	0	2	5				١١	
1	2	4	3	9	3	3	3	3	1	0	5	2	6	4	4			1	9	3	3				١٢	
1	6	4	4	5	5	5	0	5	4	9	3	3	0	4	5			1	2	3	4				١٣	
1	6	4	4	9	3	3	3	3	1	8	4	2	0	5	4			2	6	4	4				١٤	
				1	6	4	4	6	3	2	6	3	2	6	4	4			2	2	3	4				١٥
2	0	5	4	5	5	5	5	5	1	5	5	1	5	5	5				4	2	2				١٦	
2	5	5	5	5	5	5	5	5	1	0	5	2	6	4	4			3	6	3	2				١٧	
9	3	3	5	5	5	8	4	2	0	5	2	6	4	4				2	9	3	3				١٨	
8	4	2	6	3	2	5	5	1	8	4	2	2	3	4				1	9	3	3				١٩	
1	2	4	3	9	3	3	5	5	1	2	4	3	0	4	5			1	9	3	3				٢٠	
1	2	3	4	2	3	4	2	4	3	4	4	1	5	5	5			1	2	3	4				٢١	
6	3	2	4	2	2	0	5	2	4	4	1	2	3	4	5	5		1	4	2	2		1		٢٢	
6	3	2	6	2	3	6	3	2	4	4	1	5	5	5				1	6	3	2	1	2	4	3	٢٣
8	4	2	6	4	4	5	5	3	5	5	1	0	4	5				3	9	3	3	9	3	3	٢٤	
1	6	4	4	9	3	3	5	5	3	5	5	1	5	5	5			1	5	5	5	9	3	3	٢٥	

6	3	2	0	5	4	6	3	2	8	4	2	5	5	5	1	5	5	3	0	4	5	9	3	3	3	2	6	
1			2									1						1									27	
2	4	3	0	5	4	6	3	2	4	4	1	6	4	4			1	6	4	4								
1												2						1									28	
2	4	3	0		4	5	5	1	5	5	1	0	5	4			1	2	3	4								
9	3	3	1			1						2															29	
			2									1															30	
4	2	2	0	5	4	5	5	3	5	5	1	6	4	4				8	4	2					1			
9	3	3	0	4	5	2	4	3	5	5	1	5	5	5	1	5	5	3	0	2	5				1		31	
1			2			2						2															32	
2	4	3	5	5	5	0	5	4	5	5	1	5	5	5			3	9	3	3					1			
9	3	3	1			2						2						1									33	
			6	4	4	5	5	5	5	5	1	0	5	4			2	0	5	2								
1			2									1						1									34	
6	4	4	0	5	4	4	4	1	5	5	1	6	4	4			2	2	4	3					3			
1												2													1		35	
2	4	3	9	3	3	4	4	1	3	1	3	5	5	5				9	3	3	5	5	3					
9	3	3	2			2						2						1									36	
			5	5	5	5	5	5	5	5	1	0	5	4			1	2	4	3	0							
8	4	2	2			1			1			2						1									37	
			5	5	5	0	5	2	0	2	5	5	5	5			1	2	3	4	0				5			
1			1						1			2						1							2		38	
6	4	4	6	4	4	6	3	2	0	5	2	5	5	5			2	5	3	5	0	5	4					
1			2									1						1									39	
6	4	4	5	5	5	8	4	2	8	4	2	6	4	4			2	6	4	4	6	4	4					
1			2			1						1						1									40	
2	4	3	5	5	5	0	5	2	8	4	2	6	4	4			2	2	3	4	0							
1			2									2															41	
2	4	3	5	5	5	9	3	3	4	4	1	0	4	5			3	2	2	1	2	2	1					
1			2						1			2															42	
6	4	4	5	5	5	8	4	2	0	5	2	0	4	5			3	9	3	3								
8	4	2	6	2	3	8	4	2	8	4	2	6	4	4				2	0	4	5						43	
1			1			1						1													2		44	
6	4	4	6	4	4	2	3	4	0		5	6	4	4			2	6	3	2	0	5	4					
1						2						1															45	
2	3	4	9	3	3	5	5	5	4	4	1	6	4	4			1	9	3	3								
9	3	3	1									1															46	
			2			3	3	4	4	1	2	4	3				1	4	1	4								
9	3	3	6	4	4	6	3	2	8	4	2	0	5	4			1	2	3	4							47	
			1			1						1																48
9	3	3	5	3	5	2	4	3	3	3	1	2	4	3			2	2	3	4								
2			1			1			1			1																49
0	5	4	5	3	5	6	4	4	0	5	2	6	4	4			2	6	2	3								
1			2									2																50
6	4	4	0	4	5	9	3	3	6	2	3	5	5	5				8	4	2								
1												1																51
2	4	3	9	3	3	8	4	2	6	3	2	2	4	3			2	6	3	2								

1 6	4 4	2 5	5 5	2 0	5 4	8 4	4 2	2 5	5 5					3	1 2	3 4					Δ۲
1 6	4 4				8 4	2 0	4 5	2 5	5 5					1	2 0	4 5					Δ۳
1 6	4 4	2 5	5 5	2 0	5 4	4 4	4 1	2 0	5 4					1	2 0	4 5	1 2	3 4			Δ۴
1 6	4 4	1 5	5 3	2 0	5 4	6 3	2 6	1 6	4 4					1	2 0	5 4	1 6	4 4			Δ۵
	3	2 0	5 4	6 3	2 5	1 5	3 2	1 2	4 3						4 4	1					Δ۶
8	4 2	2 5	5 5	6 3	2 8	4 4	2 0	2 5	4					2	6 3	2					Δ۷
1 2	4 3	2 5	5 5	1 6	4 4	1 5	5 3	2 0	5 4	1 5	5 3			1	2 4	3 6	1 4	4 4			Δ۸
6	3 2	6 2	3 9	3 3	5 5	1 0	5 2	5 5	1 2	3 4	0 5	4			1 2	3 4	2 0	5 4			Δ۹
1 2	4 3	2 5	5 5	9 3	3 3	5 5	1 0	2 5	4 5	1 5	3 6	4 4									۶۰
9	3 3	2 0	5 4	2 0	5 4	9 3	3 3	1 2	4 3	1 0	5 2	9 3	3								۶۱
1 6	4 4	1 0	5 2	1 2	4 3	8 4	2 5	1 5	3 0	1 5	2 5	5 5			2 5	5 5					۶۲
2 0	5 4	1 5	5 3	2 0	5 4	8 4	2 5	2 5	5 5	1 0	5 2	5 5			2 5	5 5					۶۳

ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا			
4	4	1	3	3	1	2	5	4	1	5	3	2	5	4	9	3	3	1	5	3	8	4	2	١		
4	4	1	1	5	3	2	1	2	1	0	5	2	0	5	4	0	5	2	1	5	3	4	4	1	٢	
6	3	2	1	4	3	1	4	4	1	5	5	3	0	5	4	8	4	2	6	3	2	6	3	2	٣	
1	6	4	2	0	5	4	6	4	2	4	5	5	5	6	4	4	0	5	4	8	4	2	6	3	2	٤
8	4	2	4	4	1	9	3	3	5	5	1	0	5	4	4	2	2	9	3	3	8	4	2		٥	
1	2	4	3	5	5	5	5	3	5	5	5	1	0	5	4	8	4	2	6	2	3	6	4	4	٦	
1	6	4	4	4	1	4	9	3	3	2	2	1	6	4	4	0	4	5	6	3	2	4	2	2	٧	
1	2	4	3	5	5	5	0	4	5	8	4	2	6	4	4	0	5	4	4	2	2	1	1	1	٨	
6	3	2	3	3	1	1	1	1	1	0	2	5	2	3	4	3	3	1	6	2	3	2	1	2	٩	
6	3	2	2	0	5	4	2	3	4	9	3	3	0	5	4	5	5	3	9	3	3	3	1	3	١٠	
1	2	3	4	6	2	3	0	2	5	8	2	4	5	3	5	8	2	4	2	3	4	8	2	4	١١	
8	4	2	2	5	5	5	2	2	1	0	5	2	5	5	3	5	5	3	4	2	2	0	5	2	١٢	
1	2	4	3	2	3	4	2	3	4	9	3	3	5	5	5	2	4	3	6	2	3	8	2	4	١٣	
9	3	3				1	2	4	3	9	3	3	6	4	4	9	3	3	3	1	3	6	3	2	١٤	
1	6	4	4	8	2	4	2	3	4	2	3	4	6	4	4	8	4	2	4	2	2	6	3	2	١٥	
1	6	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	0	5	4	9	3	3	8	2	4	١٦	
2	0	5	4	5	5	5	0	5	4	5	5	5	0	5	4	0	5	4	2	4	3	5	5	3	١٧	
1	6	4	4	5	5	5	0	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	9	3	3	2	4	3	١٨	
8	4	2	2	0	5	4	2	4	3	5	5	1	0	5	4	5	5	3	5	5	3	4	4	1	١٩	
2	0	5	4	2	3	4	0	5	4	0	5	4	0	5	4	5	5	3	2	4	3	9	3	3	٢٠	
1	6	4	4	2	3	4	6	3	2	2	3	4	6	4	4	2	4	3	9	3	3	0	5	2	٢١	
1	2	4	3	5	5	3	4	4	1	9	3	3	2	3	4	6	4	4	9	3	3	2	2	1	٢٢	
1	6	4	4	2	4	3	5	5	3	8	2	4	0	5	4	6	4	4	5	5	3	4	2	2	٢٣	
1	6	4	4	6	4	4	6	3	2	6	2	3	0	5	4	5	5	5	0	5	4	6	3	2	٢٤	
1	6	4	4	5	5	5	6	4	4	0	5	2	6	4	4	0	5	4	6	4	4	8	4	2	٢٥	

1			1		1						1			1					1				۲			
2	4	3	0	5	2	6	4	4	2	1	2	6	4	4	2	4	3	9	3	3	6	4	4	۶		
8	4	2	5	5	3	8	4	2	5	5	1	0	5	4	0	5	4	8	4	2	8	4	2	۲۷		
1			1		1						2			1		1								۲۸		
2	4	3	5	5	3	5	5	3	5	5	1	0	5	4	5	5	3	2	4	3	8	4	2			
9	3	3	4	2	2	6	2	3	8	2	4	6	4	4	5	5	5	6	2	3	9	3	3	۲۹		
1					1				2		1			2										۳۰		
2	4	3	4	4	1	0	5	2	0	5	4	2	4	3	5	5	5	8	4	2	2	2	1			
1			2		2				1			2			1			1						۳۱		
6	4	4	0	4	5	0	5	4	5	3	5	5	5	5	6	4	4	6	4	4	4	4	2	2		
1												2			1			2						۳۲		
2	4	3	9	3	3	9	3	3	5	1	5	0	5	4	6	4	4	0	4	5	6	3	2			
1			2		1				1			2			1			1						۳۳		
6	4	4	5	5	5	2	4	3	0	5	2	0	5	4	2	4	3	2	4	3	8	4	2			
2			1		2				2			2			2			1			1			۳۴		
0	5	4	6	4	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	6	4	4	5	5	3			
1									2			2			2						1			۳۵		
0	5	2	8	2	4	6	2	3	0	5	4	0	5	4	0	4	5	6	3	2	0	5	2			
8	4	2	2		2						1	1	1	0	5	2	6	4	4	4	2	2	0	5	4	
1			2		1							2			2						2				۳۶	
0	5	2	0	5	4	0	2	5	4	4	1	0	5	4	0	4	5	2	1	2	0	5	4			
1			2						2			2			2						1				۳۷	
2	4	3	5	5	5	4	1	4	5	5	5	0	5	4	5	5	5	6	3	2	5	5	3			
2			2		2				2			2			2			1			1				۳۸	
0	5	4	5	5	5	5	5	5	0	5	4	5	5	5	0	5	4	2	4	3	2	4	3			
1			1		1				1			2			2										۳۹	
6	4	4	5	5	3	6	4	4	5	5	3	5	5	5	5	5	5	6	2	3	4	2	2			
1			1						2			1			1			1							۴۰	
2	4	3	5	3	5	9	3	3	5	5	5	6	4	4	5	5	3	6	4	4	5	5	1			
1			2		1				1			2			1			1							۴۱	
2	4	3	5	5	5	6	4	4	2	3	4	0	5	4	6	4	4	2	3	4	8	4	2			
1					2				1			2			2			1							۴۲	
6	4	4	6	3	2	5	5	5	6	4	4	0	5	4	0	5	4	2	4	3	8	4	2			
1			2						1			1			1										۴۳	
2	4	3	5	5	5	6	3	2	0	5	2	5	5	3	2	4	3	6	3	2	4	4	1			
1			2						1			1			1										۴۴	
6	4	4	5	5	5	3	1	3	0	5	2	2	3	4	5	5	3	8	4	2	4	4	1			
1												1			1										۴۵	
2	4	3	2	1	2	1	1	1	3	3	1	6	4	4	6	4	4	9	3	3	8	4	2			
1			2		2				1			2			2			1							۴۶	
6	4	4	5	5	5	0	4	5	5	5	3	0	5	4	5	5	5	6	4	4	8	4	2			
2			1		2				1			2			1										۴۷	
0	5	4	0	2	5	0	5	4	6	4	4	0	5	4	6	4	4	2	2	1	8	4	2			
1					1							2			1										۴۸	
6	4	4	4	2	2	2	3	4	8	4	2	5	5	5	2	4	3	6	3	2	4	2	2			
1			1		1							2			2			1							۴۹	
6	4	4	0	2	5	5	3	5	8	4	2	5	5	5	0	5	4	2	4	3	4	2	2			
2			1		2							2			2										۵۰	
0	5	4	0	2	5	5	5	5	9	3	3	5	5	5	5	5	5	9	3	3	4	2	2			

1			2		2		1			2			2										Δ۲
6	4	4	0	5	4	0	4	5	2	4	3	5	5	5	5	5	6	3	2	4	2	2	
1			2		2		1			1			1										Δ۳
2	4	3	5	5	5	5	5	5	2	4	3	6	4	4	2	3	4	9	3	3	9	3	3
1			2		2		1			2			1			1			1				Δ۴
2	4	3	5	5	5	0	4	5	2	4	3	0	5	4	0	5	2	2	4	3	2	4	3
2			2		2		2			2			2										Δ۵
0	5	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5	0	5	4	0	5	4	6	3	2	6	3	2
1			2		2							1											Δ۶
6	4	4	5	5	5	0	4	5	9	3	3	6	4	4	9	3	3	6	2	3	4	2	2
1			2		1							2			2								Δ۷
2	4	3	5	5	5	0	5	2	3	3	1	0	5	4	0	5	4	4	2	2	9	3	3
1			2		2		2					2			1								Δ۸
6	4	4	5	5	5	5	5	5	0	4	5	5	5	5	5	3	5	9	3	3	6	3	2
					1																		Δ۹
8	4	2	4	2	2	0	5	2	1	1	1	4	4	1	5	5	1	2	2	1	3	3	1
					2							1			2								۶۰
8	4	2	2	2	1	5	5	5	5	5	1	6	4	4	0	5	4	1	1	1	6	3	2
2			1		1				1			2			2								۶۱
0	5	4	5	5	3	2	4	3	5	3	5	5	5	5	0	5	4	6	3	2	4	2	2
1			2		2				1			2			1								۶۲
2	4	3	0	5	4	5	5	5	0	5	2	0	5	4	5	5	3	4	4	1	6	3	2
1			2									2			2			1					۶۳
2	4	3	0	5	4	6	2	3	5	5	1	0	5	4	0	5	4	5	5	3	8	4	2

ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	ض	ت	ا	١
8	4	2				12	4	3	8	4	2	15	5	3	١
10	5	2				9	3	3	15	5	3	20	5	4	٢
8	4	2				20	4	5	25	5	5	20	5	4	٣
16	4	4				16	4	4	15	5	3	25	5	5	٤
6	3	2				12	4	3	15	5	3	12	4	3	٥
8	4	2				20	5	4	20	5	4	8	4	2	٦
20	5	4				12	3	4	20	5	4	15	5	3	٧
15	5	3				12	4	3	20	5	4	16	4	4	٨
6	2	3				9	3	3	10	5	2	12	3	4	٩
20	5	4				20	5	4	1	1	1	3	3	1	١٠
8	4	2				20	5	4	15	5	3	8	4	2	١١
20	5	4				25	5	5	15	5	3	8	4	2	١٢
12	4	3				20	5	4	25	5	5	12	4	3	١٣
12	4	3				12	3	4	4	1	4		5		١٤
20	5	4				12	4	3	3	1	3	12	4	3	١٥
20	5	4				25	5	5	25	5	5	20	5	4	١٦
15	5	3				25	5	5	15	5	3	20	5	4	١٧
20	5	4				20	5	4	15	5	3	20	5	4	١٨
5	5	1				20	5	4	10	5	2	12	4	3	١٩
10	5	2				25	5	5	10	5	2	6	3	2	٢٠
25	5	5	9	3	3	20	5	4	10	5	2	12	4	3	٢١
12	4	3	15	5	3	12	3	4	2	1	2	10	5	2	٢٢
12	4	3	10	5	2	25	5	5	4	1	4	20	5	4	٢٣
20	5	4	12	4	3	25	5	5	2	1	2	4	4	1	٢٤
15	5	3	20	5	4	25	5	5	9	3	3	8	4	2	٢٥
10	5	2	15	5	3	25	5	5	1	1	1	15	5	3	٢٦
15	5	3	10	5	2	15	5	3	6	3	2	4	4	1	٢٧
15	5	3	12	4	3	20	5	4	12	4	3	4	4	1	٢٨
16	4	4	9	3	3	16	4	4	20	4	5	16	4	4	٢٩
15	5	3	15	5	3	12	3	4	8	4	2	4	2	2	٣٠
12	4	3	8	4	2	25	5	5	16	4	4	6	3	2	٣١
15	5	3	15	5	3	25	5	5	12	4	3	8	4	2	٣٢
10	5	2	10	5	2	15	5	3	20	4	5	15	5	3	٣٣
25	5	5	10	5	2	20	5	4	20	4	5	20	5	4	٣٤
15	5	3	12	4	3	25	5	5	16	4	4	20	5	4	٣٥
12	3	4	16	4	4	25	5	5	8	4	2	12	4	3	٣٦
12	4	3	10	5	2	15	5	3	20	4	5	16	4	4	٣٧
20	5	4	20	5	4	20	5	4	16	4	4	20	5	4	٣٨
25	5	5	20	5	4	25	5	5	20	4	5	25	5	5	٣٩

20	5	4	12	4	3	25	5	5	8	4	2	15	5	3	۴۰
15	5	3	9	3	3	16	4	4	20	4	5	16	4	4	۴۱
15	5	3	10	5	2	20	4	5	20	4	5	8	4	2	۴۲
8	4	2	12	4	3	16	4	4	16	4	4	6	3	2	۴۳
20	5	4	10	5	2	25	5	5	16	4	4	4	4	1	۴۴
20	5	4	9	3	3	16	4	4	16	4	4	12	4	3	۴۵
15	5	3	15	5	3	20	5	4	12	4	3	12	4	3	۴۶
20	5	4	12	4	3	20	5	4	16	4	4	15	5	3	۴۷
12	4	3	8	4	2	25	5	5	12	4	3	16	4	4	۴۸
20	5	4	20	5	4	25	5	5	12	4	3	16	4	4	۴۹
20	5	4	15	5	3	20	5	4	12	4	3	15	5	3	۵۰
20	5	4	20	5	4	20	5	4	16	4	4	12	4	3	۵۱
25	5	5	15	5	3	20	5	4	20	4	5	15	5	3	۵۲
20	5	4	15	5	3	25	5	5	16	4	4	20	5	4	۵۳
20	5	4	15	5	3	20	5	4	16	4	4	25	5	5	۵۴
25	5	5	20	5	4	20	5	4	20	5	4	5	5	1	۵۵
20	5	4	10	5	2	12	4	3	20	4	5	20	5	4	۵۶
15	5	3	8	4	2	25	5	5	9	3	3	20	5	4	۵۷
25	5	5	15	5	3	20	5	4	25	5	5	20	5	4	۵۸
5	5	1	6	3	2	9	3	3	4	2	2	10	5	2	۵۹
10	5	2	10	5	2	20	5	4	20	4	5	20	5	4	۶۰
4	4	1	20	5	4	12	3	4	12	3	4	0	5		۶۱
10	5	2	12	4	3	25	5	5	15	3	5	20	5	4	۶۲
20	5	4	15	5	3	25	5	5	20	4	5	25	5	5	۶۳

Abstract

Future study of Quranic activities; Identify and prioritize the problems and challenges of the Quranic culture development system

This research is aimed at identifying and prioritizing the probable problems and challenges of the Quranic activities of the country in the long-term horizons of 10 to 30 years in order to design appropriate policies and actions. In this research, Qur'anic activities are divided into five categories of Quranic policy-making and management, Qur'anic general education, Quranic advertising and promotion, Quranic research and higher education. Based on the knowledge of futures studies, and by conducting library studies, a picture of the future and macro trends in five areas, proportional to the above division, was drawn up on a global scale and to a certain extent national. After identifying the macro trends, interviews were conducted with 56 experts from various Quranic and scientific and executive fields. After summing up the interviews, 63 items were identified and validated as problems and challenges ahead. After this stage, using the questionnaire tool and receiving it from 37 people, 63 problems and challenges were prioritized based on the likelihood of occurrence, importance and impact.

Keywords: Quranic culture- Future study- challenges

*The Secretariat of Supreme Council
Cultural Revolution*

**Future study of Quranic activities;
Identify and prioritize the problems and
challenges of the Quranic culture
development system.**

Author: Morteza Salmani mahini

**Master: The Secretariat of Supreme Council of
Cultural Revolution**

**Scientific Office: The Council of Development of
Quranic culture**

Spring: 2018